

Preben Espersen

Kirkeret

Almindelig del

2. reviderede og forøgede udgave

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
1999

Kirkeret
Almindelig del
2. udgave

© 1999 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse eller
mangfoldiggørelse af denne bog eller dele heraf er
uden forlagets skriftlige samtykke ikke tilladt
ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Tryk: Gentofte Tryk
Indbinding: D.L. Cléments Eftf., Kastrup
Printed in Denmark 1999
ISBN 87-574-5774-3

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Gothersgade 133
Box 2126
1015 København K
Tlf: 33 95 97 00
Fax: 33 95 99 97
e-mail: fl@djoef.dk
Homepage-adresse: <http://www.djoef.dk/forlag>

Indhold

Førord	XIII
---------------------	------

I. Afsnit. Kirkeret og teologi

Kapitel 1. Kirkerettens genstand og metode

1.1	Indledning	3
1.2	Kirkerettens genstand	3
1.2.1	Naturretten	3
1.2.2	Nyere retsvidenskab	6
1.3	Kirkerettens metode	7
1.4	Kirkeret og teologi	8

Kapitel 2. Retsteologiens genstand og metode

2.1	Indledning	11
2.2	Begrebsbestemmelse af »retsteologi« i dansk sammenhæng .	11
2.3	Retsregler og kirkelige regler	12
2.4	Juridisk og kirkeligt begrebsapparat	12
2.4.1	Det juridiske begrebsapparat	12
2.4.2	Det kirkelige begrebsapparat	13
2.4.2.1	Prenters retsbegreb	13
2.4.2.2	Stenbæks kritik af Prenters retsbegreb	13
2.5	Regelinkorporering eller regelsamspil	14
2.6	Retsteologiens genstand	14
2.6.1	Teologiske normer	15
2.6.2	Andre kirkelige normer	15
2.7	Retsteologiens metode	15
2.7.1	Teologiske normer	16
2.7.2	Andre kirkelige normer	16
2.7.3	Udvikling af en retsteologisk metodelære	17
2.8	Retsteologi og kirkeretspolitisk argumentation	18

II. Afsnit. Grundlovens bestemmelser om folkekirken

Kapitel 3. Grundlovens bestemmelser om folkekirken

3.1	Grundlovens § 4 om folkekirken som evangelisk-luthersk kirke	23
3.1.1	Indledning	23
3.1.2	Statens understøttelse af folkekirken	24
3.1.3	Ejendoms- eller rådighedsretten over de kirkelige midler	25
3.2	Grundlovens § 6 om regentens religiøse tilhørsforhold	25
3.3	Grundlovens § 66 om folkekirkens forfatning	26
3.4	Grundlovens §§ 67, 68 og 70 om religionsfrihed	27
3.4.1	Indledning	27
3.4.2	Grundlovens § 67	30
3.4.3	Grundlovens § 68	32
3.4.4	Grundlovens § 70	35
3.4.4.1	Forbud mod berøvelse af rettigheder	36
3.4.4.2	Opfyldelse af borgerpligter	37
3.5	Grundlovens § 69 om de fra folkekirken afvigende trossamfund	37
3.6	Lovgivningens bestemmelser om religionsfrihed	37
3.6.1	Straffelovens bestemmelser	37
3.6.2	Helligdagslovgivningens bestemmelser	39

III. Afsnit. Den danske folkekirke

Kapitel 4. Folkekirkelige begrebsbestemmelser

4.1	Indledning	43
4.2	Negative afgrænsninger af folkekirkebegrebet	43
4.2.1	Folkekirken er ikke statskirke i førkonstitutionel forstand	43
4.2.2	Folkekirken er ikke en bispekirke	44
4.2.3	Folkekirken er ikke en forening eller et juridisk selskab	45
4.3	Folkekirken som forvaltningsvæsen	46
4.3.1	Folkekirken som centralt statsligt forvaltningsvæsen	46
4.3.2	Det folkekirkelige forvaltningsvæsen på stiftsplan, provstiplan og sogneplan	46
4.4	Folkekirken som trossamfund	48
4.4.1	Indledning	48
4.4.2	Folkekirken som selvstændigt evangelisk-luthersk trossamfund	48
4.4.2.1	Grundlovens bestemmelser	48

4.4.2.2	Kirkelig lovgivning, der omfatter alle folkekirkens lokalmenigheder	48
4.4.2.2.1	Ændringer i den kirkelige geografiske inddeling	48
4.4.2.2.2	Finansiering af folkekirkens fællesudgifter	49
4.4.2.2.3	Kirkeministeriet er ansættelsesmyndighed for alle folkekirkens præster	49
4.4.2.2.4	Den gejstlige retspleje	49
4.4.2.2.5	Internationalt mellemkirkeligt arbejde	49
4.4.2.2.6	Gudstjenesteordning og ritualer mv.	50
4.4.2.2.7	Medlemskab af folkekirken	50
4.4.3	Folkekirken som summen af lokale evangelisk-lutherske trossamfund	51
4.4.3.1	Indledning	51
4.4.3.2	Menighedsrådets initiativret og udtalelsesret	51
4.4.3.3	Menighedsrådets medvirken ved præsteansættelse	51
4.4.3.4	Menighedsrådets medvirken ved bispevalg	52
4.4.3.5	Stiftsbåndsløsning	52
4.4.3.6	Menighedsrådets medbestemmelsesret med hensyn til gudstjenesteordning, ritualer mv.	52
4.4.3.7	Præstens uafhængighed af menighedsrådet	53
4.5	Konklusion	53
4.6	Ekskurs. Vurdering af folkekirken som kirkeordning	56
4.6.1	Indledning	56
4.6.2	Folkekirkeordningens fordeling af kompetencer til dens enkelte aktører	57
4.6.2.1	Folketinget	57
4.6.2.2	Kirkeministeren	57
4.6.2.3	Folkekirkens biskopper	57
4.6.2.4	Folkekirkens præster	57
4.6.2.5	Folkekirkens menigheder	58
4.6.2.6	Folkekirkens enkelte medlemmer	59
4.6.3	Konklusion	59

Kapitel 5. Folkekirkens »indre anliggender«

5.1	Indledning	61
5.2	Negativ afgrænsning af »indre anliggender«	66
5.3	Positiv afgrænsning af »indre anliggender«	68
5.4	Konklusion	71

Kapitel 6. Folkekirkens bekendelsesgrundlag og liturgi

6.1	Folkekirkens bekendesskrifter	73
6.2	Folkekirkens liturgi	75

6.3	Beskyttelse af bekendelsesgrundlag og liturgi	78
6.3.1	Bispeeksamen, ordination, kollats og præsteløfte	78
6.3.1.1	Bispeeksamen	78
6.3.1.2	Ordination	78
6.3.1.3	Kollats	79
6.3.1.4	Præsteløfte	80
6.4	Den gejstlige retspleje	80
6.4.1	Indledning	80
6.4.2	Loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager	82
6.4.2.1	Indledning	82
6.4.2.2	Læresager mod præster og provster	85
6.4.2.3	Læresager mod biskopper	87
6.4.2.4	Disciplinære straffe i læresager	88

Kapitel 7. De folkekirkelige embeder

7.1	Indledning	91
7.2	Kongen	92
7.3	Kirkeministeren	93
7.3.1	Almindelig beskrivelse af ministerialsystemet	93
7.3.2	Kirkeministeriets organisation og opgaver	94
7.3.3	Kirkeministeriet som ankeinstans	95
7.4	Bispeembedet	97
7.4.1	Indledning	97
7.4.2	Udnævnelse af biskopper	97
7.4.3	Biskoppens opgaver	99
7.4.3.1	Indledning	99
7.4.3.2	Biskoppens tilsynsfunktion	99
7.4.3.2.1	Indledning	99
7.4.3.2.2	Biskoppens gejstlige tilsynsfunktion	99
7.4.3.2.3	Biskoppens almene legalitetstilsyn	101
7.4.3.2.4	Biskoppens tilsyn med menighedsrådene	102
7.4.3.3	Afgørelsesmyndighed	102
7.4.3.4	Dispensationsmyndighed	103
7.4.3.5	Godkendelses- og samtykkemyndighed	103
7.4.3.6	Klage- og ankemyndighed	103
7.4.3.7	Medlemskab af stiftsøvrigheden	103
7.4.3.8	Øvrige opgaver	104
7.4.3.9	Forholdet mellem biskop og kirkeminister	104
7.4.4	Stiftsbåndsløsning	105
7.4.5	Biskoppers adgang til tilsynsfritagelse i visse tilfælde	105
7.5	Stiftsøvrigheden	106
7.5.1	Indledning	106

7.5.2	Stiftsøvrighedens opgaver	106
7.5.3	Stiftsøvrighedernes styrelse og organisation	106
7.6	Provsteembedet	107
7.6.1	Indledning	107
7.6.2	Udnævnelse af provster	107
7.6.3	Provstens opgaver	108
7.7	Domprovsteembedet	109
7.7.1	Udnævnelse af domprovster	109
7.7.2	Domprovstens opgaver	110
7.8	Præsteembedet	110
7.8.1	Indledning	110
7.8.2	Ansættelse af præster	110
7.8.2.1	Ansættelsesbetingelser	110
7.8.2.2	Ansættelsesprocedure	111
7.8.3	Præstens opgaver	113
7.9	Pastores emeriti	114
7.10	Afsked af folkekirkens tjenestemænd	114
7.11	Kirke- og kirkegårdsfunktionærer	115

Kapitel 8. Det folkekirkelige demokrati

8.1	Indledning	119
8.2	Demokrati på centralplan	120
8.2.1	Folketinget	120
8.2.2	Regeringen (kirkeministeren)	120
8.2.3	Det mellemkirkelige Råd	121
8.3	Demokrati på stiftsplan	123
8.3.1	Indledning	123
8.3.2	Stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt arbejde	123
8.3.3	Stiftsudvalg efter økonomiloven	124
8.3.4	Landemoder	125
8.3.4.1	Indledning	125
8.3.4.2	Ordinære landemoder	125
8.3.4.3	Udvidede landemoder	125
8.4	Demokrati på provstiplan	126
8.4.1	Indledning	126
8.4.2	Valg til provstiudvalg	126
8.4.3	Provstiudvalgets opgaver	127
8.5	Demokrati på sogneplan	129
8.5.1	Indledning	129
8.5.2	Menighedsråd	129
8.5.2.1	Historisk udvikling	129
8.5.2.2	Almindelig retlig karakteristik af menighedsråd	130

8.5.2.3	Valg af menighedsråd	132
8.5.2.4	Menighedsrådets opgaver	133
8.5.2.5	Forholdet mellem menighedsråd og præst	134
8.5.3	Menighedsmøder	137
8.5.4	Mindretals ret til at få sognekirken stillet til rådighed	138
8.6	Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer	138

Kapitel 9. Folkekirkens menigheder

9.1	Sognemenigheder	141
9.2	Valgmenigheder	142
9.2.1	Anerkendelse som valgmenighed	142
9.2.2	Valgmenigheders organisation mv.	142
9.2.3	Valgmenigheders kirker og kirkegårde	143
9.2.4	Valgmenigheders præster	144
9.2.5	Valgmenigheders kirkebøger	144
9.2.6	Tilbagekaldelse af anerkendelse af valgmenigheder	145
9.3	Døvemenigheder	145
9.3.1	Indledning	145
9.3.2	Menighedsrådsområder	145
9.3.3	Menighedsrådenes sammensætning	145
9.3.4	Ansættelse som præst for døvemenighederne	145
9.3.5	Menighedsrådenes budget og regnskab	146
9.4	Danske menigheder i udlandet	146
9.4.1	Indledning	146
9.4.2	Sømandspræster	146
9.4.3	Dansk Kirke i Udlandet	147
9.5	Andre menigheder	147

Kapitel 10. Medlemskab af folkekirken

10.1	Indledning	149
10.2	Medlemskabets stiftelse	150
10.2.1	Personer, der døbes i folkekirken	150
10.2.2	Personer, der er døbt i et andet evangelisk-luthersk trossamfund i Danmark	151
10.2.3	Personer, der er døbt i et evangelisk-luthersk trossamfund i udlandet	151
10.2.4	Andre personer, der er døbt med den kristne dåb	151
10.2.5	Mindreårige	152
10.3	Medlemskabets ophør	152
10.3.1	Udtræden ved udmeldelse	152
10.3.2	Udtræden ved tilslutning til andet trossamfund	153
10.3.3	Udtræden ved at stille sig uden for folkekirken	153

10.4	Genoptagelse i folkekirken	155
10.5	Tvivelsspørgsmål om medlemskab	155
10.6	Medlemskabets retsvirkninger	156
10.6.1	Pligter	156
10.6.2	Rettigheder	156

Kapitel 11. Kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer

11.1	Kirkelig betjening ved bopælssognets præster(er)	157
11.2	Kirkelig betjening af medlemmer med bopæl i udlandet	158
11.3	Særlig tilknytning til sognemenigheden	158
11.4	Sognebåndsløsning	161
11.4.1	Indledning	161
11.4.2	Stiftelse af sognebåndsløsning	166
11.4.3	Ophør af sognebåndsløsning	166
11.4.4	Den nærmere fremgangsmåde ved stiftelse og ophør af sognebåndsløsning	168
11.4.5	Retsvirkninger af sognebåndsløsning	168
11.5	Ret til at få sogne- eller distriktskirken stillet til rådighed til kirkelige handlinger	169
11.6	Kirketugt	169
11.6.1	Indledning	169
11.6.2	Intet medlem kan udelukkes af folkekirken	170
11.6.3	Kirketugt som nægtelse af kirkelig betjening	172

Kapitel 12. Folkekirken på Færøerne og i Grønland

12.1	Indledning	173
12.2	Færøerne	173
12.3	Grønland	175

Kapitel 13. Folkekirken og det frivillige kirkelige arbejde

13.1	Indledning	177
13.2	Lovgivningen om varetagelse af kirkelige opgaver	178
13.2.1	Folkekirkens opgaver er som udgangspunkt lovbundne	178
13.2.2	Undtagelser fra udgangspunktet	178
13.2.2.1	Tilskud af Fællesfondens reservefond og af kirkeministerens rådighedsbeløb	178
13.2.2.2	Tilskud til private organisationer gennem afholdelse af præstelønninger	178
13.2.2.3	Pensionskassen af 1950	178
13.2.2.4	Menighedsrådenes rådighedsbeløb	179
13.2.2.5	Indsamlinger og kollekt dage	179

13.2.2.6	Samarbejde med frivillige kirkelige organisationer efter menighedsrådslovens kapitel 8	180
13.3	Overvejelser i Kirkeministeriets strukturkommission	180
13.3.1	Overvejelser vedrørende frivilligt kirkeligt arbejde i Danmark	180
13.3.2	Overvejelser vedrørende Ydre Mission	181

IV. Afsnit. Menigheder og trossamfund uden for folkekirken

Kapitel 14. Evangelisk-lutherske frimenigheder

14.1	Indledning	185
14.2	Frimenighedernes særrettigheder	185
14.2.1	Brug af folkekirkens kirker	185
14.2.1.1	Brug af kirker i enkeltstående tilfælde	185
14.2.1.2	Fast brug af kirker	186
14.2.1.3	Klager over afgørelser om brug af kirker	186
14.2.2	Andre særrettigheder	186
14.2.2.1	Folkekirkens præstedragt	186
14.2.2.2	Adgang til at søge præsteembeder i folkekirken mv.	187
14.2.2.3	Ordination af frimenighedspræster	187
14.3	Kirkelige handlinger	187
14.4	Kan folkekirkens præster betjene frimenigheder?	188

Kapitel 15. Anerkendte trossamfund og trossamfund med vielsebemyndigelse

15.1	Anerkendte trossamfund ¹	189
15.1.1	Indledning	189
15.1.2	De anerkendte trossamfund	189
15.1.3	Anerkendelsens retsvirkninger	190
15.2	Trossamfund med vielsebemyndigelse	191
15.2.1	Indledning	191
15.2.2	Ikke-ankendte trossamfunds retsstilling	192

Noter	193
--------------------	-----

Forkortelser	219
---------------------------	-----

Sagregister	225
--------------------------	-----

Forord

Fremstillingen Folkekirkens styrelse fra 1990 er i ret vid udstrækning forældet. Baggrunden er bl.a., at menighedsrådenes styrelsesforhold er afgørende ændret ved den nye menighedsrådslov fra 1994. Menighedsrådenes forhold er både styrelsesmæssigt og i et bredere omfang behandlet i den kommenterede udgave af menighedsloven, hvis anden udgave er fra 1998.

Hertil kommer, at en del af emnerne i Folkekirkens styrelse er optaget og videreudviklet i Kirkeret. Almindelig del fra 1993.

På denne baggrund er det ikke fundet hensigtsmæssigt at udsende en revideret udgave af Folkekirkens styrelse, men i stedet lade de dele af fremstillingen, der stadig er tidssvarende, indgå i en revideret og forøget udgave af Kirkeret. Almindelig del.

Baggrunden for en ny udgave af denne fremstilling er bl.a., at der siden 1993 er sket en række lovændringer, og at Kirkeministeriet har udsendt bekendtgørelser, cirkulærer og vejledninger samt truffet afgørelser og fremsat udtalelser af principiel interesse. Der er også fra forskellig side fremkommet adskillige kirkeretlige bidrag, der har berøring med emner, der behandles i Kirkeret. Almindelig del.

Med hensyn til det retsteologiske område er en række retsteologiske afhandlinger og nogle afhandlinger vedrørende folkekirkeligt demokrati fremkommet i bogen Det almindelige præstedømme og det folkekirkelige demokrati fra 1996.

Endelig har også en fortsat beskæftigelse fra min side med en del af emnerne i Kirkeret. Almindelig del ført til ændringer i fremstillingen.

Som nævnt i forordet til første udgave af Kirkeret. Almindelig del er det her søgt at samle de mere grundlæggende og principielle emnekredse inden for kirkeretten i en såkaldt almindelig del. Kirkerettens øvrige emneområder vil kunne behandles i, hvad man kan kalde kirkerettens specielle del, omfattende en række bøger. Af sådanne fremstillinger er siden 1993 foruden den nævnte kommentar til menighedsrådsloven fremkommet Kirkebogsregistrering af Niels Bjerregaard, og der påtænkes en fremstilling af en dansk kirkeretshistorie. Andre emneområder, der vil kunne tages op i kirkerettens specielle del, er fremstillinger af folkekirkens personale og folkekirkens økonomi.

For velvillig gennemlæsning af manuskript og mange værdifulde forslag til ændringer og tilføjelser takker jeg Folketingets Ombudsmand, professor Hans

Gammeltoft-Hansen og mine kolleger i Kirkeministeriet Steffen Brunés, Marjun Egholm, Jørgen Engmark, Pernille Esdahl, Carsten Dalsgaard Jørgensen, Jens Ulf Jørgensen og Finn Langager Larsen.

Ansvar for mangler og eventuelle fejl påhviler naturligvis alene mig.

For tålmod og omhu ved renskrivning af manuskriptet takker jeg Karin Sørensen.

København, september 1999

Preben Espersen

I. Afsnit

Kirkeret og teologi

Kirkerettens genstand og metode

1.1 Indledning

Der blev naturligvis både under enevælden og tidligere skrevet kirkeretlige fremstillinger og afhandlinger i Danmark.¹ En egentlig retshistorisk fremstilling falder imidlertid uden for denne bogs rammer, og i det følgende berøres derfor alene kort de vigtigste kirkeretlige fremstillinger efter 1849.

J.L.A. Kolderup-Rosenvinge 1851,² *H. Matzen og J. Timm* 1891,³ *E.F. Larsen* 1901,⁴ *August Roesen*, 1976⁵ og *Preben Espersen* 1990⁶ beskriver kirkeretten som en fremstilling af de retsregler, der gælder for de religiøse samfund inden for den danske stat eller for den danske folkekirke. Disse forfattere kan siges hver på sin måde at repræsentere den opfattelse, at kirkerettens genstand er ret, og at dens metode er retsvidenskabens almindelige metode.⁷ *Lisbet Christoffersen* 1998 betragter også kirkerettens genstand som ret, men anvender et noget afvigende retskildebegreb.⁸

1.2 Kirkerettens genstand

Det er for enhver videnskab en nødvendighed at afgrænse og præcisere sin genstand.⁹ For en nærmere bestemmelse af kirkeretten som videnskabelig disciplin overhovedet og mere specielt som retsvidenskabelig disciplin bliver det af afgørende betydning, hvad man kan henføre under betegnelsen »ret«, og dermed under betegnelsen »kirkeret«. Besvarelsen af dette spørgsmål må tage sit udgangspunkt i retsvidenskabens afgrænsning af sit almindelige retsbegreb. Der skal derfor for sammenhængens skyld kort omtales nogle træk i dette begrebs udvikling.

1.2.1 Naturretten¹⁰

Den klassiske naturret så det som en af sine opgaver at fastlægge selve begrebet ret. Det, man søgte, var rettens gyldighed, forstået som det legitimationskriterium, som gør retten til ret, og hvortil den kan føres tilbage. Dette kriterium

kan imidlertid ikke udledes af retssystemet selv, hverken som sociologisk kendsgerning, dvs. som faktisk fungerende socialt magtinstrument, eller som formelt juridisk gyldighedskriterium, dvs. som system af regler med fælles og i sidste instans forfatningsmæssig hjemmel. Naturretten opererede da også med andre og »højere« gyldighedskriterier som fx fundamentale principper om det rigtige, det sande eller det gode.¹¹

Naturrettens grundlæggende påstand er, at der findes normer af højere gyldighed end retsregler. Disse normer er evige og uforanderlige, gældende overalt og til alle tider. Enhver (påstået) retsregel må holdes op mod disse højere normer, og hvis retsreglen ikke er i overensstemmelse med disse, er der efter den naturretlige opfattelse slet ikke tale om nogen rigtig retsregel, men kun om en eller anden form for manifestation af magt.

Efter naturretslæren er den virkelige ret alene den *retfærdige* ret. Man har derfor altid været optaget af at formulere retfærdighedens begreb eller princip.

En sådan beskæftigelse afvistes af den såkaldte retspositivisme¹² som metafysik og dermed som uvidenskabelig. Retspositivismen ville alene godtage et rent formelt retfærdighedsprincip, hvorefter »retfærdighed« blot er korrekt anvendelse af gældende ret.

Det er et ubestrideligt faktum, at naturrettens retfærdighedsbegreb(er) indholdsmæssigt har vekslet over tid og sted. Som *Alf Ross* udtrykker det: »I naturrettens noble klædebon har man i tidens løb forsvaret eller kæmpet for alle tænkelige krav, øjensynlig affødt af en bestemt livssituation og bestemt af økonomiske og politiske klasseinteresser, tidens kulturelle overleveringer og fordomme, dens aspirationer – kort sagt alt det, der indgår i det, man plejer at kalde en ideologi.«¹³

På den anden side synes retfærdighedsforestillingen nærmest at være en bestanddel af den menneskelige bevidstheds struktur. Som påpeget af *Ole Krarup*¹⁴ optræder retfærdighedsforestillingen – omend langt fra altid erkendt eller vedgået – i al europæisk retstænkning. Krarup anfører således, at »retfærdighedsforestillingen er med *overalt* uanset retssystemernes forskellighed og uanset forestillingens forankring i henholdsvis naturfilosofiske, religiøse, fornuftspostulerende eller videnskabeligt legitimerede trossætninger«. Krarup går så langt som til at sige, at »mig bekendt findes der ikke et eneste eksempel i europæisk teorihistorie på retsteorier, der ved nærmere eftersyn viser sig at være totalt rensat for metafysik«.

Som et forsøg på at overvinde modsigelsen mellem på den ene side naturretens kamæleonagtige, metafysiske retfærdighedsbegreb og på den anden side en lige så uholdbar påstand om, at retsvæsenet i princippet er fuldt ud rationelt og dokumenterbart, omtyder Krarup retsfærdighedsbegrebet »til at udgøre en *tankeform*, hvori mennesker (jurister, politikere og lægfolk) formulerer forventninger og krav eller deres tro og tvivl (illusioner og frustrationer)«.

Efter denne forståelse er retfærdighed et (social)-psykologisk begreb. »Retfærdighed« indeholder således intet om den ydre virkelighed, men alene noget om menneskers opfattelse eller programmering af denne virkelighed. Krarup finder ikke længere grund til at diskutere postulatet om »universel retfærdighed«. Det eneste universelle »er et anlæg for at strukturere den sociale omverden (og egen plads heri) i retfærdighedsbaner; en slags åben retfærdighedskode, hvis indhold varierer«.

Krarup anfører, at man kan hævde, at en af retsvæsenets hovedfunktioner kan forstås som en bestræbelse på at institutionalisere og synkronisere de individuelle retfærdighedsforestillinger.

Tydningen af retfærdighedsbegrebet som en således (uforarbejdet) erkendelsesramme frembyder efter Krarups opfattelse en plausibel forklaring på naturretlige fænomeners uafrystelighed. Efter Krarups mening kan århundreders selvmodsigelser, fejlslutninger og anden forvirring forklares med, at den af ham beskrevne tankeform er blevet forvekslet med et indholdsmæssigt bestemt regelsystem eller kodeks til supplement eller korrektion af den positive ret.

Den omstændighed, at retfærdighedsbegrebet afvises som selvstændig retsregel a priori og i stedet betragtes som et (social)-psykologisk begreb, udelukker på ingen måde, at retfærdigheds- og rimelighedsforestillinger påvirker gældende ret. Det er tværtimod almindeligt antaget, at der består et vekselvirkningsforhold mellem moral og gældende ret, således at almindelige moralopfattelser kan genspejles i lovgivningen, mens denne på sin side kan øve indflydelse på moraludviklingen i samfundet.

Der findes således i dansk lovgivning en række bestemmelser, der klart er udtryk for, at lovgiver har ønsket, at rimeligheds- eller retfærdighedsbetragtninger kan tillægges vægt i den konkrete retsanvendelse på et givet område.

Sådanne bestemmelser betegnes sædvanligvis som retlige standarder eller generalklausuler, og deres særkende er, at de nok har et kerneområde, men i øvrigt er så vagt og elastisk formuleret, at de åbner mulighed for udøvelse af et meget udstrakt dommerskøn. Herved kan bestemmelserne anvendes til supplement eller korrektion af regelsættet i øvrigt på det pågældende retsområde, således at afgørelser, der måtte forekomme urimelige eller uønskelige, kan undgås.

Som eksempler på sådanne retlige standarder eller generalklausuler kan nævnes aftalelovens §§ 33 og 36. I § 33 fastsættes, at selvom fx et løfte ellers måtte anses for gyldigt, kan det dog ikke påberåbes, hvis det »ville stride mod almindelig hæderlighed« at gøre det gældende. Og i lovens § 36 siges, at en aftale kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis det vil være »urimeligt eller i strid med redelig handlemåde at gøre den gældende«. Som yderligere eksempel kan nævnes, at det i markedsføringslovens § 1 ganske generelt bestemmes, at der ikke må foretages handlinger, der »strider mod god markedsføringsskik«.

Også udviklingen på menneskerettighedsområdet viser, at moral og retfærdighedsforestillinger kan øve indflydelse på den positive lovgivning. Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, der ligesom tidligere menneskerettighedskonventioner hviler på den grundlæggende tanke, at der tilkommer ethvert menneske en række fundamentale rettigheder, er således i 1992 ved lov¹⁵ gjort til en integreret del af det danske retssystem.

Den anden Verdenskrig og nazisternes overgreb mod jøderne gav fornyet næring til troen på, at der må findes en »højere ret«, og at den positive rets gyldighed må afhænge af, om den er i overensstemmelse med denne højere ret. Nazisternes forbrydelser over for jøderne havde jo hjemmel i lov og var derfor formelt retmæssige.

På denne baggrund er der både i Europa og USA opstillet en række teorier, der er præget af mere eller mindre naturretlig tankegange, men som dog sædvanligvis benævnes retsidealisme.¹⁶ De retsidealistiske teorier er imidlertid blevet imødegået fra anden retsfilosofisk side,¹⁷ bl.a. under henvisning til, at antagelsen af moralske principper med en højere gyldighed end retsregler må forudsætte, at nogen formulerer disse principper, og da der ikke kan peges på nogen indehaver af en sådan højere autoritet, vil principperne få et vilkårlighedspræg. Herved sker der en forskydning af den bestemmende magt i samfundet, uden at dette er begrundet i nogen politisk eller samfundsmæssig legitimation.

1.2.2 Nyere retsvidenskab

I nyere retsvidenskab har man erkendt, at der ikke findes retsregler, der uforanderligt gælder overalt og til alle tider. Man knytter derfor ikke større interesse til fastlæggelsen af et abstrakt retsbegreb,¹⁸ men koncentrerer sig i stedet om begrebet »gældende ret«, der defineres som de regler, et givet samfunds dømmende myndigheder på et givet tidspunkt vil lægge til grund for deres afgørelser, og som derfor vil kunne gennemtvinges – om fornødent ved anvendelse af fysisk magt.

Alf Ross beskriver således gældende (dansk) ret som »regler om monopoliseret udøvelse af fysisk tvang ved offentlig myndighed«¹⁹ og som et system, »der på én gang bestemmer, hvem der som offentlig myndighed skal anordne og udøve tvang, og under hvilke betingelser dette skal ske«.²⁰

Preben Stuer Lauridsen beskriver på linie hermed retten som en tvangsorden, hierarkisk opbygget i et regelsystem, der gennem sin sociale effektivitet er knyttet til et bestemt menneskeligt samfund. Det har ingen mening at tale om ret, der ikke er knyttet til eksisterende samfund som udgørende disses formelle magtstruktur.²¹ Stuer Lauridsen anfører også, »at det utvivlsomt må stilles som et krav til enhver retsteoretisk fremstilling, at den tager stilling til den juridiske terminologi vedrørende begrebet gældende ret«.²² At beskrive gældende ret på et givet område er »efter den traditionelle realisme en i princippet empirisk

opgave, og udsagn om gældende ret kan derfor være sande eller falske. Opgaven er at beskrive, hvorledes retssystemet faktisk fungerer. Ikke i detaljer, således at fx hver enkelt myndighedsreaktion med sikkerhed kan forudses, men i større træk og med en acceptabel grad af sandsynlighed.«²³

Sv. Gram Jensen baserer sin beskrivelse af retsnormer på det retlige ansvar.²⁴ Hvis en norm ikke lader sig reducere til en beskrivelse baseret på et retligt ansvarsbegreb, er der slet ikke tale om nogen retsnorm. Bl.a. på denne baggrund er Gram Jensen af den opfattelse, at retsvidenskaben kan overlade pligtbegrebet til moralfilosofien.²⁵

Morten Wegener anfører, at normstridig adfærd sædvanligvis mødes med ubehageligheder for normbryderen. Dette er ikke enestående for retlige normer, men gælder også for brud på fx moralske forestillinger. Det specielle ved de retlige normer er derimod, at sanktionerne har »formaliseret karakter og i sidste instans kan implicere tvang i form af fysisk magtanvendelse fra samfundets myndigheder«.²⁶

Trods forskelle i udtryksmåden må det herefter siges at være den almindelige opfattelse i nutidig dansk retsvidenskab, at en fremstilling, der betegner sig selv som »ret« eller »retlig« på et eller andet område, forudsættes at være en fremstilling af gældende ret forstået som normer, der i yderste konsekvens kan håndhæves ved fysisk magtanvendelse, eller – hvis der er tale om retspolitiske betragtninger – hvad der burde være gældende ret i denne betydning.²⁷

Kirkerettens genstand kan herefter bestemmes som en redegørelse for gældende (dansk) ret på det kirkelige område.

1.3 Kirkerettens metode

Enhver virksomhed, der vil gøre krav på betegnelsen videnskab, må redegøre for sin metode.

Den juridiske metode kan kort beskrives som indbegrebet af en række krav, der stilles med hensyn til retskilder og fortolkningsprincipper i forbindelse med verificering af påstande om, hvad der er gældende ret.²⁸

Det er almindeligt antaget, at *retskilderne* er lovgivning, præjudikater, sædvaner samt forholdets natur.²⁹ Nogle forfattere anser også lovforarbejder, ombudsmandsafgørelser og den foreliggende juridiske litteratur som retskilder.

Juridiske *fortolkningsprincipper* finder eksempelvis anvendelse i tilfælde af modsigelse eller uforenelighed mellem forskellige retsregler, hvor det som udgangspunkt antages, at den specielle regel (*lex specialis*) skal gå forud for den almindelige, at den yngre regel (*lex posterior*) har fortrin for den ældre, og at den trindhøjere (*lex superior*) – fx grundlov i forhold til lov – bryder den trinværende.

I det omfang, en fremstilling vil gøre krav på at være retlig i betydningen retsvidenskabelig, er den underkastet de almindelige juridiske metodekrav. Dette gælder altså også en fremstilling, der vil betegne sig som kirkeretlig.

1.4 Kirkeret og teologi

En syntese af jura og teologi er realiseret eller søgt realiseret i to kirkeretssystemer uden for Danmarks grænser, nemlig i katolsk kirkeret og i den tyske, såkaldt evangeliske kirkeret.

Mest konsekvent er den katolske kirkeret. Efter den katolske kirkes opfattelse beror kirkeretten dels umiddelbart på den guddommelige vilje (jus divinum), dels på kirkelig lovgivning.

Jus divinum hviler på den hellige skrift, traditionen eller den naturlige retsfølelse. Eksempler på jus divinum er de ti bud, ægteskabets uopløselighed og bispeembedet. Jus divinum er uforanderlig, og der kan ikke dispenseres fra den. Kirken har dog retten til autentisk fortolkning.

Retten til kirkelig lovgivning tilkommer dels paven, dels den enkelte biskop inden for sit område. Den kirkelige lovgivning kan ændres, og der kan dispenseres fra den.

Paven er bundet af jus divinum, men kan fortolke, ændre, ophæve og dispensere fra den kirkelige lovgivning.³⁰

Den evangeliske kirkeret har et noget andet indhold. Egentlige retskilder er navnlig statslig lovgivning, aftaler mellem stat og kirke (Vertragsrecht) samt – ikke mindst lokal – kirkelig sædvaneret. Bibelen og bekendelsesskrifterne betragtes ikke som umiddelbare retskilder, men de antages at indvirke på retsdannelsen som retningsgivende religiøse normer.

En lang række tyske teologer og jurister har gennem årene udfoldet store anstrengelser for at besvare spørgsmålet, om kirke og ret overhovedet er forenelige størrelser, og om det er muligt at skabe en *syntese* af jura og protestantisk teologi. Om resultatet af disse anstrengelser bemærker den tyske kirkeretsforsker *Adalbert Erler* imidlertid: »Wer die Frage näher prüft, wird bald feststellen, dass die grosse geistige Energie, welche für die Konzeption moderner Kirchenrechtsgrundlegungen verwendet wurde, in einem ganz merkwürdigen Missverhältnis zu ihrer Auswirkung auf die Praxis steht.«³¹

Et tankegods som repræsenteret i de to forannævnte, stærkt spekulative systemer med det sigte at få jura og teologi til at gå op i en højere enhed er væsensfremmed for både dansk retsvidenskab og folkekirkelig tradition.

Noget andet er, at kirkeretten naturligvis ofte vil have betydelige berøringsflader med teologien. Men at en juridisk disciplin må forholde sig til andre videnskaber, er, som påpeget af bl.a. *Lars Nordskov Nielsen*,³² ikke noget ukendt fænomen. Juraen får ikke teologiske sider som følge af, at den må for-

holde sig til teologiske spørgsmål, lige så lidt som den får lægevidenskabelige sider, fordi jurister også må beskæftige sig med spørgsmål om lægers overtrædelser af lægelige krav i forbindelse med udøvelsen af deres kald, eller naturvidenskabelige sider, fordi jurister også må beskæftige sig med overskridelse af forureningsgrænser, der er fastsat på grundlag af naturvidenskabelig sagkundskab. Men alle sådanne spørgsmål, der indebærer anvendelse af forskellige videnskabelige normsystemer, kan naturligvis kun behandles forsvarligt gennem et samarbejde mellem repræsentanter for de berørte videnskaber.

Det må også nævnes, at der findes andre regler af normativt indhold end retsregler.³³ Der findes således normative fænomener med en lignende institutionel opbygning som retten, men med et sanktionssystem, der hviler på andet end fysisk tvang. Det er således velkendt, at private sammenslutninger og foreninger ofte er baseret på regelsystemer, der opererer med benævnelser som fx foreningens love eller vedtægter, og med både lovgivende, udøvende og undertiden endog dømmende myndighed. Disse regelsystemer bygger imidlertid ikke på og kan ikke til deres håndhævelse betjene sig af statsapparatets monopol på udøvelse af fysisk tvang. Deres sanktionssystemer er i det højeste baseret på muligheden for udstødelse af sammenslutningen eller foreningen.³⁴

Selvom den danske folkekirke hverken kan betegnes som en privat sammenslutning eller som en forening, er det åbenbart, at sådanne andre normsæt end retsregler spiller en meget betydelig rolle på det kirkelige område.

Der findes også i ethvert samfund en kulturtradition med mere eller mindre overensstemmende forestillinger om, hvordan man bør optræde i bestemte sammenhænge. Sådanne leve- og adfærdsregler vil ofte blive oplevet med gyldighedspræg i givne handlesituationer, men reglerne grunder sig på konvention eller moral, og retsregler er de ikke.

I en afhandling om retsbevidsthed og etik har *Ditlev Tamm* om forholdet mellem ret, moral og teologi træffende sagt: »Ret og moral er snævert knyttet til hinanden, men de er ikke sammenfaldende. Moralens område er videre og mere individualiseret. Retten tilstræber universalitet. Ikke alle moralske pligter kan gives retlig form. Det juridiske modstykke til det moralske bud at hjælpe næsten kan kun blive pligten til ikke at volde ham skade. Det kan ikke være et generelt retligt krav at komme andre til hjælp. Den barmhjertige samaritan udførte ikke en retspligt. Den juridiske næste er en anden end evangeliets. Der vil derfor altid være et spillerum for den enkeltes etiske holdning, der ikke modsvarer af retsregler.«³⁵

Selv om det på den ene side er vigtigt at undgå en sammenblanding af retsnormer og andre adfærdsmotiverende normer, er der på den anden side ingen tvivl om, at der i dansk sammenhæng består et behov for at udvikle en videnskabelig *teologisk* disciplin, hvis genstand er teologiske og kirkelige reglers betydning for produktionen og anvendelsen af retsregler på det kirkelige område. En sådan disciplins genstand og metode behandles i kapitel 2.

Retsteologiens genstand og metode

2.1 Indledning

Som det nærmere vil blive behandlet i kapitel 4 og 5, kan Grundlovens § 4, hvori det hedder, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, siges at indeholde en retlig forudsætning om, at to regelsystemer, nemlig et kirkeligt regelsystem og et juridisk regelsystem, skal indgå i et samspil. Bestemmelsen i § 4 kan opfattes som en slags »generalklausul«, der påbyder, at der i forbindelse med regelproduktion og regelanvendelse på det kirkelige område skal tages skyldigt hensyn til indholdet af den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse. Bestemmelsen er således relevant i en argumentation over for Folketing og administration om, hvordan retsregler på det kirkelige område bør udformes eller administreres.¹

2.2 Begrebsbestemmelse af »retsteologi« i dansk sammenhæng

Som nævnt i kapitel 1 er det forhold, at såkaldte »dobbelte normsystemer« må samarbejde, på ingen måde usædvanligt,² men kravet om et sådant samvirkes omfang og intensitet kan naturligvis variere.

Hans Gammeltoft-Hansen har således peget på,³ at samarbejdet mellem teologi og jura bør være et egentligt samvirke »og ikke blot således, at den ene part forsøger at levere et færdigt produkt, som den anden part så uden videre må acceptere og prøve at anvende, i det omfang man i øvrigt forstår det«.

Som betegnelse for det sæt af kirkelige regler, der er af betydning for udformning og anvendelse af retsregler på det kirkelige område, anvender Gammeltoft-Hansen udtrykket retsteologi, som han finder det nærliggende at bruge i denne sammenhæng. Han henviser herved til, at betegnelsen »retsmedicin« omfatter det udsnit af lægevidenskaben, som udgør læren om medicinens anvendelse i retlige sammenhænge. På samme måde finder han det naturligt at

anvende betegnelsen »retsteologi« på den teologi, der anvendes i retlige – og det vil først og fremmest sige kirkeretlige – sammenhænge.

Denne terminologi forekommer også hensigtsmæssig, når blot det understreges, at der ved »retsteologi« menes en teologisk og ikke en retsvidenskabelig disciplin.⁴

2.3 Retsregler og kirkelige regler

Det helt centrale spørgsmål i forbindelse med forholdet mellem retsteologi og retsvidenskab er naturligvis, hvorledes den nødvendige harmoni sikres mellem på den ene side egentlige retsregler og på den anden side kirkelige regler.⁵

Ved besvarelsen af dette spørgsmål vil det være nødvendigt nærmere at præcisere det retsvidenskabelige begreb »retsregel« og det teologiske eller kirkelige begreb »kirkelig regel«.

Som nævnt i kapitel 1 kan en retsregel defineres som en regel, der ved domstolens mellemkomst kan gennemtvinges ved fysisk magt.⁶

En kirkelig regel kan defineres som enten en teologisk funderet regel udfundet ved sædvanlig teologisk metode på grundlag af folkekirkens bekendelsesskrifter eller andre teologiske udsagn *eller* en regel, der er funderet i dansk folkekirkelig sæd og skik eller folkekirkelig kulturtradition.

2.4 Juridisk og kirkeligt begrebsapparat

Når to normsystemer skal indgå i et samspil, er det naturligvis af afgørende betydning, at der i begge systemer anvendes begrebsapparater, som udøvere af det andet begrebsapparat har mulighed for at forstå.

2.4.1 Det juridiske begrebsapparat

For så vidt angår det juridiske normsystem, altså systemet af egentlige retsregler, må begrebsapparatet siges at være relativt veludviklet. Der er stort set enighed blandt jurister om, at retsvidenskabens genstand er gældende ret, og om, hvorledes begrebet gældende ret skal forstås. Der er også i hovedtræk enighed om indholdet af den juridiske metode, dvs. om retskildeanvendelse og fortolkningsprincipper i forbindelse med verifikation af påstande om gældende ret. Grænserne til retspolitikken og retshistorien er også rimeligt klart markeret. Det juridiske normsystems begrebsapparat vil formentlig uden større vanskeligheder kunne forklares for og forstås af teologer.

2.4.2 Det kirkelige begrebsapparat

For så vidt angår det kirkelige normsystem, altså det der foran er beskrevet som kirkelige regler, er spørgsmålet om begrebsapparat mere problematisk. Undertiden betegnes regler således som kirkeretlige, selv om de efter deres indhold ikke kan gennemtvinges og derfor ikke kan henføres under den foran nævnte definition af retsregler. I nogle tilfælde begrundes sådanne regler med mere eller mindre naturretligt farvede betragtninger under påberåbelse af jus divinum forrang for jus humanum.⁷

2.4.2.1 Prenters retsbegreb

Som eksempel på en fremstilling af kirkelige regler med anvendelsen af et begrebsapparat, som det vil være overordentligt vanskeligt eller umuligt at få til at indgå i et samspil med det juridiske normsystem, skal anføres et afsnit fra en fremstilling af *Regin Prenter* om kirkenes embede.⁸

Afsnittet hedder »embedets kirkeret«⁹ og tager sit udgangspunkt i præsteløftet. Det udtales bl.a., at der »ikke kan være tale om, at en udøvelse af embedsfunktionerne, som egenmægtigt erstatter de her nævnte, jure divino gældende normer med andre kun jure humano gældende, kan være retslig gyldig i en kirke, der forpligter sine præster med dette løfte«. Prenter udtaler imidlertid videre, at der ikke i hans definition af »ret« i denne forbindelse er »taget stilling til de traditionelle modsætninger i opfattelsen af rettens grundelse, f.eks. om retsnormerne sættes positivt af magthaverne i samfundet (retspositivismens opfattelse) eller retten bundet i en i menneskets natur funderet almen lov (naturretsopfattelsen). Vi tager heller ikke stilling til striden om, hvorvidt en vis form for tvang eller magt nødvendigvis indgår i rettens begreb.« Og i afsnittets afsluttende note udtales, at der »heller ikke er sagt noget om, hvorvidt den her fremlagte tolkning vil finde godkendelse i en nutidig kirkeretlig praksis, i den folkekirkelige lovgivning og dennes administration«.

Præsteløftet antages imidlertid ikke at have noget selvstændigt juridisk indhold,¹⁰ og Prenters analyse er da også ganske klart en analyse af dette løftes teologiske baggrund og indhold.

Selv om der stadig kan være forskellige opfattelser af rettens grundelse, er der næppe nogen jurist, som ønsker at blive taget alvorligt, der vil hævde, at betegnelsen retsregel kan anvendes på en regel, der ikke kan sanktioneres gennem en eller anden form for magtanvendelse, og som ikke vil finde godkendelse i retspraksis, i lovgivningen eller dennes administration.

Prenters anvendelse af termer som »kirkeret« og »kirkeretlig« er således helt uforenelig med de juridiske retsbegreber. Noget andet er, at Prenters analyse meget vel vil kunne indgå i en retsteologisk og retspolitisk argumentation.

2.4.2.2 Stenbæks kritik af Prenters retsbegreb

Jørgen Stenbæk har indgående analyseret Prenters begrebsanvendelse og spørgsmålet om foreneligheden af det teologiske og juridiske normsystem.¹¹

Også Stenbæk peger på, at Prenters retsbegreb er et teologisk begreb og ikke et juridisk. Stenbæk kritiserer Prenter for ikke at interessere sig for sanktionsproblematikken og for, hver gang det bliver aktuelt, at vige tilbage fra at fylde retligt indhold på sine betragtninger, bestående i forslag til udformning af retsregler og sanktioner. Derved arbejder Prenter med kirkeretten på en måde, hvorved han afskærer juraen fra at bringe en juridisk kommentar.

I et senere arbejde¹² uddyber Stenbæk sin kritik af Prenters retsbegreb. Stenbæk anfører således, at den nødvendige teologiske grundelse for folkekirkens retsorden må formuleres

med et begrebsapparat, som kan relateres til juridiske begreber. Stenbæk finder det derfor ikke hensigtsmæssigt at argumentere med *jus divinum* i en aktuell dansk folkekirkeretlig debat, netop fordi *jus divinum* begrebet ikke kan håndteres juridisk.¹³ En påberåbelse af *jus divinum* i en kirkeretspolitisk diskussion er efter Stenbæks mening »en bekendelseshandling, og bekendelser er uinteressante i en retspolitisk debat«.

Og Stenbæk sammenfatter kort sine synspunkter således: »Den guddommelige ret er kun til personlig brug i en kirkeretlig sammenhæng; teologi derimod er kommunikativ videnskabelighed og som sådan nødvendig i den kirkeretspolitiske debat, der går forud for retsregelfastsættelsen på det kirkelige område, fordi denne regelfastsættelse bør hvile på teologisk argumentation.« Stenbæk anbefaler derfor meningsdannende debattører på det kirkeretspolitiske område at undlade at argumentere med *jus divinum*. Hvis den guddommelige sandhed ikke klart fremgår af den ledsagende *teologiske* argumentation – dvs. retsteologiske argumentation, jf. herom under 2.6 og 2.7 – så tilfører påberåbelsen af den guddommelige *ret* kun debatten et postulerende præg, som ikke gavner den teologiske saglighed.

2.5 Regelinkorporering eller regelsamspil

Hans Gammeltoft-Hansen bestemmer kirkerettens indhold som dels almindelige regler, dels kirkelige regler.¹⁴

De almindelige regler svarer i formen og undertiden også i indholdet til regler på adskillige andre retsområder. De kan fremtræde som lovregler, administrative bestemmelser, retspraksis osv.

De kirkelige regler er ikke tilfældige, enkeltstående regler, men indgår tværtimod i et stort system af regler, begreber og normer.

Gammeltoft-Hansen antager på denne baggrund, at de kirkelige regler »nærmest en bloc er inkorporeret i de almindelige regler«.

Der er imidlertid mange kirkelige regler, der efter deres indhold eller på grund af manglende bestemthed eller klarhed ikke lader sig inkorporere i nogen retsregel. Det må derfor foretrækkes at opfatte det dobbelte normsystem på den måde, at Grundlovens § 4 som en slags »generalklausul« påbyder, at der i forbindelse med regelproduktion og regel anvendelse på det kirkelige område skal tages skyldigt hensyn til indholdet af den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse, således at der ikke lovgives eller administreres i modstrid med denne bekendelse. Det dobbelte normsystem kan altså beskrives som to selvstændige normsystemer i retligt påbudt samspil.

2.6 Retsteologiens genstand

Retsteologiens genstand kan bestemmes som analyse og beskrivelse af kirkelige normer af betydning for produktion eller anvendelse af retlige normer på det kirkelige område. Retsteologien vil i vid udstrækning have berøring med kirke-ns »indre anliggender«, der behandles i kapitel 5.

Der foreligger imidlertid ikke nogen afgrænsning af, hvad der kan henføres under betegnelsen »kirkelige normer«. Som udgangspunkt for en sådan afgrænsning forekommer det nærliggende at foretage en sontring mellem teologiske normer og andre kirkelige normer.

2.6.1 Teologiske normer

Teologiske normer kan bestemmes som den evangelisk-lutherske kirkes lære- og traditionsgrundlag i almindelighed og den danske folkekirkes bekendelses-skrifter og liturgiske traditioner i særdeleshed. Disse normer kan henføres til det, der sædvanligvis benævnes teologisk sagkundskab eller teologiske fagskøn.¹⁵

2.6.2 Andre kirkelige normer

Det, der foran er benævnt »andre kirkelige normer«, beskrives i litteraturen med forskellige betegnelser, der alle er vage og ubestemte. *Jørgen Stenbæk* anvender således udtryk som »folkekirkelig sæd og skik«¹⁶ eller den »folkekirkelige traditions sæd og skik« eller »den folkekirkelige kulturtradition«,¹⁷ medens *Finn Riber Jensen* taler om »en almen viden, et stykke dansk kulturarv«. ¹⁸ Der tales også om »kirkelige forpligtelser«. ¹⁹

Der indgår formentlig i udtryk som de nævnte både moralske og sociale normer²⁰ og måske også normer af anden, mere ubestemmelig beskaffenhed. Om normerne henføres til den ene eller den anden kategori, er dog næppe af væsentlig betydning i retsteologisk henseende.

2.7 Retsteologiens metode

Når retsteologiens genstand bestemmes som en redegørelse for kirkelige normer, der er af betydning for produktion eller anvendelse af retsnormer på det kirkelige område, bliver det naturligvis af afgørende betydning at beskrive det metodemæssige grundlag til konstatering af, dels om en kirkelig norm overhovedet kan påvises, dels om den i bekræftende fald er relevant i forhold til retlige normer.

Medens det, for så vidt angår det juridiske normsystem, er muligt ved domstolens mellemkomst at få en autoritativ afgørelse af, om en norm er gældende ret, og om dens nærmere indhold, er forholdet mere uklart og problematisk for så vidt angår det kirkelige normsystem. Dette gælder både for de teologiske normer og – navnlig – for de øvrige kirkelige normer.

2.7.1 Teologiske normer

Eksistensen og det nærmere indhold af en del teologiske normer er almindeligt anerkendt blandt teologiske sagkyndige.

For andre teologiske normer gælder, at der ikke foreligger consensus om eksistens og indhold, og vanskeligheden i retsteologisk henseende består i, at der ikke findes nogen mulighed for en autoritativ afgørelse.

Der findes således ikke på det folkekirkelige område nogen synode eller noget lærenævn, der autoritativt kan afgøre lærespørgsmål.²¹

Efter styrelseslovgivningen for de højere uddannelsesinstitutioner kan ej heller de teologiske fakulteter udtale sig som sådanne, og responsa kan således kun indhentes fra de enkelte medlemmer af fakultetet.

For så vidt angår biskopperne kan disse ikke med nogen retlig gyldighed optræde som kollegialt organ²² og vil derfor ikke som sådant autoritativt kunne afgøre teologiske tvivlsspørgsmål.

Den enkelte biskop vil naturligvis kunne give udtryk for sin opfattelse med hensyn til teologiske spørgsmål. Men dels stilles der ikke som betingelse for udnævnelse til biskop krav om andre videnskabelige kvalifikationer end teologisk embedseksamen, og dels kan der ikke udledes nogen speciel sagkyndig autoritet af bispevalget.²³

Kirkeministeriet kan som ansættelsesmyndighed for præster komme til at beskæftige sig med en biskops teologiske afgørelser.²⁴ Kirkeministeriet råder imidlertid ikke selv over teologisk sagkundskab og må derfor enten indskrænke sig til at påse, at biskoppens afgørelse opfylder de juridiske formkrav, eller søge sagkyndig teologisk bistand uden for ministeriet. Der findes ingen forskrifter for, hvordan og hos hvem sådan bistand kan indhentes.

2.7.2 Andre kirkelige normer

Der har i kirkelige kredse traditionelt været enighed om, at ingen kan udtale sig på folkekirkens vegne.

Denne maksime fandt officiel bekræftelse i forbindelse med det lovforslag om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde, der blev fremsat i 1988²⁵ og vedtaget i 1989.²⁶ I Folketingets Kirkeudvalgs betænkning over lovforslaget²⁷ udtales det således, at det foreslåede Mellemkirkelige Råd ikke har synodal karakter, og at deltagerne under møder og konferencer således kun tegner deres egne synspunkter. Og udvalget anfører i den forbindelse videre: »Der er fortsat ingen, der kan udtale sig på folkekirkens vegne. Disse grundlæggende principper har kirkeministeren over for udvalget erklæret sig helt enig i, således som det også er udtrykt i beretningen vedrørende det mellemkirkelige arbejde (betænkning nr. 1119/1987) og i bemærkningerne til forslaget.«

Der findes således ikke noget organ eller nogen institution, der autoritativt kan afgøre spørgsmål om eksistensen og det nærmere indhold af det, der foran er betegnet som »folkekirkelig sæd og skik«, »folkekirkelig kulturtradition« eller »kirkelige forpligtelser«.

For visse af sådanne normers vedkommende eksisterer der muligvis consensus eller dog en vis bredere tilslutning. Men for en stor dels vedkommende er der utvivlsomt meget forskellige opfattelser både med hensyn til spørgsmål om normernes eksistens og deres nærmere indhold.

Denne forskellighed i opfattelser kan have relation til en række forhold som fx by-land, højkirkelig-lavkirkelig og tilhørsforhold til kirkelige retninger og bevægelser. Opfattelsen af »folkekirkelig sæd og skik« vil således nok være temmelig forskellig i et vestjysk indremissionsk landsogn og i en grundtvigsk valgmenighed i København.

2.7.3 Udvikling af en retsteologisk metodelære

Det vil af det foregående være fremgået, at det i mange tilfælde vil være vanskeligt eller endog umuligt at finde nogen fællesnævner for teologiske opfattelser og for folkekirkelige traditioner og folkekirkelig sæd og skik. Det siger sig selv, at dette giver vanskeligheder i forbindelse med udviklingen af en retsteologisk metodelære.

På den anden side bør beskrivelsen af disse vanskeligheder ikke overdrives.

Regin Prenter har rejst det spørgsmål,²⁸ om der »gives et videnskabeligt teologisk sprog, parallelt med andre videnskabers, sådan at det på basis af en fælles videnskabsteori vil være muligt at gøre rede for teologiens sag og de problemstillinger, den pånøder theologen, på en måde, der er forståelig også for ikke-teologiske videnskabers repræsentanter, uanset om disse deler theologens trosforudsætninger eller ikke? Kan dette spørgsmål ikke besvares positivt, er der ikke mulighed for forståelse mellem teologer og ikke-teologiske videnskabers repræsentanter.«

Prenter udtaler som sin overbevisning, at den påpegede opgave lader sig løse, for »den skal nemlig løses«. Prenter angiver herefter i følgende tre teser nogle forudsætninger for, at opgaven kan løses på tilfredsstillende måde.

For det første må teologiens sag »kunne objektiviseres, dvs. fremstilles som et sagsforhold, hvorom almengyldige, dvs. i størst muligt omfang kontrollerbare (intersubjektivt antagelige) udsagn lader sig fremsætte«.

For det andet må teologiens sag eller genstand »som sådan være noget givet, dvs. en række sagsforhold, for hvis problemstilling der ikke på forhånd er afstukket grænser, heller ikke ved forud givne videnskabsteoretiske sandhedskriterier, og som ikke tilhører nogen anden videnskabs genstandsområde«. Teologien må godtgøre sin karakter af videnskab »alene ved arten af de udsagn, den i sin egen sagmæssighed fremsætter, altså derved, at den om de sagsforhold, den behandler, fremsætter logisk sammenhængende udsagn, der på almengyldig

måde besvarer de spørgsmål eller fremsætter løsningsforsøg til de problemer, som disse sagforhold selv rejser, og at der dermed bliver tale om forskning, dvs. om stadig fortsat fremgang i erkendelse«.

For det tredje er teologiens genstand, »fordi den er et budskab, der forkyndes, kun tilgængelig i en bestemt historisk tradition inden for den kristne kirke, bevidnet i herhen hørende tekster«.

Til Prenters betragtninger kan føjes, at en væsentlig side af den retsteologiske virksomhed vil være at påpege og beskrive områder, hvor en retlig regulering er unødvendig eller skadelig og derfor bør ophæves eller undlades. Andre betydelige områder vil vedrøre kirkelig frihedslovgivning, altså lovgivning, der netop har til formål at skabe rum for pluralisme. *Finn Riber Jensen* har således udtalt,²⁹ at der snarere end et positivt udformet kirkeligt regelsæt er brug for »en række »negative« formuleringer, der kan tjene som vejviser og grænsepæle for juraen«, og at der »bør være det frihedens rum, som giver mulighed for forskelle i teologiske tolkninger og dog bundethed til den samme evangelisk-lutherske folkekirke«.

2.8 Retsteologi og kirkeretspolitisk argumentation

Det er vigtigt at understrege, at retsteologi som videnskabelig beskæftigelse ikke er det samme som kirkeretspolitisk argumentation. Retsteologiens opgave er at medvirke til tilvejebringelsen af det videnskabelige og teoretiske grundlag, der er nødvendigt for en kvalificeret retspolitisk debat om kirkelige spørgsmål. Den kirkeretspolitiske argumentation er andet og mere end en stillingtagen til og vurdering af retsteologiens resultater. I en retspolitisk argumentation kan fuldt tilladeligt inddrages værdidomme, som efter deres natur ikke kan være genstand for videnskabelig beskæftigelse. Men enhver retspolitisk debats kvalitet vil i høj grad afhænge af debattørernes evne og vilje til at sondre mellem, hvornår deres argumentation hviler på et videnskabeligt grundlag, der naturligvis i det enkelte tilfælde kan være mere eller mindre sikkert, og hvornår argumentationen hviler på personlige værdidomme og præferencer.

På det kirkelige område vil denne sondring og spænding mellem viden og tro naturligvis ofte være særlig udtalt, men selve grundproblemet om sondringen mellem det dokumenterbare og det ikke-dokumenterbare er et alment videnskabssteoretisk problem og således ikke noget enestående for forholdet mellem retsteologi og kirkeretspolitik.

Det siger sig selv, at en videnskabelig udvikling af såvel kirkeret som retsteologi ikke mindst må sigte på begrebsmæssig klarhed i forbindelse med retsændelsen på det kirkelige område. En sådan begrebsmæssig klarhed anses imidlertid ikke for ønskelig i alle kredse,³⁰ idet man har villet se klarhed som en garanti mod magtmisbrug fra statslig side i kirkelige anliggender. Rent

bortset fra, at uklarhed sædvanligvis nok snarere kan være basis for magtmisbrug end garanti mod magtmisbrug, er et sådant synspunkt naturligvis videnskabetisk uholdbart og ensbetydende med en negation af både kirkeret og retsteologi som videnskabelig beskæftigelse.

II. Afsnit

Grundlovens bestemmelser om folkekirken

Grundlovens bestemmelser om folkekirken

3.1 Grundlovens § 4 om folkekirken som evangelisk-luthersk kirke

3.1.1 Indledning

Det bestemmes i Grundlovens § 4, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

Med Reformationen i 1536 blev kirken i Danmark en statskirke. De kirkelige anliggender styredes af kongen under medvirken af de sædvanlige regeringsorganer.¹

Heri skete ingen forandring, hverken ved enevældens indførelse i 1660 eller ved forfatningsændringen i 1849. Disse begivenheder medførte alene, at de statslige styrelsesorganer for kirkelige anliggender såvel som for alle andre statsanliggender til dels blev andre. Heller ikke de senere grundlove har medført nogen ændring i dette grundlæggende forhold mellem stat og kirke.

Kirkens styrelse er altså et statsstyre,² og folkekirkens øverste besluttede organer er Folketing og regering, jf. herom nærmere kapitel 8. En fuldstændig adskillelse mellem stat og kirke vil kræve en grundlovsændring.³

Regeringsudkastet til Grundloven af 1849 indeholdt en bestemmelse om, at »den evangelisk-lutherske Kirke er, som den hvori den overvejende Del af Folket befinder sig, at anse for den danske Folkekirke og nyder, som saadan, understøttelse af Staten«. Grundlovskomiteen ændrede imidlertid dette til »den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten«, og i denne skikkelse optoges bestemmelsen i grundloven af 1849 og de senere grundlove.⁴

Det må på denne baggrund formentlig antages, at selvom flertallet af den danske befolkning skulle forlade folkekirken, ville den evangelisk-lutherske kirke ikke miste sin privilegerede retsstilling efter Grundlovens § 4, så længe denne bestemmelse ikke er ændret. Spørgsmålet er dog omtvistet.⁵

Begrebet »den evangelisk-lutherske kirke« var allerede før grundloven af 1849 den i lovgivningen fastslåede betegnelse for den statsreligion, der hvilede

på de i DL 2-1 nævnte bekendelsesskrifter. Efter DL 2-1 er bekendelsesskrifterne: Den hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbol og den uforandrede Aar 1530 overgivne Augsburgske Bekendelse samt Luthers lille Katekismus. Selvom Grundloven ikke selv opregner bekendelsesskrifterne, må det på den anførte baggrund formentlig antages, at det er udelukket at ændre folkekirkens lære ved indførelse af andre bekendelsesskrifter uden ændring af Grundlovens § 4.⁶ Spørgsmålet behandles nærmere under 6.1.

3.1.2 Statens understøttelse af folkekirken

Bestemmelsen i § 4 om, at folkekirken som sådan støttes af staten, har gennem tiden givet anledning til nogen tvivl, men den gængse opfattelse i stats- og kirkeretlige fremstillinger er dog, at ordet understøttelse skal forstås i vid forstand som omfattende både økonomisk og moralsk støtte.⁷

Hvilket omfang den økonomiske støtte skal have, må bero på lovgivningsmagten.⁸ Statens andel af folkekirkens udgifter har imidlertid gennem en længere årrække været konstant procentvis faldende. Staten har således ikke gennem mange år påtaget sig at yde tilskud til nye aktiviteter, men har tværtimod helt indstillet eller væsentligt nedsat tilskuddene til bestemte formål, således at udgifterne hertil helt eller i højere grad er flyttet over til den kirkelige ligning.⁹

I forbindelse med spørgsmålet om byrdefordelingen mellem staten og folkekirken må det også tages i betragtning, at folkekirken udfører en række opgaver, som er nødvendige samfundsfunktioner. Væsentligst er begravelsesvæsenet og deltagelse i personregistreringen. Folkekirken finansierer også størstedelen af restaureringer af danske middelalderkirker, selv om disse restaureringer i høj grad sker i en almen samfundsmæssig kulturhistorisk interesse. Denne interesse kommer til udtryk bl.a. derved, at staten gennem Nationalmuseet stiller særlige krav til restaureringernes udførelse. Endelig kan nævnes, at folkekirken yder et ikke uvæsentligt tilskud til musiklivet, da folkekirken står som ansvarlig for videreførelsen af den kirkemusikalske tradition gennem installering og bevaring af værdifulde orgler i kirkerne og ansættelse af højt uddannede organister til videreførelse af kirkemusikken.¹⁰

Udvalget om folkekirkens økonomi opgjorde i 1995 værdien af folkekirkens verdslige ydelser til samfundet til ca. 1 milliard kr.¹¹ Statens tilskud til folkekirken på finansloven udgjorde for 1997 i alt 541 millioner.

Det er i forbindelse med statstilskuddet gjort gældende af *Zahle*, at »i et sådant bogholderi må også værdien af det offentlige bidrag til beregning og opkrævning af de kirkelige skatter og afgifter indgå«. *Zahle* peger dog tillige på, »at folkekirken som ramme for størsteparten af befolkningens religiøse opfattelse og aktivitet udgør en kulturel institution, som man allerede i 1849 ved indførelsen af en statslig understøttelsespligt anerkendte ansvaret for«. ¹²

Under alle omstændigheder kan det fastslås, at det er vanskeligt at opgøre det samlede økonomiske mellemværende mellem stat og folkekirke.

Som eksempler på ikke-økonomisk støtte fra staten til folkekirken kan nævnes, at staten drager omsorg for de teologiske fakulteter ved universiteterne samt for kristendomsundervisning i folkeskolen med folkekirkens evangelisk-lutherske kristendom som det centrale kundskabsområde.¹³ Det kan også nævnes, at staten tillægger visse kirkelige handlinger civilretlig virkning (vielse og navngivning ved dåb).

3.1.3 Ejendoms- eller rådighedsretten over de kirkelige midler

Om den juridiske ejendoms- eller rådighedsret over de ejendomme og indtægter, der siden reformationen har været henlagt til kirkevæsenet, har der tidligere, navnlig i årene 1848-74, været betydelig diskussion. Der kan herom navnlig henvises til den udførlige behandling af spørgsmålet hos *Glædemark*.¹⁴ *Glædemark* peger på, at grundlovskomiteflertallet stillede forslag om, at de til kirken, skolen og milde stiftelser henlagte eller skænkede ejendele og midler ikke skulle kunne anvendes til noget fremmed øjemed. Forslaget blev imidlertid forkastet af rigsforsamlingen, og da ingen anden bestemmelse om disse midler blev indsat i grundloven, antager *Glædemark*, at dette forfatningsmæssigt fik til følge, at lovgivningsmagten overhovedet ikke indskrænkedes i sin frie rådighed over de nævnte midler, således at den til enhver tid kunne træffe bestemmelse om, hvorvidt midlerne skulle anvendes i det hidtidige øjemed eller inddrages i statskassen.¹⁵

Der er også i den juridiske teori enighed om, at statsmagten har rådighed over midlerne uden at være hindret i at inddrage dem under statens almindelige midler, når staten på anden måde opfylder den grundlovsmæssige understøttelsespligt.¹⁶ *Zahle* anfører således, at det må erkendes, »at folkekirkens ejendom til enhver tid har tilhørt staten, men har været udskilt til varetagelse af særligt formål, nogen erstatningspligt for ændring af denne position kan der naturligvis ikke være tale om«. ¹⁷ Ross er enig i, at folkekirken ikke kan anerkendes som »ejer« af det såkaldte kirkegods, men tilføjer dog, at det følger af almindelige retsprincipper, at midler, der er skænket til eller henlagt til kirken, kun bør anvendes til kirkelige formål.¹⁸

3.2 Grundlovens § 6 om regentens religiøse tilhørsforhold

Det bestemmes i Grundlovens § 6, at kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke. Begrebet »den evangelisk-lutherske kirke« kan fastlægges på samme måde som ovenfor under 3.1.1, idet der næppe er grund til at antage, at Grundloven i §§ 4 og 6 skulle anvende udtrykket »den evangelisk-lutherske kirke« i to forskellige betydninger.¹⁹

Et tilsvarende krav om kirkeligt tilhørsforhold kan ikke stilles til regentens ægtefælle eller til de arveberettigede til tronen.²⁰ Derimod er det i loven om

regeringens førelse i tilfælde af kongens umyndighed, sygdom eller fraværelse fastsat, at rigsforstanderen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke.

Det er ikke i lovgivningen fastsat, at kirkeministeren skal være medlem af folkekirken eller den evangelisk-lutherske kirke. *Roesen* anfører, at »det har hidtil været betragtet som en selvfølge, at den enkeltperson, der indtager en så fremtrædende og ledende stilling i kirkens styrelse, skal være medlem af den«. *Roesen* peger dog selv på, at kirkeministeren i årene 1968-71 som medlem af en frimenighed stod uden for folkekirken.²¹ Det må formentlig i dag med *Zahle* antages, at der ikke kan stilles noget retligt krav om, at kirkeministeren skal tilhøre den evangelisk-lutherske kirke eller være medlem af folkekirken.²²

For de øvrige ministres vedkommende ligger det fast, at de ikke behøver at høre til folkekirken.²³

3.3 Grundlovens § 66 om folkekirkens forfatning

Det bestemmes i Grundlovens § 66, at »folkekirkens forfatning ordnes ved lov«.

Grundlovsudvalgets betænkning i 1849 indeholdt et udkast til en grundlovsbestemmelse (§ 73), hvorefter »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov, efter at Betænkning er afgiven af et af Kongen anordnet Kirkemøde.«²⁴ Kravet om et kirkemøde blev imidlertid udeladt i den vedtagne bestemmelse (§ 80), idet man fandt det urigtigt formelt at binde en fremtidig rigsdags kompetence på dette punkt.²⁵ Bestemmelsen om folkekirkens forfatning er herefter med uændret ordlyd gentaget i alle senere grundlove.²⁶

Når det i grundlovsbestemmelsen fra 1849 blev foreskrevet, at folkekirkens forfatning skulle ordnes ved lov, lå der heri noget andet og mere, end at folkekirkens forhold blot skulle lovreguleres. Man anså det i 1849 som en følge af grundsætningen om trosfrihed, at kirken burde frigøres for statens uindskrænkede magt over dens indre og ydre anliggender, og at det derfor var nødvendigt, at kirkens fremtidige forfatning blev ordnet ved en særlig kirkelov, der navnlig »maa gaa ud på at bestemme Formerne og Grænserne for den Medvirken, som Kirkesamfundet selv bør have ved Sammes Bestyrelse«. Med udtrykket »forfatning« sigtede man altså til en vis form for repræsentativt selvstyre.²⁷

Som påpeget af *Ross* kom tanken om en vis selvstændighed for folkekirken i forhold til staten også til udtryk i selve ordlyden i grundlovsudkastets § 2, nu Grundlovens § 4, hvor det siges, at folkekirken understøttes af staten. Som *Ross* siger: »Ingen vil finde på at sige, at statsbanerne understøttes af staten. De drives af staten.«²⁸

Om baggrunden for og det nærmere indhold af bestemmelsen i grundlovens § 66 skal i øvrigt henvises til *Glædemarks* udførlige fremstilling.²⁹

Der er siden 1849 gjort adskillige forsøg på at tilvejebringe en forfatningslov for folkekirken. Der er således nedsat forfatningskommissioner i 1853,³⁰ 1868,³¹

1904³² og 1928.³³ Det har imidlertid ikke i nogen af disse kommissioner været muligt at nå til enighed om principperne for valg af en synode eller et kirkemøde, der kunne repræsentere folkekirken, eller om et sådant organs kompetence.³⁴

Baggrunden for, at en forfatning for folkekirken ikke er blevet realiseret og næppe heller bliver det i nogen overskuelig fremtid, er formentlig ganske simpelt, at der hverken i politiske eller kirkelige kredse er den fornødne interesse for en egentlig kirkeforfatning med en synode eller andet særligt folkekirkeligt styrelsesorgan.³⁵ *Roesen* anfører, at man frygter, at et sådant kirkemøde skal være en ringere garant for kirkelig frihed end den nuværende ordning. *Roesen* peger også på, at en forfatning jo delvis er realiseret gennem lovgivningen om menighedsråd, provstiuvalg og folkevalgte biskopper.³⁶ Et noget bredere synspunkt repræsenterer *P.G. Lindhardt*, der udtrykker sit syn på forholdet mellem stat og kirke således: »Ingen kirkeordning er ideel, endsige »evangelisk«; men det forekommer mig, at den demokratiske folkekirke – hvor staten under fuld religionsfrihed fornuftigt regulerer og lader »troen« være en fri sag – er den, som for tiden svarer bedst både til »folkets« ønsker, til vore særlige »traditioner« og til de politiske, kulturelle og religiøse tilstande, der nu engang er vore livsvilkår; dens fordele opvejer i mine øjne rigeligt de også ubestridelige ulemper, og igen – ialtfald ingen som har indflydelse eller ansvar – tænker på foreløbigt at ændre forholdet mellem stat og kirke i Danmark.«³⁷

Under hensyn til, at programmet om en kirkeforfatning ikke er blevet gennemført, anfører *Ross*, at retsstillingen derfor er den, »at folkekirken i stats- og forvaltningsretlig henseende fortsat er en simpel forgrening af den offentlige forvaltning, udsondret gennem sin genstand, hvad man kalder et forvaltningsvæsen, sideordnet med fx postvæsenet, skolevæsenet o.l. Alle kirkelige anliggender, såvel indre som ydre, underligger lovgiverens almindelige kompetence.«³⁸

Forholdet imellem lovgivningsmagten og folkekirken vil blive nærmere behandlet i kapitel 8.

3.4 Grundlovens §§ 67, 68 og 70 om religionsfrihed

3.4.1 Indledning

Efter Kongeloven af 1665 artikel 1 skulle kongen ære, tjene og dyrke Gud i overensstemmelse med Skriften og den kristelige tro og bekendelse i overensstemmelse med den augsburgske konfession, og kongen skulle også holde landets indbyggere ved denne rene og uforfalskede kristelige tro og håndhæve og beskyrme den mod alle kættere, sværmere og gudsbespottere.

Kongelovens trostvang blev nærmere udformet i Danske Lov fra 1683. Efter D.L. 2-1 var den eneste tilladte religion den, der stemte overens med »Den hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbol og den

uforandrede Aar 1530 overgivne Augsburgske Bekendelse samt Luthers lille Katekismus«. Der var endvidere ved D.L. 6-1-4 fastsat dødsstraf for fremmed religionsudøvelse, og det var efter D.L. 6-1-3 under samme straf forbudt munke, jesuitter og andre papistiske gejstlige at opholde sig i riget.

Efter D.L. 6-3-1 var det helligbrødre at udeblive fra gudstjenesten, og efter D.L. 2-5-27 måtte ingen over et år afholde sig fra Nadveren.

Religionen havde også afgørende betydning i visse borgerlige forhold. Efter D.L. 5-2-30 var dåb en betingelse for arveret, og efter D.L. 6-1-2 kunne ingen, der havde gået i skole eller studeret på jesuitiske steder, betros noget kald i skolerne eller kirkerne.

Også andre bestemmelser fastslog statsreligionen som den påbudte og eneste tilladte form for religionsudøvelse.

Dette rigoristiske trostvangssystem blev dog efterhånden mildnet, enten ved at bestemmelser ikke blev håndhævet efter deres ordlyd, eller ved at bestemmelser blev ændret i mere liberal retning. Ved enevældens slutning i 1848 herskede der således rent faktisk en vid religionsfrihed.³⁹

Princippet om religionsfrihed var udtrykt både i den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776 og den franske menneskerettighedserklæring fra 1789 og blev ved Grundloven af 1849 gennemført i Danmark. Der var bred, men dog ikke fuldstændig tilslutning til dette skridt. Fx fandt A. S. Ørsted det ikke tilrådeligt, at »alle Slags Sværmere, alle Slags Materialister og alle andre Secterere, hvis lærdomme ikke umiddelbart stride mod Retsordenen, men dog indeholde Spiren til Retsordenens og den hele offentlige Sædeligheds Ødelæggelse, maatte kunde offentlig forkynde deres lærdomme«.

Religionsfrihedsprincippet har også fundet udtryk i FN's verdenserklæring om menneskerettigheder, hvis artikel 18 i dansk oversættelse lyder således: »Enhver har ret til tanke-, samvittigheds- og religionsfrihed; denne ret omfatter frihed til at skifte religion eller tro og frihed til enten alene eller i fællesskab med andre offentligt eller privat at give udtryk for sin religion eller tro gennem undervisning, udøvelse, gudsdyrkelse og overholdelse af religiøse forskrifter.«

Artiklen om religionsfrihed i FN's verdenserklæring er i lidt ændret og udbygget skikkelse optaget i Den europæiske Menneskerettighedskonvention, hvis artikel 9 lyder således:

»Stk. 1. Enhver har ret til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed; denne ret omfatter frihed til at skifte religion eller tro samt frihed til enten alene eller sammen med andre, offentligt eller privat at udøve sin religion eller tro gennem gudstjeneste, undervisning, andagt og overholdelse af religiøse skikke.

Stk. 2. Frihed til at udøve sin religion eller tro skal kun kunne underkastes sådanne begrænsninger, som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den offentlige tryghed, for at beskytte den

offentlige orden, sundheden eller sædeligheden eller for at beskytte andres rettigheder og friheder.«

Det udtales endvidere i artikel 14, at nydelsen af alle de i konventionen anerkendte rettigheder og friheder skal sikres uden forskel på grund af bl.a. religion.

Efter artikel 53 er konventionens parter forpligtet til at rette sig efter Den europæiske Menneskerettighedsdomstols afgørelse i enhver sag, som de er parter i.

Den europæiske Menneskerettighedskonvention er i 1992 ved lov gjort til en del af det danske retssystem. Konventionens bestemmelser skal således betragtes som gældende ret af danske domstole og andre retsanvendende myndigheder.⁴⁰

At præster skal overholde folkekirkenes bekendelsesgrundlag, følger direkte af loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager. Hverken denne lov eller loven om ansættelse i stillinger i folkekirken, hvorefter en præst i folkekirken skal være medlem af denne, kan anses for stridende mod Den europæiske Menneskerettighedskonventions bestemmelser om religionsfrihed.

I forbindelse med en afskedigelsessag mod en præst for dåbsvægning indbragte præsten i 1976 sagen for Den europæiske Menneskerettighedskommission. Præsten påberåbte sig bestemmelsen i Den europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 9, som sikrer religionsfrihed for »enhver«, idet han gjorde gældende, at da hans dåbspraksis grundedes i hans stærke religiøse overbevisning, krænkede Kirkeministeriet artikel 9 ved at afskedige ham.

Kommissionen afviste klagen og udtalte, at et organiseret trossamfund er beskyttet udadtil gennem medlemmernes rettigheder efter artikel 9, men er berettiget til at håndhæve uniformitet indadtil. Præsterne i en statskirke er ansatte med henblik på dyrkelse af en bestemt religion. Deres religionsfrihed udøves i det øjeblik, hvor de accepterer ansættelse som præst, og i øvrigt består deres religionsfrihed i deres ret til at forlade kirken, hvis de er uenige i dens lære. Statskirkens styrende organer begår derfor ikke konventionsbrud ved at meddele præsten pålæg eller ved at afskedige præsten, hvis pålægget ikke efterkommes.

Efter loven om medlemskab af folkekirken ophører medlemskab af folkekirken, hvis et medlem slutter sig til et andet trossamfund. Medlemskab ophører også, hvis et medlem på anden måde end ved tilslutning til et andet trossamfund stiller sig uden for folkekirken, fx ved at lade sig gendøbe. Udtrædelsen sker, uanset om vedkommende måtte ønske fortsat at stå som medlem af folkekirken.

Heller ikke disse bestemmelser strider mod Grundloven eller artikel 9 i Den europæiske Menneskerettighedskonvention. Dette må også her ses på baggrund af, at folkekirken som trossamfund er berettiget til at stille visse krav om uniformitet indadtil, og på baggrund af, at det står ethvert medlem frit for at forlade folkekirken.

3.4.2 Grundlovens § 67

Det bestemmes i Grundlovens § 67, at borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden.

Grundlovens § 67 er en udbygning af den almindelige foreningsfrihed efter Grundlovens § 78, der bestemmer, at borgerne kan danne foreninger i ethvert lovligt øjemed. Efter § 67 afskæres imidlertid også selv lovgivningsmagten fra at forbyde eller regulere religiøse foreningers eller samfunds liv og virke med hensyn til handlinger, der omfattes af gudsdyrkelsens øjemed. Grundlovens § 67 udbygger tillige grundlovsbestemmelserne i § 77 og § 79 om henholdsvis ytringsfrihed og forsamlingsfrihed.

Begrebet »at dyrke Gud« er langt fra éntydigt, men spørgsmålet om den nærmere afgrænsning i Grundlovens forstand har ikke frembudt sig i praksis. Under gudsdyrkelse falder naturligvis egentlige kultiske handlinger som fx dåb, altergang og vielse samt handlinger, der umiddelbart har kultisk præg, som fx bekendelse, forkyndelse, lovprisning, bøn, ceremonier og riter.⁴¹ Det kan ikke antages, at kun monoteistiske trossamfund omfattes af grundlovsbeskyttelsen.⁴² Til gudsdyrkelse må også henregnes opførelse af kirker mv. og ansættelse af præster.⁴³ Derimod er det omtvistet, om uddannelsesinstitutioner for fx præster og missionærer er omfattet af grundlovsbeskyttelsen,⁴⁴ men dette synes dog at burde antages. Ateistiske og spiritistiske samfund omfattes ikke af § 67,⁴⁵ lige så lidt som filantropiske institutioner, sportsforeninger og lign., der drives i religiøs ånd eller med religiøst præg.⁴⁶

Grundlovens § 67 beskytter både danske borgere og udlændinge,⁴⁷ og bestemmelsen udelukker forbud mod, at udenforstående modtages af religiøse foreninger og sammenslutninger ved deres religiøse sammenkomster.⁴⁸

Ordlyden af den gældende Grundlovs § 67 svarer til ordlyden af den tilsvarende bestemmelse i 1849-grundloven, men fortolkningen af forbeholdet »dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden« har ændret sig betydeligt gennem tiden. Dette hænger sammen med, at udtrykkene »den offentlige orden« og – navnlig – »sædeligheden« er såkaldte retlige standarder, hvorigennem lovgiver – her grundlovgiver – ved anvendelse af sprogligt vage begreber skaber et betydeligt skønsmæssigt spillerum og derved mulighed for at tage hensyn til den almindelige udvikling i samfundet.

Endnu *Alf Ross*⁴⁹ opfattede sædelighedens og den offentlige ordens krav som ret vidtgående med den deraf følgende begrænsning af religionsfriheden. Ross antog således, at forbeholdet i § 67 ikke alene omfatter en lære, der pålægger eller stimulerer medlemmerne til at begå ulovlige handlinger, herunder at unddrage sig nogen almindelig borgerpligt, men også handlinger, der uden at være strafbare dog støder så afgjort an mod almindeligt herskende moralprin-

cipper, at deres foretagelse, især som led i gudsyndelsen, vil vække almindelig forargelse. Ross anfører som eksempel bl.a., at en sekt ikke vil kunne gøre krav på beskyttelse efter § 67, dersom seksuel promiskuitet indgår som et led i dens gudsyndelses ritus.

Max Sørensen antog i 1. udgave af sin statsforfatningsret,⁵⁰ at da det ikke med sikkerhed kan siges, hvad der ligger i kravet om respekt for sædeligheden og den offentlige orden, må det være lovgivningsmagten, der trækker grænsen. Dette standpunkt gav imidlertid anledning til kritik, og *Max Sørensen* præciserede herefter i 2.-udgaven af sin statsforfatningsret,⁵¹ at lovgivningsmagten »må trække grænsen, men kan naturligvis ikke gå ud over den ydergrænse, der følger af ordenes sædvanlige betydning«.

Efter *Peter Germers* opfattelse er denne præcisering imidlertid ikke tilstrækkelig til at sikre en effektiv beskyttelse af den religiøse foreningsfrihed. Det er ikke tilstrækkeligt, at lovgivningsmagten holder sig inden for den sproglige ydergrænse, og *Germer* mener derfor, at domstolene i givet fald må foretage en tilbundsående efterprøvelse af lovgivningen med henblik på at sikre, at begreberne »sædeligheden« og »den offentlige orden« fortolkes således, at de grundlæggende religionsfrihedshensyn ikke tilsidesættes.⁵²

Til støtte for *Peter Germers* opfattelse kan anføres, at den stemmer godt overens med det grundlæggende hensyn, som § 67 efter sin forhistorie vil varetage, og at det ikke forekommer tilfredsstillende at overlade til lovgivningsmagten at foretage den endelige fortolkning af en bestemmelse, hvis formål netop er at sætte grænser for lovgivers kompetence.

Den almindelige opfattelse af, hvilke krav hensynet til sædeligheden stiller, er i hvert fald i dag næppe sammenfaldende med den opfattelse, som *Alf Ross* som foran nævnt gav udtryk for.⁵³ Hvis der virkelig er tale om en religiøs sammenslutning, vil den omstændighed, at seksuel promiskuitet er en del af sektens lære, næppe kunne unddrage sekten beskyttelse efter § 67, hvis sekten ikke overtræder straffelovens bestemmelser om blufærdighedskrænkelse ved at stille usædelig levevis til skue.⁵⁴

Forståelsen af forbeholdet i § 67 har også i en anden henseende ændret sig gennem tiden, nemlig med hensyn til, om forbeholdet skal forstås således, at det er tilstrækkeligt til at forbyde et religiøst samfund, at der blot i dets lære findes noget, der kan anses for usædeligt eller stridende mod den offentlige orden, selv om dette rent faktisk ikke læres eller foretages her i landet.

Medens *Matzen og Timm*⁵⁵ samt *Goos og Hansen*⁵⁶ besvarede dette spørgsmål bekræftende, er der i senere teori tilslutning til, at et religiøst samfund bør anses for omfattet af Grundlovens beskyttelse, så længe samfundet hverken lærer eller foretager sig noget anstødeligt eller noget, der strider mod den offentlige orden.⁵⁷

3.4.3 Grundlovens § 68

Det bestemmes i Grundlovens § 68, at ingen er pligtig at yde personlige bidrag til nogen anden gudsdyrkelse end den, som er hans egen.

Denne bestemmelse går ligesom Grundlovens § 67 tilbage til grundloven af 1849, men havde her en tilføjelse om, at enhver, der ikke godtgjorde at være medlem af et i landet anerkendt trossamfund, dog til skolevæsenet skulle svare de til folkekirken lovbefalede personlige afgifter. Tilføjelsen tilsigtede at forhindre, at nogen af rent økonomiske grunde skulle fristes til at stå uden for ethvert religiøst samfund, eller, som det også er blevet udtrykt,⁵⁸ »at afværge, at verdslige Interesser modvirke den religiøse Trangs Fyldestgørelse«.

Tilføjelsen, der må betegnes som en mærkværdig fortsættelse af det under enevælden herskende statsformynderi i trosanliggender, blev gentaget i 1866-grundloven,⁵⁹ men er ikke optaget i de senere grundlove.

Det er alene *personlige* bidrag til folkekirken, som ikke-medlemmer af denne efter grundlovsbestemmelsen er fritaget for. Sådanne reelle ydelser, der hviler på faste ejendomme, må udredes af ejerne, uanset hvilket trossamfund de tilhører, eller om de overhovedet tilhører noget trossamfund.⁶⁰

Grundlovens § 68 udelukker heller ikke, at ikke-medlemmer af folkekirken indirekte pålægges bidrag til denne.

At staten af sine skatteudskrevne midler ikke alene kan, men skal yde bidrag til folkekirken, følger direkte af Grundlovens § 4. Det har da heller aldrig givet anledning til tvivl, at bidrag fra staten til folkekirken falder uden for beskyttelsen efter Grundlovens § 68.⁶¹

Derimod har spørgsmålet om, i hvilket omfang kommunerne kan støtte folkekirkelige formål, tidligere givet anledning til betydelig tvivl.

Matzen og Timm antog således, at alle ydelser, der erlægges til kommunens almindelige kasse, faldt uden for grundlovens beskyttelsesbestemmelse, men at det ligger uden for kommunernes lovhjemlede myndighed at påtage sig ydelser til kirkelige formål, medmindre formålet samtidig tilgodeser en særlig kommunal interesse.⁶²

En højesteretsdom fra 1899⁶³ udtalte, at det følger af grundlovsbestemmelsen, at »der ikke kan afkræves Medlemmer af det mosaiske Trossamfund Højtidsoffer til Folkekirkens Funktionærer eller Vederlag for saadant Offer, og det har derfor ikke været foreneligt med nævnte Bestemmelse at inddrage den i Sagen ommeldte Afløsningssum under den almindelige, samtlige Skatteydere omfattende Ligning paa Formue og Leilighed i Kommunen«.

Denne dom blev i ældre teori og praksis fejlagtigt forstået som udtryk for en begrænsning i adgangen til at yde kommunale bidrag til kirkelige formål. Som påvist af *Mogens Heide-Jørgensen*⁶⁴ efter en gennemgang af Højesterets voteringsprotokoller var Højesterets flertals synspunkt imidlertid det, at kommunen ikke som sådan havde påtaget sig forpligtelsen til at betale offer, men alene var mellemmand mellem de offerpligtige og præsterne. Vederlag for offeret var

følgelig ikke en kommunal skat, men vedblev trods afløsningen at være en personlig afgift og som sådan stridende mod 1866-grundlovens § 77. Både Højesterets flertal og mindretal gav efter voteringsprotokollen udtryk for, at kommuner kan støtte folkekirken.

Opgaven er herefter at afgrænse, under hvilke betingelser kommunal støtte til folkekirken kan ydes.

Claus Haagen Jensen peger på,⁶⁵ at udtrykket »gudsdyrkelse« i praksis er blevet undergivet en ret snæver fortolkning, og at man formentlig kan forstå tilsynsmyndighedernes lidt svingende praksis således, at støtte til kirkelige instanser anses for lovlig, hvis der bag den enkelte disposition kan påvises en kommunal interesse, som det ville være lovligt at varetage i andre sammenhænge, fx hensyn til byplan- eller kulturhistoriske interesser.

Beslægtede synspunkter kom frem i en ombudsmandssag fra 1973.⁶⁶ En kommunalbestyrelse havde vedtaget at yde et tilskud på 1 mill. kr. til et kirkebyggeri, hvis samlede udgift var anslået til 10 mill. kr. I en skrivelse til den kommunale tilsynsmyndighed om dennes samtykke til at yde tilskuddet udtalte kommunalbestyrelsen bl.a.: »Det har gennem de senere år været kommunalbestyrelsens håb, at kirkebyggeriet snarest kunne gennemføres på en grund, som kommunen har skænket til formålet, også fordi kommunen af byplanmæssige grunde og af hensyn til presserende vejanlæg mv. er interesseret heri. Tillige mener man, at det foreliggende projekt ud fra arkitektoniske hensyn vil være en gevinst for kommunen, ligesom en række forsamlingslokaler mv., der indgår i projektet, må anses for værdifulde ikke blot ud fra kirkelige, men også almene kulturelle synspunkter.«

Den kommunale tilsynsmyndighed meddelte samtykke til at yde tilskuddet, idet man ikke anså noget sådant for stridende mod Grundlovens § 68. Man udtalte i denne forbindelse bl.a.: »Tilsynsrådet lægger herved vægt på, at det efter nugældende kommunalretlig praksis og teori må antages, at kommuner kan yde støtte til kirkelige formål, hvor der tillige varetages en væsentlig kommunal interesse, f.eks. ved kirkens placering og ydre omgivelser.«

Sagen blev også forelagt Indenrigsministeriet, der udtalte, at »spørgsmålet om lovligheden af kommunal støtte til kirkeligt formål i tidens løb har været genstand for tvivl. Det har imidlertid stedse i Indenrigsministeriets praksis været antaget, at bestemmelsen i Grundlovens § 68, hvorefter ingen er pligtig at yde personlige bidrag til nogen anden gudsdyrkelse end den, som er hans egen, ikke har kunnet antages at udelukke enhver form for kommunal støtte til kirkelige formål. I det foreliggende tilfælde finder Indenrigsministeriet imidlertid ikke grundlag for at kritisere, at tilsynsrådet har meddelt samtykke til, at kommunen yder et tilskud på 1 mill. kr. til gennemførelse af det i sagen omhandlede kirkeprojekt. Indenrigsministeriet lægger herved vægt på, at byggeriet udover en kirkebygning i traditionel forstand skal danne rammen om en række faciliteter, som kommunen selvstændigt kunne have ydet tilskud til. Indenrigs-

ministeriet har endvidere lagt vægt på, at forholdet mellem tilskuddets størrelse og de støtteberettigende faciliteters andel af det samlede projekt ikke kan anses for urimeligt.«

Folketingets Ombudsmand henviste i sin udtalelse over sagen til Indenrigsministeriets skrivelse og Haagen Jensens synspunkter og udtalte videre, at han ikke fandt grundlag for at kritisere en sådan fortolkning af § 68, hvorefter denne bestemmelse ikke er til hinder for, at kommuner yder støtte til kirkebyggeri, for så vidt støtten modsvarer varetagelsen af en kommunal interesse inden for de anerkendte kommunale opgavers ramme.

Under hensyn hertil og til de oplysninger, der forelå om det omtalte kirkebyggeri – herunder navnlig oplysningerne om omfanget af faciliteter, der faldt uden for de egentlige kirkelokaliteters ramme, og hvortil kommunen selvstændigt kunne have ydet tilskud – fandt Ombudsmanden ikke at have grundlag for at kritisere tilsynsrådets afgørelse.

En omfattende behandling af spørgsmålet om kommunal støtte til kirkelige formål er foretaget af *Erik Harder*.⁶⁷ Harder peger bl.a. på, at tilstedeværelsen af en kirkebygning er blevet opfattet som en del af et traditionelt kulturmønster for det lokale samfund, og hvis der på den måde foreligger en selvstændig kommunal interesse i kirkens tilstedeværelse, vil en økonomisk ydelse, som efter kommunalbestyrelsens mening svarer til kommunens interesse, ikke kunne være ulovlig på grund af bestemmelsen i Grundlovens § 68. Harder udtaler, at en afgrænsning af den såkaldte kommunalfuldmagt – dvs. kommunernes adgang til at påtage sig ulovbestemte udgifter – der konkret skal drages efter, om der foreligger en kommunal interesse i gennemførelsen af en foranstaltning, i sig selv intet siger, når kommunalbestyrelsen har truffet beslutning om en bevilling. Beslutningen er udtryk for interessen, »medmindre særlige grunde skulle føre til at antage, at kommunalbestyrelsens medlemmer har haft kristendommens forkyndelse i tankerne, da de traf beslutningen, og den antagelse har man ikke hidtil set fremført i nogen sag«. Begrænsningen må ligge i, at de foranstaltninger, der ønskes sat i værk, efter lovgivningen er forudsat bekostet af anden myndighed eller af private.

Harder peger videre på, at man i praksis ikke har forstået lovgivningen om folkekirken på den måde, at den indeholdt udtømmende regler om opgavefordelingen mellem kommune og folkekirke, og at kommunal støtte er opnået til opgaver, der kunne være dækket af den kirkelige ligning. Som eksempler herpå nævnes vederlagsfri overdragelse fra kommunen af en grund til kirkebyggeri under henvisning til kommunale byplanmæssige interesser, støtte til arbejder ved bestående kirker, når der herved sikres bevarelse af kulturelle værdier, samt et kommunalt bidrag dækkende en mindre del af udgiften til et nyt orgel under henvisning til, at kirken bruges til musikaftener. Det siger endvidere sig selv, at en rent kommunal foranstaltning, der foretages i forbindelse med kirkebyggeri, ikke bliver ulovlig, blot fordi den indeholder en fordel for kirken, fx anlæg

af parkeringsplads eller forskønnelse af offentligt tilgængelige omgivelser ved kirken.

Harder peger endvidere på, at selv om kommunal støtte til kulturelle formål er lovlig, må det yderligere indgå i overvejelserne, at det kulturelle arbejde skal varetages på en sådan måde, at et religiøst islæt ikke gør støtten utilladelig, fx derved at medlemskab af folkekirken stilles som betingelse for deltagelse i den kulturelle aktivitet.

*Mogens Heide-Jørgensen*⁶⁸ når efter en indgående undersøgelse til det resultat, at Grundlovens § 68 ikke har nogen som helst betydning for spørgsmålet om kommunale ydelser til folkekirken. Heide-Jørgensen henviser bl.a. til, at når »personlige bidrag« ikke udelukker, at uden for folkekirken stående personer kan tilpligtes at betale til kirkerne over statskatten, er det ikke nødvendigt at fortolke udtrykket anderledes i forhold til kommuneskat.

Heide-Jørgensen finder på linie med Haagen Jensen og Harder, at det er tilstedeværelsen af en kommunal interesse, der er afgørende for lovligheden af kommunal støtte til kirkelige formål. Det ledende synspunkt er, at den kommunale interesse defineres af kommunalbestyrelsen, og at den strækker sig så langt kommunens støtte ikke volder vanskeligheder for andre offentlige myndigheders lovbestemte opgaver.

Også *Henrik Zahle*⁶⁹ er af den opfattelse, at bidrag fra kommunerne til folkekirken vanskeligt kan karakteriseres som »personlige bidrag«, og at det derfor forekommer nærliggende at antage, at kommunerne ikke ved Grundlovens §§ 4 og 68 er afskåret fra at yde bidrag til kirkelige formål, forudsat at sådanne bidrag i øvrigt er i overensstemmelse med de kommunalretlige regler.

Et område, hvor kommunalt tilskud til folkekirken klart er lovligt, er kirkegårdene.⁷⁰ Disse benyttes både af personer i og uden for folkekirken, men deres underskud lignes alene på de lokale medlemmer af folkekirken. Forholdet er imidlertid i virkeligheden det, at folkekirken her varetager en kommunal opgave. En kommune kan skænke jord til anlæg af nye kirkegårde eller udvidelse af bestående og yde tilskud til, eventuelt helt bekoste, deres anlæg. Der kan også ydes tilskud til kirkegårdenes drift. Derimod kan en kommune ikke helt overtage administrationen og driften af en folkekirkelig kirkegård, bortset fra de tilfælde, hvor der i henhold til kirkebestyrelseslovens § 3 er truffet bestemmelse om, at begravningsvæsenet udskilles fra kirkens bestyrelse med den virkning, at samtlige udgifter vedrørende begravningsvæsenet herefter afholdes af kommunen.

3.4.4 Grundlovens § 70

Det bestemmes i Grundlovens § 70,⁷¹ at ingen på grund af sin trosbekendelse eller afstamning kan berøves adgang til den fulde nydelse af borgerlige og politiske rettigheder eller unddrage sig opfyldelsen af nogen almindelig borgerpligt.

3.4.4.1 Forbud mod berøvelse af rettigheder

Med ordet »ingen« i Grundlovens § 70 sigtes ikke blot til enhver dansk statsborger eller udlænding, der bor eller opholder sig her i landet, men udtrykket indebærer også, at personer, der bor i udlandet, men ejer ejendom eller driver forretning i Danmark, ikke på grund af deres trosbekendelse kan behandles mindre gunstigt end personer, der bor her i landet.⁷² I udtrykket »ingen« ligger også, at ikke blot den, der har en anden trosbekendelse end folkekirken, men også den, der slet ikke vedkender sig nogen trosbekendelse, er beskyttet af bestemmelsen.

Grundlovens § 70 må også i lighed med andre diskriminationsforbud forstås således, at den ikke kun rammer tilfælde, hvor selve trosbekendelsen er anført som begrundelse, men også tilfælde, hvor der henvises til forhold, der er så nøje forbundet med troen, at resultatet reelt bliver det samme.⁷³

Det er i Folketingets Ombudsmands praksis lagt til grund, at der generelt for områder, der omfattes af grundlovens frihedsrettigheder, herunder gudsdyrkelsens frihed, gælder en pligt for forvaltningsmyndighederne til ved udøvelsen af skønsmæssige beføjelser (positivt) at tage hensyn til borgernes udøvelse af disse friheder og i videst mulig udstrækning undgå at lægge hindringer i vejen for friheden.⁷⁴

På denne baggrund har Ombudsmanden i 1988 i anledning af en klage over, at medlemmer af Jehovas Vidner var blevet nægtet adoptionsgodkendelse, udtalt, at der såvel ud fra retlige betragtninger som ud fra mere almene synspunkter kunne rejses så vægtige indvendinger mod Adoptionsnævnets meget restriktive praksis med hensyn til godkendelse af Jehovas Vidner som adoptanter, at der var anledning til at overveje en ændring af denne praksis i retning af en mere nuanceret (individualiseret) bedømmelse af adoptionsansøgninger fra Jehovas Vidner.⁷⁵

Uanset den meget kategoriske formulering af § 70 må der dog gøres visse undtagelser fra lighedsprincippet. Det er således i en anden grundlovsbestemmelse, nemlig § 6, fastsat, at regenten skal høre til den evangelisk-lutherske kirke, og samme krav stilles der efter loven om regeringens førelse i tilfælde af kongens fraværelse mv. til rigsforstanderen.⁷⁶

Derimod kan der ikke stilles krav om, at medlemmer af Folketinget skal tilhøre folkekirken eller noget andet trossamfund.

Det har tidligere været antaget, at kirkeministeren⁷⁷ og dommere⁷⁸ skulle tilhøre folkekirken, men et sådant krav vil ikke længere kunne stilles.⁷⁹

Det har altid været almindeligt antaget, at folkekirkenes gejstlighed, altså biskopper, provster og præster, må tilhøre folkekirken,⁸⁰ og det er nu udtrykkeligt fastsat i loven om ansættelse i stillinger i folkekirken, at præster skal være medlemmer af folkekirken.⁸¹ Af ansættelsesforholdet i folkekirken følger, at præsten ikke må tilsidesætte folkekirkenes bekendelsesgrundlag og de bestemmelser, der i øvrigt gælder for folkekirken.

For kirkefunktionærernes vedkommende er det ikke nogen retlig nødvendighed, at de tilhører folkekirken, men det har været antaget, at der kan gives ansøgere, der opfylder denne betingelse, fortrin ved ansættelser.⁸² Retsstillingen kan formentlig mere træffende beskrives således, at et menighedsråd, der forlanger eller dog tillægger det betydning, at en ansøger er medlem af folkekirken, ikke dermed kan siges at tage usaglige hensyn eller udøve usaglig forvaltning.

Stiftamtmanden behøver ikke være medlem af folkekirken.⁸³

3.4.4.2 Opfyldelse af borgerpligter

Uanset den kategoriske formulering i Grundlovens § 70 om, at ingen på grund af sin trosbekendelse kan unddrage sig opfyldelsen af nogen almindelig borgerpligt, kan det ikke antages, at bestemmelsen indskrænker lovgivningsmagtens kompetence. § 70 udelukker således ikke, at der ved lov gives den, som på grund af sin religiøse overbevisning ikke ønsker at opfylde en gældende forpligtelse, adgang til at opnå fritagelse for denne eller få forpligtelsen omsat til en anden forpligtelse, der ikke kommer i strid med samvittigheden.⁸⁴ Det er således fastsat ved lov, at værnepligtige, for hvem militær tjeneste af enhver art må anses for at være uforenelig med deres samvittighed, kan fritages for militær tjeneste mod at anvendes til andet statsarbejde, der dog ikke må tjene militære formål.⁸⁵ Men hvis også »andet statsarbejde« er uforeneligt med den værnepligtiges samvittighed, åbner loven ikke mulighed for yderligere særbehandling.⁸⁶

3.5 Grundlovens § 69 om de fra folkekirken afvigende trossamfund

Om grundlovens § 69 henvises til kapitel 15.

3.6 Lovgivningens bestemmelser om religionsfrihed

Som supplement til Grundlovens bestemmelser om religionsfrihed er der i lovgivningen optaget en række bestemmelser med henblik på beskyttelse af den praktiske udøvelse af religionsfriheden.

3.6.1 Straffelovens bestemmelser

Efter straffelovens § 137, stk. 1, straffes den, som søger at forhindre afholdelsen af lovlig offentlig sammenkomst, med bøde eller hæfte eller under skærpene omstændigheder, særlig når handlingen har været forbundet med voldsom eller truende adfærd, med fængsel indtil 2 år. Samme bestemmelses stk. 2 fastsætter, at på samme måde straffes den, der ved larm eller uorden forstyrrer bl.a. guds-

tjeneste eller anden offentlig kirkelig handling, eller som på usømmelig måde forstyrrer ligfærd.

Efter bestemmelsen i stk. 2 er det alene offentlig gudstjeneste og ikke fx privat husandagt, der værnes af bestemmelsen. Det kræves derimod ikke, at handlingen skal foregå i en kirke eller på andre hertil bestemte og indviede steder. Bestemmelsen indeholder heller ikke nogen begrænsning til visse bestemte religionssamfunds gudsdyrkelse.⁸⁷

Straffelovens § 139 fastsætter i stk. 1 straf af bøde eller hæfte eller fængsel indtil 6 måneder for den, som krænker gravfreden eller gør sig skyldig i usømmelig behandling af lig.

Gravfreden er den fred, hvormed samfundet omgiver en afdøds bisættelsessted, hvad enten der er tale om jordfæstelse på kirkegård eller andetsteds, eller anbringelse af urne med afdødes aske. Enhver handling, der uberettiget krænker denne fred, omfattes af bestemmelsen, fx ved borttagelse af liget, dele eller rester deraf eller af genstande, som er anbragt i graven, ved beskadigelse af gravstedet eller et derpå anbragt mindesmærke. Hærværk mod oldtidsgrave falder uden for bestemmelsen.⁸⁸

Samme bestemmelses stk. 2 fastsætter tilsvarende straf for den, som gør sig skyldig i usømmelig behandling af ting, der hører til en kirke og anvendes til kirkeligt brug. Bestemmelsen forudsætter ikke, at forbrydelsen skal begås i kirken eller under tingenes anvendelse.⁸⁹

I Danske Lov var der fastsat drakoniske bestemmelser om straf for gudsbespottelse. Disse bestemmelser havde sammenhæng med en bibelsk opfattelse, hvorefter gudsbespottelse var en forbrydelse, der direkte angreb Gud, hvis straf ville ramme det samfund, der ikke tilintetgjorde forbryderen. Senere sondrede man mellem umiddelbar gudsbespottelse og mindre strafværdig middelbar gudsbespottelse. Efterhånden trængte dog den opfattelse igennem, at det måtte ligge uden for den verdslige strafferets rækkevidde at værne om andet end menneskelige interesser. Straffebestemmelser om gudsbespottelse kunne derfor kun have den religiøse følelse eller fred som beskyttelsesobjekt. Efter dette synspunkt måtte forseelsen anses for en fredskrænkelse af forholdsvis ringe strafværdighed.⁹⁰

Efter straffelovens § 140 straffes herefter den, der offentlig driver spot med eller forhåner noget her i landet lovligt bestående religionssamfunds trosræddomme eller gudsdyrkelse, med hæfte eller under formildende omstændigheder med bøde.

Det er altså ikke den religiøse følelse som sådan, der værnes efter bestemmelsen, men kun den religiøse eller dermed sympatiserende følelse, der knytter sig til her i landet lovligt bestående religionssamfunds trosræddomme eller gudsdyrkelse. Et religionssamfund er efter Grundlovens § 67 lovligt bestående uden hensyn til, om det af det offentlige er anerkendt som trossamfund eller ej, når

det blot intet lærer eller foretager sig, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden.

Begrebet troslærdomme skal forstås i snæver betydning og ikke som omfattende lærdomme af rent etisk, social og lignende karakter.

Straffelovens § 140 har længe været uden praktisk anvendelse.⁹¹

Endelig skal nævnes straffelovens § 266 b, der blev indsat i straffeloven i 1939 på baggrund af den nazistiske, antisemitiske hadkampagne. Bestemmelsen fastsætter straf med bøde, hæfte eller fængsel indtil 2 år for den, der offentligt eller med forsæt til udbredelse i en videre kreds fremsætter udtalelse eller anden meddelelse, ved hvilken en gruppe af personer trues, forhånes eller nedværdiges på grund af bl.a. tro.

Bestemmelsens grundlovsmæssighed er draget i tvivl,⁹² og den antages af hensyn til ytringsfriheden at måtte fortolkes ret snævert.⁹³

3.6.2 Helligdagslovgivningens bestemmelser

Det er i helligdagsloven⁹⁴ bestemt, at der ikke på folkekirkens helligdage må foretages noget, hvorved gudstjenesten forstyrres. Overtrædelse af bestemmelsen straffes med bøde, medmindre højere straf er forskyldt efter den øvrige lovgivning. Bestemmelsen, der som særlovsbestemmelse i princippet også omfatter uagtsomme handlinger, kan opfattes som en udvidelse af reglen i straffelovens § 137, stk. 2, som kun omfatter den, der forsætligt ved larm eller uorden forstyrrer gudstjenesten.

Det var tidligere fastsat i helligdagsloven, at offentlige forlystelser mv. ikke måtte finde sted på langfredag, påskedag eller pinsedag efter kl. 6, på juleaftensdag efter kl. 16 eller på juledag, men disse bestemmelser blev ophævet ved en lovændring i 1991.⁹⁵

III. Afsnit

Den danske folkekirke

Folkekirkelige begrebsbestemmelser

4.1 Indledning¹

Det folkekirkelige begrebsapparat må betegnes som mangelfuldt. Nogle begreber er indholdsmæssigt uklare, og andre begreber anvendes med vekslende betydningsindhold.

Det mangelfulde folkekirkebegreb har en stor del af skylden for, at folkekirkens forskellige aktører ofte har svært ved at komme i en fornuftig dialog og ofte taler forbi hinanden.

I det følgende skal forsøges en analyse af en række betydningsindhold af begrebet: Den danske folkekirke.

Efter nogle negative afgrænsninger af folkekirkebegrebet foretages en undersøgelse af folkekirken som forvaltningsvæsen på centralt plan samt på stiftsplan, provstiplan og sogneplan.

Derefter undersøges folkekirken som trossamfund. Undersøgelsen omfatter dels folkekirken som selvstændigt trossamfund, dels folkekirken som summen af lokale evangelisk-lutherske menigheder.

I undersøgelserne indgår en efterprøvelse af, i hvilket omfang der på centralt plan, stiftsplan, provstiplan og sogneplan kan påvises organer eller personer med kompetence til at træffe endelige retlige afgørelser. Med hensyn til spørgsmålet om endelighed ses bort fra den almindelige adgang til domstolsprøvelse.

Der er tale om en rent juridisk undersøgelse. En udtømmende bestemmelse af det folkekirkelige begrebsapparat vil forudsætte fremstillinger af teologisk, herunder retsteologisk, og sociologisk karakter. Noget sådant ligger imidlertid uden for rammerne for kirkerettens almindelige del.

4.2 Negative afgrænsninger af folkekirkebegrebet

4.2.1 Folkekirken er ikke statskirke i førkonstitutionel forstand

Begrebet statskirke indebar før Grundloven af 1849 en tvungen tilslutning til den eneste tilladte religion, nemlig den evangelisk-lutherske bekendelse. Og der

var pligt – underbygget af trussel om straf – til deltagelse i en række kirkelige aktiviteter.²

En statskirke med dette indhold bortfaldt i 1849. Den hidtidige kirkeorganisation videreførtes vel stort set uændret. Men med religionsfrihedens indførelse kunne enhver nu frit udmelde sig af den til folkekirke omdøbte evangelisk-lutherske kirke, eller – hvis man foretrak at blive – selv frit bestemme, hvilken brug man ville gøre af denne kirke.

Begrebet statskirke i førkonstitutionel forstand må derfor betragtes som et kirkeretshistorisk begreb.

Noget andet er begrebet statskirke i betydningen: kirke med centralt statsligt styre, jf. herom nedenfor under 4.3.1.

4.2.2 Folkekirken er ikke en bispekirke

Efter Reformationen i 1536 mistede romerkirkens kanoniske ret efterhånden sin betydning som gældende ret i Danmark, og herved bortfaldt en række selvstændige biskoppelige beføjelser.

Der er i dag intet retligt grundlag for, at rent gejstlige instanser kan optræde som producenter af retsregler i konkurrence med Folketing og Kirkeministerium. Der tilkommer således ikke biskopperne nogen adgang til på egen hånd at producere, ændre eller dispensere fra egentlige retsregler.

Der hersker ikke fuldstændig enighed om, hvorvidt der findes »indre kirkelige anliggender«, altså anliggender, hvori kompetencen er forbeholdt rent kirkelige instanser, hvilket i praksis først og fremmest vil sige biskopperne, jf. herom nærmere i kapitel 5. Det er dog den klart overvejende antagelse i både den juridiske og den teologiske teori, at nogen retlig sondring mellem kirkens ydre og indre anliggender ikke lader sig gennemføre.³

At lovgivningsmagten er kompetent også for så vidt angår kirkens »indre anliggender«, er der enighed om i den juridiske teori.⁴

For så vidt angår kirkeministerens kompetence kan der peges på, at det sædvanlige i det danske offentligretlige system er, at en person, der udøver kompetence, *enten* indgår som ansat i en forvaltningspyramide, der har en parlamentarisk ansvarlig minister eller et lokalt folkevalgt organ som øverste kompetente og ansvarlige instans, *eller* har et mandat som folkevalgt med et deraf følgende politisk ansvar. Undtagelse herfra forekommer gennem en række mere eller mindre uafhængige nævn og råd, altså kollegiale organer med en særlig status. Der forekommer derimod så vidt ses ikke eksempler på, at en enkeltperson, der hverken indgår som ansat i et forvaltningshierarki eller er bærer af et politisk ansvar, kan træffe afgørelser, der ikke kan efterprøves af nogen anden administrativ instans.

Den bestående retstilstand anviser imidlertid ikke nogen højere sagkyndig instans til efterprøvelse af biskoppers afgørelser i gejstlige spørgsmål. Der er således ikke nogen mulighed for at henskyde sager til eller at høre biskopperne

som kollegium. Den enkelte biskops kompetenceområde er stiftet, og biskopperne kan ikke med nogen retlig gyldighed optræde som kollegialt organ.

Det synes på denne baggrund ikke at kunne antages, at kirkeministeren skulle være uden kompetence i spørgsmål om »indre kirkelige anliggender«, ⁵ men kompetencen vil naturligvis altid blive udøvet efter sagkyndig teologisk rådgivning, jf. herom nærmere i kapitel 5.

En udløber af spørgsmålet om kirkens »indre anliggender« er spørgsmålet om den biskoppelige kollats. Det står fast, at biskoppens kollats er en formel betingelse for at kunne tiltræde et embede som præst i stiftet.⁶ Om der herudover kan tillægges kollatsen nogen retlig betydning, er omtvistet.⁷

Da kollats er en formel retlig betingelse for, at præster kan tiltræde embede i folkekirken, og da kollats alene kan meddeles af biskoppen, må denne for så vidt siges at træffe en endelig retlig afgørelse. Det må dog i denne forbindelse erindres, at nægtelse af kollats skal være sagligt begrundet. En påstand om, at nægtelsen hviler på usagligt grundlag, dvs. er udtryk for såkaldt magtfordrejning, vil formentlig kunne efterprøves af domstolene.

4.2.3 Folkekirken er ikke en forening eller et juridisk selskab

Man kan i ældre dansk kirkeret finde den opfattelse, at kirken er en forening eller et selskab.⁸

På baggrund af det forfatningsmæssige og lovgivningsmæssige grundlag, som den danske folkekirke hviler på, er der imidlertid ingen tvivl om, at den danske folkekirke hverken kan betegnes som en forening eller et selskab i retlig forstand.⁹

Grundlovens § 4 bestemmer, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, der som sådan skal understøttes af staten. Det bestemmes også i Grundlovens § 66, at folkekirkens forfatning skal ordnes ved lov, hvilket efter den historiske udvikling må forstås således, at folkekirkens forhold er et anliggende for lovgivningsmagten.¹⁰

Folkekirkens centrale besluttende organer er Folketinget og regeringen (kirkeministeren), jf. herom under 4.3. Decentralt tilkommer beslutningsmyndigheden enten kollegiale organer, hvis valg og virksomhed er fastsat i den kirkelige lovgivning, eller statsansatte enkeltpersoner med Kirkeministeriet som ansættelsesmyndighed, jf. kapitel 7 og 8.

Også reglerne om medlemskab af folkekirken, såvel for optagelse og udtræden som for retten til kirkelig betjening, er lovgivningsmæssigt fastsat.¹¹ Det fremgår af disse regler bl.a., at intet medlem af folkekirken, der er over 15 år gammel, kan udelukkes af denne mod sin vilje. Medlemskabet kan alene bringes til ophør enten ved medlemmets udtrykkelige begæring eller stiltiende gennem en adfærd fra medlemmets side, der klart udelukker medlemskab, fx tilslutning til et andet trossamfund eller gendåb, eller klart viser, at medlemskabet ikke ønskes fortsat, jf. under 10.3.¹²

Lovgivningen om folkekirken indeholder ikke selv elementer af foreningsret eller selskabsret, og den udelukker efter sit indhold direkte eller analogisk anvendelse af foreningsretlige eller selskabsretlige bestemmelser eller retsgrundsætninger.¹³

4.3 Folkekirken som forvaltningsvæsen

4.3.1 Folkekirken som centralt statsligt forvaltningsvæsen

Intet trossamfund kan udfolde sin virksomhed uden såvel et regelgrundlag af religiøs eller teologisk karakter som et regelgrundlag, der angiver trossamfundets retlige struktur, herunder hvem der træffer beslutninger på trossamfundets vegne.

Som nævnt under 4.2.3 er folkekirkens centrale besluttende organer Folketinget og regeringen, og folkekirken har således ingen gejstlige organer i form af en synode eller lign., der kan handle på folkekirkens vegne.

Folkekirken er derfor i stats- og forvaltningsretlig henseende et såkaldt *forvaltningsvæsen*. Dvs. en gren af den offentlige forvaltning, der er udsondret gennem sin genstand på samme måde som fx skolevæsen og postvæsen.¹⁴

Gennem bestemmelsen af folkekirken som et statsligt forvaltningsvæsen er samtidig udtrykt den negative bestemmelse af folkekirken, at den *ikke er et såkaldt forvaltningssubjekt* med selvstændig retssubjektivitet,¹⁵ dvs. et juridisk organ med selvstændig retlig handleevne, fx evne til at påtage sig forpligtelser, erhverve rettigheder eller optræde som selvstændig part i retssager. Folkekirkens eneste centrale beslutningsorganer med selvstændig retlig handleevne er rent statslige organer, nemlig Folketing og regering (kirkeminister). Også Højesteret er dog som dømmende instans i den gejstlige retspleje et centralt statsligt organ med selvstændig retlig kompetence af betydning for folkekirken.

4.3.2 Det folkekirkelige forvaltningsvæsen på stiftsplan, provstiplan og sogneplan

Den største del af den samlede forvaltning, der hører under et landsdækkende forvaltningsvæsen, må i de fleste tilfælde af praktiske grunde nødvendigvis varetages regionalt og lokalt. Dette gælder også for folkekirken som forvaltningsvæsen.

Det lokale forvaltningssystem og de lokale forvaltningsmyndigheder kan imidlertid opbygges på forskellig måde.

De lokale forvaltningsmyndigheder kan således være organiseret på den måde, at udnævnelser i alle mere betydningsfulde stillinger foretages af statsmyndigheder. Under en sådan ordning indgår den lokale myndighed i en statslig forvaltningspyramide. Højere statslige myndigheder kan give den lokale myndighed tjenestebefalinger og instrukser både generelt og med hensyn til enkelt-

sager. Den lokale myndighed er også undergivet et administrativt, disciplinært ansvar. En sådan organisation benævnes dekoncentration.

Administrationen af de lokale anliggender kan imidlertid også være overladt til myndigheder, der ikke udnævnes af statslige organer, men vælges af den lokale befolkning. Disse myndigheder står ikke i noget almindeligt underordningsforhold til højere myndigheder, og deres medlemmer er ikke undergivet noget administrativt, disciplinært ansvar. En sådan ordning benævnes decentralisering.

Der skal ikke på dette sted gives nogen nærmere fremstilling af den folkekirkelige styrelsesordning, idet der herom henvises til kapitel 7 og 8. Der skal alene fremdrages nogle forhold af interesse for beskrivelsen af folkekirken som forvaltningsvæsen.

På *stiftsplan* er de administrative kirkelige opgaver henlagt til stiftsøvrighederne og biskopperne. Bortset fra stiftsudvalgene vedrørende mellemkirkeligt arbejde¹⁶ og de stiftsudvalg, der skal nedsættes efter økonomiloven,¹⁷ og som ikke har egentlige administrative funktioner, findes der ikke valgte kirkelige organer på stiftsplanen. Den forvaltningsmæssige organisation på stiftsplan er derfor i alt væsentligt udtryk for en statslig dekoncentration.

På *provstiplan* er den forvaltningsmæssige organisation udtryk for såvel dekoncentration som decentralisering gennem de funktioner, der udøves af henholdsvis den statsligt udnævnte provst og det valgte provstiudvalg.

Medens den forvaltningsmæssige organisation på *sogneplan* tidligere var udtryk for dekoncentration, idet de administrative funktioner blev udført af præsten,¹⁸ er organisationen efter gennemførelsen af lovgivningen om menighedsråd og valg til menighedsråd nu også udtryk for decentralisering, idet der følger en vis autonomi af selve det forhold, at det enkelte menighedsråd efter lovgivningen i princippet fremgår af et demokratisk lige og almindeligt lokalt valg.

De enkelte medlemmer af et menighedsråd står således ikke i noget almindeligt underordningsforhold til nogen højere myndighed.

Heller ikke menighedsrådet som helhed står i et almindeligt underordningsforhold til nogen anden myndighed. Statslige myndigheder kan ikke give et menighedsråd tjenestebefalinger. Der findes heller ikke nogen overordnet myndighed, som har en almindelig adgang til at lave et menighedsråds beslutning om eller til at handle i dets sted.

Menighedsrådet træffer på adskillige områder endelige retlige afgørelser. Menighedsrådet behandles nærmere under 8.5.2.

Præsten har imidlertid efter den kirkelige lovgivning en række selvstændige beføjelser med hensyn til brug af sognekirke og gudstjenesters og kirkelige handlingers afvikling.¹⁹ Også præsten træffer således endelige retlige afgørelser.

4.4 Folkekirken som trossamfund

4.4.1 Indledning

Medens det ikke kan give anledning til tvivl, at folkekirken er et forvaltningsvæsen, hersker der ikke enighed om, hvorvidt folkekirken som sådan er et trossamfund.

En række teologiske forfattere er således af den opfattelse, at folkekirken må betragtes som et selvstændigt trossamfund.²⁰

Andre teologiske forfattere giver på den anden side udtryk for, at det er den enkelte sognemenighed, der er kirke og dermed også folkekirke.²¹

4.4.2 Folkekirken som selvstændigt evangelisk-luthersk trossamfund

4.4.2.1 Grundlovens bestemmelser

Efter Grundlovens § 4 er den evangelisk-lutherske kirke den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

Begrebet »den evangelisk-lutherske kirke« var allerede før grundloven af 1849 den i lovgivningen fastslåede betegnelse for den statsreligion, der hvilede på de bekendelsesskrifter, der er nævnt i D.L. 2-1. Selvom Grundloven ikke selv opregner bekendelsesskrifterne, må det på den anførte baggrund vistnok antages, at det er udelukket at ændre folkekirkens lære ved indførelse af andre bekendelsesskrifter uden ændring af Grundlovens § 4.²² Jf. herom under 3.1.1 og 6.1.

Den statslige støtte, der foreskrives i Grundloven, ydes i det væsentlige som tilskud til aflønning af folkekirkens præster, der som nævnt under 4.4.2.2.3 har Kirkeministeriet som fælles ansættelsesmyndighed.

Det bestemmes i Grundlovens § 66, at folkekirkens forfatning ordnes ved lov. Efter den historiske udvikling må bestemmelsen som tidligere nævnt i dag forstås således, at den alene fastslår, at folkekirkens forhold er et anliggende for lovgivningsmagten.²³ Også Kirkeministeriet udøver på sædvaneretligt grundlag anordningsmyndighed på det folkekirkelige område.²⁴

Endelig skal nævnes Grundlovens § 69, der udtaler, at de fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold skal ordnes nærmere ved lov. Den sproglige affattelse af denne bestemmelse, der aldrig er ført ud i livet, synes at indeholde en forudsætning om, at folkekirken som sådan betragtes som et trossamfund.

4.4.2.2 Kirkelig lovgivning, der omfatter alle folkekirkens lokalmenigheder

4.4.2.2.1 Ændringer i den kirkelige geografiske inddeling

Ændringer i såvel sogne- og pastoratsinddelingen som provsti- og stiftsinddelingen sker ved kongelig resolution efter kirkeministerens indstilling i det enkelte tilfælde. Dette sker med hjemmel i retssædvane, idet der ikke findes udtrykkelige lovbestemmelser om ændringer i den kirkelige inddeling.

4.4.2.2.2 *Finansiering af folkekirkens fællesudgifter*

Ca. 17% af den kirkelige ligning udskrives som landskirkeskat, dvs. en skat, der pålignes folkekirkens medlemmer med samme udskrivningsprocent i alle folkekirkens ligningsområder.²⁵

Langt den største del af landskirkeskatten medgår til dækning af de 60% af lønningerne til folkekirkens præster, som ikke afholdes af staten. Af landskirkeskatten afholdes også udgifter til bl.a. stiftsadministrationerne, revision af menighedsrådenes regnskaber, tjenestemandspensioner til kirkefunktionærer, folkekirkens uddannelsesinstitutioner²⁶ samt tilskud til at nedbringe kirkeskatten i de ligningsområder, hvor den er højest.²⁷

4.4.2.2.3 *Kirkeministeriet er ansættelsesmyndighed for alle folkekirkens præster*

Efter lov om ansættelse i stillinger i folkekirken mv.²⁸ er kirkeministeren ansættelsesmyndighed for alle præster i folkekirken, jf. herom nærmere i kapitel 7. Det er således kirkeministeren, der ansætter og afskediger præster og om fornødent foretager disciplinærfølgning efter tjenstemandslovgivningens bestemmelser herom.

Løn- og ansættelsesvilkår for de i folkekirken ansatte personalegrupper fastsættes af finansministeren. Dog fastsættes løn- og ansættelsesvilkår for tjenstemandsansat personale i henhold til bestemmelserne i tjenstemandsloven.²⁹

4.4.2.2.4 *Den gejstlige retspleje*

Tidligere behandledes sager om tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag ved særlige gejstlige domstole.³⁰

Efter en udvalgsbehandling gennemførtes en nyordning af den gejstlige retspleje fra 1. juli 1992.³¹ Efter nyordningen skal gejstlige læresager behandles ved de almindelige domstole under medvirken af teologisk sagkyndige. Der henvises herom til 6.4.

4.4.2.2.5 *Internationalt mellemkirkeligt arbejde*

Ved en lov fra 1989³² blev det bestemt, at kirkeministeren skal fastsætte nærmere regler om folkekirkens deltagelse i internationalt mellemkirkeligt arbejde, herunder om finansiering af et centralt mellemkirkeligt råds virksomhed af fællesfonden (dvs. af landskirkeskattemidler), for så vidt denne virksomhed ikke dækkes af bevillinger på finansloven. Endvidere kan ministeren fastsætte regler om finansiering af lokalt mellemkirkeligt arbejde af kirkekassen.

Folketingets Kirkeudvalg udtalte i sin betænkning over lovforslaget,³³ at det var magtpåliggende for udvalget at understrege, at »Det Mellemkirkelige Råd, også efter at det bliver sammensat efter demokratiske regler, ikke har synodal karakter. Under møder og konferencer tegner deltagerne således kun deres egne synspunkter. Der er fortsat ingen, der kan udtale sig på folkekirkens vegne.«

Kirkeministeren har herefter i en bekendtgørelse³⁴ fastsat bestemmelser om nedsættelse af stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt arbejde og om etablering af Det mellemkirkelige Råd.

Hvert stiftsudvalg bestemmer selv arten og omfanget af sin virksomhed. Intet menighedsråd kan imidlertid tvinges til ud af eget budget at afholde nogen udgift til stiftsudvalgets virksomhed.

Det bestemmes videre i bekendtgørelsen, at der oprettes et råd, Det mellemkirkelige Råd, til at varetage folkekirkens mellemkirkelige opgaver på landsplan, herunder til at tage stilling til folkekirkens medlemskab af nationale og internationale kirkelige organisationer. Det mellemkirkelige Råd behandles nærmere under 8.2.3.

4.4.2.2.6 *Gudstjenesteordning og ritualer mv.*

Der findes en række lovbestemmelser om folkekirkens gudstjenesteordning, ligesom der for folkekirken som helhed er autoriseret gudstjenesteordninger og en række ritualer. Herom henvises til 6.2.

4.4.2.2.7 *Medlemskab af folkekirken*

Der er i den kirkelige lovgivning³⁵ fastsat detaljerede bestemmelser om stiftelse og ophør af medlemskab af folkekirken, om medlemmers ret til kirkelig betjening og om sognebåndsløsning.

Den kristne dåb, dvs. dåben i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn, er den grundlæggende betingelse for optagelse i folkekirken.³⁶ Folkekirkens præster har dåbsplicht.³⁷ Præster kan ikke nægte nogen, der er døbt eller som gennem forældre eller selv fremsætter ønske om dåb, adgang til medlemskab af folkekirken. Ej heller menighedsrådet har en sådan beføjelse.

Tilsvarende gælder det med hensyn til ophør af medlemskab, at intet medlem af folkekirken kan udelukkes af denne mod sin vilje, jf. foran under 10.3.

Det er således ingen betingelse for medlemskabets opretholdelse, at skyldig kirkeskat betales. Der kan heller ikke kræves nogen form for deltagelse i det kirkelige liv eller for kirkelig aktivitet overhovedet.

Folkekirkens medlemmer hører almindeligvis til menigheden i det sogn, hvor de bor. Medlemskabet indebærer ret til kirkelig betjening af præsten eller præsterne for menigheden.

Ved flytning til et andet sogn bliver et folkekirkemedlem automatisk medlem af sognemenigheden i tilflytningssognet.

Medlemskabet ophører ikke ved flytning til udlandet, idet medlemmet under ophold i Danmark har ret til kirkelig betjening af præsten for den menighed, medlemmet senest hørte til.

Et medlem af folkekirken kan ved sognebåndsløsning slutte sig til sognepræsten for en anden menighed end den, hvortil medlemmet hører. En præst kan kun nægte at modtage en sognebåndsløser, hvis hensynet til denne findes at

burde vige for afgørende hensyn til præsten eller dennes menighed, og en præsts afslag kan indbringes for biskoppen.

Gennem reglerne om sognebåndsløsning er der således i meget vidt omfang givet det enkelte folkekirkemedlem adgang til frit at vælge sit lokale kirkelige tilhørsforhold.

Medlemmer af folkekirken, der ønsker at danne en særlig menighed inden for folkekirken med en af dem valgt person som præst, har efter valgmenighedsloven³⁸ ret til på nærmere angivne betingelser at få en sådan valgmenighed anerkendt af kirkeministeren som et led i folkekirken.

Valgmenighedens udgifter afholdes af menighedens medlemmer, der til gengæld ikke betaler kirkeskat.

En valgmenighed står under tilsyn af provsten for det provsti, hvor valgmenigheden har sit hjemsted, og af stiftets biskop samt under overtilsyn af Kirkeministeriet.

4.4.3 Folkekirken som summen af lokale evangelisk-lutherske trossamfund

4.4.3.1 Indledning

Som nævnt under 4.3.2 er sognet og menighedsrådet en del af det folkekirkelige forvaltningsvæsen. Efter den kirkelige lovgivning er menighedsrådet imidlertid også tillagt en række kompetencer i forbindelse med præsteansættelse og gudstjenesteordning mv. Samtidig er dog præstens uafhængighed af menighedsrådet med hensyn til embedsvirksomhed klart fastslået.

Menighedsrådet som repræsentant for menigheden kan således i en vis udstrækning siges at være også kirkeligt subjekt på det lokale plan.³⁹ Dette skal behandles nærmere i det følgende.

4.4.3.2 Menighedsrådets initiativret og udtalelsesret

Efter menighedsrådsloven⁴⁰ kan menighedsrådet behandle spørgsmål vedrørende menigheden og henvende sig herom til de kirkelige tilsynsmyndigheder. Denne bestemmelse har næppe selvstændigt juridisk indhold, idet en sådan initiativret allerede må følge af menighedsrådets status som lokalt demokratisk valgt repræsentation for menigheden.

Det bestemmes videre i loven, at tilsynsmyndigheden, forinden den træffer beslutning om spørgsmål, der særligt vedrører en menighedsrådsreds, skal indhente en udtalelse fra menighedsrådet. Dette er dog næppe heller udtryk for andet og mere, end hvad der følger af almindelige forvaltningsretlige grundsætninger.

4.4.3.3 Menighedsrådets medvirken ved præsteansættelse

Der stilles i den kirkelige lovgivning⁴¹ nærmere angivne uddannelseskra-
v til folkekirkens præster, ligesom præster skal være medlem af folkekirken.

Ansættelse af en sognepræst i folkekirken sker efter lovgivningen efter indstilling fra menighedsrådet, der skal indstille 3 af ansøgerne i prioriteret rækkefølge. Kirkeministeren kan ikke ansætte en ansøger, som ikke er omfattet af menighedsrådets indstilling. Hvis en ansøger ved første afstemning på menighedsrådets indstillingsmøde har opnået alle afgivne stemmer, skal denne ansøger udnævnes. Dersom der i pastoratet ikke er normeret andre stillinger som sognepræst, skal kirkeministeren udnævne en ansøger, der ved første afstemning har opnået mindst 2/3 af de afgivne stemmer.

Det er således ikke muligt for kirkeministeren som ansættelsesmyndighed at udnævne en præst, der ikke er omfattet af menighedsrådets indstilling af ansøgere. Og hvis der i menighedsrådet er enighed om – eller i pastorater med kun én præst kvalificeret flertal for – en ansøger, bestemmer menighedsrådet selv, hvem der skal ansættes.

4.4.3.4 Menighedsrådets medvirken ved bispevalg

Folkekirken biskopper ansættes på grundlag af et valg, der afholdes i stiftet.⁴²

Stemmeberettigede ved valget er samtlige medlemmer af stiftets menighedsråd samt repræsentanter for de valgmenigheder, der har hjemsted i stiftet.

Stiftets menigheder har således gennem deres valgte repræsentanter afgørende indflydelse på, hvem der skal føre det gejstlige tilsyn med stiftets præster og menigheder.

4.4.3.5 Stiftsbåndsløsning

Efter den kirkelige lovgivning⁴³ kan en sognemenighed eller valgmenighed ved stiftsbåndsløsning slutte sig til en anden biskop, som er villig til at modtage den. Denne biskop overtager da tilsynet med menigheden for så vidt angår prædikeembedet, sakramenternes forvaltning og sjælesorgen.

Beslutning om stiftsbåndsløsning skal være vedtaget på et menighedsmøde med mindst tre fjerdedele af de afgivne stemmer og være tiltrådt af menighedens præst eller en af dens præster.

Hvis præsten eller en af præsterne tiltræder det, er det en egentlig ret for enhver af folkekirken menigheder at løse stiftsbånd. Der kræves ikke samtykke af stiftets biskop eller godkendelse af kirkeministeren.

4.4.3.6 Menighedsrådets medbestemmelsesret

med hensyn til gudstjenesteordning, ritualer mv.

Efter menighedsrådsloven⁴⁴ tilkommer det menighedsrådet at træffe beslutning om tidspunktet for de faste gudstjenester, visse forhold i forbindelse med konfirmation samt indførelse af nye autoriserede salmebøger og salmebogstillæg⁴⁵

Præsten skal bl.a. have menighedsrådets samtykke til, at der ved de faste gudstjenester eller kirkelige handlinger anvendes en anden autoriseret liturgi eller andre autoriserede ritualer end dem, der hidtil er anvendt i menigheden.⁴⁶

Præsten skal også have menighedsrådets samtykke til, at der ved de faste gudstjenester eller kirkelige handlinger foretages mindre ændringer i liturgi og ritualer eller benyttes andre salmebøger og salmebogstillæg end de autoriserede. Til sådanne ændringer kræves tillige biskoppens samtykke.⁴⁷

Derimod vil præsten ved ekstraordinære gudstjenester i overensstemmelse med en lang og fast praksis kunne foretage afvigelser fra gudstjenestens sædvanlige form uden at skulle indhente tilladelse fra menighedsrådet eller biskoppen. Men der må naturligvis ikke handles i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag.

4.4.3.7 Præstens uafhængighed af menighedsrådet

Det bestemmes i menighedsrådsloven,⁴⁸ at præsten i sin embedsvirksomhed, herunder den private sjælesorg, er uafhængig af menighedsrådet.

Der består således ikke noget over- og underordningsforhold mellem menighedsrådet og præsten. Menighedsrådet fører ikke tilsyn med præsten og kan ikke give denne tjenestebefalinger eller direktiver.⁴⁹ En anden sag er, at menighedsrådet som anført under 4.4.3.6 udøver en række beføjelser, der er af væsentlig betydning for præstens virksomhed.

Da menighedsrådet ikke er ansættelsesmyndighed for præsten, jf. under 4.4.2.2.3, kan det ikke disciplinærfølge eller afskedige denne. I kraft af sin almindelige initiativret, jf. under 4.4.3.2, kan menighedsrådet imidlertid over for kirkeministeren rejse spørgsmål om disciplinærfølgning efter tjenestemandsløvgivningen, der i givet fald vil kunne udløse sanktioner, herunder afsked.⁵⁰ Menighedsrådet vil også over for kirkeministeren kunne rejse spørgsmål om diskretionær afsked på grund af samarbejdsvanskeligheder eller uegnethed til at bestride stillingen.⁵¹

Endelig vil menighedsrådet kunne stille forslag om anvendelse af den særlige afskedigelsesadgang efter tjenestemandsløvens § 43 («skilsmisseparagraffen»), hvorefter der efter indstilling af provst og biskop kan meddeles en præst afsked på særligt gunstige økonomiske vilkår, hvis der mellem præsten og menigheden gennem en årrække har bestået en dybtgående uoverensstemmelse, som betyder en væsentlig hindring for det kirkelige livs trivsel på det pågældende sted.

4.5 Konklusion

De negative afgrænsninger af folkekirkebegrebet, altså at folkekirken ikke er statskirke i førkonstitutionel forstand, ikke er en bispekirke og ikke er en forening eller et selskab, kan ikke give anledning til tvivl.

Det er også utvivlsomt, at folkekirken er et forvaltningsvæsen, altså en del af den statslige forvaltning. Det forhold, at en række forvaltningskompetencer

er dekoncentreret eller decentraliseret til organer eller personer på stifts-, provsti- eller sogneplan, ændrer intet heri.

Om folkekirken kan betegnes som et selvstændigt evangelisk-luthersk trossamfund, kan derimod give anledning til tvivl. Det er dog et spørgsmål, om denne tvivl grunder sig på andet og mere end en vekslende terminologi, altså hvad man vil indlægge i begrebet trossamfund.

*Matzen og Timm*⁵² forstår ved trossamfund »et saadant Samfund, hvis Medlemmer ere forenede ved Fællesskab i Trosbekjendelse og derpaa grundet Gudsdyrkelse«. Folkekirken vil klart falde ind under denne beskrivelse.

*Knud Berlin*⁵³ bestemmer den danske folkekirke som »det retligt ordnede og styrede evangelisk-lutherske Trossamfund, som det danske Folks Flertal siden Reformationen har dannet«.

I forbindelse med folketingsbehandlingen af ændringer i ægteskabsloven har Kirkeministeriet udtalt, at det er en forudsætning for meddelelse af vielsesbemyndigelse, at der er tale om »et egentligt trossamfund i dette ords sædvanlige betydning, altså ikke blot en religiøs »bevægelse« eller en religiøs eller filosofisk forening, men en sammenslutning eller forsamling (et religionssamfund), hvis primære formål er gudsdyrkelse (kult) efter en nærmere udformet lære og ritus«.⁵⁴

I den kirkelige lovgivning betegnes folkekirken undertiden direkte som et trossamfund. I loven om medlemskab af folkekirken siges det således, at personer der er døbt i et andet evangelisk-luthersk trossamfund end folkekirken, bliver medlem af folkekirken ved at slutte sig til en af dens menigheder,⁵⁵ og i bekendtgørelsen om stiftelse og ophør af medlemskab af folkekirken tales der om »en person, der er døbt i et andet evangelisk-luthersk trossamfund her i landet end folkekirken«.⁵⁶

For så vidt angår Sverige og Norge betragter Svenska kyrkan og Den norske kirke sig som trossamfund.⁵⁷

Det står således fast, at folkekirken som sådan i hvert fald i et vist omfang betegnes som et trossamfund i den retlige terminologi.

Som en argumentation ud fra reale grunde vil følgende kunne anføres.

For antagelsen af folkekirken som et selvstændigt trossamfund taler, at folkekirkens besluttende organer, altså Folketinget og regeringen (kirkeministerien), under udøvelsen af deres kompetencer i kirkelige anliggender skal respektere den grundpræmis af *teologisk* indhold, der er indeholdt i Grundlovens § 4. Det hedder heri, at det er den evangelisk-lutherske kirke, der er den danske folkekirke. Og hvad der i denne sammenhæng skal forstås ved den evangelisk-lutherske kirke, er på den historiske baggrund rimeligt klart, nemlig en kirke, hvis bekendelse hviler på de i Danske Lov 2-1 opregnede bekendelsesskrifter.⁵⁸ Det kan altså siges at være en »generalklausul« for Folketinget og kirkeministerien, at regelproduktion og regelanvendelse på det kirkelige område skal ske i overensstemmelse med – eller i hvert fald ikke i strid med – den

evangelisk-lutherske bekendelse,⁵⁹ således som denne er beskrevet i Danske Lov, og vel også – i hvert fald i et vist omfang – i kirkelig, herunder senere kirkelig tradition.

Det synes på denne baggrund ikke afgørende, om folkekirken har selvstændige kirkelige beslutningsorganer, således som oprindeligt forudsat ved Grundloven af 1849, eller om beslutningsorganerne er statslige organer, der skal udøve deres beføjelser på de foran nævnte præmisser.

Der er ved den kirkelige lovgivning, som den er beskrevet under 4.4.2.2, skabt en struktur for folkekirken, der klart opfylder de retlige minimumskrav med hensyn til organisation og beslutningskompetence, der må stilles til ethvert trossamfund.

Folkekirkens menighedsråd som bestyrelser for lokalmenighederne må siges at være selvstændige retssubjekter med juridisk handleevne på en række områder, ikke blot som et lokalt led i folkekirken som forvaltningsvæsen, men også med hensyn til valg af præst, biskoppeligt tilsyn samt gudstjenesteordning og ritualer mv.

Det kan imidlertid ikke tale imod at anse folkekirken for et trossamfund, at de enkelte lokale menigheder har en vis autonomi inden for den fælles ramme. Noget sådant er formentlig tilfældet inden for alle større trossamfund.

Imod at anse folkekirken som et selvstændigt trossamfund er anført, at »ingen kan tale på folkekirkens vegne«. Hertil kan siges, at folkekirkens besluttende organer, altså Folketing og kirkeminister, i hvert fald *beslutter* på folkekirkens vegne gennem kirkelig lovgivning og autorisation af gudstjenesteordning og ritualer mv. Men det nævnte udsagn kan siges at have en vis mening, hvis det forstås derhen, at ingen autoritet kan tale på det enkelte folkekirkemedlems vegne med hensyn til dettes nærmere trosopfattelse. Dette forhold synes imidlertid ikke at tale imod at opfatte folkekirken som et trossamfund.

Hvis foranstående lægges til grund, må konklusionen være, at den danske folkekirke er såvel et statsligt forvaltningsvæsen som et trossamfund.

Denne konklusion synes at måtte være bestemmende også for lokalmenighedernes status.

Efter den foran anførte begrebsbestemmelse er folkekirken et trossamfund med fælles, autoriserede gudstjenesteordninger og ritualer, med fælles gejstlig retspleje, med fælles ansættelsesmyndighed for præster, med fælles regler for lokalmenighedernes valg af sit repræsentative organ (menighedsrådet), med fælles regler for medlemskabs stiftelse, ophør, rettigheder og pligter samt i et vist omfang fælles (statsstøttet) økonomi. Hvis en lokal evangelisk-luthersk menighed ønsker at virke inden for den ramme, som det nævnte regelsæt definerer, så synes konklusionen at være, at menigheden er en del af folkekirken som selvstændigt trossamfund, hvilket som foran berørt ikke udelukker en ret vidtgående autonomi for den enkelte lokalmenighed.

Hvis en evangelisk-luthersk lokalmenighed ikke ønsker at virke under det regelsæt, der definerer den folkekirkelige ramme, er afgørelsen herom naturligvis menighedens egen. Men menighedens retlige status må da være en evangelisk-luthersk frimenighed. Denne status er ikke ensbetydende med, at enhver forbindelse med folkekirken afbrydes, idet den folkekirkelige lovgivning tillægger de evangelisk-lutherske frimenigheder en række rettigheder, som ikke tilkommer andre trossamfund uden for folkekirken.⁶⁰

Det vil af det foranstående være fremgået, at begrebet »folkekirke« anvendes i flere – vidt forskellige – betydninger, nemlig som forvaltningsvæsen, som trossamfund i retlig, sociologisk og teologisk forstand og som evangelisk-luthersk kirke i teologisk forstand.

Det siger sig selv, at det er vigtigt for en meningsfyldt diskussion, at det i de givne sammenhænge så vidt muligt anføres eller fremgår, i hvilken betydning begrebet »folkekirke« anvendes.

Dette iagttages imidlertid langt fra altid. Måske er det i nogle sammenhænge umuligt at nå til fuldstændig klarhed eller entydighed. Men dette forhold kan ikke være begrundelse for at undlade bestræbelser på en forbedring af begrebsapparatet i øvrigt.

4.6 Ekskurs. Vurdering af folkekirken som kirkeordning

4.6.1 Indledning

Inden for rammerne af den evangelisk-lutherske bekendelse er der naturligvis ikke nogen bestemt kirkeordning, der generelt kan gøre krav på betegnelsen ideel. Både imellem de forskellige evangelisk-lutherske kirkesamfund og inden for de enkelte kirkesamfund vil der på baggrund af forskellige traditioner, historiske og nationale særtræk og samfundsindretningen i det hele være forskellige opfattelser af indholdet af en ideel kirkeordning.

På den anden side er det formentlig muligt at opnå bred tilslutning til den grundtese, at der er en række hensyn, der i et eller andet omfang skal tilgodeses i enhver kirkeordning, der hviler på det evangelisk-lutherske bekendelsesgrundlag.

Som de væsentligste af sådanne hensyn kan nævnes beskyttelse mod bekendelsesgrundlagets udgliden og af præstens forkyndelsesfrihed og menighedernes frihed til at vælge mellem forskellige former for forkyndelse og liturgi inden for bekendelsesgrundlagets rammer samt retssikkerhed for såvel gejstlige aktører som læge medlemmer inden for kirkesamfundet.

I det følgende foretages en vurdering af, i hvilket omfang sådanne væsentlige hensyn til de enkelte aktører inden for den danske folkekirke er tilgodeset.

4.6.2 Folkekirkeordningens fordeling af kompetencer til dens enkelte aktører

4.6.2.1 Folketinget

Vel kan der ikke af Grundlovens § 4 uddrages præcise afgrænsninger af kirkelige kompetenceforhold, men bestemmelsen er på den anden side heller ikke nogen tom løfteparagraf. Den har et egentligt juridisk indhold og kan som nævnt opfattes som en »generalklausul«, der pålægger Folketinget at drage omsorg for, at der tages skyldigt hensyn til indholdet af den evangelisk-lutherske bekendelse i forbindelse med fastlæggelse og anvendelse af retsregler på det kirkelige område.

4.6.2.2 Kirkeministeren

Det påhviler kirkeministeren at tage initiativ til udarbejdelse og fremsættelse af forslag til lovgivning eller ændringer i lovgivning, der er påkrævet til varetagelsen af folkekirkens tarv.

Det påhviler også kirkeministeren at handle i overensstemmelse med de ministerbemyndigelser, der er indeholdt i den kirkelige lovgivning.

Endelig påhviler det kirkeministeren at udøve den selvstændige anordningsmyndighed, der på sædvaneretligt grundlag tilkommer ministeren med hensyn til liturgiske spørgsmål som fx autorisation af nye ritualer og salmebøger samt bibeloversættelser.

Kirkeministeren udøver de foran nævnte beføjelser og pligter under fuldt parlamentarisk ansvar over for Folketinget og dettes kirkepolitiske udvalg.

4.6.2.3 Folkekirkens biskopper

Folkekirkens biskopper er sideordnede, og ingen biskop står således i underordningsforhold til nogen anden biskop.

Biskopperne kan ikke med retlig gyldighed optræde som kollegialt organ, og ingen biskop behøver at følge en opfattelse, som et flertal af biskopperne går ind for.

Biskoppen vælges for hele sin embedstid, og der er ikke adgang til med retlig virkning at stille mistillidsvotum til biskoppen. Biskoppen er derfor i sit tilsyn og embedsførelse i øvrigt uafhængig af stiftets menigheder.

Som følge af deres status som tjenestemænd er folkekirkens biskopper beskyttet af tjenestemandslvgivningen. De er også omfattet af lovgivningen om den gejstlige retspleje.

4.6.2.4 Folkekirkens præster

Den enkelte præst i folkekirken er sikret en betydelig retssikkerhed og frihed under udøvelsen af sin tjeneste.

Kirkeministeriet er ansættelsesmyndighed for alle præster, og også disse er beskyttet af lovgivningens bestemmelser om tjenestemænd og om gejstlig retspleje.

Præsten står ikke i noget underordningsforhold til menighedsrådet. Biskoppen fører tilsyn med præstens embedsvirksomhed og kan i denne forbindelse give påbud om ophør af ulovligheder, ligesom biskoppen kan træffe afgørelser om visse nærmere bestemte forhold i forbindelse med præstens virksomhed, men der består ikke noget egentligt over- og underordningsforhold imellem biskop og præst indeholdende en almindelig adgang for biskoppen til at give præsten tjenestebefalinger eller instrukser.⁶¹

Den enkelte præst kan således i vid udstrækning selvstændigt tilrettelægge sit arbejde.

Folkekirkens præster har ret til at bruge de kirker, de er ansat ved, til gudstjenester, kirkelige handlinger og kirkelige møder. Præsterne kan også overlade en kirke, de er ansat ved, til andre præster i folkekirken til gudstjenester og kirkelige handlinger samt tillade ikke præsteviede at tale i kirken ved gudstjenester og kirkelige handlinger.

Præster i folkekirken nyder efter visse bestemmelser i lovgivningen en særlig »samvittighedsbeskyttelse«. En præst kan således nægte at vie en fraskilt og nægte at foretage mægling mellem registrerede partnere.

4.6.2.5 Folkekirkens menigheder

Efter den kirkelige lovgivning er det menighedsrådet, der forestår administrationen af sognets kirker, kirkegårde, præstegårde samt menighedslokaler mv. Menighedsrådet er også ansættelsesmyndighed for kirkefunktionærer og anden medhjælp.

Med hensyn til finansieringen af disse opgaver indgår menighedsrådet i et samspil med provstiudvalget, idet menighedsrådet har den indstillende og provstiudvalget den godkendende myndighed i forbindelse med tilvejebringelsen af sognets budget.

Som en del af statens støtte til folkekirken foregår opkrævningen af såvel de lokale kirkeskatter som landskirkeskatten gennem de almindelige skattemyndigheder i forbindelse med opkrævningen af de statslige og kommunale skatter.

Ud over denne betydelige autonomi i forbindelse med tilvejebringelse og drift af de ydre rammer for det lokale kirkeliv har menighedsrådet imidlertid også afgørende indflydelse i forbindelse med ansættelse af sognepræst og i forbindelse med valg af provstiudvalg og af stiftets biskop.

Menighedsrådet har også en betydelig medindflydelse med hensyn til gudstjenesteordning og ritualer mv.

Medlemmer af folkekirken kan danne en valgmenighed, og en menighed kan med tiltrædelse af menighedens præst eller en af dens præster slutte sig til en anden biskop end stiftets.

4.6.2.6 Folkekirkens enkelte medlemmer

Den kirkelige lovgivning giver det enkelte medlem af folkekirken en meget stor retssikkerhed.

Intet medlem kan udelukkes af folkekirken mod sin vilje eller udsættes for kirketugt gennem nægtelse af kirkelig betjening.

Det enkelte medlem er også sikret indsigt i den kirkelige administration ved lovgivningen om offentlighed i forvaltningen og forvaltningsloven og beskyttelse gennem klageadgang til højere kirkelige myndigheder og Folketingets Ombudsmand.

Ethvert medlem af folkekirken er også sikret demokratisk medindflydelse gennem menighedsrådsvalglovens bestemmelser om valgret og valgbarhed til menighedsråd.

Den kirkelige lovgivning giver også det enkelte medlem en udstrakt frihed med hensyn til benyttelse af folkekirken.

Folkekirkens gudstjenester er offentlige, og den enkelte har derfor mulighed for at finde en forkyndelsesform, der passer netop ham eller hende. Og gennem reglerne om sognebåndsløsning kan man opnå kirkelig betjening af en præst, man har tillid til og sympati for.

Endelig giver det biskoppelige tilsyn med folkekirkens præster det enkelte medlem en garanti for, at forkyndelse og kirkelig betjening er i overensstemmelse med den evangelisk-lutherske lære, idet der vil blive skredet ind i tilfælde af tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Som en ret, der vel ikke tilkommer det enkelte medlem, men dog en meget lille kreds af medlemmer, kan nævnes, at det i den kirkelige lovgivning er fastsat, at dersom mindst 10 af sognemenighedens medlemmer forlanger det, skal sognekirken stilles til rådighed til afholdelse af gudstjeneste ved en anden præst i folkekirken end den eller de præster, der er ansat ved kirken.

4.6.3 Konklusion

Den gennemgang, der i det foranstående er foretaget af de folkekirkelige aktørers retlige status, har afdækket to helt afgørende særkender for den danske folkekirke som kirkeordning.

Det første særkende er en meget høj grad af magtspredning og magtafbalancering og en heraf følgende høj retssikkerhed. Folkekirkens strukturelle opbygning og kompetencefordeling gør det på alle niveauer overordentlig vanskeligt at slippe godt fra magtmisbrug og embedsovergreb.

Det andet afgørende særkende er en meget høj grad af frihed og mulighed for pluralisme. Den kirkelige lovgivning sikrer både gejstligheden, menighederne og det enkelte folkekirkemedlem en udstrakt adgang til at indrette sig efter egne ønsker.

Den danske folkekirke er således særdeles rummelig, men der er gennem det biskoppelige tilsyn og den gejstlige retspleje skabt den nødvendige beskyttelse

mod utilladelig krænkelser og udgliden af det evangelisk-lutherske bekendelsesgrundlag.

Sammenfattende kan siges, at folkekirkens grundstruktur, således som den er groet frem gennem den historiske udvikling siden Reformationen, er udtryk for en vidtgående afbalancering af myndighedsudøvelse, kirkelig frihed og respekt for bekendelsesgrundlaget.

Folkekirkens »indre anliggender«

5.1 Indledning

Der opereres i den kirkepolitiske debat ofte med begrebet »kirkens indre anliggender«.

Begrebet »indre anliggender« er imidlertid uklart og bruges i flere forskellige betydninger.

Hvis man tager udgangspunkt i den kirkelige lovgivning, vil man konstatere, at begrebet »indre anliggender« kun forekommer aldeles sporadisk.

Begrebet optræder dog i en række lovudkast, der aldrig blev til egentlige lovforslag. Det kirkelige udvalg, der ved lov blev nedsat i 1903, og som afsluttede sit arbejde i 1907,¹ udarbejdede således et udkast til en lov om folkekirkens forfatning, hvori det bl.a. hed: »Ingen ny anordning i rent indre kirkelige anliggender må udstedes af den udøvende magt, når Kirkerådet modsætter sig samme. Som rent indre anliggender anses alle sager, der vedrører kirkens lære og gudstjeneste, nådemidlernes forvaltning, alterbog, salmebøger, sjælesørgerforholdet mellem præst og menighed, undervisningen i den kristelige børnelærdom og hjælpemidlerne derved, kirketugten (inden for det rent kirkelige område og uden indgreb i menighedsmedlemmernes borgerlige stilling og rettigheder), præstevielsen og adgangen til prædikestolen.«

I det grundlovsforslag, der blev vedtaget i 1939, men som faldt ved folkeafstemningen, var der til reglen om, at folkekirkens forfatning ordnes ved lov, tilføjet: »Ændringer vedrørende kirkens indre forhold kan kun gennemføres, efter at forhandlinger derom er ført med biskopperne.«

I forbindelse med grundlovsændringen i 1953 blev der imidlertid ikke fremsat forslag om sådan obligatorisk høring. Forfatningskommissionens betænkning² beskæftigede sig overhovedet ikke med folkekirkens forhold.

I loven om Folketingets Ombudsmand bestemmes,³ at folkekirken er omfattet af ombudsmandens virksomhed bortset fra spørgsmål, der direkte eller indirekte vedrører kirkens lære eller forkyndelse. Bestemmelsen tager imidlertid ikke stilling til kompetencespørgsmålet med hensyn til lære eller forkyndelse.

Der kan på denne baggrund ikke af den kirkelige lovgivning umiddelbart udledes nogen begrebsmæssig bestemmelse af »indre anliggender«.

Der er da også både i den hidtidige juridiske og teologiske teori overvejende enighed om, at nogen retlig sondring mellem kirkens ydre og indre anliggender ikke kan udledes af den gældende retsordning.⁴

August Roesen antager uden forbehold under henvisning til Kirkeministeriets langvarige praksis ministeriets fulde kompetence også i kirkens »indre anliggender«. Roesen anfører således, at ligesom »der er nogle⁵ som – uden holdepunkt i den gældende retstilstand – er tilbøjelig til at bestride lovgivningsmagtens kompetence til at blande sig i »indre kirkelige anliggender«, møder man jævnligt den påstand fremsat, at ej heller Kirkeministeriet kan blande sig i anliggender af denne art. Rent bortset fra, at det ville være overordentligt vanskeligt at finde en pålidelig afgrænsning af »indre« og »ydre« kirkelige anliggender, er der ikke noget retligt grundlag for opstilling af en sådan sondring. Kirkeministeriet (tidligere Cultusministeriet) har siden forfatningsændringen i 1849 behandlet og afgjort sager vedrørende »indre« og »ydre« kirkelige anliggender, og gør det fremdeles.«⁶

Roesen imødegår af *Hans Gammeltoft-Hansen*, navnlig under henvisning til, at det i 1917⁷ og 1948⁸ har været anset for nødvendigt at inddrage lovgivningsmagten for at få løst det problem, at en biskop nægter at give en præst kollats, dvs. en attestations fra vedkommende biskop om, at de kirkelige vilkår og forudsætninger, som præsteembedet kræver, er til stede hos den udnævnte, og at biskoppen påtager sig det gejstlige tilsyn med, at dette fremdeles vil være tilfældet.⁹ Gammeltoft-Hansen henviser også til, at en kompetence for kirkeministeren i forkyndelsessager næppe vil være i overensstemmelse med almindelige forvaltningsretlige principper om udelukkelse af rekursmulighed fra en fagkyndig til en ikke-fagkyndig instans. Som eksempel nævner Gammeltoft-Hansen styrelsesloven for de højere uddannelsesinstitutioner § 35, hvorefter undervisningsministeren – trods sin udtrykkelige status som øverste forvaltningsmyndighed – ikke kan sætte de kollegiale organers afgørelse (der bl.a. omfatter en lang række forskningsmæssige og akademiske anliggender) ud af kraft, medmindre de findes stridende mod lovgivningen eller almindelige retsgrundsætninger.¹⁰

I forbindelse med spørgsmålet om forkyndelsesfrihed anfører *Henrik Zahle*, at uanset at kollatsen indførtes 1539, er der ikke i den kirkeretlige litteratur noget spor af en opfattelse om, at regenten/kirkeministeren skulle være uden kompetence til bedømmelse af det omhandlede spørgsmål. Når politikere i de senere år har peget på ønskeligheden i en ministeriel tilbageholdenhed og tilsvarende biskoppelig suverænitet, afspejler disse udtalelser næppe nogen retlig opfattelse af et kompetenceforhold, men snarere en bedømmelse af en politisk hensigtsmæssighed og en indholdsmæssig respekt for præstens forkyndelsesfrihed, som også biskoppen skal respektere. Zahle peger også på, at grænsen

mellem de to sæt af regler, som henholdsvis administreres af kirkeministeren som tjenstlige forpligtelser og af biskoppen som forpligtelser med hensyn til den religiøse forkyndelse, ikke lader sig genfinde i det foreliggende materiale.¹¹ Når der er tale om »indre kirkelige forhold«, antager Zahle imidlertid, at ministeriets tilsyn vil respektere hensynet til en vis folkekirkelig selvstændighed.¹²

Lars Nordskov Nielsen når stort set til samme resultat som Hans Gammeltoft-Hansen, men ud fra en noget anden argumentation.¹³ Nordskov Nielsen påpeger, at problemets kerne er eksistensen af et dobbelt normsystem. Kirkeministeriet skal selvfølgelig anvende de verdslige regler, men hvilken betydning har det, hvis der er en underliggende teologisk funderet regel, hvortil den verdslige regel henviser eller hvormed den har en sådan sammenhæng, at der opstår et regelintegrationsproblem?

Nordskov Nielsen gør imidlertid opmærksom på, at det ikke er usædvanligt, at jurister arbejder med to normsystemer, hvoraf de behersker det ene og ikke det andet. Som eksempel anføres anvendelse af en nationalretlig regel, som hviler på en folkeretlig regel, fx i kraft af en traktat om samme emne. Som et andet eksempel anfører Nordskov Nielsen, at når jurister anvender reglen i lægeloven om, at læger skal vise omhu og samvittighedsfuldhed, så siger disse normer ikke noget, før de bliver sammenholdt med et andet normsystem af lægeetiske og lægefaglige normer.

I sådanne regelintegrationstilfælde har man to muligheder. Enten kan man bringe sagkundskab ind i processen og stort set lægge dens synspunkter uprøvet til grund. Eller også kan man begrænse prøvelsesmyndighedens prøvelsesintensitet, fx sådan at en tilsidesættelse af den anden (typisk mere specialsagkyndige) myndigheds vurdering forudsætter åbenbar normtilsidesættelse. De to muligheder kan naturligvis kombineres.

Nordskov Nielsen antager på denne baggrund, at Kirkeministeriet i helt ekstreme tilfælde, hvor det er åbenbart, at ministeriet er på rette vej, kan underkende en biskops afgørelse i forkyndelsesspørgsmål. Men Nordskov Nielsen understreger, at dette forudsætter to ting, nemlig dels at det er åbenbart, at biskoppens bedømmelse er forkert, dels at Kirkeministeriets bedømmelse heraf skal være baseret på et solidt fagligt grundlag. Efter gennemførelsen af lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager i 1992 har denne problematik dog stort set mistet sin betydning.

Jørgen Stenbæk anfører,¹⁴ at han finder det utilfredsstillende at sondre skarpt mellem henholdsvis forkyndelse som gejstligt anliggende og tjenstlige anliggender i øvrigt. Stenbæk peger også på, at en antagelse af ministerens manglende kompetence i forkyndelsessager medfører savnet af »appelmulighed, som ellers er et særkende ved dansk forvaltningspraksis og som den folkekirkelige pluralisme gør nødvendig«.

Som nævnt henviser Gammeltoft-Hansen i forbindelse med drøftelsen af spørgsmålet om ministerens kompetence til bestemmelsen i styrelsesloven for

de højere uddannelsesinstitutioner om de kollegiale organers afgørelser i forskningsmæssige og akademiske anliggender. Og Nordskov Nielsen peger i forbindelse med sin omtale af dobbelte normsystemer på muligheden for dels at bringe sagkundskab ind i processen og i vidt omfang lægge dens synspunkter uprøvet til grund, dels at begrænse prøvelsesinstansens prøvelsesintensitet.

Begge forfattere er her inde på begreber, der i den juridiske teori betegnes som »fagskøn«, »sagkundskab« eller »sagkyndighed« (i det følgende bruges som fællesbetegnelse udtrykket »fagskøn«). Det forekommer imidlertid værd at overveje, om ikke spørgsmålet om »indre kirkelige anliggender« i det hele taget med fordel lader sig analysere ud fra den almindelige juridiske lære om fagskøn.

Nogen meget omfattende teori om fagskøn findes ganske vist ikke i dansk ret, hvilket for så vidt kan undre på baggrund af fagskønnes store – og stadig stigende – betydning. Men der findes dog på en række områder væsentlige bidrag til belysning af fagskønsproblematikken.

Dette gælder navnlig inden for området ministeruafhængige nævn og råd,¹⁵ men også spørgsmålet om enkeltpersoners fagskøn er behandlet i flere sammenhænge. Dette er således tilfældet med bl.a. spørgsmålet om udelukkelse eller begrænsning af politikeres instruktionsbeføjelser over for fagkyndige embedsmænd.¹⁶ Ved afgørelsen af, om der overhovedet består en instruktionsbeføjelse, eller af hvilke grænser der gælder for en sådan beføjelse, er der således peget på i al fald tre momenter, som har betydning, nemlig om der er tale om forberedelse eller om afgørelse af en sag, om fagkundskaben er mere eller mindre utilgængelig for ikke-fagkyndige, samt om fagkundskaben er enig og sikker.

Navnlig når det drejer sig om forberedelse af en sag, antages det, at fagkundskab er særlig betydningsfuld som grænse for instruktionsbeføjelse. Det antages således som udgangspunkt, at politikerne ikke kan give fagkyndige embedsmænd ordrer om til brug ved forberedelsen af en beslutning at udtale sig mod deres fagkyndige overbevisning, og politikerne kan ej heller give ordrer om, at en ubekvem fagkyndig udtalelse skal undertrykkes.

Men forholdet bliver straks tvivlsomt, hvis der er flere, måske endda mange, opfattelser blandt fagkyndige. Er politikerne så forpligtet til at tage alle med? Hertil kommer, at fagkundskab kan have forskellige grader. Og hvis det drejer sig om en egentlig afgørelse, kan det være svært at adskille de grænser, som henholdsvis fagkundskaben og kravet om lovlighed sætter.

I forbindelse med spørgsmålet om fagskøns betydning over for kommunalpolitikere er der peget på, at det næppe er muligt at beskrive det retlige grundlag for den selvstændige faglige skønsudøvelse på anden måde end ved henvisning til forholdets natur. Hjemmelen må altså søges i, at det specifikt tekniske/faglige skøn ikke kan og ej heller bør kunne efterprøves af et organ uden tilsvarende fagkundskaber. Der peges imidlertid på, at det er vanskeligt at beskrive generelt, hvilke faglige skøn der har integritet over for de kommunalpolitiske

organer, men at dette normalt ikke giver anledning til konflikter eller tvivl i praksis, fordi de kommunalpolitiske organer sædvanligvis ikke blander sig i denne del af beslutningsproceduren.¹⁷

Hvis man sammenholder disse på flere måder tvivlsomme og ufuldstændige synspunkter fra juraens almindelige lære om fagskøn med det specifikt kirkelige område, gør der sig et par særlige forhold gældende.

De fagkyndige, der på det kirkelige område konfronteres med ministeren, er først og fremmest biskopperne. Biskopperne er tjenestemænd, men ansættes på grundlag af en for tjenestemænd helt speciel udnævnelsesprocedure, nemlig gennem et valg, hvori deltager medlemmerne af samtlige menighedsråd i stiftet.¹⁸ Valget sker alene som et led i ansættelsesproceduren. Den udnævnte biskop skal ikke oftere på valg, og der består ikke adgang til med nogen retlig virkning at stille mistillidsvotum eller lignende til ham. Biskoppen kan således ikke sidestilles med en politiker med sædvanligt demokratisk ansvar. Det er en betingelse for udnævnelse til biskop, at den pågældende har bestået teologisk embedseksamen, men yderligere krav til videnskabelig fagkundskab stilles ikke, og der sker ikke nogen bedømmelse af bispekandidaters videnskabelige kvalifikationer gennem bedømmelse af fagkyndige udvalg som fx ved ansættelse i universitetsstillinger.

Det sædvanlige i det danske offentligtretlige system er som tidligere nævnt, at en person, der udøver kompetence, enten indgår som ansat i en forvaltningspyramide, der har en parlamentarisk ansvarlig minister eller et lokalt folkevalgt organ som øverste kompetente og ansvarlige instans, eller har et mandat som folkevalgt med et deraf følgende politisk ansvar. Undtagelser herfra forekommer gennem en række mere end mindre uafhængige nævn og råd, altså kollegiale organer med en særlig status.¹⁹ Der forekommer derimod så vidt ses ikke eksempler på, at en enkeltperson, der hverken indgår som ansat i et forvaltningshierarki eller er bærer af et politisk ansvar, kan træffe afgørelser, der ikke kan efterprøves af nogen anden administrativ instans.

Den bestående retstilstand anviser imidlertid ikke nogen højere sagkyndig instans til efterprøvelse af biskoppers afgørelser i gejstlige spørgsmål. Der består således ikke nogen mulighed for at henskyde sager til eller at høre biskopperne som kollegium. Biskopperne er sideordnede inden for hver sit stift og kan ikke med nogen retlig gyldighed optræde som kollegialt organ.²⁰

Det synes på denne baggrund ikke at kunne antages, at kirkeministeren skulle være uden kompetence i spørgsmålet om »indre kirkelige anliggender«.

En antydning af, at anlæggelsen af juraens sædvanlige synspunkter med hensyn til forholdet mellem fagkyndige og politikere også på det kirkelige område ikke er gejstlige kredse så fremmed endda, kan i øvrigt findes i den betænkning, som blev afgivet af Kirkeministeriets Strukturkommission i 1971.²¹ Det udtales heri bl.a.: »Der behøver intet at være til hinder for, at Kirkeministeriet på forsvarlig måde kan løse de mangfoldige folkekirkelige opgaver, som

bør løses, herunder de liturgiske. Det er også i andre fagministerier det sædvanlige, at embedsmændene ikke er faguddannede på disse ministeriers specielle områder. Når de alligevel på forsvarlig måde kan løse problemer af ikke-juridisk karakter, hænger det sammen med, at de i vid udstrækning spørger fagfolk til råds. Noget tilsvarende kan og bør Kirkeministeriet gøre og gør da også allerede i et vist omfang.«

Det forhold, at det ikke er muligt at gennemføre en juridisk sontring mellem kirkens ydre og indre anliggender, udelukker ikke, at begrebet »indre anliggender« i anden henseende kan have et meningsfuldt indhold. I det følgende skal forsøges en sådan begrebsbestemmelse. Først ved at foretage en negativ afgrænsning af begrebet og derefter en positiv afgrænsning.

5.2 Negativ afgrænsning af »indre anliggender«

Den danske folkekirke har som tidligere berørt ikke noget almindeligt organ i form af en synode eller lignende, der repræsenterer folkekirken som sådan eller har besluttende myndighed eller vetoret over for lovgivningsmagtens vedtagelser eller regeringens beslutninger.

Som udgangspunkt er der derfor ikke tvivl om, at folkekirkens øverste beslutningsorganer er Folketinget og regeringen. Spørgsmålet er alene, om der gælder visse begrænsninger i disse organers kompetence eller med andre ord, om der inden for folkekirkens område findes »indre anliggender«, hvori kompetencen eksklusivt er forbeholdt rent kirkelige instanser, hvilket i praksis først og fremmest vil sige den enkelte biskop.

For så vidt angår *lovgivningsmagtens* kompetence hersker der ikke nogen tvivl.

Der findes en række bestemmelser i Grundloven, som Folketinget må respektere, fx § 4 om, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, og § 6 om, at kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke.

Men bortset fra sådanne udtrykkelige og klart normative grundlovsbestemmelser kan der ikke antages at bestå indskrænkninger i lovgivningsmagtens kompetence med hensyn til retlig regulering af kirkelige anliggender.

Specielt bemærkes, at Grundlovens § 66, hvori det hedder, at folkekirkens forfatning ordnes ved lov, næppe i dag har andet indhold, end at folkekirkens forfatningsforhold er et lovgivningsanliggende.²²

At lovgivningsmagten er kompetent, også for så vidt angår kirkens »indre anliggender«, er der da også enighed om i den juridiske teori.²³

Og i praksis *har* lovgivningsmagten reguleret klart kirkelige anliggender. Som eksempel kan nævnes den såkaldte »Lex Vaalse«. Ved denne lov²⁴ blev en sognepræst indsat uden kollats fra biskoppen, der blev fritaget for at føre tilsynet med præsten for så vidt angik prædikeembedet, sakramenternes forvaltning

samt sjælesorgen i det hele, idet dette tilsyn overgik til kirkeministeren. Som yderligere eksempler kan nævnes lovgivningen om kvinders adgang til at søge præsteembede²⁵ og om adgang for biskopper til fritagelse i visse tilfælde for at føre tilsyn med en menighed og dennes præster.²⁶

For så vidt angår *regeringens*, dvs. *kirkeministerens*, kompetence, er forholdet det, at der tilkommer ministeren en selvstændig anordningsmyndighed på en lang række kirkelige områder, dvs. en adgang til på egen hånd at udstede bindende retsregler, uden at Folketinget inddrages.²⁷ Hjemmelen hertil er en forfatningssædvane, der går tilbage til overgangen fra enevælden til demokratiske forfatningsforhold i 1849.

Man kunne naturligvis ikke fra den ene dag til den anden tilvejebringe en lovgivning, der var vedtaget af Rigsdagen, og som dækkede samtlige områder. Det var derfor nødvendigt at lade førkonstitutionelle retsfor skrifter bevare deres gyldighed, indtil Rigsdagen kunne lovgive på området.

Det skete imidlertid, at der faktisk ikke blev lovgivet angående visse anliggender. Forvaltningen vedblev så ganske naturligt på disse felter at udstede anordninger uden hjemmel i konstitutionel lov. I tidens løb fæstnede sig den opfattelse, at der var visse anliggender, der som sådanne hørte under forvaltningen – altså uanset om der kunne henvises til førkonstitutionelle retsregler. På denne måde opstod en retssædvane, hvorefter forvaltningen i visse anliggender kan udstede anordninger uden lovhjemmel.

Den nævnte retssædvane gælder ikke med grundlovskraft. Det har aldrig været meningen, at forvaltningens kompetence skulle kunne fortrænge lovgivningsmagtens, men kun, at den skulle gælde, indtil der bliver lovgivet på området.

Som eksempler på kirkelige anliggender, der retligt reguleres ved selvstændige kirkeministerielle anordninger uden hjemmel i lov, men med grundlag i en retssædvane, kan nævnes anordninger om ritualer, om anerkendelse af andre trossamfund og deres rettigheder, om prædiketekster, om præstevielse, om dåb og altergang og om konfirmation.

Kirkeministeren har således kompetence til retligt at regulere anliggender, der sædvanligvis netop betragtes som »indre kirkelige«. Det må endda siges at være en klar forudsætning fra lovgivningsmagtens side, at kirkeministeren gør brug af sin kompetence, da en sådan retlig regulering er nødvendig, for at folkekirken kan fungere, og Folketinget hidtil har afstået fra at lovgive på disse områder, som man har fundet det rigtigst at undtage fra lovgivningsprocessens sædvanlige, politisk prægede forhandlings- og beslutningsform.

Det må imidlertid stærkt understreges, at Kirkeministeriets anordningsmyndighed her udøves på grundlag af indstilling eller rådgivning fra bl.a. *teologisk sagkundskab*, fx i form af betænkninger fra udvalg eller arbejdsgrupper eller indstillinger fra biskopperne. Grænsen for, hvad der skal henregnes til den teologiske sagkundskab og hvem der er mest kompetent til at repræsentere den,

kan måske af og til give anledning til tvivl. Men princippet er klart nok. Kirkeministeriet besidder ikke selv teologisk sagkundskab og foretager ikke på egen hånd regelfastsættelser, der har berøring med kirkens lære eller forkyndelse, uden om teologisk ekspertise.

Det samme princip gælder med hensyn til afgørelse af spørgsmål om tilsidesættelse eller overtrædelse af regler, der er fastsat på grundlag af teologisk sagkundskab. Kirkeministeriet afgør ikke sådanne sager, uden at der foreligger en teologisk sagkyndig indstilling, normalt fra vedkommende biskop.

Det må på den anden side som tidligere berørt understreges, at der savnes retligt grundlag for, at rent gejstlige instanser kan optræde som producenter af retsregler i konkurrence med Folketing og Kirkeministerium. Der tilkommer ikke gejstlige instanser nogen adgang til på egen hånd at producere, ændre eller dispensere fra egentlige retsregler.

Konklusionen af den negative afgrænsning af »Kirkens indre anliggender« er altså, at der ikke findes kirkelige områder, der besidder immunitet over for retlig regulering fra statslige myndigheder, der efter forfatningen er kompetente til at foretage en sådan regulering.

5.3 Positiv afgrænsning af »indre anliggender«

Den omstændighed, at der ikke er noget kirkeligt område, der retligt set i princippet er immunt over for statslig indgriben, er imidlertid ikke ensbetydende med, at folkekirken som selvstændigt begreb er meningsløst i retlig sammenhæng.

Det udtales i Grundlovens § 4, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

Allerede bestemmelsens ordlyd må siges at forudsætte en eller anden form for selvstændighed i forhold til staten. Som *Alf Ross* har udtrykt det: »Ingen ville finde på at sige, at statsbanerne understøttes af staten. De drives af staten.«²⁸

Men hvad der er mere væsentligt: Det angives udtrykkeligt i Grundlovens § 4, at den danske folkekirke er den evangelisk-lutherske kirke.

Begrebet »den evangelisk-lutherske kirke« var allerede før grundloven af 1849 den i lovgivningen fastslåede betegnelse for den statsreligion, der hvilede på de i Danske Lov nævnte bekendelsesskrifter.²⁹

Bekendelsesskrifterne er teologiske udsagn, der opererer med teologiske begreber. Den danske folkekirke hviler altså også som retlig størrelse i et vist omfang på teologiske udsagn og begreber i folkekirkens bekendelsesskrifter.

Jørgen Stenbæk anfører således, at i den udstrækning man må anse bestemmelser i bekendelsesskrifterne »for at være afgørende for, om »den danske folkekirke« er »evangelisk-luthersk«, i samme udstrækning er disse bestemmel-

ser retningsgivende for dansk folkekirkelig lovgivning, fordi Grundloven har fastslået, at det er som »evangelisk-luthersk kirke«, »den danske folkekirke« skal støttes af staten.³⁰

Et lignende synspunkt om, at Grundlovens brug af begrebet folkekirke er retningsgivende eller vejledende for lovgivningsmagten, er fremsat af *Lars Nordskov Nielsen*, der udtaler: »Selve brugen af ordet »folkekirke« har vel næppe nogen klar retlig betydning, men jeg vil med en vis begrænset støtte i forarbejderne sige, at ordet »folkekirke« nok indeholder, hvad man kan kalde et vejledende lovgivningspolitisk direktiv til den lovgivningsmagt, der engang måtte få lyst til i endnu videre omfang, end det er sket, at gennemføre/afrunde en forfatningsordning for den danske folkekirke: Den forfatningsordning, der bør være, er en forfatningsordning, der sikrer, at den danske folkekirkens indhold først og fremmest er noget, der skal ordnes i en dialog mellem folk og kirke i modsætning til en dialog mellem kirke og statsmyndigheder.«³¹

Såvel lovgivningsmagten som Kirkeministeriet er altså i deres virksomhed forpligtet til også at inddrage overvejelser om folkekirkens teologisk- normative grundlag i lovforberedelse og forvaltning. En rådspørgen af teologisk sagskundskab finder da også til stadighed sted både i lovforberedende udvalg og i den løbende daglige forvaltning.

Selvom teologer ikke på egen hånd kan producere eller ændre retsregler, øver de altså en betydelig indflydelse både i regelproduktionsprocessen og med hensyn til retsanvendelsen.

Som tidligere berørt i kapitel 1 findes der andre regler af normativt indhold end retsregler. Dels normative fænomener med en lignende institutionel opbygning som retten, men med et sanktionssystem, der hviler på andet end fysisk tvang. Dels leve- og adfærdsregler, der beror på en kulturtradition og opleves med gyldighedspræg i bestemte handlesituationer.

Jørgen Stenbæk har med føje peget på, at sondringen mellem egentlige kirkeligt relevante retsregler med tilhørende fysiske sanktionsmuligheder på den ene side og øvrige adfærdsnormer på den anden side er både kirkeretligt og teologisk interessant.³²

Stenbæk anfører som eksempler på ikke retlige adfærdsnormer, hvad den kirkelige sprogbrug betegner som »kirkelige forpligtelser«.³³

Videre anfører Stenbæk, at der aflægges løfter i forbindelse med præste-, provste- og bispevielser, løfter, som næppe har retlig karakter, men som alligevel er med til at give folkekirken karakter og troværdighed. Stenbæk har således i anden forbindelse udtalt, at det er »en naturlig forudsætning for embedsudøvelsen, at folkekirkepræsten føler sig forpligtet af disse løfter, og det vil også være naturligt for et menighedsråd at henvise til disse løfter, hvis rådet har noget at udsætte på sin præst. Løfterne har naturligvis tillige den betydning, at den tilsynsførende biskop og provst kan formane en genstridig præst med henvisning til dem.«³⁴

Stenbæk rejser generelt det spørgsmål, om den folkekirkelige »kulturtradition« med dens »leve- og adfærdsregler« ikke til syvende og sidst er identisk med, hvad den kirkelige sprogbrug sædvanligvis karakteriserer som »indre anliggender«. Hvis det er tilfældet, *indskrænkes kirkerettens område* i virkeligheden betragteligt: de dele af den folkekirkelige tradition, som af folkekirkelige grunde bestemt ikke må omfattes af retsreglernes sanktionstvang, falder således uden for kategorien »Folkekirkelig gældende ret«.

Stenbæk gør videre med rette gældende, at en sådan indskrænkning af den retligt bestemte del af folkekirkens virksomhed på den anden side rejser det spørgsmål, hvad der så forvaltningsmæssigt vil ske med de dele af den folkekirkelige tradition, sæd og skik, som ikke har karakter af retsregler, men som på den anden side præger folkekirken, således som det danske folk møder den.³⁵

Stenbæk understreger i den forbindelse, at det klare princip om ikke at sammenblende egentlige retsnormer og andre adfærdsmotiverende normer ikke må føre til, at hensynet til folkekirkelig troværdighed og folkekirkelig tradition tilsidesættes, når den juridiske kirkeret udformes.³⁶ Også Stenbæk mener, at det er umuligt at foretage en klar afgrænsning mellem »indre« og »ydre« anliggender, men netop derfor må den centrale forvaltning i sin praksis tage såvel teologiske hensyn som folkekirkeligt traditionsmæssige hensyn.³⁷

Stenbæk har i øvrigt i anden forbindelse³⁸ også peget på, at ligesom folkekirkeordningen hviler på teologiske udsagn og begreber, forekommer det indlysende, at også den teologiske traditions adfærdsmotiverende normer kan spille en rolle fx i en *retspolitisk argumentation*, dvs. en argumentation, som lægger op til ændret fastlæggelse af »gældende ret« gennem ændringer i gældende lovgivning og gældende administrativ praksis. Men når dette er tilfældet, så kommer disse normer jo alligevel til at spille en rolle, selv om de ikke i sig selv udtrykker retsregler, og det bliver kirkepolitisk interessant, hvordan lovgivere og folkekirkelige forvaltere propagerer deres retspolitiske interesser. Stenbæk erkender, at såvel traditionens som retsreglernes normer er foranderlige, og at denne almindelige konstatering selvfølgelig også gælder på det folkekirkelige område. Og man vil ofte – måske specielt på det kirkelige område – opleve normforandringer, hvor en oprindeligt retsregelfastsat norm ændrer karakter til at blive en traditionsbestemt adfærdsregel uden rets karakter.

Det skal endelig nævnes, at Stenbæk udtrykkeligt bemærker, at statsmagten aldrig har blandet sig normativt i folkekirkens læregrundlag. Det gjorde end ikke enevælden. For så vidt har staten altid respekteret, at det er som evangelisk-luthersk kirke, staten støtter folkekirken. En sådan indholdsmæssig begrænsning er særegen for folkekirkeområdet. Stenbæk peger således på, at staten styrer fx folkeskolen både institutionelt og indholdsmæssigt.³⁹

5.4 Konklusion

På den ene side er det klart, at Grundlovens § 4 ikke er nogen tom løfteparagraf. Bestemmelsen har et egentligt juridisk indhold, først og fremmest derved, at den fastslår, at den danske folkekirke, som staten skal understøtte, er den evangelisk-lutherske kirke.

På den anden side er det lige så klart, at der ikke af Grundlovens § 4 kan udtrages præcise afgrænsninger vedrørende kirkelige kompetenceforhold.⁴⁰

Det er derfor med rette, at *Stenbæk* bruger forsigtige udtryk som »retningsgivende for dansk folkekirkelig lovgivning«, og at den centrale forvaltning i sin praksis »skal tage såvel teologiske som folkekirkeligt traditionsmæssige hensyn«, og at *Nordskov Nielsen* tilsvarende anvender udtryk som »vejledende lovgivningspolitisk direktiv« til lovgivningsmagten.

Grundlovens § 4 er altså, som også *Stenbæk* er inde på, relevant i en *argumentation* over for Folketing og administration om, hvordan retsregler på det kirkelige område bør udformes eller administreres. Men denne argumentation kommer man heller ikke uden om. Man kan altså ikke uden videre med § 4 i hånden sætte Folketingets lovgivning eller Kirkeministeriets anordninger eller afgørelser ud af kraft.

Som behandlet i kapitel 2 vil udviklingen af en dansk retsteologi være af væsentlig betydning for den retspolitiske diskussion på det folkekirkelige område.

Folkekirkens bekendelsesgrundlag og liturgi

6.1 Folkekirkens bekendelsesskrifter¹

Begrebet »den evangelisk-lutherske kirke« var som tidligere berørt allerede før grundloven af 1849 den danske lovgivnings betegnelse for den statsreligion, der hvilede på de bekendelsesskrifter, der er nævnt i D.L. 2-1.

Når det i 1849 blev bestemt i Grundloven, at den evangelisk-lutherske kirke skulle være den danske folkekirke og som sådan skulle understøttes af staten, blev det derfor samtidig fastslået, at folkekirkens bekendelsesgrundlag er de bekendelsesskrifter, der er nævnt i Danske Lov.

Efter D.L. 2-1 er bekendelsesskrifterne: »Den hellige Bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbol og den uforandrede Aar 1530 overgivne Augsburgske Bekendelse samt Luthers lille Katekismus.«

Ingen af disse bekendelsesskrifter er særegne for den danske folkekirke, idet de fire første er overtaget fra den romersk-katolske kirke, og de to sidste er udtryk for det fælles lutherske grundlag, der blev antaget i Danmark ved Reformationen.

Der findes ikke nogen autentisk tekst af de bibelske skrifter, hverken på grundsprogene eller i dansk oversættelse, men ingen oversættelse kan benyttes i folkekirken uden at være autoriseret dertil.² Denne autorisation sker ved kongelig resolution efter indstilling af kirkeministeren.³

Ved et privilegium fra 1740⁴ er der givet Det kongelige Vajsenhus eneret til at lade trykke danske bibler og Nye Testamenter med alle slags skrifter og i alle slags formater. Denne eneret hævdes dog kun med hensyn til autoriserede oversættelser⁵ og er således ikke til hinder for, at der i Danmark udgives oversættelser af Bibelen eller dennes enkelte bøger som privatarbejder og til privat brug.⁶

Bekendelsesskrifternes retlige betydning er for det første, at de er rettesnor for læren, idet folkekirkens præster er bundet af bekendelsesgrundlaget⁷ og, som det siges i præsteløftet,⁸ skal beflitte sig på at »forkynde Guds ord rent og

purt, således som det findes i de profetiske og apostoliske skrifter og i vor danske evangelisk-lutherske folkekirkes symbolske bøger«.

Præstens pligt til at respektere bekendelsesgrundlaget er ikke begrænset til udøvelsen af præstens embedsvirksomhed, men gælder også under virksomhed i private former fx som forfatter eller foredragsholder.⁹ Om sanktioner i anledning af forsyndelser mod bekendelsesgrundlaget, jf. nedenfor under 6.4.

Det forhold, at bekendelsesskrifterne ikke er nævnt direkte i Grundloven, men alene forudsat som bekendelsesgrundlag for den evangelisk-lutherske kirke i Danmark, rejser spørgsmålet, om der kan foretages ændringer i bekendelsesgrundlaget uden grundlovsændring.

*Matzen og Timm*¹⁰ anser det i denne forbindelse for afgørende, at kirkens trosbekendelse i det væsentlige bevarer det materielle indhold, som er angivet i de bekendelsesskrifter, som er nævnt i D.L. 2-1, og at der ved bestemmelsen af begrebet »evangelisk-luthersk« må lægges særlig vægt på den Augsburgske Konfessions indhold. Disse forfattere vil derfor ikke udelukke enhver ændring i bekendelsesgrundlaget uden grundlovsændring og mener i øvrigt, at sådanne i givet fald må gennemføres ved kongelig resolution. Forfatterne anfører dog, at dette kun kan forventes at få praktisk betydning i forbindelse med autorisation af tekster eller oversættelser.

Poul Andersen antager på linie hermed,¹¹ at Grundlovens § 4 ikke udelukker lovgivningsmagten fra at ændre folkekirken bekendelsesskrifter, når blot folkekirken forbliver evangelisk-luthersk.

Også *Glædemark* antager, at symbolforpligtelsen efter 1849, da den ikke mere som under enevælden delvis er forfatningsmæssig bestemt, i større omfang kan gøres til genstand for lovgivning.¹²

Over for disse forfattere synes dog at kunne anføres følgende.

Der hersker ingen tvivl om, at grundlovgiverne i 1849 anså D.L. 2-1 for folkekirken bekendelsesgrundlag. Bestemmelsen om, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, er med uændret ordlyd og forståelse gentaget i alle senere grundlove. Det synes på denne baggrund nærliggende at fortolke Grundlovens § 4 således, at bekendelsesgrundlaget er direkte fastlagt i bestemmelsen. Konsekvensen heraf vil være, at udvidelse eller indskrænkning af de bekendelsesskrifter, der er nævnt i D.L. 2-1, vil kræve grundlovsændring.

Kirkeministeriet har udtalt, at det ved grundloven af 1849 blev bestemt, at den evangelisk-lutherske kirke skulle være den danske folkekirke og som sådan understøttes af staten. Det blev hermed samtidig fastslået, at folkekirken bekendelsesgrundlag skulle være de bekendelsesskrifter, der er nævnt i Danske Lov. Bestemmelsen om, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, er uændret gentaget i de senere grundlove, senest i grundloven af 1953 § 4. Det synes på denne baggrund nærliggende at fortolke Grundlovens § 4 således, at bekendelsesgrundlaget er direkte fastlagt i bestemmelsen med den

konsekvens, at en ændring af de i Danske Lov nævnte bekendelsesskrifter vil kræve en grundlovsændring.¹³

En anden sag er, at Grundloven naturligvis ikke fastslår noget om bekendelsesskrifternes nærmere forståelse, altså om de skal udlægges bogstaveligt eller ud fra en friere fortolkning.

Matzen og Timm anfører således, at udfindelsen af den rette læsemåde af de bibelske skrifter »er den kirkelige videnskabs sag«,¹⁴ og *Berlin* udtaler, at der, ligesom det allerede var tilfældet før Grundloven, må være plads for en opfattelse, »der stemmer med tidsånden«.¹⁵

6.2 Folkekirkens liturgi

Ved kirkeordinansen af 1537/39¹⁶ og alterbogen af 1556 blev der givet bestemmelser om den evangeliske gudstjenestes ordning og udførelse i hele landet.

Danske Lov fra 1683 gav nye bestemmelser på det liturgiske område, idet det i lovens 2-4-4 bestemtes: »Præsterne skulle forrette Guds Tieniste i Kirken med Læsning, Sang, Bøn, Prædiken og Sacramenternis Uddeelelse, paa den maade og med de Ceremonier, som i Vor Frue Kirke i Kongens Residentz Stad Kiøbenhavn holdis og brugis efter det forordnede Ritual.«

Med ordene »det forordnede Ritual« sigtedes til et kirkeritual, der var under udarbejdelse, men som først fremkom i 1685 som Danmarks og Norges kirkeritual. Ved kongelig forordning af 16. januar 1686 blev det påbudt alle at rette sig efter ritualen, der derved fik lovskraft.

Kirkeministeriet har været forelagt det spørgsmål, om Kirkeritualen af 1685 er at betragte som en lov på lige fod med Danske Lov specielt med henblik på de i kirkeritualen indeholdte forskrifter om præsternes prædiketjeneste.

Ministeriet udtalte, at der ved forordningen af 16. januar 1686, hvori det påbydes alle at rette sig efter det den 25. juli 1685 udfærdigede kirkeritual, er givet kirkeritualen samme virkning som en af kongen udfærdiget forordning, svarende til nutidens love, men at det herved må erindres, at bestemmelserne om prædiketjenesten er affattet i en tid, da de politiske forhold og borgernes retsstilling bl.a. som følge af det enevældige styre var meget forskellige fra de nuværende. Kirkeministeriet udtalte videre, at de i kirkeritualen indeholdte bestemmelser om, at præsterne skal afholde sig fra at fremføre noget, som angår regeringen og statsager eller deslige, må antages i hvert fald delvis at have et efter de da herskende forhold affattet politisk sigte, hvorfor reglerne kun vil kunne betragtes som værende i kraft med de modifikationer, der følger af den ændrede politiske ordning og borgernes deraf følgende ændrede retsstilling.¹⁷

Danske Lovs 2-4-4 og Danmarks og Norges kirkeritual af 1685 er stadig udgangspunkterne for folkekirkens gudstjenesteordning. Der er dog i tidens løb sket adskillige ændringer, dels ved udtrykkelige retsforskrifter, dels ved sædva-

ne. Med virkning fra 1. søndag i advent 1992 er der autoriseret ny Gudstjenesteordning for Den Danske Folkekirke (Den Danske Alterbog).¹⁸

I 1993 har biskopperne udsendt Tillæg til Alterbogen, hvori der er optaget en del af det materiale til liturgisk fornyelse, der er fremkommet i de senere år. Alterbogstillægget er ikke autoriseret.

Anvendelse af alterbogstillæggets tekster og bønner ved de faste gudstjenester betragtes som mindre ændringer af den autoriserede højmesseordning, hvortil præsten skal have menighedsrådets og biskoppens samtykke efter menighedsrådslovens § 38. Det forudsættes, at andre og efterfølgende præster ikke er forpligtede til at anvende pågældende ændringer. Ved præsteskitte skal ændringerne tages op til fornyet behandling.

De anførte tekster og kollektter til særlige gudstjenester kan frit anvendes af præsten, og det er ikke nødvendigt, at præsten indhenter samtykke fra menighedsrådet eller biskoppen.

Den udtrykkelige retsnormering af liturgiske spørgsmål sker ved kongelig resolution eller kongelig anordning efter kirkeministerens indstilling. Det hjemmelsmæssige grundlag herfor er retssædvane.¹⁹ Der er således ved kongelig resolution autoriseret bibeloversættelser,²⁰ salmebog²¹ og ritualer for dåb, nadver i hjemmet og brudevielse²² samt for bispevielse, kirkeindvielse, præstevielse og provsteindsættelse.²³ Ved kongelig anordning er der fastsat bestemmelser om konfirmation.²⁴

Selv om folkekirken liturgi således er genstand for en egentlig retsnormering, er der betydelige variationer i den danske folkekirkes gudstjenester.

Dette skyldes for det første, at der ved autorisation af nye liturgiske bestemmelser ikke sker en ophævelse eller ugyldiggørelse af tidligere autoriserede bestemmelser. Indførelse af ny liturgi kræver tværtimod i det enkelte sogn enighed mellem menighedsråd og præst, jf. herom under 4.4.3.6.

For det andet følges der på det liturgiske område mange steder lokal skik og brug i en række forhold. Sådant lokal skik og brug er ikke sædvaneret og kan ikke ændre fastsatte generelle retsforskrifter for liturgien, men det må dog siges at være en grundlæggende forudsætning for dansk kirkelovgivning, at lokal skik og brug i et vist omfang accepteres som et supplement til de fastsatte, generelle regler.

Efter menighedsrådsloven²⁵ tilkommer det menighedsrådet at træffe beslutning om tidspunktet for de faste gudstjenester, visse forhold i forbindelse med konfirmation samt indførelse af nye autoriserede salmebøger og salmebogstillæg.²⁶

Som nævnt under 4.4.3.6 skal præsten i en række tilfælde have menighedsrådets²⁷ og biskoppens²⁸ samtykke til ændring af liturgi og ritualer.

Elleve ud af tolv biskopper²⁹ tog på et møde i oktober 1995 initiativ til, at der blev nedsat en arbejdsgruppe uden for biskoppernes kreds med følgende kommissorium:

»Arbejdsgruppen skal undersøge forholdet mellem ægteskab og registreret partnerskab og videregående analysere begrebet »velsignelse« som et grundbegreb i forhold til menneskeligt samliv og under dette fremkomme med synspunkter vedrørende velsignelsesritual for registreret partnerskab.«

Denne arbejdsgruppe – det såkaldte »Niels Thomsen udvalg« – offentliggjorde sin rapport »Registreret partnerskab, samliv og velsignelse« i maj 1997.

Forinden havde otte kirkelige organisationer på egen foranledning til de danske biskopper udarbejdet deres egen rapport »Kærligheden glæder sig ikke over uretten«, som blev offentliggjort i januar 1997.

På baggrund af de nævnte rapporter samt på baggrund af den offentlige debat, der har været ført, tog biskopperne på ny på deres møde i oktober 1997 spørgsmålet om kirkelig velsignelse af registreret partnerskab op til drøftelse.

I en presseudtalelse af 28. oktober 1997 vedrørende forslag om kirkelig velsignelse af registreret partnerskab udtalte biskopperne bl.a. følgende:

»Kulturelt betingede forudsætninger er altid under forandring. Biskopperne er ikke enige om forståelsen af de bibelske udsagn om homoseksualitet, men tager samstemmende afstand fra en kristelig fordømmelse af mennesker, som åbent har tilkendegivet og truffet en beslutning om at leve sammen i registreret partnerskab.

Den omfattende folkelige og kirkelige debat viser, at der er stor modstand mod en kirkelig institutionalisering af registreret partnerskab med et autoriseret ritual, ligesom der også er modstand mod at indføre andre former for velsignelsesritualer. Modstanden har bl.a. sin baggrund i forskellige bibelsyn og i en ængstelse for, at agtelsen for ægteskabet svækkes. Alene af hensyn til det kirkelige fællesskab er det derfor vores opfattelse, at der ikke bør institueres nye ritualer på dette område. Hensynet til det samme kirkelige fællesskab indebærer, at der i folkekirken må være mulighed for at imødekomme et ønske om en gudstjenestelig markering af indgåelse af registreret partnerskab. Ifølge gældende kirkelig lovgivning er der en sådan mulighed. Hvor en præst måtte ønske at gøre brug heraf, henvises præsten til i hvert enkelt tilfælde at søge biskoppens vejledning om, under hvilke former en sådan gudstjeneste eller andagt kan finde sted.«

I anledning af biskoppernes presseudtalelse forelagde Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske Kirkeministeriet spørgsmålet, om biskopperne kunne pålægge præsterne at søge biskoppernes vejledning. Landsforeningen spurgte også ministeriet, om det kunne have sin rigtighed, at der blev nedlagt forbud mod håndspåleggelse og tilspørgsel i forbindelse med en gudstjenstlig markering af indgået partnerskab. Endelig spurgte Landsforeningen, om der er særlige bestemmelser for, hvornår der må foretages håndspåleggelse, og hvornår det ikke må finde sted, og om biskopperne kan forbyde præsterne at bruge en tilspørgsel. Kirkeministeriet udtalte i sit svar,³⁰ »at biskopperne ikke kan pålægge præsterne at søge biskoppernes forudgående vejledning om, under hvilke former en gudstjenstlig markering af et registreret partnerskab kan finde sted. Det bemærkes herved, at gudstjenstlig markering af et registreret partnerskab finder sted i forbindelse med en ekstraordinær gudstjeneste, og at præsters ret til at bruge folkekirkens kirker til gudstjenester, herunder ekstraordinære gudstjenester, jf. § 5, stk. 2, i lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m., tilkommer dem, uden at der hertil kræves samtykke fra menighedsrådet eller biskoppen. I overensstemmelse med en lang og fast praksis vil præsten ved ekstraordinære gudstjenester kunne foretage afvigelser fra gudstjenestens sædvanlige form uden at skulle indhente tilladelse fra menighedsrådet eller biskoppen, men der må herved ikke handles i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag eller de forskrifter, der gælder for folkekirken, herunder autoriserede ritualer.

Det bemærkes herved, at anvendelse af autoriserede ritualer er forbeholdt de bestemte situationer, hvortil ritualerne er beregnet.

Om en anvendelse af dele af et autoriseret ritual vil kunne finde sted i andre sammenhænge kan ikke fastslås generelt, idet afgørelsen heraf må bero på en konkret vurdering af omstændighederne i det enkelte tilfælde.«

Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske har også forelagt Kirkeministeriet det spørgsmål, om der er særlige retningslinier for tilspørgsel og håndspålægelse i en gudstjeneste uden for de autoriserede ritualer. Kirkeministeriet besvarede spørgsmålet benægtende og udtalte, at de problemer, der måtte opstå, må løses ud fra en konkret vurdering af omstændighederne i det enkelte tilfælde.³¹

Kirkeministeriet har været forelagt spørgsmålet, om der, hvis der autoriseres et ritual for kirkelig velsignelse af registeret partnerskab, kræves samtykke fra vedkommende menighedsråd til, at præsten anvender dette ritual, jf. menighedsrådslovens § 38, stk. 1, nr. 2. Ministeriet svarede,³² at menighedsrådslovens § 38, stk. 1, nr. 2, kun vedrører autoriserede ritualer, der ønskes anvendt i stedet for hidtil anvendte autoriserede ritualer, og at det fremsatte spørgsmål derfor måtte besvares benægtende.

6.3 Beskyttelse af bekendelsesgrundlag og liturgi

6.3.1 Bispeeksamen, ordination, kollats og præsteløfte³³

6.3.1.1 Bispeeksamen

Efter D.L. 2-3-2 skal den, der er kaldet til præsteembede, begive sig til biskoppen, »som hannem skal overhøre, og hvis hand hannem i Lærdom og Levnet Skikkelig befinder, da skal hand hannem til Præste-Embedet uden Ophold indvie med de forordnede Ceremonier«.

Som egentlig kundskabsprøve må denne såkaldte »bispeeksamen« i dag være afløst af den teologiske embedseksamen og bevis for at have fulgt Pastoralseminariets undervisning. Forholdet vil jo simpelthen ofte være det, at præstekandidaten gennem sin fornyligt aflagte embedseksamen vil have et mere tidssvarende teologisk vidensgrundlag end biskoppen, til hvem der jo ud over teologisk embedseksamen ikke stilles videnskabelige krav eller krav om teologisk efteruddannelse.³⁴ Bispeeksamen må herefter nærmest betragtes som en orienterende samtale,³⁵ der giver biskoppen mulighed for at vurdere kandidatens egnethed som præst og dermed grundlag for at afgøre, om ordination kan finde sted.

Der kan ikke dispenseres fra kravet om bispeeksamen,³⁶ men der findes ingen regler for dennes nærmere indhold eller praktiske gennemførelse.

6.3.1.2 Ordination³⁷

Det følger af den under 6.3.1.1 nævnte bestemmelse i D.L. 2-3-2, at det er en betingelse for at kunne udøve præstevirksomhed, at vedkommende er ordineret til præst. At bestemmelsen fortsat er gældende ret, blev bekræftet under folketingsbehandlingen af ansættelsesloven fra 1991. Det udtales således i Folketingets Kirkeudvalgs betænkning over lovforslaget: »Under samråd med kirkemi-

nisteren har denne over for udvalget bekræftet, at der ikke i forbindelse med lovforslaget sker nogen ændring i de gældende bestemmelser om ordination og kollats. Ordination og kollats vil således fortsat være en forudsætning for at kunne tiltræde et embede som præst i folkekirken.«³⁸

Det følger endvidere af bestemmelsen i D.L. 2-3-2, at alene biskopperne kan foretage ordination.³⁹ Også ordinationer, der er foretaget uden for folkekirken, vil dog under visse omstændigheder kunne anses for fyldestgørende.⁴⁰

Det bestemmes i D.L. 2-3-9, at ingen må indvies til præsteembedet uden at være »kaldet til noget vist kald og embede«. Denne bestemmelse forstås i dag dog bredt,⁴¹ idet der tillige ordineres fx vikarer under præsters sygdom, institutionspræster og missionærer.

Ordination må kun foretages, når der er givet tilladelse hertil. Hvor en hidtil uordineret person ansættes som præst, indeholder Kirkeministeriets ansættelse dog i sig selv forudsætningsvis tilladelse til, at den pågældende ordineres. I øvrigt gives tilladelsen ved kgl. resolution efter kirkeministerens indstilling.

Ordinationen foretages af biskoppen i det stift, hvor kandidaten har fået embede, eller af en anden biskop efter aftale med den stedlige biskop.⁴²

Ritual for præstevielse er autoriseret ved kgl. resolution af 6. marts 1987 (revideret 1992).

6.3.1.3 Kollats⁴³

Efter D.L. 2-3-3 skal en præst forud for tiltrædelsen af sit embede fra stiftets biskop have såkaldt kollats (»beseglet brev«), der skal oplæses ved indsættelsesgudstjenesten.

Ved kollatsen overdrager biskoppen på embeds vegne det kirkelige embede til den ansatte. Kollats udstedes også til midlertidige hjælpepræster, men i almindelighed ikke til konstituerede præster.⁴⁴

Kollats udstedes både ved den første udnævnelse til præsteembede og ved senere tiltrædelse af andet embede.

Som nævnt under 6.3.1.2 kan der efter de udtalelser, der blev fremsat i forbindelse med folketingsbehandlingen af ansættelsesloven, ikke herske tvivl om, at kollats er en forudsætning for at kunne tiltræde et embede som præst i folkekirken. Det må imidlertid i denne forbindelse understreges, at nægtelse af kollats skal være sagligt begrundet. En påstand om, at nægtelsen hviler på usagligt grundlag, dvs. er udtryk for såkaldt magtfordrejning, vil formentlig kunne efterprøves af domstolene.

Det nærmere indhold af kollatsen er uklart. Nogle forfattere har antaget, at kollatsens genstand og biskoppens forkyndelsestilsyn er to sider af samme sag, og at biskoppen derfor skulle have beføjelse til at tilbagekalde sin kollats med den virkning, at præsten ikke længere kunne fungere i sit embede.⁴⁵ Andre forfattere har antaget, at kollatsen er en formalitet uden egentligt retligt indhold.⁴⁶

Efter gennemførelsen af loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager, jf. under 6.4, har spørgsmålet om adgangen til tilbagekaldelse af kollats og om retsvirkningerne heraf imidlertid mistet sin interesse. Loven må antages udtømmende at regulere fremgangsmåden og retsvirkningerne ved indskriden over for tjenestemandsansatte præsters tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag i forkyndelsen eller på anden lignende måde. Der kan derfor ikke antages at bestå nogen adgang for biskoppen til at tilbagekalde sin kollats med retsvirkning for præstens adgang til at varetage sit embede.

6.3.1.4 Præsteløfte⁴⁷

Det bestemmes i ansættelsesloven,⁴⁸ at den, som ansættes som præst i folkekirken eller stadfæstes som valgmenighedspræst i folkekirken, skal aflægge folkekirkens præsteløfte.

Indholdet af præsteløftet er fastsat ved kgl. resolution.⁴⁹

Præsteløftet har ikke nogen selvstændig retlig betydning.⁵⁰

6.4 Den gejstlige retspleje⁵¹

6.4.1 Indledning

Ved den reform af den danske retspleje, der blev gennemført i 1916, blev de såkaldte gejstlige domstole⁵² til pådømmelse af gejstlige straffesager opretholdt. Adgangen til at indbringe disciplinærsager for disse domstole blev også opretholdt i den senere kirkelige tjenestemandsløvgivning.

I kommissoriet for det udvalg, der forberedte forslaget til ansættelsesloven, blev det – bl.a. foranlediget af den kritik, som var fremsat imod de daværende gejstlige domstole i forbindelse med en række provsteretsundersøgelser – særligt pålagt udvalget at overveje, om det kunne anses for hensigtsmæssigt at opretholde de gejstlige retter i deres daværende form. Hvis dette ikke skønnedes at være tilfældet, anmodede man udvalget om at udarbejde forslag til tidsvarende regler om procesmåden ved disse retter.

I ansættelseslovsudvalget sad bl.a. repræsentanter for biskopperne, for Den Danske Præsteforening, for Danmarks Provsteforening og for Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer.

Udvalget behandlede disse spørgsmål i sin betænkning.⁵³

Argumenterne imod de daværende gejstlige domstole var efter ansættelseslovsudvalgets opfattelse så omfattende, at de burde nedlægges. Reglerne i tjenestemandsløven om disciplinærforfølgning gav efter udvalgets opfattelse præsterne rimelig betryggelse imod vilkårlige disciplinærsanktioner, og udvalget fandt ikke nogen overbevisende grund til for denne tjenestemandsgruppe at opretholde særregler for disciplinærforfølgning.

Kun på et enkelt punkt stillede sagen sig efter udvalgets opfattelse anderledes, nemlig med hensyn til forseelser imod folkekirkens bekendelsesgrundlag. Udvalget anførte, at folkekirken har en selvstændig vital interesse i, at kirkens forkyndelse sikres frihed i forhold til de administrative myndigheder (folkekirkelige og statslige myndigheder).

Udvalget foreslog derfor, at der blev foreskrevet en retslig afgørelse af forseelser af denne karakter.

Ansættelseslovsudvalget beskæftigede sig først og fremmest med de mere principielle aspekter af den gejstlige retspleje, og udvalgets betænkning, der på dette punkt blev afgivet i enighed, indeholdt ikke noget lovudkast til en nyordning.

Kirkeministeriet nedsatte derfor i 1990 en arbejdsgruppe med repræsentanter for Kirkeministeriet og Justitsministeriet til at forestå den tekniske udarbejdelse af et lovudkast, der skulle indeholde regler om domstolsbehandling af disciplinærsager om tjenestemandsansatte præsters tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Arbejdsgruppen afgav i 1991 et udkast til lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager.⁵⁴ Udkastet fulgte nøje principperne i ansættelseslovsudvalgets betænkning.

Arbejdsgruppens udkast blev af Kirkeministeriet udsendt til høring hos Justitsministeriet, biskopperne, Den danske Præsteforening, Danmarks Provsteforening og Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer. Justitsministeriet sendte udkastet til høring hos landsretterne, byretterne i København, Århus, Odense og Aalborg, Rigsadvokaten, Den danske Dommerforening og Advokatrådet.

Trods enigheden i ansættelseslovsudvalget fremkom der ved høringen fra biskoppernes side ønske om to principielle ændringer til arbejdsgruppens lovudkast.

Som den første principielle ændring ønskede biskopperne, at spørgsmålet om, hvorvidt læresag skal rejses, ikke kun skulle afgøres af kirkeministeren, men at der tillige blev tillagt biskoppen en selvstændig ret til at kræve læresag rejst. Biskoppernes ønske var formuleret som en tilføjelse om, »at læresag altid skal rejses, hvis biskoppen har tilbagetaget sin kollats fra vedkommende præst«.

Både Kirkeministeriet og Justitsministeriet havde væsentlige betænkeligheder ved den forslåede tilføjelse

Kirkeministeriet fandt det ikke hensigtsmæssigt at komplicere den i forvejen vanskelige diskussion om den gejstlige retspleje ved at inddrage det omtvistede spørgsmål om biskoppens adgang til at tilbagetage kollats. Hertil kom, at en egentlig ret for en anden myndighed til at kræve en sag rejst ville betyde et dybtgående indgreb i Kirkeministeriets stilling som ansættelsesmyndighed for præster.

Over for disse betænkeligheder stod imidlertid, at det kunne vise sig umuligt at få forslaget om nyordningen af den gejstlige retspleje gennem Folketinget mod biskoppernes protest. Der kunne også henvises til, at der efter den hidtidige ordning af den gejstlige retspleje tilkom biskoppen en selvstændig ret til at forlange provsteret nedsat.

Kirkeministeren foreslog derfor, at der til bestemmelsen om kirkeministerens adgang til at rejse læresag blev tilføjet en bestemmelse om, at hvis biskoppen forlanger det, skal kirkeministeren rejse læresag. Ved denne formulering blev spørgsmålet om adgang til tilbagetagelse af kollats holdt uden for spørgsmålet om den gejstlige retspleje. Kirkeministerens forslag blev ved en fornyet høringsrunde tiltrådt af biskopperne. Også Præsteforeningen og Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer tilsluttede sig forslaget.

Justitsministeriet fandt det derimod betænkeligt, at den foreslåede ret for biskoppen ville stride mod det såkaldte opportunitetsprincip inden for strafferetsplejen, hvorefter det beror på anklagemyndighedens skøn, om den vil rejse påtale for en begået lovovertrædelse. Justitsministeriet pegede også på, at en sådan regel ville medføre væsentlig uklarhed i flere henseender, derunder særlig med hensyn til spørgsmålet om karakteren af ministerens retlige og parlamentariske ansvar, når han handler på grundlag af et påbud fra biskoppen. Justitsministeriet fandt endvidere, at det måtte henstå som tvivlsomt, hvilken kompetence biskoppen i øvrigt skal have i sager, der rejses efter et sådant påbud, fx vedrørende udfærdigelse af klageskrift, bindende procestilkendegivelser under sagen og frafald af klagen.

Som den anden principielle ændring tilkendegav biskopperne, at man ønskede antallet af teologisk sagkyndige dommere i første instans og i landsretten forhøjet henholdsvis fra 1 til 2 og fra 2 til 3.

Dette ønske havde hverken Kirkeministeriet eller Justitsministeriet betænkeligheder ved at imødekomme.

Det lovforslag om domstolsbehandling af gejstlige læresager, som kirkeministeren fremsatte i januar 1992, imødekom begge de ønsker om principielle ændringer, som biskopperne havde fremsat. Folketingets Kirkeudvalg indstillede i enighed lovforslaget til vedtagelse uændret, og forslaget blev vedtaget af Folketinget i bred enighed.⁵⁵

6.4.2 Loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager

6.4.2.1 Indledning

Efter loven behandles læresager ved de almindelige domstole, der tiltrædes af teologisk sagkyndige.

Domstolsbehandlingen sker i folkekirkens interesse. Kirkens forkyndelse sikres frihed i forhold til de administrative myndigheder ved, at den retslige afgørelse af læresager er henlagt til en uvildig instans. Der tilkommer derimod

ikke en præst, provst eller biskop nogen selvstændig ret til at forlange læresag indledt mod sig.⁵⁶

Lovens anvendelsesområde er sager, der indbringes for præsteretten eller bisperetten med påstand om, at en tjenstemandsansat præst, provst eller biskop i forkyndelsen eller på anden lignende måde har tilsidesat folkekirkens bekendelsesgrundlag (lære). Disse sager betegnes læresager, og da de vedrører påståede tjenesteforseelser imod folkekirkens bekendelsesgrundlag (lære), har de karakter af disciplinærsager.

Behandling af disciplinærsager om andre tjenesteforseelser, dvs. tjenesteforseelser, der ikke vedrører folkekirkens bekendelsesgrundlag, sker efter tjenstemandslovens regler. Loven om gejstlige læresager indeholder dog i § 3 en undtagelse herfra, idet kirkeministeren kan bestemme, at behandlingen af andre påståede tjenesteforseelser begået af tjenstemandsansatte præster og provster kan medinddrages under domstolsbehandlingen af en læresag.

Denne undtagelse er en videreførelse af en tidligere regel i retsplejelovens § 21, hvorefter der i sager, i hvilke der forelå sigtelse for overtrædelse af den borgerlige lovgivning, og tillige for forhold, der vedrørte sigtedes stilling som gejstlig embedsmand, af kongen kunne træffes beslutning om, at sagen i sin helhed skulle undersøges og påkendes enten ved gejstlig eller ved borgerlig ret.

En læresag vil typisk tage sin begyndelse ved, at biskoppen henstiller til en præst at ophøre med en bestemt adfærd, som biskoppen finder stridende mod folkekirkens bekendelsesgrundlag. Hvis præsten desuagtet fortsætter en sådan adfærd, vil dette sandsynligvis medføre et egentligt påbud fra biskoppen om adfærdens ophør.

Medmindre biskoppens påbud er åbenbart ulovligt, har præsten efter almindelige forvaltningsretlige regler lydighedspligt, og i tilfælde af overtrædelse af denne har præsten overtrådt tjenstemandslovens § 10, hvorefter tjenstemanden samvittighedsfuldt skal overholde de regler, der gælder for hans stilling. For en sådan overtrædelse vil præsten kunne disciplinærfølges efter tjenstemandslovens kapitel 4.

Der foreligger altså her det også fra den tidligere lovgivning velkendte sammenstød mellem tjenstemandslovgivningen og lovgivningen om gejstlige læresagers behandling.

Ansættelseslovudvalget strejfer problemet i sin betænkning,⁵⁷ men indskrænker sig til at udtale, at den omstændighed, at der i en sag af tilsynsmyndigheden er udstedt et pålæg, og sagen derfor fremtræder som lydighedsnægtelse, ikke vil kunne bringe sagen ud af læresagernes kreds, hvis det underliggende forhold vedrører læren.

Denne udtalelse fra ansættelseslovsudvalgets side må dog nok siges at være noget kategorisk.

Det kan således tænkes, at en sag måske nok oprindeligt udspringer af noget læremæssigt, men at der i fortsættelse heraf – fx i forbindelse med en konflikt

mellem præsten og menighedsrådet og/eller menigheden – fra præstens side begås meget alvorlige tjenesteforseelser, der intet har med læren at gøre, fx i form af grov forsømmelse af tjenesten. Man kan i et sådant tilfælde rejse det spørgsmål, om ikke det vil være muligt helt at opgive at påtale krænkelse af læregrundlaget og udelukkende disciplinærfølge efter tjenstemandslovens regler.

Der er derimod næppe tvivl om, at hvis sagens kerne er et læremæssigt forhold og der ikke i øvrigt foreligger tjenesteforseelser eller dog kun mindre forseelser, kan man ikke undgå en læresag alene under henvisning til det forhold, at der er sket en lydighedsnægtelse, altså uden at komme ind på den reelle baggrund for lydighedsnægtelsen. Noget sådant vil være en omgåelse af loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager og dermed en tilsidesættelse af den retssikkerhed, som loven skal sikre præsten.

Under alle omstændigheder står det fast, at det i § 3 alene er fastsat, at kirkeministeren kan bestemme, at tjenesteforseelser, der ikke vedrører tilsidesættelse af bekendelsesgrundlaget, skal medinddrages under en læresag. Det står altså altid ministeren frit at lade sådanne forseelser selvstændigt disciplinærfølge efter tjenstemandslovens regler.

I tilfælde, hvor en biskop har meddelt en præst påbud om at ophøre med en adfærd, som biskoppen anser for stridende mod bekendelsesgrundlaget, og der i forlængelse heraf rejses læresag mod præsten, skal denne rette sig efter biskoppens påbud, medens læresagen verserer. Der er ikke i loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager noget belæg for den anskuelse, at rejsning af en læresag suspenderer præstens lydighedspligt mod hans gejstlige foresattes pålæg, når disse ikke er åbenbart ulovlige.

Hvis præsten alligevel fortsætter med at overtræde biskoppens påbud, kan biskoppen anmode Kirkeministeriet om at suspendere præsten. Dette følger af, at loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager ikke indskrænker suspensionsadgangen efter tjenstemandsloven. Loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager bestemmer alene, at bestemmelserne i tjenstemandslovens § 20, stk. 2 og 3, samt §§ 21-24 om den disciplinærfølgning, der skal foretages i fortsættelse af en suspension, erstattes af sagens behandling ved de gejstlige domstole.

Efter lovens § 2 skal domstolsbehandlingen af læresager finde sted i strafferetsplejens former.

Henvisningen til retsplejelovens regler om straffesager vedrører alene sagernes behandling. Læresager har ikke som efter den tidligere retstilstand karakter af straffesager, men af disciplinærsager. Dette indebærer, at det ved sagernes pådømmelse, herunder bevisvurderingen, er de almindelige tjenstemandsretlige regler og principper, der finder anvendelse.

Henvisningen til strafferetsplejens regler medfører, at der skal medvirke en repræsentant for det offentlige, der på samme måde som en anklager under en

straffesag skal sørge for sagens oplysning. Den indklagede har på tilsvarende måde adgang til bistand af en bisidder.

Derudover indebærer henvisningen, at retsplejelovens regler om bl.a. offentlighed, inhabilitet, forkyndelse, vidner, domsmandsrettens votering og afstemninger, forsvarere, domsforhandlingen, sagsomkostninger og rettergangsboeder finder tilsvarende anvendelse.

Læresagers karakter af disciplinærsager frem for straffesager medfører dog, at loven på visse punkter fraviger retsplejelovens regler.

Dette gælder først og fremmest med hensyn til sagens rejsning, lægdommeres medvirken og tidsfrister for anke til højere ret.

Derimod fraviger loven ikke retsplejelovens øvrige regler om appel. Dette indebærer, at præsterettens afgørelse i en læresag vil kunne undergives en fuldstændig ankebehandling i landsretten.⁵⁸ Landsrettens dom i en ankesag vil alene kunne ankes til Højesteret med tilladelse efter de herom gældende regler.⁵⁹ Bisperettens afgørelser vil derimod kunne indbringes for Højesteret uden tilladelse.

Højesterets behandling af en ankesag vil som i straffesager ikke omfatte skyldspørgsmål, men kun sanktionsfastsættelsen og eventuelle rettergangsfejl.⁶⁰

6.4.2.2 *Læresager mod præster og provster*

Det er for provstens vedkommende alene den egentlige præstetjeneste og ikke de særlige funktioner som provst, der vil kunne give anledning til læresager.

Læresagerne kan både vedrøre forseelser i præstens forkyndelse i snævrere forstand (prædikenen) og på anden måde.

Det er vanskeligt på forhånd at foretage en entydig afgrænsning af de forhold, som vil kunne henføres under lærespørgsmål og indebære indbringelse for præsteret. På baggrund heraf er det fastsat i lovens § 3, at det tilkommer kirkeministeren efter forhandling med biskoppen at beslutte, om en læresag skal indbringes for domstolene. Hvis biskoppen forlanger det, skal kirkeministeren dog rejse læresag. Kirkeministeren kan således ikke forhindre, at en sag rejses, hvis biskoppen finder det nødvendigt.

Forinden sag rejses, skal der gives Akademikernes Centralorganisation lejlighed til at udtale sig.

En læresag, der rejses mod en præst eller provst, indbringes i 1. instans for byretten, der tiltrædes af to teologisk sagkyndige. Retten benævnes præsteretten. Dommeren er præsterettens formand.

Beskikkelse af de teologisk sagkyndige, som skal være medlemmer af folkekirken, sker på grundlag af en grundliste udarbejdet af Kirkeministeriet med tilslutning af Akademikernes Centralorganisation. Grundlisten udarbejdes for et tidsrum af fire år og skal omfatte mindst tyve teologisk sagkyndige.

Det er en betingelse, at de pågældende er teologer, men der stilles ikke krav om, at disse personer skal være ordineret og arbejde som præster i den danske folkekirke. Der er også sket udpegning af lærere fra de teologiske fakulteter.

Landsrettens præsident danner ved lodtrækning blandt de personer, der er opført på grundlisten, en liste over teologisk sagkyndige i landsretskredsen.

Til behandling af en sag ved præsteretten udtages de to teologisk sagkyndige, der står øverst på listen over teologisk sagkyndige i landsretskredsen, og som ikke tidligere i det tidsrum, grundlisten gælder, har virket som teologisk sagkyndige.

Efter reglerne om udpegning af teologisk sagkyndige dommere er det således udelukket, at der vilkårligt kan udpeges bestemte dommere til den enkelte sag.

Reglerne om udpegning af teologisk sagkyndige dommere er udarbejdet efter retsplejelovens principper om udpegning af domsmænd og nævninger i straffesager. En anden mulighed havde været at lade retsformanden i den pågældende gejstlige ret selv udtage det foreskrevne antal sagkyndige meddommere.⁶¹

Det forhold, at det alene er kirkeministeren eller biskoppen, der afgør, om en tjenstlig sag skal behandles som læresag, er ikke i overensstemmelse med ordningen på andre områder, hvor der findes sagkyndige domstole. Her er det sædvanlige, at en part kan begære sagen henvist til den sagkyndige domstol, der derefter selv afgør, som sagen efter sin beskaffenhed hører under dens kompetence.⁶²

Forfølgning sker ved præsteretten på det sted, præsten eller provsten gør tjeneste.

Efter loven har den indklagede de samme rettigheder og pligter, som tilkommer tiltalte under en straffesag.

Dette indebærer bl.a., at en præst eller provst, der er lovligt tilsagt, har pligt til at give møde for præsteretten, men at den pågældende ikke har pligt til at udtale sig og i givet fald ikke udtaler sig under strafansvar.

Domme afsagt af præsteretten kan af kirkeministeren og af præsten (provsten) ankes til landsretten.

Ankefristen er fastsat til 4 uger, svarende til ankefristen i civile sager, idet der ikke er det samme behov for hurtig iværksættelse af en eventuel anke som i straffesager, men det tværtimod kan være ønskeligt med en lidt længere periode til at afslutte overvejelserne og eventuelle konsultationer.

Landsretten tiltrædes ved ankesagens behandling af tre teologisk sagkyndige, der udtages fra samme liste og efter samme regler som de teologisk sagkyndige, der medvirker i præsteretten.

Der findes inden for folkekirken visse kategorier af præster, som ikke har tjenstemandsstatus, og derfor ikke er omfattet af hverken tjenstemandsloven eller loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager. Dette gælder således valgmenighedspræster, hjælpepræster og præster, der er overenkomstansat,

fordi tjenestemandsansættelse er udelukket på grund af manglende dansk indfødsret.

Dette er imidlertid ikke ensbetydende med, at der over for disse præster savnes sanktionsmuligheder i tilfælde af tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Efter valgmenighedslovens § 21 kan en valgmenigheds anerkendelse således tilbagekaldes, hvis menighedens præst ikke overholder de regler, der gælder for menigheden.

I samme bestemmelse er det endvidere fastsat, at hvis den kirkelige betjening af valgmenighedens medlemmer efter biskoppens skøn ikke varetages på forsvarelig måde, kan han efter forudgående forhandling med valgmenighedens bestyrelse over for kirkeministeren stille forslag om, at menighedens anerkendelse tilbagekaldes.

Ansættelse af hjælpepræster er normalt begrænset til en bestemt ansættelsesperiode. Såvel disse præster som præster, der ikke har dansk indfødsret, ansættes efter overenskomsten for akademikere i staten og vil kunne afskediges med de opsigelsesvarsler mv., der er angivet i overenskomsten. Overenskomsten indeholder også bestemmelser om bortvisning, og disse må kunne finde anvendelse i tilfælde af grove tilsidesættelser af bekendelsesgrundlaget.

6.4.2.3 Læresager mod biskopper

En læresag, der rejses mod en biskop, indbringes i 1. instans for den landsret, hvorunder stiftet hører. Landsretten, der tiltrædes af de to efter embedsalder ældste biskopper som teologisk sagkyndige, benævnes bisperetten.

Det er kirkeministeren, som afgør, om en læresag skal rejses, men forinden skal der gives Akademikernes Centralorganisation lejlighed til at udtale sig.

Begrundelsen for, at kompetencen til at rejse læresag mod en biskop er henlagt til kirkeministeren, er, at kirkeministeren er ansættelsesmyndighed for biskopperne, ligesom det tilkommer kirkeministeren efter tjenstemandsloven at indlede disciplinærfølgning mod en biskop om påståede tjenesteforseelser i almindelighed.⁶³

Der blev under folketingsbehandlingen af loven rejst det spørgsmål, om ikke det i stedet for kirkeministeren burde være fx 3 biskopper, der skulle kunne rejse læresag mod en biskop. Kirkeministeren udtalte herom, at han ikke fandt grundlag for dette. Ministeren henviste til, at biskopperne ikke har noget indbyrdes tilsyn, hverken gejstligt eller på anden måde. Det forekom derfor ikke hensigtsmæssigt, om biskopperne på dette område blev tillagt ansættelsesmyndighedsbeføjelser over for hinanden. Ministeren pegede også på, at kredsen af biskopper er så forholdsvis lille, at gensidig kollegialitet eller animositet kunne befrygtes at influere på den enkelte biskops habilitet i forbindelse med beslutning om eventuel rejsning af læresag mod en anden biskop.⁶⁴

Ved læresager mod biskopper gælder de samme regler som ved præsteretten om repræsentant for det offentlige, bisidder og indklagedes rettigheder og pligter.

En biskop kan ikke findes skyldig i tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag mod begge de teologisk sagkyndiges stemmer. Domme afsagt af bisperetten kan af kirkeministeren eller biskoppen inden fire uger ankes til Højesteret, der som nævnt under 6.4.2.1 kun kan tage stilling til sanktionsfastsættelsen og spørgsmål om rettergangsfejl.

6.4.2.4 *Disciplinære straffe i læresager*

For tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag og for andre tjenesteforselser, der er medinddraget under sagen, kan der idømmes advarsel, irettesættelse, bøde indtil ½ månedsløn eller afsked.

Det er i bemærkningerne til lovforslaget om domstolsbehandling af gejstlige læresager udtalt, at det forudsættes, at der alene idømmes disciplinær straf, såfremt en tilsidesættelse af folkekirkens bekendelsesgrundlag kan fastslås med den svarende til idømmelse af straf fornødne klarhed, jf. principperne i straffelovens § 1. Det udtales videre, at det på baggrund af læresagernes karakter af disciplinærsager omvendt forudsættes, at der kan idømmes sanktioner både ved forsætlige og uagtsomme tilsidesættelser af folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Hvorvidt en læresag kan medføre domfældelse, vil naturligvis afhænge af en konkret vurdering af omstændighederne i den enkelte sag. Og forudsigelser om, hvordan en eventuel retspraksis på læresagsområdet vil udvikle sig, vil selvsagt være behæftet med stor usikkerhed.

Dog forekommer det sandsynligt, at domfældelse typisk vil kunne komme på tale i følgende to situationer.

Hvis der offentligt eller dog i en bredere kreds fremsættes udtalelser eller udvises en adfærd, der klart strider mod et eller flere helt grundlæggende elementer i den evangelisk-lutherske bekendelse. Eksempelvis benægtelse af treenigheden, opstandelsen eller dåbens betydning.

Den anden situation, hvor domfældelse kan tænkes at blive aktuel, er mere kompliceret og vanskeligere at håndtere. Der tænkes her på tilfælde, hvor der vel ikke isoleret set foreligger klar modstrid med helt afgørende elementer i bekendelsesgrundlaget, men hvor en række udtalelser og/eller handlinger tilsammen danner et mønster, der klart viser, at den pågældende præst ikke respekterer folkekirkens lære.

Til nærmere belysning af denne problematik er landemoderettens dom fra 1915 i sagen mod Arboe Rasmussen⁶⁵ stadig af betydelig interesse.

Det går som en rød tråd gennem de meget omfattende domspræmisser (landemoderettens dom fylder 29 tættrykte sider, medens den frifindende dom i ankesagen for Højesteret i sin helhed fylder 25 linier), at der traditionelt indrømmes den enkelte præst i folkekirken en ikke ubetydelig margin med hensyn

til afvigelser fra bekendelsesgrundlaget, når der kun er tale om et enkelt eller enkelte lærepunkter, og det ikke drejer sig om helt grundlæggende elementer i kirkens lære.

Det udtales således i landemoderettens dom: »I en Retssag om Stridsspørgsmål vedrørende Kirkelæren kan det nemlig ikke blive afgørende, hvorledes Præsten i sin teologiske Opfattelse stiller sig til enkelte Trosled af mere eller mindre indgribende Betydning. Men Hovedvægten maa falde paa, hvorvidt Præstens Helhedsstandpunkt og hans kirkelige og litterære Virksomhed i Medfør af dette Helhedsstandpunkt ligger indenfor eller udenfor Folkekirkens bestående Orden.«

Og senere i dommen hedder det: »I den kirkelige Praksis er disse Forpligtelser og navnlig Læreforpligtelsen blevet forstaaet saaledes, at der har været et ret vidt spillerum for Præsters individuelle Opfattelse, men dog kun således, at Afvigelsen i enkelte Lærepunkter blev taalt, fordi de vedkommende Præsters Helhedsstandpunkt faldt sammen med den apostoliske og den lutherske Kristendomsopfattelse i det Hele.«

Endelig udtales det i dommen: »For Pastor Arboe Rasmussens Vedkommende stiller Sagen sig saaledes, at hans Helhedsstandpunkt er uluthersk, at han ikke vil fravige dette, men har stillet sig i en grundig overvejet, maalbevidst Konflikt med Folkekirkens bestående Orden for at faa et nyt Kirkeideal realiseret---«.

Højesteret begrundede sin frifindelse af Arboe Rasmussen med, at sagen alene drejede sig om, hvorvidt tiltalte var strafskyldig, og at han efter det foreliggende måtte antages at have været i begrundet god tro med hensyn til sin berettigelse til at fremkomme med sine udtalelser. Højesteret lagde således i dommen alene til grund, at Arboe Rasmussen ikke havde udvist det forsæt, der er en forudsætning for at domfælde for en straffelovsovertrædelse.⁶⁶

Der er formentlig grundlag for at antage, at lignende helhedssynspunkter kan blive af betydning ved afgørelsen af, om en læresag skal rejses. Og i bekræftende fald for rettens vurdering af, om sagen bør resultere i domfældelse.

Det må antages, at afgørelser, som træffes i forbindelse med domstolsbehandling af gejstlige læresager, på samme måde som almindelige domme vil have retskildeværdi som præjudikater. Heraf må følge, at hvis ankeinstansen fx har fastslået, at antagelse af reinkarnation er i strid med bekendelsesgrundlaget, må biskopper og provster i samtlige stifter tage dette i betragtning i forbindelse med udøvelsen af det gejstlige tilsyn.

Der er efter loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager fra 1992 kun indbragt 1 læresag for de særlige gejstlige retter. Den pågældende præst blev ved præsteretten dømt til afsked fra folkekirken.⁶⁷ Præsterettens dom stadfæstedes af landsretten.⁶⁸

Præsten havde offentligt og gentagne gange afvist, at et menneske genfødes i dåben, og afvist, at et menneske i dåben modtager Helligånden med syndernes

forladelse og det evige liv. Præsten havde endvidere tilkendegivet den helhedsopfattelse, at dåben/barnedåben ikke har gyldighed som grundlag for et kristent menneskes tro og liv, og at det ikke er Den treenige Gud, der er handlende subjekt i dåben. Landsretten udtalte, at man ikke kunne undgå at konstatere en tilsidesættelse af det evangelisk-lutherske bekendelsesgrundlag i præstens dåbssyn som helhed.

De folkekirkelige embeder

7.1 Indledning¹

De folkekirkelige embeder kan henføres til to hovedgrupper, nemlig gejstligheden og kirke- og kirkegårdsfunktionærer. Hertil kommer nogle mindre grupper såsom medhjælp for menighedsråd og provstiudvalg, sognemedhjælpere samt stiftsøvrighedernes personale.

Særkendet for de gejstlige embeder er deres indholdsmæssige forhold til folkekirkens forkyndelse, sakramentsforvaltning og kirkelige handlinger. Det er for disse embeder, det i kapitlerne 1 og 2 omtalte dobbelte normsystem og retsteologien har betydning. Med hensyn til forholdet til menighedsrådet adskiller de gejstlige embeder sig også afgørende fra kirke- og kirkegårdsfunktionærer.

I kirkerettens almindelige del må hovedvægten naturligvis lægges på en fremstilling af de gejstlige embeders forhold. Kirke- og kirkegårdsfunktionærernes forhold vil derfor kun blive omtalt kort under 7.11 med særligt henblik på spørgsmålet om forholdet mellem præstens og menighedsrådets arbejdslederfunktion. I øvrigt må der for disse grupper af ansatte samt for medhjælp for menighedsråd og provstiudvalg, sognemedhjælpere og stiftsøvrighedernes personale henvises til de almindelige tjenestemand- og arbejdsretlige fremstillinger.

Præster, provster og biskopper er omfattet såvel af tjenstemandsloven som af tjenstemandspensionsloven.

Folkekirkens tjenestemænd er således omfattet af tjenstemandslovens § 10, hvorefter tjenstemanden samvittighedsfuldt skal overholde de regler, der gælder for hans stilling, og såvel i som uden for tjenesten vise sig værdig til den agtelse og tillid, som stillingen kræver. De er endvidere omfattet af lovens § 18, hvorefter en tjenstemand kun kan oppebære løn og andre ydelser i overensstemmelse med lovens bestemmelser for varetagelsen af de pligter, der følger af tjenstemandsstillingen samt for sådanne hverv, der må betragtes som led i tjenstemandsstillingen. Endelig er de omfattet af lovens kapitel 4 om suspension, disciplinærforfølgning og injurieresøgsmål.

Der gælder dog for folkekirkens tjenestemænd en række undtagelser fra den almindelige tjenestemandslvgivning. Tjenestemandsløven indeholder således i kapitel 9 en række særbestemmelser om folkekirkens tjenestemænd. Væsentlige undtagelser følger endvidere af ansættelseslovens og bispevalglovens bestemmelser om ansættelsesprocedurer for præster, provster og biskopper og af loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager, jf. herom nedenfor og under 6.4.

Folkekirkens præster indtager endvidere en særstilling derved, at de som nævnt under 4.6.2.4 hverken står i noget egentligt underordningsforhold til menighedsråd, biskop eller provst. Præster har således langt større mulighed for selvstændigt at tilrette deres arbejde, end det er sædvanligt for tjenestemænd i øvrigt.

7.2 Kongen

Der blev ikke ved Reformationen tillagt kongen nogen lovgivningsmyndighed som kirkens overhoved. Den myndighed, som kongen udøvede i religiøse anliggender, afledtes som myndigheden i andre anliggender fra kongens egenkab af statshersker.²

Hermed være imidlertid ikke sagt, at kongens myndighed ikke kunne være endog særdeles vidtgående også i kirkelige anliggender, navnlig efter enevældens indførelse. Kongeloven fra 1665 erklærer således i sin 2. artikel »Kongen for det ypperste og højeste Hoved her på Jorden over alle menneskelige Love, og der ingen anden Hoved og Dommer kender over sig, enten i gejstlige eller verdslige Sager uden Gud alene«, og samme lovs 6. artikel tillægger Kongen »højeste Magt over Cleresiet fra den højeste til den laveste, Magt til at beskikke og anordne al Kirke- og Gudstjeneste, Møder, Sammenkomster og Forsamlinger om Religions-sager, naar Han det raadeligt eragter, byde og forbyde«.³

Ved grundloven af 1849 indførtes den indskrænket-monarkiske statsform med den heraf følgende kompetencefordeling mellem konge, parlament, regering og domstole, men retsstillingen var fortsat den, at reguleringen af de kirkelige anliggender skete gennem statsmagtens organer, og der tilkom fortsat ikke kongen beføjelser i sådanne anliggender i nogen egenskab af overhoved for kirken. Kongen var fortsat ikke »summus episcopus«. At dette var og fortsat er retsstilstanden, har der hersket enighed om i den statsretlige og kirkeretlige teori.⁴

En række beslutninger i kirkelige forhold sker fortsat ved kongelig anordning eller ved kongelig resolution. Beslutninger vedrørende lovgivningen eller regeringen er imidlertid kun gyldige, hvis de er medunderskrevet (kontrasigneret) af en minister, og kongen er efter Grundlovens § 13 ansvarfri. Sådanne

beslutninger sker altså fuldt ud på kirkeministerens juridiske og parlamentariske ansvar.

7.3 Kirkeministeren

7.3.1 Almindelig beskrivelse af ministerialsystemet⁵

Den danske centraladministration bygger på det såkaldte ministerialsystem, der blev indført i 1848. Efter dette system er ministeren både politisk leder af sit forvaltningsområde og chef for hele den administration, der er knyttet til det.

Hele den offentlige forvaltning er således opdelt i områder, der hører under hver sin minister, som over for Folketinget er ansvarlig for, hvad der foregår inden for området.

Efter Grundloven er det regeringen selv, der bestemmer antallet af ministerier og sagerne fordeling imellem dem. Selv om en lov henlægger en opgave til en bestemt minister, kan regeringen bestemme, at opgaven skal overføres til en anden minister. Dette er sket i adskillige tilfælde.

Undertiden har en minister haft flere ministerier under sig. Funktionen som kirkeminister og minister for et andet ministerium har således ofte været henlagt til samme person.

Ministerens vigtigste beføjelser er:

- lovgivningsinitiativ,
- adgang til både konkret og generelt at give forskrifter for de statslige myndigheder, der hører under ministeriet, og
- adgang til af egen drift eller efter klage at ændre disse myndigheders afgørelser.

Ministeren er også øverste ansættelsesmyndighed for de statslige myndigheder, der hører under hans område, og ministeren har det almindelige tjenstlige tilsyn med disse. Det følger af det almindelige overordningsforhold, at ministeren kan forlange oplysninger fra de statslige myndigheder, der hører under hans område.

Ministeren kan naturligvis ikke personlig udøve alle sine beføjelser. Det embedsorgan, der umiddelbart bistår ministeren, dels gennem rådgivning, dels ved at træffe beslutninger på ministerens vegne, kaldes departementet. Alle beføjelser tilkommer imidlertid formelt ministeren. Departementet må således betragtes som ministerens sekretariat. Departementet ledes under ministeren af en departementschef.

Den grundlæggende administrative enhed i departementet er kontoret. Et kontor ledes af en kontorchef, der under sig har et antal akademisk uddannede fuldmægtige samt et antal øvrige ansatte til varetagelse af visse sagsbehandlingsopgaver, journalisering, skrivarbejde mv.

7.3.2 Kirkeministeriets organisation og opgaver

Kirkeministeriet oprettedes i 1916 som selvstændigt ministerium ved en deling af ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet.⁶

Kirkeministeriet adskiller sig ikke principielt fra centraladministrationens øvrige ministerier og omfattes således af den almindelige beskrivelse af ministerialsystemet under 7.3.1.

Ministeriet er opdelt i 3 kontorer, hvortil kommer en funktion som kommitteret i kirkeret og en konsulentfunktion vedrørende registrerings spørgsmål og valgspørgsmål.⁷

Kirkeministeriet er den folkekirkelige centralstyrelse og administrerer bevilinger til den statsfinansierede del af folkekirken.

Ministeriet udarbejder lovforslag og udsteder generelle og konkrete administrative forskrifter for det kirkelige forvaltningsområde og forbereder sager, der afgøres ved kongelig anordning eller kongelig resolution.

Ministeriet er øverste tilsynsmyndighed i kirkelige anliggender (kirker, kirkegårde, præstegårde, præster, kirkefunktionærer mv.) og er ansættelsesmyndighed for folkekirkens præster.

Inden for Kirkeministeriets område findes der en række konsulenter: de kongelige bygningsinspektører, Nationalmuseet, Kunstakademiet, bygningskonsulenter for præstegårde, præstegårdskonsulenter, kirkegårdskonsulenter samt konsulenter i sager vedrørende henholdsvis kirkeorgler, kirkeklokker og kirkers opvarmning. I rent kirkelige spørgsmål indhentes sædvanligvis en erklæring fra en eller flere biskopper. Ministeriet kan i øvrigt altid søge sagkyndig bistand, når det skønnes nødvendigt eller hensigtsmæssigt.⁸

Tidligere var kompetencefordelingen inden for den folkekirkelige administration præget af stærk koncentration af kompetencen i Kirkeministeriet.

I 1964 nedsatte Kirkeministeriet et udvalg, der skulle undersøge, om den gældende kompetencefordeling var tidssvarende. Udvalget afgav betænkninger i 1967 og 1968,⁹ og forslagene i disse betænkninger blev i vidt omfang fulgt. Det har betydet en meget væsentlig decentralisering af kompetencen. Den kirkelige lovgivning siden 1970 har endvidere lagt vægt på at smidiggøre kompetencereglerne, således at kirkeministeren kan ændre dem, uden at lovændringer er nødvendige.¹⁰

Der er således gennemført decentralisering¹¹ af kompetence til at træffe afgørelser inden for en lang række sagsområder vedrørende kirker, kirkegårde, præstegårde og kirkebetjening. Herved er ministeriets arbejdsområde i væsentlig grad blevet frigjort for rutinesager og koncentreret om løsning af overordnede generelle opgaver samt afgørelse af spørgsmål af mere principiel karakter. Også kompetencen til at føre forhandlinger om generelle løn- og ansættelsesvilkår for præster og kirkefunktionærer er koncentreret på ministerielt plan.

Sager om uansøgt afsked af præster og tjenestemandsansatte kirkefunktionærer afgøres af ministeriet.

7.3.3 Kirkeministeriet som ankeinstans

Der består ikke noget almindeligt over- og underordningsforhold mellem Kirkeministeriet og menighedsråd og provstiudvalg og disse organers afgørelser kan kun indbringes for anden myndighed, når lovgivningen indeholder hjemmel dertil.

Med hensyn til adgangen til at indbringe biskoppens eller stiftsøvrighedens afgørelser for Kirkeministeriet er det i en række tilfælde udtrykkeligt angivet i lovgivningen, at biskoppens eller stiftsøvrighedens afgørelse er endelig eller at afgørelsen kan indbringes for kirkeministeren eller at kirkeministeren fastsætter nærmere regler om klageadgang.

Som eksempler kan nævnes, at det i medlemskabslovens § 10 er fastsat, at en præsts afslag på et ønske om sognebåndsløsning kan påklages til biskoppen og at biskoppens afgørelse ikke kan indbringes for Kirkeministeriet, medens det i § 9 i bekendtgørelse om stiftelse og ophør af medlemskab af folkekirken er bestemt, at bl.a. en præsts afgørelse af, om et medlem har stillet sig uden for folkekirken, kan indbringes for biskoppen, hvis afgørelse kan indbringes for kirkeministeren. Som eksempel på, at kirkeministeren fastsætter nærmere regler om klageadgang, kan nævnes § 47a i loven om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

I mange lovbestemmelser, der henlægger en afgørelse til biskop eller stiftsøvrighed, er der imidlertid ikke anført noget om ankeadgang, og der rejser sig herefter det spørgsmål, om der består en sådan adgang.

Ved fortolkningen heraf må udgangspunktet være, at efter det danske forfatningssystem har ministeren et parlamentarisk og retligt ansvar for administrationen af lovgivningen inden for ministeriets ressortområde. Men ministeren vil ofte ikke kunne gøres ansvarlig, hvis ministeren ikke har beføjelse til at gribe ind over for det pågældende organs afgørelser. En begrænsning af ministerens omgørelsesbeføjelser vil således udgøre en begrænsning af ministerens parlamentariske og retlige ansvar, og dermed også af Folketingets kontrol. I øvrigt må anvendes de almindelige juridiske fortolkningsprincipper, dvs. at man bl.a. gennem undersøgelse af lovens forarbejder og Folketingets behandling af lovforslaget må søge at finde frem til, hvad lovgivningsmagtens intentioner har været. I langt de fleste tilfælde vil der imidlertid ikke kunne hentes fortolkningsbidrag ad denne vej.

Konklusionen må være, at hvis der ikke kan konstateres sikre modstående fortolkningsbidrag, er der adgang til at anke biskoppens og stiftsøvrighedens afgørelser til Kirkeministeriet i de tilfælde, hvor loven tier om ankespørgsmålet.

Praksis er i overensstemmelse hermed. Der har således foreligget en sag, hvor en række påbud af klart liturgisk indhold fra en biskop til en præst blev indanket for Kirkeministeriet. Ministeriet stadfæstede biskoppens påbud. Dvs. at ministeriet realitetsbehandlede klagen.¹²

Kirkeministeriet modtager ofte telefoniske forespørgsler vedrørende spørgsmål, hvis afgørelse i første instans er henlagt til stiftsøvrigheder eller biskopper enten ved lovgivningen eller ved bestemmelser, som Kirkeministeriet har udarbejdet, og med hensyn til hvilke Kirkeministeriet er ankeinstans.

Efter almindelige forvaltningsretlige grundsætninger bør Kirkeministeriet i sådanne sager ikke indtræde i førsteinstansbehandlingen, men må forbeholde sig sin stilling som appelinstans. Ministeriet henviser derfor sådanne spørgsmål til besvarelse hos vedkommende stiftsøvrighed eller biskop.

Det er dog ministeriets opgave at vejlede om, hvad der er gældende ret inden for det kirkelige område. Dette sker imidlertid efter, at det er indskærpet forespørgeren, at svaret ikke er en stillingtagen til den konkrete sag, og at denne derfor muligvis indeholder omstændigheder, der kan føre til andet resultat. Det indskræpes samtidig, at svaret ikke kan anses som en officiel kirkeministeriel udtalelse. Foreligger der en tidligere konkret afgørelse fra ministeriet i en sag af lignende karakter som den telefonisk forelagte, oplyses der naturligvis herom, men stadig med forbehold om, at omstændighederne i det konkrete tilfælde kan føre til en anden afgørelse.

Det har vist sig, at forespørgere ikke altid har holdt sig disse forbehold for øje, men i senere henvendelser til biskop eller stiftsøvrighed har henvist til den telefoniske besvarelse, som var det en afgørelse i sagen. Spørgeren gøres derfor opmærksom på, at han ikke ved en eventuel henvendelse til biskop eller stiftsøvrighed kan påberåbe sig den telefoniske besvarelse som ministeriets stillingtagen til sagen.

Kirkeministeriet følger den foran beskrevne praksis,¹³ uanset om ministeriet i det konkrete tilfælde kunne tiltage sig afgørelsen i første instans.

Nogle regelsæt indeholder en bemyndigelse for stiftsøvrighederne under forudsætning af visse betingelsers opfyldelse, medens dispensation fra disse betingelser kun kan gives af Kirkeministeriet, der således i disse tilfælde vil handle som første instans. Uanset denne omstændighed stiller ministeriet ikke over for spørger, fx menighedsråd, dispensation i udsigt i konkrete tilfælde, idet stiftsøvrighedens indstilling vil være af væsentlig betydning for ministeriets stillingtagen.

Det var tidligere ikke usædvanligt, at stiftsøvrigheder og biskopper indsendte sager til afgørelse i ministeriet, uanset at stiftsøvrigheden eller biskoppen selv havde den nødvendige afgørelsesbeføjelse i sagen. Ministeriet fastholder imidlertid nu, at den myndighed, der er tillagt afgørelsesmyndighed som første instans ved lovgivningen eller gennem delegation fra ministeriet, selv skal træffe afgørelsen.¹⁴ Baggrunden herfor er, at afgørelsesmyndigheden netop er henlagt til førsteinstansen, fordi denne, fx på grund af lokalkendskab, må anses for at have de bedste forudsætninger for at træffe den rigtige afgørelse i sagen. Til gengæld har ministeriet tilkendegivet, at man som ankeinstans vil være tilbageholdende med at omgøre de skøn, som førsteinstansen har udøvet, idet

disse kun vil blive tilsidesat, hvis de findes urimelige. Retsanvendelsen vil derimod fortsat blive gjort til genstand for fuld efterprøvelse.

7.4 Bispeembedet¹⁵

7.4.1 Indledning

Bispeembedets geografiske område benævnes stift. Danmark er inddelt i 12 stifter, nemlig Københavns, Helsingør, Roskilde, Fyens, Lolland-Falster, Aalborg, Viborg, Århus, Ribe, Haderslev, Færøernes og Grønlands stift.

Folkekirkens biskopper er sideordnede, og ingen biskop står således i underordningsforhold til nogen anden biskop.

Københavns biskop har dog visse særlige funktioner. Det er således Københavns biskop, der indvier de øvrige biskopper i det pågældende stifts domkirke,¹⁶ ligesom han varetager visse repræsentative hverv. På denne baggrund betegnes han undertiden som »primus inter pares«, men heraf følger ikke nogen beføjelse til at udtale sig på folkekirkens eller de øvrige biskoppers vegne.

Biskopperne kan ikke med retlig gyldighed optræde som kollegialt organ, og ingen biskop behøver at følge en opfattelse, som et flertal af biskopperne går ind for.

Som nærmere behandlet under 7.4.2 vælges biskoppen for hele sin embeds-tid, og der er ikke adgang til med retlig virkning at stille mistillidsvotum til biskoppen. Biskoppen er derfor i sit tilsyn og embedsførelse i øvrigt uafhængig af stiftets menigheder.

Biskoppens embedsdragt er sort præstekjole med fløjlsvinger, dog bærer Københavns biskop kjole helt af fløjl.¹⁷ Under udøvelse af særlige embedshandlinger, fx præsteordination, er biskopperne iført bispekrone.

7.4.2 Udnævnelse af biskopper

Efter lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning¹⁸ kan der til biskop kun udnævnes personer, der har bestået teologisk kandidateksamen fra et universitet her i landet, og som opfylder betingelserne for at blive ansat som præst i folkekirken.

Inden en stilling som biskop besættes, afholdes der en afstemning. Stemmeberettigede er medlemmer af stiftets menighedsråd. Endvidere har tjenestemandsansatte præster samt overenskomstansatte præster, hvis ansættelse har en varighed af et år eller mere, der er ansat af kirkeministeren, og som ikke er medlem af noget menighedsråd, stemmeret i forbindelse med valg af den tilsynsførende biskop.

Stemmeberettiget er tillige repræsentanter for valgmenigheder, der har hjemsted i stiftet, og valgmenighedspræster, der er stadfæstet som præst for en valgmenighed i stiftet.

En præst, der er medlem af flere menighedsråd, er kun stemmeberettiget i et af dem.

Kirkeministeriet fastsætter en frist for anmeldelse af kandidater ved afstemningen. Anmeldelsen skal være underskrevet af mindst 75 og højst 150 stemmeberettigede stillere og skriftligt være tilrådt af den opstillede kandidat.

Der vælges et valgudvalg på 3 medlemmer blandt provstiudvalgsmedlemmerne i vedkommende stift, som sammen med stiftsøvrigheden udgør valgbestyrelsen. Stemmeberettigede ved valg af valgudvalget er kun de valgte medlemmer af provstiudvalgene.

Stemmeafgivningen foregår ved urafstemning blandt de stemmeberettigede. De nærmere regler om gennemførelse af afstemningen fastsættes af kirkeministerien.¹⁹

Er der kun opstillet to kandidater, skal kirkeministeren indstille den kandidat, der har fået flest stemmer, til kongelig udnævnelse. Hvis stemmerne står lige, afgør kirkeministeren, hvem af de to kandidater der skal indstilles til kongelig udnævnelse.

Er der opstillet flere end to kandidater, skal kirkeministeren indstille den af kandidaterne, der ved afstemningen har fået over halvdelen af de afgivne stemmer, til kongelig udnævnelse. Har ingen af kandidaterne opnået over halvdelen af de afgivne stemmer, foretages omvalg mellem de to kandidater, der ved afstemningen har fået flest stemmer, således at det ved stemmelighed afgøres ved lodtrækning, på hvilke to kandidater der skal stemmes. Lodtrækningen foretages af valgbestyrelsen. Den kandidat, der ved anden afstemning opnår flest stemmer, skal af kirkeministeren indstilles til kongelig udnævnelse.

Bispevalget er et éngangsvalg og bispestillingen en tjenestemandsstilling. Biskoppen beklæder derfor sit embede, indtil han afskediges på sædvanlig måde på grund af alder, sygdom eller anden årsag.

En bispekandidat kan ikke gyldigt afgive løfte om at ville administrere lovbestemmelser o.lign. på en bestemt måde, idet en biskop bør kunne udøve sin embedsvirksomhed uden at være bundet af forudgivne »håndfæstninger«.

Folketingets Ombudsmand har været forelagt det spørgsmål, om biskopperne og Kirkeministeriet udgør dele af samme myndighed i offentlighedslovens forstand, eller om der er tale om forskellige myndigheder. Der kunne efter ombudsmandens opfattelse ikke være tvivl om, at svaret i almindelighed må være, at biskopperne i relation til Kirkeministeriet betragtes som selvstændige myndigheder. Ombudsmanden udtalte, at det i praksis er fast antaget, at udgangspunktet ved fortolkningen af udtrykket »samme myndighed« er, at denne karakteristik skal kunne opnås på grundlag af en generel bedømmelse af forholdet mellem de pågældende administrative enheder ud fra overvejende organisatoriske synspunkter. En sådan generelt præget helhedsbedømmelse af forholdet mellem biskopper og kirkeministerium kan ikke føre til andet resultat, end at der er tale om forskellige myndigheder. Den omstændighed, at sagen drejede

sig om den særlige rådgivende funktion, som biskopperne har over for kirkeministeren i medfør af D.L. 2-17-17, kunne ikke føre til andet resultat.²⁰

7.4.3 Biskoppens opgaver

7.4.3.1 Indledning

Biskoppen betegnes undertiden som stiftets gejstlige overøvrighed.²¹ Af denne betegnelse som sådan kan der imidlertid ikke drages retlige konsekvenser. Biskoppens beføjelser og pligter må udledes af den kirkelige lovgivnings enkelte bestemmelser og retssædvaner. I det følgende vil alene de vigtigste af biskoppens opgaver blive nærmere behandlet.

7.4.3.2 Biskoppens tilsynsfunktion

7.4.3.2.1 Indledning

Biskoppens tilsynsfunktion omfatter dels tilsyn med folkekirkens provster og præster dels tilsyn med stiftets menighedsråd.

Tilsynet er et retligt tilsyn, altså et tilsyn med, at eksisterende regelsæt overholdes, og hvis dette ikke sker, indebærer tilsynet en adgang til indgriben.

Da der ikke består et egentligt over- og underordningsforhold mellem hverken biskop og præster eller mellem biskop og menighedsråd, kræver en sådan tilsynsfunktion et hjemmelsgrundlag.

Efter D.L. 2-17-1 skal der i hvert stift være en superintendent²² (biskop), som Kongen dertil beskikker og stadfæster, som skal have alle provster og præster under sig og holde dem til at gøre deres embede og se til, at alting går skikkelig og ret til, som her befales.

Denne bestemmelse anses med visse modifikationer at være gældende ret også i dag.²³

Udtrykket, at biskoppen »skal have alle provster og præster under sig«, har nok på Danske Lovs tid ligget et egentligt underordningsforhold nærmere, end retstilstanden efter retssædvane er i dag.

Og udtrykket »se til, at alting går skikkelig og ret til, som her befales« kan ikke tages bogstaveligt, da langt de fleste bestemmelser i Danske Lov i dag er erstattet af nyere retsregler i den kirkelige lovgivning.

Retsgrundlaget for biskoppens tilsynsfunktion er således bestemmelsen i D.L. 2-17-1, som den er modificeret ved retssædvane og ændringer i den kirkelige lovgivning og i lovgivningen i øvrigt.

7.4.3.2.2 Biskoppens gejstlige tilsynsfunktion

Den hjemmel for biskoppens tilsynsfunktion, som findes i D.L. 2-17-1, gælder naturligvis også det gejstlige tilsyn, altså tilsynet med, at folkekirkens bekendelsesgrundlag og autoriserede gudstjenesteordninger og ritualer mv. respekteres.

Efter D.L. 2-17-7 skal biskopperne endvidere »legge Vind paa, at alle Præsterne retsindelige og eendrægtelige lære Christi hellige Evangelium, og andet der bør at følge med«. Endelig skal biskopperne efter D.L. 2-17-9 besøge stiftets kirker årlig, så mange han kan overkomme, og i hvert fald således, at ingen kirke forbliver ubesøgt i over 3 år. I praksis finder sådanne visitatser dog formentlig sted i væsentlig mere begrænset omfang.

For så vidt angår overholdelsen af folkekirkens bekendelsesgrundlag suppleres bestemmelserne i Danske Lov af de udførlige bestemmelser i loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager, jf. under 6.4.2.

Efter tjenestemandslovens § 10 skal tjenestemanden samvittighedsfuldt overholde de regler, der gælder for hans stilling.

Til de regler, der gælder for en provsts eller præsts stilling, hører bl.a. autoriserede gudstjenesteordninger og autoriserede ritualer mv. Hvis en præst, selvom folkekirkens bekendelsesgrundlag ikke krænkes, ikke respekterer autoriserede gudstjenesteordninger og autoriserede ritualer mv. begår han et retsbrud, der kan sanktioneres med tjenestemandslovens disciplinærmidler.

Hvis biskoppen gennem indberetning eller på anden måde bliver bekendt med påståede forseelser mod bekendelsesgrundlag eller liturgi, skal han undersøge sagen og herunder give den pågældende provst eller præst lejlighed til at udtale sig. Om nødvendigt skal biskoppen give udtrykkeligt påbud om, at en utilladelig praksis eller adfærd skal ophøre.²⁴

Til nærmere belysning af påbudsproblematikken skal nævnes en sag, hvor en præst i 1992 blev ikendt tjenestemandslovens maksimale bøde på en halv måneds løn samt en irettesættelse for at have overtrådt en række pålæg fra biskoppen om at ophøre med aktiviteter, der efter biskoppens opfattelse var i strid med folkekirkens bekendelsesgrundlag, og for ikke at have indhentet menighedsrådets og biskoppens samtykke efter menighedsrådslovens § 38 til ændringer i liturgi og ritualer.²⁵ Forud for afgørelsen var foregået et tjenstligt forhør forestået af en dommer som forhørsleder.

Det blev under det tjenstlige forhør afdækket, at flere af påbudene var uklart formuleret med hensyn til, om forbudet gjaldt både faste gudstjenester og ekstraordinære gudstjenester. I flere tilfælde var biskoppen af den opfattelse, at forbudet gjaldt både faste og ekstraordinære gudstjenester, medens præsten gjorde gældende, at han havde forstået påbudet sådan, at det alene gjaldt faste gudstjenester.

Da der hersker en langt større frihed med hensyn til ændringer i liturgi og ritualer ved de ekstraordinære gudstjenester end ved de faste, viser sagen vigtigheden af, at det i forbudet klart angives, om forbudet gælder både faste og ekstraordinære gudstjenester eller alene faste gudstjenester.

Der er dog grund til at understrege, at biskoppernes gejstlige tilsyn i praksis i aldeles overvejende grad udøves i form af venskabelig samtale, rådgivning og

belæring. Egentlige pålæg eller trussel om rejsning af læresag vil således kun yderst sjældent komme på tale.

Til biskoppens gejstlige tilsynsfunktion må også henregnes bispeeksamen, præsteordination og meddelelse af kollats. Herom henvises til 6.3.1.

7.4.3.2.3 *Biskoppens almene legalitetstilsyn*

Biskoppen fører ved siden af sin gejstlige tilsynsfunktion også tilsyn med, at præsten overholder ikke blot tjenestemandsløven, men også landets øvrige lovgivning.

Hjemmelen for dette tilsyn er som tidligere nævnt D.L. 2-17-1, således som bestemmelsen er modificeret ved retssædvane og udtrykkelige lovbestemmelser. Biskoppen er også den stedlige repræsentant for Kirkeministeriet som ansættelsesmyndighed for præsten.

Der er fra tid til anden fra gejstlig side givet udtryk for den opfattelse, at præster som følge af deres præsteløfte og ordination har et andet og friere forhold til landets lovgivning end andre borgere.

En præst har således i en sag mod Kirkeministeriet om en irettesættelse i sin procedure for landsretten gjort gældende, at såvel præsteløftet som ordinationen medførte en embedsforpligtelse for ham til i overensstemmelse med folkekirken bekendelse at protestere mod fosterdrab, og at han derfor havde været berettiget til at bære præstekjole under en demonstration mod fri abort.

Kirkeministeriet bestred, at præsteløftet kunne have nogen betydning for sagen, idet en præst ikke kan definere sit ansættelsesforhold ud fra præsteløftet.

Landsretten udtalte i sin dom, at spørgsmålet om, hvorvidt præsten havde begået en tjenesteforseelse, måtte afgøres efter almindelige ansættelses- og forvaltningsretlige principper. Det fremgår af dels spredte bestemmelser i lovgivningen, dels langvarig administrativ praksis, at en biskop ud over det gejstlige tilsyn med stiftets præster også har administrative tilsynsfunktioner i forhold til disse, herunder med hensyn til præsternes overholdelse af tjenestemandsløvgivningen. Landsretten fandt, at spørgsmålet om præsters brug af tjenestedragt uden for gudstjenesten og andre kirkelige handlinger faldt inden for det område, hvor biskoppen fører tilsyn og ud fra et skøn kan meddele pålæg. Retten lagde herved vægt på, at brugen af tjenestedragt er nøje knyttet til præstens ansættelse som tjenestemand i folkekirken.

Højesteret udtalte i sin dom,²⁶ at af »de grunde, som anført af landsretten, tiltræder Højesteret, at påstanden om ophævelse af Kirkeministeriets irettesættelse ikke kan tages til følge. Hvad der fra sagsøgers side er anført om ret til at bære præstekjole ved de omhandlede demonstrationer i kraft af en embedsforpligtelse som følge af præsteløftet og ordinationen, kan ikke føre til et andet resultat.«

Der er altså ved højesteretsdommen givet klart udtryk for, at præsteløfte og ordination ikke giver præster nogen særstatus med hensyn til at overholde lovgivningens bestemmelser.

Hvis biskoppen bliver bekendt med, at en præst overtræder lovgivningen, må han efter de konkrete omstændigheder i det enkelte tilfælde tale præsten til rette, give præsten et egentligt påbud eller straks indberette det ulovlige forhold til Kirkeministeriet som ansættelsesmyndighed.

Det er også en del af biskoppens lovhjemlede tilsyn, at det i en række lovbestemmelser er fastsat, at biskoppens samtykke skal indhentes til visse dispositioner. Kravet om samtykke vil som oftest være led i et hensigtsmæssighedstilsyn, men ved udøvelsen af dette påses tillige lovligheden af dispositionen.

7.4.3.2.4 Biskoppens tilsyn med menighedsrådene

Det bestemmes i menighedsrådslovens § 45, at tilsynet med menighedsrådenes økonomiske forvaltning varetages af provstiudvalget og stiftsøvrigheden efter de bestemmelser, der er fastsat herom. Tilsyn med menighedsrådenes funktion i øvrigt udøves af biskoppen efter reglerne herom.

Biskoppen har ingen selvstændige sanktionsmidler over for menighedsråd i forbindelse med sine tilsynsfunktioner. Konstaterer biskoppen i forbindelse med sit tilsyn ulovligheder eller ulovlige undladelser, må forholdet om nødvendigt indberettes til stiftsøvrigheden, der råder over sanktionsbestemmelser over for menighedsrådene efter menighedsrådslovens § 46.

7.4.3.3 Afgørelsesmyndighed

I en række tilfælde træffer biskoppen afgørelser om kirkelige forhold efter bestemmelse herom i lovgivningen eller efter delegation fra Kirkeministeriet.

Biskoppen kan fx efter medlemskabslovens § 9 fastsætte regler om præsternes betjening af menigheden eller menighederne, herunder om opdeling af pastoratet i områder, og om præsternes adgang til brug af kirken eller kirkerne. Efter kirkebestyrelseslovens § 14 kan biskoppen endvidere under visse betingelser stille en kirke til rådighed for en evangelisk-luthersk frimenighed.

Som et yderligere eksempel kan nævnes, at biskoppen efter menighedsrådslovens § 41 kan forlange menighedsmøde afholdt i en menighedsrådsreds.

Mens det tidligere var Kirkeministeriet, der efter indstilling fra vedkommen- de biskop traf beslutning i det enkelte tilfælde om, hvorvidt en ledig præstestilling kunne opslås uændret, er der fra 1990 sket en delegation til biskoppen med hensyn til fordelingen af præstestillinger.²⁷

Der bliver herefter for hvert år fastsat et beløb til den præstelige betjening i hvert stift. Dette beløb svarer til et bestemt antal stillinger og skal dække samtlige udgifter til præsterne lønninger. Inden for dette beløb er det biskoppens ansvar at tilrettelægge den pastorale struktur i stiftet. Det er således biskoppen, der træffer afgørelse om, hvorvidt en ledig sognepræstestilling skal opslås uændret, ligesom det er biskoppens kompetence – efter lokal forhandling – at foranledige nedlæggelse og oprettelse af stillinger samt pastoratsomlægninger.

7.4.3.4 *Dispensationsmyndighed*

Efter den kirkelige lovgivning tilkommer der i visse tilfælde biskoppen adgang til at dispensere fra gældende bestemmelser. Som eksempel kan nævnes, at biskoppen under særlige omstændigheder kan give tilladelse til mindre afvigelser fra konfirmationsanordningens bestemmelser om konfirmationsforberedelse og konfirmation.

7.4.3.5 *Godkendelses- og samtykkemyndighed*

I en lang række tilfælde kræver dispositioner efter den kirkelige lovgivning biskoppens godkendelse eller samtykke. Som eksempel herpå kan nævnes, at biskoppens samtykke skal indhentes til, at der ved de faste gudstjenester eller kirkelige handlinger foretages mindre ændringer i liturgi og ritualer eller benyttes andre salmebøger og salmebogstillæg end de autoriserede.²⁸ Som yderligere eksempel kan nævnes, at det efter kirkebestyrelseslovens § 13 kræver biskoppens tilladelse, at et menighedsråd stiller kirken til rådighed for kristne trossamfund uden for folkekirken.

7.4.3.6 *Klage- og ankemyndighed*

Som eksempel på biskoppens funktion som klagemyndighed kan nævnes, at biskoppen efter menighedsrådsvalglovens § 30 afgør klager over valget.

Biskoppen er i mange tilfælde ankeinstans for andre kirkelige myndigheders afgørelser. Fx kan et menighedsråds beslutning efter menighedsrådslovens § 15 om at udelukke et medlem fra rådet indbringes for biskoppen, og efter samme lovs § 26 kan et menighedsråds beslutning om at erklære et medlem for inhabilt ankes til biskoppen. Som yderligere eksempel kan nævnes, at en præsts afslag på en anmodning om sognebåndsløsning efter medlemskabslovens § 10 kan påklages til biskoppen, hvis afgørelse er endelig.

7.4.3.7 *Medlemskab af stiftsøvrigheden*

Stiftsøvrigheden består af biskoppen og stiftamtmanden. Der findes ingen bestemmelser, som nærmere regulerer kompetencen mellem biskop og stiftamtmand i udøvelsen af deres stiftsøvrighedsfunktioner. De to stiftsøvrighedsmedlemmer er ligestillede. Kan biskop og stiftamtmand ikke blive enige om et stiftsøvrighedsanliggende, må de indbringe sagen for Kirkeministeriet til afgørelse.

Biskoppen er berettiget til på egen hånd, altså uden stiftamtmandens samtykke, at henvende sig til omverdenen angående stiftsøvrighedsanliggender, fx henvende sig til Kirkeministeriet angående vejledning, og at tilkendegive sine egne synspunkter i forbindelse med henvendelser fra omverdenen, fx henvendelser fra menighedsråd og præster. Men hvis biskoppen henvender sig eller udtaler sig til omverdenen angående stiftsøvrighedsanliggender, kan han naturligvis ikke binde stiftamtmanden til at skulle tilslutte sig en afgørelse i overens-

stemmelse hermed. Biskoppen bør derfor samtidig udtrykke forbehold med hensyn til sagens afgørelse, når den måtte blive forelagt stiftsøvrigheden.

Stiftamtmanden har en tilsvarende stilling i forhold til omverdenen.

Om stiftsøvrigheden henvises i øvrigt til 7.5.

7.4.3.8 Øvrige opgaver

I det følgende skal nævnes en række eksempler på øvrige mere væsentlige opgaver, der er henlagt til biskoppen.

Biskoppen varetager en vigtig vejledningsfunktion i forbindelse med menighedsråds indstilling til Kirkeministeriet af ansøgere til præsteembede. Inden indstilling afgives, skal der således afholdes et møde mellem biskoppen og menighedsrådet, hvorunder biskoppen orienterer om ansøgerne. Hvis et eller flere menighedsrådsmedlemmer anmoder om det, eller biskoppen anser det for ønskeligt, skal der afholdes yderligere et orienterende møde mellem biskop og menighedsråd.²⁹

Biskoppen foretager provsteindsættelse, der finder sted ved den årlige landemodestjeneste, samt indvielse af kirker.³⁰

Efter lovgivningen om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde³¹ er biskoppen født medlem af det udvalg, der skal nedsættes i hvert stift med den opgave at forberede og tilrettelægge mellemkirkeligt arbejde i stiftet. I det mellemkirkelige råd, der skal varetage folkekirkens mellemkirkelige opgaver på landsplan, indtræder 2 af folkekirkens biskopper, der udpeges af kirkeministeren.

I den fælles bestyrelse for folkekirkens institutioner til uddannelse og efteruddannelse af præster sidder 2 af landets biskopper, udpeget af kirkeministeren efter indstilling fra biskopperne.

Endelig skal nævnes, at det undertiden er fastsat i den kirkelige lovgivning, at der skal forhandles med biskoppen, før en beslutning træffes. Efter menighedsrådslovens § 5 skal kirkeministeren således forhandle med biskoppen, før der træffes bestemmelse om oprettelse af menighedsråd for grupper af personer, der udgør en særlig menighed. Kirkeministeren skal også forhandle med biskoppen forud for ministerens beslutning om at rejse læresag efter § 3 i loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager.

7.4.3.9 Forholdet mellem biskop og kirkeminister

Om forholdet mellem biskop og kirkeminister og om spørgsmålet om kirkens indre anliggender henvises til kapitel 5. Biskoppen har endvidere rådgivende funktioner i kirkelige anliggender, både over for Kirkeministeriet og i forhold til biskoppernes underordnede gejstlige og andre.

7.4.4 Stiftsbåndsløsning

Efter loven om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning³² kan en sognemenighed eller valgmenighed ved stiftsbåndsløsning slutte sig til en anden biskop, som er villig til at modtage den. Denne biskop overtager da tilsynet med menigheden for så vidt angår prædikeembedet, sakramenternes forvaltning og sjælesorgen.

Stiftsbåndsløsning kan tidligst finde sted 1 år efter bispestillingens besættelse.

Beslutning om stiftsbåndsløsning skal være vedtaget på et menighedsmøde med tre fjerdedele af de afgivne stemmer og være tiltrådt af menighedens præst eller en af dens præster.

Stiftsbåndsløsning kræver ikke kirkeministerens godkendelse.

7.4.5 Biskoppers adgang til tilsynsfritagelse i visse tilfælde

I forbindelse med striden om ansættelse af kvindelige præster blev der i 1948 gennemført en lov om adgang for biskopper til fritagelse i visse tilfælde for at føre tilsyn med en menighed og dennes præster.³³ Det fastsættes i loven, at når Kirkeministeriet fra en biskop modtager meddelelse om, at han af særlige grunde ikke finder at kunne føre tilsyn med en sognemenighed, en valgmenighed eller den kirkelige betjening ved hospitaler, fængsler, stiftelser eller lign. inden for stiftet, kan Kirkeministeriet meddele ham fritagelse for at føre dette tilsyn. Fritagelsen gælder dog kun for tilsynet med prædikeembedet, sakramenternes forvaltning og sjælesorg i det hele.

Kirkeministeriet foranlediger da, at det nævnte tilsyn overtages af en anden biskop, som er villig dertil. Hvis en sådan ikke findes, overdrager ministeriet tilsynet til en anden, dertil villig gejstlig, som har embede inden for folkekirken.

I forholdet til den pågældende menighed sker der ingen ændringer i de funktioner, der påhviler stiftets biskop som medlem af stiftsøvrigheden, ligesom biskoppen fortsat udøver de beføjelser, der er tillagt ham ved lov om menighedsråd og medlemskabsloven samt i lovgivningen i øvrigt, alt for så vidt det ikke vedrører spørgsmål om det biskoppelige tilsyn med prædikeembedet, sakramenternes forvaltning og sjælesorgen.

For provstens vedkommende medfører overdragelsen af det biskoppelige tilsyn ingen ændringer i hans tjenstlige forhold til den pågældende menighed og til dennes præster, bortset fra, hvad der følger af, at biskoppelige tilsyn er overdraget en anden end stiftets biskop.

Begæring om ophævelse af den meddelte fritagelse kan af den pågældende biskop når som helst fremsættes over for Kirkeministeriet, der i så fald afgør, om fritagelsen bør ophæves.

7.5 Stiftsøvrigheden

7.5.1 Indledning

Verdslige embedsmænd har siden kirkeordinansen fra 1539 deltaget i den kirkelige administration.³⁴ Den gældende ordning, hvorefter stiftsøvrigheden består af biskoppen og stiftamtmanden, går tilbage til 1793.³⁵

7.5.2 Stiftsøvrighedens opgaver

Stiftsøvrigheden er overtilsyn for stiftets kirker og kirkegårde og fører tilsyn med menighedsrådenes bestyrelse af præstegårde samt dertil hørende jorder mv. Stiftsøvrigheden fører også tilsyn med menighedsrådenes løn- og personaleforvaltning vedrørende kirkefunktionærer.

I forbindelse med den gennemførte revision af den kirkelige lovgivning i 1980'erne og 1990'erne³⁶ har stiftsøvrighederne fået tillagt selvstændig kompetence til at træffe afgørelse i en lang række sager om bl.a. kirker, kirkegårde, præstegårde og lån af stiftsmidler.³⁷

De nævnte kompetencer indebærer ret og pligt for stiftsøvrighederne til at indhente de fornødne udtalelser fra ministeriets konsulenter. Stiftsøvrighederne skal påse, at det nødvendige materiale til et forslags bedømmelse er til stede, inden forslaget forelægges for de sagkyndige instanser.

Stiftsøvrigheden kan når som helst under en sags gang foranledige, at sagen mundtligt drøftes mellem repræsentanter for menighedsrådet og de sagkyndige, eventuelt under ledelse af provsten eller en repræsentant for stiftsøvrigheden.

I tilfælde, hvor sager fortsat skal afgøres af Kirkeministeriet, fx sager om nybyggeri vedrørende kirker eller krematorier, udfører stiftsøvrigheden sagsforberedelsen, herunder indhentning af udtalelser fra konsulenter og andre, før sagen indsendes til ministeriet.

Ifølge økonomilovens § 10 bestyrer stiftsøvrighederne fællesfonden efter bestemmelser fastsat af kirkeministeren. I lovens § 23 er det bestemt, at stiftsøvrighederne bestyrer kirkernes og præsteembedernes kapitaler, ligeledes efter bestemmelser fastsat af kirkeministeren.³⁸

7.5.3 Stiftsøvrighedernes styrelse og organisation

Som nævnt består stiftsøvrigheden af biskoppen og stiftamtmanden. Der findes ingen bestemmelser, som nærmere regulerer kompetencen mellem biskop og stiftamtmand i udøvelsen af deres stiftsøvrighedsfunktioner. De to stiftsøvrighedsmedlemmer er ligestillede. Kan biskop og stiftamtmand ikke blive enige om et stiftsøvrighedsanliggende, må de indbringe sagen for Kirkeministeriet til afgørelse. Om forholdet mellem biskop og stiftamtmand i øvrigt henvises til 7.4.3.7.

Kirkeministeriet har med virkning fra 1. januar 1986 fastsat regler,³⁹ hvorefter der er gennemført en enhedsadministration for stiftsøvrighedskontorerne og stiftskassererkontorerne.

Stiftsøvrigheden – stiftamtmanden og biskoppen – har som hidtil den overordnede ledelse af funktionerne på stiftsadministrationens kontorer, men den daglige ledelse af og ansvaret for disse funktioner påhviler stiftskontorchefen.

Stiftskontorchefen ansættes og afskediges af Kirkeministeriet efter indstilling fra stiftsøvrigheden. Kontorchefen varetager tillige hvervet som biskoppens juridiske rådgiver (amanuensis) og har pligt til at varetage den daglige ledelse af kontorfunktionerne på biskoppens kontor, uanset om dette har lokalefællesskab med stiftsadministrationen i øvrigt.

Stiftsøvrighedernes økonomi- og kapitaladministration sker ved hjælp af edb. Der er i dette øjemed udviklet et særligt kapitaladministrationssystem, der kombineres med et standard-økonomisystem.

Stiftsøvrigheden ansætter også det øvrige personale, der skal varetage funktionerne under stiftsadministrationen. Stiftskontorchefen leder og fordeler arbejdet mellem de ansatte, der er forpligtede til at udføre alt forefaldende arbejde under den samlede stiftsadministration, herunder biskoppens kontor. Der er ved økonomiloven bestemt, at lønninger til stiftsadministrationernes personale afholdes af fællesfonden. Der er herved tilvejebragt de nødvendige forudsætninger for ensartet normering og aflønning af personalet på stiftskontorerne.

7.6 Provsteembedet⁴⁰

7.6.1 Indledning

Efter reformationen valgtes provsterne af hvert herreds præster.⁴¹ I 1806⁴² afløstes disse herredsprovster af amtsprovster, der blev beskikket af kongen. I 1822⁴³ blev det imidlertid fastsat, at efterhånden som amtsprovsterne afgik, skulle provstedistrikterne deles, så de i almindelighed kom til at bestå på øerne af 2 og i Jylland af 3 eller 4 herreder. Samtidig blev det bestemt, at det bedste kald i distriktet skulle forenes med provsteembedet.

7.6.2 Udnævnelse af provster

Danmark er i dag inddelt i 111 provstier. Antallet af provstier er forskelligt fra stift til stift.

Der blev i 1979 indført regler om opslag af provstestillinger i folkekirken.⁴⁴ Provstestillinger besættes herefter efter internt opslag, og kun præster i provstiet (samt ansøgere til den stilling som præst, hvortil en ledig provstestilling har været knyttet) vil kunne tages i betragtning.

Ansøgninger indsendes til Kirkeministeriet, der efter ansøgningsfristens udløb sender dem til vedkommende biskop med anmodning om en udtalelse med hensyn til, hvilke ansøgere der efter biskoppens opfattelse er bedst egnede til stillingen. Biskoppen skal indstille 3 ansøgere i prioriteret rækkefølge. Af disse 3 indstiller kirkeministeren en til kongelig udnævnelse.

De nævnte regler vedrører alene stillingsopslag og procedure i forbindelse med besættelsen af ledige provstestillinger. Der er ikke i lovgivningen fastsat regler om eller retningslinier for, hvilke kvalifikationer der skal lægges vægt på ved besættelsen af provstestillinger.

Det må derfor antages, at der tilkommer kirkeministeren som udnævnelsesmyndighed en ret betydelig frihed til at fastlægge de kriterier, der skal anses for afgørende ved provsteudnævnelser, idet dog naturligvis alene saglige kriterier vil kunne lægges til grund. Kirkeministeren er ikke bundet af den vurdering af ansøgerne, der er kommet til udtryk i biskoppens udtalelse, men der består siden 1981 mellem Kirkeministeriet og biskopperne en aftale om, at der i tilfælde af uenighed om indstillingen afholdes et møde mellem ministeren og biskoppen, forinden ministerens indstilling om udnævnelse foretages.⁴⁵

Efter Kirkeministeriets praksis lægges der ikke alene vægt på ansøgernes teologiske og administrative kvalifikationer, men også på deres alder og anciennitet regnet i forhold til både kandidattidspunktet og embedstid i provstiet.⁴⁶

7.6.3 Provstens opgaver⁴⁷

Provsten betegnes undertiden som den stedlige underøvrighed i gejstlige anliggender,⁴⁸ men på samme måde som ved biskoppens betegnelse som overøvrighed gælder det her, at der ikke kan drages retlige konsekvenser af betegnelsen. Også provstens beføjelser og pligter må udledes af den kirkelige lovgivnings enkelte bestemmelser og retssædvaner.

Det bestemmes i D.L. 2-16-1, at provsten skal være biskoppens medhjælper »og see til, at alting gaar allevegne skikkelig og ret til«.

Foruden at varetage en normal sognepræstetjeneste er det således provsten, der indsætter præsterne i deres embede og er nærmeste tilsynsførende med deres embedsførelse. Provsten er fx forpligtet til regelmæssigt tilsyn med præsternes kirkebogsføring, men i praksis varetager provsten som oftest yderligere en række tilsynsfunktioner, der ellers skulle udøves af biskoppen. Som eksempler kan nævnes tilrettelæggelse af præsternes ferier og betjeningen af ledige præsteembeder gennem administration af præsternes rådighedsforpligtelse. Lovgivningen nævner også i nogle tilfælde udtrykkeligt provsten som stedfortrædende for biskoppen, fx i forbindelse med præstevalg. Provsten skal også med ikke over 3 års mellemrum lede de lovpligtige syn over kirker, kirkegårde og præstegårde. Endvidere autoriserer provsten kirkernes og kirkegårdenes protokoller.

Provsten er administrativ melleminstans mellem biskoppen og provstiets præster og menighedsråd, og en række sager fra disse til biskop eller stiftsøvrighed fremsendes gennem provsten, der forsyner sagen med en påtegning om sin indstilling med hensyn til sagens afgørelse.

Lige så lidt som mellem biskop og præst består der noget egentligt over- og underordningsforhold mellem provst og præst.⁴⁹ Provsten skal påse, at gældende regler overholdes, men har ikke nogen almindelig instruktionsbeføjelse over for præsten. Provsten kan således ikke give præsten bindende anvisninger i forbindelse med tilrettelæggelse og udførelse af præstens arbejde.

Provsten er født medlem af provstiudvalget, hvor han tillige virker som udvalgets forretningsførende medlem og drager omsorg for udførelsen af udvalgets beslutninger.⁵⁰

Endelig deltager provsten i det ordinære landemøde.⁵¹ Dette landemøde også kaldet provstemøde afholdes en gang om året i hvert stift. Foruden samtlige provster deltager biskoppen og stiftamtmanden i landemødet. Landemoder behandles nærmere under 8.3.4.

7.7 Domprovsteembedet

Domprovsten, der tidligere benævntes stiftsprovst, er sognepræst ved stiftets domkirke og provst i provstiet omkring domkirken. Domprovsten er tillige biskoppens stedfortræder.

7.7.1 Udnævnelse af domprovster

Ved ledighed i en stilling som domprovst sender ministeriet snarest muligt efter ansøgningsfristens udløb de indkomne ansøgninger til vedkommende biskop.

Stillingen som domprovst kan efter ansættelseslovens § 7 kun besættes med en person, der har bestået teologisk kandidateksamen fra et dansk universitet.

Den nærmere fremgangsmåde ved behandlingen af ansøgningerne er fastsat i ansættelseslovens § 15.

På et møde med domsognets menighedsråd gennemgår biskoppen ansøgningerne. I et møde, der afholdes af menighedsrådet alene senest 3 uger efter det første møde, afgiver menighedsrådet en udtalelse om mindst 3 ansøgere opstillet i prioriteret rækkefølge.

Biskoppen sender ansøgningerne og den afgivne udtalelse til Kirkeministeriet med sin egen udtalelse, ligeledes om mindst 3 ansøgere opstillet i prioriteret rækkefølge. Biskoppen er frit stillet med hensyn til, hvilke ansøgere han vil udtale sig om.

Kirkeministeren afgør, hvilken ansøger der skal indstilles til kongelig udnævnelse. Kirkeministeren kan dog ikke indstille en ansøger, der ikke er omfattet af biskoppens udtalelse, før sagen har været forhandlet med biskoppen.

7.7.2 Domprovstens opgaver

Foruden at varetage de almindelige provsteopgaver fungerer domprovsten som biskoppens stedfortræder og varetager således biskoppens funktioner under dennes fravær på grund af ferie, sygdom eller anden årsag.

7.8 Præsteembedet⁵²

7.8.1 Indledning

Den folkekirkelige tjeneste skal som hovedregel udføres af beskikkede præster. Efter den kirkelige lovgivning har lægmænd kun i begrænset omfang adgang til at forrette kirkelig tjeneste.

7.8.2 Ansættelse af præster

Præster ansættes som tjenestemænd, og det er efter Grundlovens § 27 en betingelse herfor, at vedkommende har dansk indfødsret. Indfødsret er dog ikke nødvendig for ansættelse som midlertidig hjælpepræst eller stadfæstelse som valgmenighedspræst.⁵³ Der er endvidere eksempler på, at udlændinge er blevet ansat i sognepræstestilling på overenskomstvilkår.

Bestemmelser om ansættelsesbetingelser og ansættelsesprocedure for præster er i øvrigt fastsat i ansættelsesloven.

7.8.2.1 Ansættelsesbetingelser

I præstestillinger i den danske folkekirke kan ansættes:

- 1) Personer, der har bestået teologisk kandidateksamen fra et dansk universitet,
- 2) personer, der har virket som præst i den grønlandske kirke, og som har bestået den af Landstinget i Grønland forordnede videregående uddannelse i kristendomskundskab samt behersker det danske sprog, og
- 3) personer, der i mindst 7 år har virket som præst for evangelisk-lutherske frimenigheder, der opfylder betingelserne for at få folkekirkens kirker overladt til brug, hvis biskoppen i det stift, hvor vedkommende senest har virket som frimenighedspræst, anbefaler dette.

Præstestilling for de tyske menigheder i Åbenrå, Sønderborg og Tønder samt ved Vor Frue Kirke i Haderslev og ved Skt. Petri Kirke i København kan tillige søges af personer, der har bestået teologisk kandidateksamen fra en tysk evangelisk-luthersk læreanstalt.

Kirkeministeren kan undtagelsesvis give en person, der ikke opfylder disse betingelser, tilladelse til at søge præstestilling, hvis den pågældende i fremtrædende grad har vist sig i besiddelse af egenskaber, der har væsentlig betydning for varetagelse af præstestilling. Tilladelse kan dog kun gives, hvis ansøgeren er fyldt 35 år og består en af kirkeministerens fastsat prøve.

Endelig findes der i ansættelsesloven en såkaldt »kåringbestemmelse«. Det er således fastsat, at hvis et pastorats menighedsråd skønner, at der i pastoratet er et udbredt ønske om, at en bestemt person ansættes i en ledig stilling i pastoratet, eller såfremt 20 pct. af de stemmeberettigede medlemmer af folkekirken i pastoratet ansøger om ansættelse af en bestemt person i stillingen, kan kirkeministeren imødekomme ønsket, hvis

1) ansøgning herom er kirkeministeren i hænde senest 14 dage efter ansøgningsfristens udløb, og 2) der ved afstemning på et efterfølgende menighedsråd for hele pastoratet afgives $\frac{2}{3}$ af stemmerne for ansættelse af den pågældende.

En person, der ansættes efter kåringsbestemmelserne, behøver ikke at opfylde de sædvanlige ansættelsesbestemmelser, men ansættelsen kræver biskoppens tiltrædelse.

Kåringsbestemmelserne gælder også ved ansættelse af præst for en valgmenighed, såfremt det vedtages på et menighedsråd (generalforsamling) i valgmenigheden med et flertal på $\frac{2}{3}$ af de afgivne stemmer.

Præster, der uden at opfylde de sædvanlige ansættelsesbestemmelser, er ansat efter kåringsbestemmelsen, kan søge forflyttelse efter 7 års ansættelse som præst i folkekirken, såfremt dette anbefales af biskoppen i det stift, i hvilket præsten er ansat.

7.8.2.2 *Ansættelsesprocedure*⁵⁴

Kirkeministeren er ansættelsesmyndighed for alle folkekirkenes præster.

Et pastorats menighedsråd afgiver indstilling om ansættelse i ledige stillinger som sognepræst i pastoratet. Er en sognepræstestilling oprettet for flere pastorater, afgives indstilling af disse pastoraters menighedsråd.

Menighedsrådet afgiver også indstilling ved ansættelse i ledige stillinger som hjælpepræst, når ansættelsen har en varighed af 1 år eller mere og stillingskvoten er mindst 50%. Endvidere afgiver menighedsrådet indstilling ved konstitution af 1 års varighed eller mere i sognepræstestillinger.

Forinden indstilling afgives, afholdes der et møde mellem biskoppen og menighedsrådet (menighedsrådene), hvorunder biskoppen orienterer om ansøgerne.

Provsten deltager i mødet sammen med biskoppen, hvis biskoppen ønsker det. Efter anmodning af et eller flere menighedsrådsmedlemmer, eller såfremt biskoppen anser det for ønskeligt, skal der afholdes yderligere et orienterende møde mellem biskop og menighedsråd. Dette kan fx være praktisk, hvor bi-

skoppen skønner, at en uddybende samtale om ansøgerne eller enkelte af dem med størst udbytte kan finde sted, når prøveprædiken mv. har fundet sted.

Det møde i menighedsrådet, hvor indstilling afgives, skal afholdes senest 6 uger efter, at formanden for menighedsrådet har modtaget ansøgningerne. Denne frist kan dog forlænges af biskoppen.

Før mødet gennemgår biskoppen eller provsten på biskoppens vegne reglerne for stillingens besættelse.

Indstillingen foretages derefter i et menighedsrådsmøde uden biskoppens eller provstens deltagelse. Heller ikke præster kan deltage i dette møde.

Stemmeafgivningen er skriftlig og hemmelig.

Indstillingen skal i prioriteret rækkefølge omfatte 3 af de ansøgere, der er faldet stemmer på ved første afstemning.

Umiddelbart efter mødets afslutning sendes sagens akter og alle ansøgningerne gennem provsten til biskoppen, der herefter afgiver sin indstilling til kirkeministeren.

Biskoppens rådgivning af kirkeministeren sker med henblik på ministerens valg mellem de indstillede ansøgere og hviler på biskoppens kendskab til såvel menigheden som ansøgerne.

Det er i ansættelseslovens § 11 bestemt, at ved ansættelse i stillinger i pastorater med flere præstestillinger skal kirkeministeren tage hensyn til mindretal i pastoratet. Mindretalssynspunktet er dog kun et blandt flere synspunkter, som må indgå i ministerens overvejelser. Hvilke der i det enkelte tilfælde bør have prioritet forud for de øvrige, må afhænge af omstændighederne i den enkelte sag. Biskoppen har i pastorater med flere præstestillinger et særligt ansvar for, at ministeren sættes i stand til at vurdere, om hensynet til et kirkeligt mindretal giver rimelig begrundelse for at udnævne en ansøger, som er indstillet som nr. 2 eller 3.

Kirkeministeren kan ikke ansætte en ansøger, som ikke er omfattet af menighedsrådets indstilling. Hvis særlige omstændigheder foreligger, kan kirkeministeren bestemme, at genopslag af stillingen skal foretages og fornyet indstilling finde sted.

En ansøger, som ved første afstemning på indstillingsmødet har opnået alle afgivne stemmer, skal udnævnes i stillingen. Er der i pastoratet ikke normeret andre stillinger som sognepræst, skal en ansøger, der ved første afstemning har opnået $\frac{2}{3}$ af de afgivne stemmer, ansættes.

En ledig præstestilling i et pastorat med flere præstestillinger kan besættes uden opslag med en præst, der allerede er ansat i pastoratet. Det er en forudsætning for denne ansættelsesprocedure, at menighedsrådet ved en beslutning på et menighedsrådsmøde tilslutter sig denne ansættelse, at præsten skriftligt samtykker i ansættelsen, og at biskoppen anbefaler ansættelsen.

Er der flere menighedsråd i pastoratet, træffer det enkelte menighedsråd den nævnte beslutning på et menighedsrådsmøde.

For visse særlige kategorier af præstestillinger er der fastsat særskilte regler. Dette gælder således stillinger for særlige menigheder⁵⁵ fx døvemenigheder, samt stillinger der helt eller overvejende er oprettet med henblik på betjening af institutioner eller grupper af personer, for hvilke der ikke er oprettet menighedsråd.⁵⁶

Der er i den kirkelige lovgivning fastsat bestemmelser om uddannelse og efteruddannelse af præster,⁵⁷ herunder om den indførende pastoralteologiske uddannelse i præstens arbejdsområde, der sker ved pastoralseminarierne.

7.8.3 Præstens opgaver

Efter medlemskabsloven har ethvert medlem af folkekirken ret til kirkelig betjening af præsten eller præsterne for den menighed, hvortil medlemmet hører. Sognebåndsløserne betjenes dog af den præst, til hvem der er løst sognebånd. Præsterne i et pastorat kan med menighedsrådenes tilslutning dele pastoratet i områder, således at hver præst betjener sit område, men menighedens medlemmer har dog uanset områdedelingen ret til kirkelig betjening af enhver af pastoratets præster.

Præsten har normalt ingen pligt til at yde betjening til personer, der ikke er medlemmer af hans menighed, men noget sådant er på den anden side ikke udelukket, hvis præsten er villig dertil.

Om kirkelig betjening henvises i øvrigt til kapitel 11.

Præster skal afholde ordinære gudstjenester på folkekirkens helligdage, dvs. på alle almindelige søndage samt 1. og 2. juledag, 1. og 2. påskedag, 1. og 2. pinsedag, skærtorsdag, langfredag, Kristi himmelfartsdag, store bededag og nytårsdag. Endvidere skal afholdes gudstjeneste juleaften.⁵⁸

Herudover kan præsten afholde ekstraordinære gudstjenester.

Om folkekirkens bekendelsesgrundlag og liturgi henvises til kapitel 6.

Præster i folkekirken har ret til at bruge de kirker, de er ansat ved, til gudstjenester, kirkelige handlinger og kirkelige møder.⁵⁹ De kan også overlade en kirke, de er ansat ved, til andre præster i folkekirken til gudstjenester og kirkelige handlinger, ligesom de kan tillade ikke præsteviede at tale i kirken ved gudstjenester og kirkelige handlinger.⁶⁰

Ved gudstjenester og kirkelige handlinger skal de anvisninger, som gives af præsten, efterkommes.⁶¹ Det er præsten og menighedsrådet i forening, der afgør, om der kan fotograferes eller foretages videooptagelser i kirken.

Præstens tjenestedragt er beskrevet i et kirkeministerielt cirkulære.⁶² Præsten har pligt til at bære tjenestedragt under forrettelsen af gudstjenester og kirkelige handlinger i folkekirkens kirker. Tjenestedragt skal også bæres ved vielse og begravelse, uanset hvor handlingen finder sted. Med menighedsrådets samtykke kan biskoppen meddele en præst tilladelse til at undlade at bære tjenestedragt.⁶³

Præsten har tavshedspligt ikke blot med hensyn til, hvad han erfarer under udøvelsen af sjælesorg, men også omfattende alle oplysninger, som han erhver-

ver under udøvelsen af sin tjeneste og hvis hemmeligholdelse efter sagens natur er påkrævet,⁶⁴ fx oplysninger, han modtager som kirkebogsfører.

7.9 Pastores emeriti

Præster, der er afskediget på grund af alder eller efter eget ønske på et tidligere tidspunkt, kan bære ornat og forrette gudstjenester og kirkelige handlinger på faste præsters vegne. Det er dog en forudsætning, at de ikke er udtrådt af folkekirken eller er afskediget af grunde, der gør dem uværdige til at beklæde præsteembede.⁶⁵

7.10 Afsked af folkekirkens tjenestemænd

Folkekirkens tjenestemænd kan med 3 måneders varsel forlange sig afskediget til udgangen af en måned, og de skal afskediges fra udgangen af den måned, hvori de fylder 70 år.

Uansøgt afsked kan ske efter tjenestemandslovens §§ 24, 28 og 43.

Efter § 24 kan afsked ske som disciplinær straf for alvorlig tjenesteforseelse. En sådan afsked berettiger ikke til aktuel pension, men alene til en såkaldt opsat pension, der først udbetales efter det fyldte 67. år. Afsked efter § 24 kan alene ske under iagttagelse af en række nærmere bestemte procedureregler i lovens kapitel 4.

Efter § 28 kan tjenestemænd afskediges uden ansøgning med 3 måneders varsel til udgangen af en måned. Denne såkaldte diskretionære afsked sker efter et frit skøn, der dog er undergivet de almindelige grundsætninger, der gælder for offentlige myndigheders skønsudøvelse som fx inddragelse og afvejning af kriterier samt lighedsgrundsætninger. Tjenestemandens beskyttelse mod den frie afskedigelsesret ligger navnlig deri, at sådan afsked udløser aktuel pension, der dog i tilfælde af lav pensionsalder vil være af beskeden størrelse. Afsked efter § 28 kan bl.a. anvendes i tilfælde af alvorlige samarbejdsvanskeligheder mellem præst og menighedsråd.

§ 43 er en særbestemmelse for folkekirkens tjenestemænd. Efter bestemmelsen kan der efter indstilling fra provst og biskop meddeles en præst afsked med bevarelse af fuld løn i 3 år og derefter aktuel pension, såfremt der mellem præsten og menigheden gennem en årrække har bestået en dybtgående uoverensstemmelse, som betyder en væsentlig hindring for det kirkelige livs trivsel på det pågældende sted.

Bestemmelsen i § 43 var genstand for overvejelse i Kirkeministeriets udvalg om ansættelse i stillinger i folkekirken. Udvalget udtalte i sin betænkning, at under hensyn til afgrænsningen af det område, inden for hvilket diskretionær

afsked efter tjenestemandslovens § 28 kan finde sted, indsnøres anvendelsesområdet for § 43 til de tilfælde, hvor den dybtgående uoverensstemmelse mellem præst og menighed er forvoldt af menigheden selv – nærmest forsætligt. En ødelæggelse af tillidsforholdet i øvrigt vil være tilstrækkelig årsag til afsked efter § 28, såfremt ansættelsens mening dermed er bortfaldet.⁶⁶

Udvalget udtalte videre, at eksistensen af bestemmelsen i § 43 har vist sig at give menighedsråd forhåbninger om at få ophævet ansættelsesforhold i tilfælde, hvor rådet er kommet i uoverensstemmelse med præsten. Afvisninger heraf giver menighedsrådene en følelse af skuffelse og frustration, der formentlig netop skyldes, at bestemmelsen betragtes som en særlig garanti for menighedsrådet = menigheden. En sag rejst efter § 43 af menighedsrådet vil endvidere vanskeliggøre biskoppens (provstens) efterfølgende mæglingsforsøg. På denne baggrund og når tillige bestemmelsens sjældne anvendelse blev taget i betragtning, kunne udvalget ikke foreslå bestemmelsen videreført.

Såvel Præsteforeningen som Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer vendte sig imidlertid mod en ophævelse af § 43, og bestemmelsen blev ikke ophævet i forbindelse med ansættelseslovens gennemførelse i 1990.

7.11 Kirke- og kirkegårdsfunktionærer⁶⁷

Foruden det gejstlige personale er der i folkekirken ansat et stort personale til varetagelse af praktiske opgaver i forbindelse med gudstjenester og kirkelige handlinger, kirkers og kirkegårdes vedligeholdelse og drift og andet. Det drejer sig bl.a. om kirketjenere, kordegne, organister, kirkesangere, kirkegårdsledere, gravere, sognemedhjælpere og øvrigt personale på kirkegårdene. Dette personale sammenfattes sædvanligvis under fællesbetegnelsen »kirkefunktionærer«, »kirke- og kirkegårdsfunktionærer« eller »kirkebetjeningen«. De to første betegnelser er ikke ganske dækkende, da en væsentlig del af de omfattede personer ikke er funktionærer i funktionærlovens forstand. Det afgørende er, om en person er ansat til varetagelse af funktioner, der henhører under kirkebetjeningen, og om den pågældende står i et underordningsforhold til et eller flere menighedsråd.

Der findes kun sparsomme bestemmelser om kirke- og kirkegårdsfunktionærer i den kirkelige lovgivning. Det er i ansættelseslovens § 22 fastsat, at det er menighedsrådet, der træffer afgørelse om kirkebetjeningens ordning efter regler fastsat af kirkeministeren, og at kirkeministeren efter forhandling med menighedsrådet og den faglige organisation fastsætter, i hvilke stillinger tjenestemandsansættelse skal finde sted. I samme lovs § 21 bestemmes videre, at løn- og ansættelsesvilkår for de i folkekirken ansatte personalegrupper fastsættes af finansministeren. Dog fastsættes løn- og ansættelsesvilkår for tjeneste-

mandsansat personale og personale, der er ansat på tjenestemandslignende vilkår, i henhold til bestemmelserne i tjenestemandsløven.

Forholdet mellem folkekirkens præster og kirke- og kirkegårdsfunktionærer er ikke ganske klart og medfører undertiden konflikter.

Der er således ikke fastsat regler om, i hvilket omfang en præst har krav på bistand i sin tjeneste.⁶⁸ De regler, der er fastsat om normering af kirkefunktionærstillinger, er maksimumsregler, således at forstå, at de virker begrænsende på menighedsrådenes kompetence til at oprette stillinger, fx som kordegn.

Det siger sig selv, at en præsts arbejdssituation påvirkes afgørende af, hvilken bistand der stilles til rådighed i hans arbejde. Det er også givet, at forudsætningerne i forbindelse med en præsts ansættelsesforhold giver et retskrav på bistand i et vist omfang. En nærmere afgrænsning er imidlertid ikke foretaget og lader sig også overordentlig vanskeligt foretage generelt. Hvis der viser sig afgørende behov herfor, vil kirkeministeren kunne fastsætte de nødvendige generelle bestemmelser med hjemmel i ansættelseslovens § 22.

Kirkeministeren vil derimod ikke kunne fastsætte bestemmelser om kirkebetjeningens ordning i et bestemt område. Ansættelseslovsudvalget foreslog,⁶⁹ at der blev optaget en bestemmelse i ansættelsesloven, der gav kirkeministeren bemyndigelse til at foretage normering af stillinger ved kirker og kirkegårde i et bestemt område, hvis forholdene taler for det og efter forudgående forhandlinger med menighedsrådene i området. Bestemmelsen blev imidlertid ikke optaget i loven.

Præsten har arbejdslederfunktioner vedrørende kirkefunktionærer med hensyn til bl.a.:

- 1) Kirkebøgernes førelse.
- 2) Medvirkende kirkefunktionærer under gudstjenester og kirkelige handlinger.
- 3) Kordegne med hensyn til særlige bistandsforpligtelser for præsten.

Præstens arbejdslederfunktioner begrænses imidlertid af bestemmelser i kirkefunktionærernes regulativer, der fastsættes af menighedsrådet.

Der kan derfor opstå problemer for en præst med hensyn til gennemførelsen af arbejdslederfunktionerne. Hvis menighedsrådet ikke deler præstens anskuelser, har præsten ingen tvangsmidler. Og bestemmelsen i menighedsrådslovens § 46, hvorefter stiftsøvrigheden kan pålægge tvangsbøder, hvis et menighedsråd har undladt at udføre en foranstaltning, som det er forpligtet til, lader sig kun anvende, hvor det er åbenbart, at menighedsrådet undlader nødvendige foranstaltninger.

Ansættelseslovsudvalget pegede på, at det ved en almindelig revision af de kirkelige tilsynsbestemmelser ville være naturligt at inddrage spørgsmålet om tilsyn med menighedsrådenes opfyldelse af forpligtelser over for præsterne i al almindelighed.⁷⁰ Det må imidlertid forekomme yderst tvivlsomt, om problemerne lader sig løse ad denne vej uden uforholdsmæssigt dybe indgreb i menighedsrådenes almindelige selvbestemmelsesret.

Medens det i ansættelseslovens § 1 udtrykkeligt er fastsat, at præster – og dermed også provster og biskopper – skal være medlemmer af folkekirken, kan der ikke opstilles noget tilsvarende krav om medlemskab for kirke- og kirkegårdsfunktionærer, jf. herom under 3.4.4.1.

Det folkekirkelige demokrati

8.1 Indledning¹

Der forekommer demokratisk valgte organer på alle planer i den danske folkekirkens struktur.

På det centrale plan findes således Folketing, regering (kirkeminister) og Det mellemkirkelige Råd.

På stiftsplan findes de mellemkirkelige stiftsudvalg og stiftsudvalg efter økonomilovens § 23.

På provstiplan findes provstiudvalg og på sogneplan menighedsråd.

Biskopperne vælges, men valget indgår alene i en ansættelsesprocedure som tjenestemand, og biskoppen skal ikke oftere på valg. Der kan heller ikke med retlig virkning stilles mistillidsvotum til biskoppen. Biskopperne er således ikke bærere af et sædvanligt politisk ansvar, og deres forhold er derfor behandlet i kapitel 7 om de folkekirkelige embeder.

Af de øvrige nævnte demokratisk valgte organer er kun Folketinget og menighedsrådene direkte valgt. De øvrige organer (bortset fra regeringen) er indirekte valgt af menighedsrådenes medlemmer. For så vidt angår Det mellemkirkelige Råd, de mellemkirkelige stiftsudvalg, provstiudvalgene og menighedsrådene rummer organerne et eller flere fødte medlemmer.

Interessen for valg til menighedsråd er imidlertid ringe blandt folkekirkens medlemmer, jf. 8.5.2.2. I langt de fleste sogne afholdes fredsvalg, idet der kun opstilles én liste, hvorefter afstemningen bortfalder. I de sogne, hvor der afholdes afstemning, er valgdeltagelsen langt de fleste steder ekstremt lav sammenlignet med valgdeltagelsen ved folketingsvalg og kommunale valg.

De organer, der udgår af de kirkelige valg, må på denne baggrund siges at have en forholdsvis begrænset repræsentativitet.

Med ganske enkelte undtagelser er der ingen direkte retlig forbindelse mellem folkekirkens valgte organer og de kommunale råd.² Der kan ikke i almindelighed af kommunale midler ydes tilskud til folkekirkelige formål,³ og der kan ikke af folkekirkelige midler ydes tilskud til kommunale formål.

8.2 Demokrati på centralplan

8.2.1 Folketinget

Som foran berørt i flere sammenhænge er Folketinget folkekirkens øverste besluttede organ.

Lovforslag vedrørende folkekirkens forhold behandles på samme måde som alle andre lovforslag. Alle medlemmer deltager således i forhandlinger og afstemninger uanset medlemskab af folkekirken, ligesom ethvert medlem af Folketinget kan fremsætte lovforslag med folkekirkeligt indhold.⁴

Der findes en række bestemmelser i Grundloven, som Folketinget må respektere, fx § 4 om, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, og § 6, hvorefter kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke.

Men bortset fra sådanne udtrykkelige og klart normative grundlovsbestemmelser kan der ikke antages at bestå indskrænkninger i lovgivningsmagtens kompetence med hensyn til retlig regulering af folkekirkelige anliggender.

Specielt bemærkes, at grundlovens § 66, hvori det hedder, at folkekirkens forfatning ordnes ved lov, næppe i dag har andet indhold, end at folkekirkens forfatningsforhold er et lovgivningsanliggende.⁵

At lovgivningsmagten er kompetent også for så vidt angår kirkens »indre anliggender«, er der da også enighed om i den juridiske teori.⁶

Noget andet er, at lovgivningsmagten har vist betydelig tilbageholdenhed – eller om man vil hensynsfuldhed – ved behandlingen af kirkelige anliggender.⁷ Eksempelvis har Folketinget aldrig beskæftiget sig med liturgiske spørgsmål, altså gudstjenestens ordning mv. Sådanne anliggender er ordnet ved kongelige anordninger eller resolutioner efter indstilling af kirkeministeren, jf. herom under 6.2.

Folketingets kirkeudvalg følger ret nøje Kirkeministeriets administration og stiller løbende spørgsmål til kirkeministeren om folkekirkelige anliggender.

8.2.2 Regeringen (kirkeministeren)

Ved grundloven af 1849 indførtes den indskrænket-monarkiske statsform med den heraf følgende kompetencefordeling mellem konge, parlament, regering og domstole, men retsstillingen var fortsat den, at reguleringen af de kirkelige anliggender skete gennem statsmagtens organer, og der tilkom fortsat ikke kongen nogen beføjelser i sådanne anliggender i nogen egenskab af overhoved for kirken. Kongen var fortsat ikke »summus episcopus«. At dette var og fortsat er retstilstanden, er der enighed om i den statsretlige og kirkeretlige teori.⁸

Om kirkeministerens kompetencer og opgaver henvises i øvrigt til 7.3.

8.2.3 Det mellemkirkelige Råd

I 1988 fremsatte kirkeministeren et lovforslag om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde⁹ med det formål at tilvejebringe en direkte lov hjemmel for finansiering af mellemkirkeligt arbejde både på landsplan og lokalt samt en bemyndigelse for kirkeministeren til at udarbejde de detaljerede bestemmelser om det mellemkirkelige arbejdes struktur.

Lovforslaget byggede i alt væsentligt på en udvalgsberetning fra 1987.¹⁰ Beretningen byggede på følgende synspunkter:

1. at den nye struktur tilsigter, at Den danske Folkekirkes mellemkirkelige forpligtelse varetages som et ansvar, der påhviler folkekirken.
2. at det mellemkirkelige arbejde har en så bred folkekirkelig basis som muligt, hvorfor den nye struktur opbygges på stiftsudvalg og stiftsrepræsentation.
3. at forbindelsen til de frivillige kirkelige organisationer tilgodeses ved sammensætningen af stiftsudvalgene og de udvalg, der nedsættes af stiftsudvalgene og af Det mellemkirkelige Råd til varetagelse af særlige opgaver.
4. at særligt sagkyndige enkeltpersoner også fremtidig inddrages i det mellemkirkelige arbejde.
5. at det mellemkirkelige arbejde omfatter forbindelse til andre kirkesamfund såvel herhjemme som i udlandet.
6. at udgifterne til det mellemkirkelige arbejde udredes af folkekirkelige eller andre offentlige midler, og at medlemsbidragene til de nationale og internationale kirkelige organisationer har et niveau, som med rette kan forventes af den danske folkekirke.
7. at betegnelsen »Den danske Folkekirkes mellemkirkelige Råd« (eller forkortet: »Det mellemkirkelige Råd«) bevares for det centrale mellemkirkelige organ.
8. at Det mellemkirkelige Råd ikke har synodal karakter og således ingen kompetence til at vedtage udtalelser om kirkepolitiske eller dogmatiske spørgsmål. Under møder og konferencer tegner deltagerne kun deres egne synspunkter.

Folketingets Kirkeudvalg udtalte i sin betænkning over lovforslaget,¹¹ at det var magtpåliggende for udvalget at understrege, at »Det Mellemkirkelige Råd ikke har synodal karakter. Under møder og konferencer tegner deltagerne således kun deres egne synspunkter. Der er fortsat ingen, der kan udtale sig på folkekirkens vegne.« Udvalget henviste yderligere til, at kirkeministeren havde erklæret sig helt enig i disse grundlæggende principper.

Lovforslaget blev vedtaget som en ændring af økonomiloven.¹² Ved ændringsloven blev det bestemt, at kirkeministeren fastsætter nærmere regler om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde, herunder om finansiering af et centralt mellemkirkeligt råds virksomhed af fællesfonden, for så vidt denne virksomhed ikke dækkes af bevillinger på finansloven. Ministeren kan endvidere fastsætte regler om finansiering af lokalt mellemkirkeligt arbejde af kirkekassen.

Kirkeministeren har herefter i en bekendtgørelse¹³ fastsat bestemmelser om etablering af Det mellemkirkelige Råd og om nedsættelse af stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt arbejde.

Det bestemmes i bekendtgørelsen, at der oprettes et råd, Det mellemkirkelige Råd, til at varetage folkekirkens mellemkirkelige opgaver på landsplan, herunder til at tage stilling til folkekirkens medlemskab af nationale og internationale kirkelige organisationer.

Rådet består af 10 valgte medlemmer, nemlig et medlem fra hvert stiftsudvalg, jf. nedenfor under 8.3.2, samt 2 af folkekirkens biskopper, der udpeges af kirkeministeren. Rådet kan efter behov supplere sig med kommitterede sagkyndige uden stemmeret.

Rådet fastsætter selv efter høring af de mellemkirkelige stiftsudvalg arten og omfanget af sin virksomhed inden for de økonomiske rammer, som kirkeministeren fastsætter for rådets virksomhed. De demokratisk valgte stiftsudvalg har det afgørende ord vedrørende rådets hele virksomhed, da stiftsudvalgenes repræsentanter udgør det altovervejende flertal i det centrale mellemkirkelige råd.

Rådets sekretariatsforretninger forestås af en sekretariatschef, som ansættes og afskediges af Kirkeministeriet efter indstilling fra rådet. Det øvrige sekretariatspersonale ansættes og afskediges af rådet efter indstilling fra sekretariatschefen. Lønnings- og kontorholdsudgifter til varetagelse af sekretariatsforretningerne udredes af fællesfonden.

Inden hvert års 15. marts indsender rådet til kirkeministerens godkendelse et budget for det kommende regnskabsårs udgifter samt de indtægter, der kan forventes som tilskud til rådets arbejde ud over et eventuelt tilskud fra staten.¹⁴

Et budgetteret underskud på det budget, som kirkeministeren har godkendt, dækkes af fællesfonden.

Det synes vanskeligt at bestride, at der består en vis selvmodsigelse i Folketingets Kirkeudvalgs forannævnte udtalelse om, at »ingen kan udtale sig på folkekirkens vegne«, og det forhold, at Folketinget vedtager en lovbestemmelse, der bemyndiger kirkeministeren til at oprette et organ, der bl.a. skal tage stilling til folkekirkens medlemskab af nationale og internationale kirkelige organisationer. Det er i denne forbindelse af væsentlig betydning, at Kirkeudvalget under lovforslagets behandling fik forelagt et udkast til den bekendtgørelse, som kirkeministeren under forudsætning af lovforslagets vedtagelse agtede at udsende. Ministre føler sig sædvanligvis i betydelig grad bundet af en sådan forelæggelse, og den senere udstedte bekendtgørelses ordlyd svarede da også ganske til udkastets.

8.3 Demokrati på stiftsplan

8.3.1 Indledning

De folkekirkelige anliggender på stiftsplan varetages i alt væsentligt af biskoppen og stiftsøvrigheden, idet der her bortset fra de under 8.3.2 og 8.3.3 nævnte udvalg ikke findes organer med folkevalgt repræsentation.

Der har fra tid til anden været rejst spørgsmål om indførelse af stiftsudvalg valgt af menighedsrådene i stiftet.

Ved en ændring af økonomiloven i 1997¹⁵ er det imidlertid fastsat, at de i menighedsrådslovens § 43, stk. 1-6, nævnte regler om samarbejde mellem menighedsråd finder tilsvarende anvendelse på samarbejde mellem stiftsøvrighed og provstiudvalg, mellem to eller flere stiftsøvrigheder, mellem to eller flere provstiudvalg og mellem menighedsråd og en eller flere stiftsøvrigheder eller provstiudvalg. Det er også fastsat, at den i menighedsrådslovens § 43, stk. 7, nævnte regel om dispensation fra dele af den kirkelige lovgivning til et menighedsråd finder tilsvarende anvendelse på et provstiudvalg eller en stiftsøvrighed, hvis det er ønskeligt af hensyn til løsningen af folkekirkelige opgaver i henholdsvis provstiet eller stiftet.

På denne baggrund er der, hvis den fornødne enighed er til stede, mulighed for, at man i det enkelte stift kan oprette stiftsudvalg med den valgmåde og de opgaver, som man ønsker.

8.3.2 Stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt arbejde

Efter den under 8.2.3 nævnte bekendtgørelse om mellemkirkeligt arbejde skal der i hvert stift nedsættes et udvalg på 7 medlemmer med den opgave på lokalt plan at forberede og tilrettelægge mellemkirkeligt arbejde i stiftet.

Udvalget består af stiftets biskop som født medlem og af 6 valgte medlemmer, 4 læge og 2 gejstlige. De læge medlemmer skal opfylde betingelserne for at kunne vælges som menighedsrådsmedlem eller bestyrelsesmedlem for en valgmenighed i stiftet og må ikke være ordineret til at kunne være præst i Den danske Folkekirke.

Valgbare som gejstlige medlemmer er præster, der er medlemmer af stiftets menighedsråd og valgmenighedspræster, der er ansat i en valgmenighed i stiftet, samt personer, der er ordineret til at kunne være præst i Den danske Folkekirke, og som har bopæl i stiftet eller som sognebåndsløser har valgt at udøve valgret i stiftet.

De valgte medlemmer vælges for 4 år, regnet fra 1. april, af stiftets menighedsrådsmedlemmer, herunder medlemmer af menighedsråd for døve menigheder, der har hjemsted i stiftet. Valgret har tillige medlemmer af bestyrelserne for stiftets valgmenigheder samt valgmenighedspræster, der er ansat i en valgmenighed i stiftet, og som ikke er medlem af bestyrelsen. De nærmere regler om valg fastsættes af kirkeministeren.¹⁶

Ordinært valg til stiftsudvalg foregår inden udgangen af første uge i marts måned.

Udvalget vælger blandt dets valgte medlemmer et medlem til Det mellemkirkelige Råd. Arten og omfanget af udvalgets virksomhed fastsættes i øvrigt i en vedtægt, som udvalget selv udarbejder.

Udvalgets sekretariatsforretninger varetages af vedkommende stiftsøvrighed, og udgifterne hertil afholdes som kontorholdsudgifter for stiftsøvrigheden.

Udvalgets øvrige udgifter udredes af lokale kirkeligningsmidler. Inden udgangen af februar måned udsender udvalget et budget for dets udgifter i det følgende regnskabsår til samtlige menighedsråd i stiftet, ledsaget af en redegørelse for udvalgets hidtidige og forestående virksomhed. Tilskud fra de enkelte menighedsråd til udvalgets virksomhed kan efter menighedsrådets beslutning konteres særskilt på kirkekassens budget og berører ikke menighedsrådets rådighedsbeløb.

Vedkommende stiftsfonds bestyrelse kan af stiftsfondens midler yde tilskud til det mellemkirkelige stiftsudvalgs virksomhed.

Det er som anført stiftsudvalgene selv, der bestemmer arten og omfanget af deres virksomhed. Intet menighedsråd kan imidlertid tvinges til ud af eget budget at afholde nogen udgift til stiftsudvalgenes virksomhed. Menighedsrådene er heller ikke forpligtede til at yde bidrag til stiftsfonden. Menighedsrådene kan således i høj grad påvirke stiftsudvalgenes muligheder for selv at bestemme omfanget af deres virksomhed.

8.3.3 Stiftsudvalg efter økonomiloven

Efter økonomilovens § 23 skal der i hvert stift nedsættes et udvalg til på menighedsrådenes vegne at have indseende med stiftsøvrighedens forvaltning af kirkernes og præsteembedernes kapitaler. De nærmere regler om udvalget fastsættes af kirkeministeren.¹⁷

Stiftsudvalget består af et valgt menighedsrådsmedlem fra hvert af stiftets provstier. Medlemmerne vælges af provstiets menighedsrådsmedlemmer samtidig med valg af læge medlemmer af provstiudvalgene.

Stiftsøvrigheden indkalder stiftsudvalget 2 gange årligt til møder. På møderne kan udvalgets medlemmer forlange sig forelagt alle oplysninger om stiftsmidlernes udlånsvirksomhed og om kapitalernes anbringelse og afkast. Stiftsøvrigheden udarbejder en beretning om stiftsudvalgets drøftelser. Beretningen underskrives af stiftsudvalgets medlemmer og sendes af stiftsøvrigheden til samtlige menighedsråd og provstiudvalg i stiftet.

Stiftsudvalget har ingen besluttende myndighed.

8.3.4 Landemoder

8.3.4.1 Indledning

Landemoder¹⁸ er en overlevering fra den katolske tid.¹⁹ Efter reformationen er bestemmelser om landemoder især givet ved en forordning fra 1618²⁰ og ved Danske Lov.²¹

Landemoder er enten ordinære landemoder eller udvidede landemoder.

8.3.4.2 Ordinære landemoder

Ordinært landemøde også kaldet provstemøde afholdes en gang om året i hvert stift. Landemoderne afholdes på bestemte dage i året, fastsat særskilt for hvert stift ved kongelig resolution. Kirkeministeriet kan, når der foreligger særlige omstændigheder, tillade, at landemødet et enkelt år afholdes på et andet tidspunkt end det sædvanlige.²²

I det ordinære landemøde deltager biskoppen og stiftamtmanden samt alle stiftets provster.

Landemødet indledes med en gudstjeneste, ved hvilken biskoppen indsætter de i året løb beskikkede provster i deres embede.²³ Derefter fremlægges en ekstrakt, der er optaget i landemødets protokol, af de i årets løb udkomne love, anordninger, ministerielle skrivelser mv. af betydning for stiftet. Endvidere gennemgås og godkendes de under landemødet henhørende regnskaber. Landemødet kan herefter drøfte kirkelige anliggender, som bringes på bane af de enkelte medlemmer eller er forelagt landemødet.

I de fleste stifter udgives der en landemødeakt enten som en selvstændig publikation eller ved optagelse i stiftets årbog med beretning om, hvad der er passeret på landemødet. I akten optrykkes fortegnelse over de på landemødet fremlagte love, anordninger, cirkulærer og ekstrakter af ministerielle skrivelser af en vis betydning.²⁴ Ligeledes optrykkes de under landemødet hørende regnskaber.

8.3.4.3 Udvidede landemoder

I udvidede landemoder²⁵ er stiftets provster forpligtet til at deltage, men også stiftets præster og eventuelt tillige lægfolk, fx menighedsrådsmedlemmer, opfordres til at komme til stede.

Det er sket, at regeringen har opfordret biskopperne til at foranledige, at stiftets præster deltager i landemødet til drøftelse af vigtige spørgsmål.²⁶ Kun de ordinære medlemmer af landemødet har dog stemmeret i de sager, der er henlagt til landemødet.

8.4 Demokrati på provstiplan²⁷

8.4.1 Indledning

Efter sønderjysk forbillede blev der i 1922 indført provstiudvalg. Baggrunden herfor var, at de i 1903 oprettede menighedsråd havde fået en stærkt øget indflydelse på bestyrelsen af præstegårde, kirker og kirkegårde. Man ønskede derfor at skabe et tilsyn med menighedsrådenes administration og forvaltning af de kirkelige ligningsmidler.²⁸

8.4.2 Valg til provstiudvalg

Det bestemmes i økonomilovens § 17a, at der i hvert provsti vælges et provstiudvalg, der består af provsten og 2-4 læge medlemmer. For de provstiudvalg, der vælges ved de ordinære valg til provstiudvalg i 2001 er antallet 2-7 læge medlemmer. Kirkeministeren fastsætter nærmere regler om valgets foretagelse og om antallet af medlemmer.²⁹

Efter de regler, som Kirkeministeriet har fastsat, har medlemmerne af provstiets menighedsråd valget til provstiudvalget. Præster i pastorater, der omfatter flere menighedsråds kredse i samme provsti, har kun én stemme og kan selv vælge, i hvilket menighedsråd de vil afgive stemme. Omfatter pastoratet menighedsråds kredse i mere end ét provsti, har præsten en stemme i hvert provsti. En repræsentant for en valgmenighed i et menighedsråd har stemmeret ved valget.³⁰

Valgbar til provstiudvalget er enhver, der opfylder betingelserne for at vælges til medlem af et menighedsråd i provstiet. Præster, der er fødte medlemmer af menighedsråd, er således ikke valgbare til provstiudvalg.

Så snart provsten har modtaget udskrift af menighedsrådenes beslutningsprotokol om udfaldet af menighedsrådsvalget, træffer provstiudvalget foranstaltning til afholdelse af et orienterende møde for samtlige menighedsrådsmedlemmer i provstiet.

Indbydelse til at deltage i mødet udsendes af provstiudvalget gennem formændene for menighedsrådene til alle medlemmer af menighedsråd i provstiet. Endvidere indbydes de valgmenighedsrepræsentanter, der i medfør af menighedsrådslovens § 4 tiltræder menighedsrådet i tilfælde, hvor valgmenigheden benytter en sognemenigheds kirke. Indbydelsen skal foruden oplysning om tid og sted for mødets afholdelse indeholde en dagsorden, der bl.a. skal omfatte en redegørelse for reglerne om valg til provstiudvalg, valg af en valgbestyrelse samt en redegørelse for provstiudvalgs virksomhed.

Er der ved udløbet af fristen for indgivelse af kandidatlistor kun indleveret én gyldig liste, bortfalder afstemningen.

Skal der foretages afstemning, skal denne ske i et menighedsrådsmøde. Valget opgøres som et forholdstalsvalg på samme måde som opgørelsen af valg til menighedsråd.

Valg til provstiudvalg skal foretages inden udgangen af marts måned i året efter, at ordinært valg til menighedsråd har fundet sted. Valget gælder fra 1. april, og valgperioden er 4 år.

Det bestemmes i økonomilovens § 17a, at provstiudvalget af sin midte vælger en formand og en næstformand. Valget sker ved skriftlig afstemning på udvalgets konstituerende møde, som provsten indkalder til. Valget gælder for udvalgets valgperiode. Medlemmer af udvalget er pligtige at modtage valg som formand og næstformand.

Provsten virker under alle omstændigheder som udvalgets forretningsførende medlem og drager omsorg for udførelsen af udvalgets beslutninger.

8.4.3 Provstiudvalgets opgaver³¹

Provstiudvalget er en selvstændig, lokalt valgt offentlig instans, der ikke står i noget almindeligt underordningsforhold til stiftsøvrigheden eller Kirkeministeriet. Der findes ikke nogen overordnet myndighed, som har en almindelig adgang til at lave provstiudvalgets beslutninger om eller at handle i dets sted. På den anden side følger det af den gældende lovgivnings indhold, at provstiudvalgets beføjelser er lovbundne.

Provstiudvalgenes opgaver og kompetence fremgår af en række bestemmelser spredt i den kirkelige lovgivning. Provstiudvalgene har således beføjelser i forbindelse med menighedsrådenes budgetter og regnskaber. Provstiudvalgets godkendelse skal endvidere indhentes til en række dispositioner vedrørende kirkegårde. Endelig skal provstiudvalgets erklæring i en række tilfælde indhentes, før afgørelse træffes af anden myndighed. Lovgivningens bestemmelser om provstiudvalgenes tilsynsbeføjelser må anses for udtømmende. Der består således ikke noget almindeligt overordnings- og underordningsforhold mellem provstiudvalg og menighedsråd.

Efter økonomilovens § 17a fastsætter kirkeministeren nærmere regler for provstiudvalgets virksomhed, herunder beføjelser med hensyn til behandling og godkendelse af kirke- og præstegårdskassernes årlige budget.

Provstiudvalgets vigtigste opgave er godkendelse af provstiets menighedsråds budgetter.

Det bestemmes i økonomilovens § 4, at menighedsrådet skal udarbejde årligt budget over kirke- og præstegårdskassens indtægter og udgifter for det kommende regnskabsår.

Med henblik på at understrege menighedsrådenes ansvar for budgetlægningen og prioriteringen af de udgiftskrævende foranstaltninger skal menighedsrådene i et ligningsområde hvert år deltage i en drøftelse med provstiudvalget om de enkelte bevillingsforslag og deres prioritering.

Det bestemmes således i økonomilovens § 5, at provstiudvalget efter modtagelsen af budget for kirke- og præstegårdskasserne indkalder en eller to repræsentanter for hvert menighedsråd til budgetsamråd.

Budgetsamrådet har ikke besluttende myndighed.

Menighedsrådene har pligt til at lade sig repræsentere under budgetsamrådet.

I Kirkeministeriets bekendtgørelse om provstiudvalgenes virksomhed er det i § 5 fastsat, at provstiudvalget i forbindelse med behandling af kirke- og præstegårdskassernes budget kan træffe beslutning om reduktion af de budgetterede ligningsbeløb. Reduktionen foretages med visse undtagelser i hver enkelt kirke- eller præstegårdskasses samlede budget og ikke i bestemte budgetposter.

Provstiudvalgets afgørelse om størrelsen af hver enkelt kirke- og præstegårdskasses ligningsbeløb er endelig.

I praksis forhandler provstiudvalget normalt ligningsbeløbets fastsættelse og grundlaget herfor med kommunalbestyrelsen.

En anden vigtig opgave for provstiudvalget er at afgøre, hvad der videre skal foretages, når udvalget modtager udskrifter af afholdte syn over kirkebygninger, kirkegårde med bygninger, præsteboliger, præstegårdes avlsbygninger, menighedshuse og konfirmandbygninger.

Udgifterne ved provstiudvalgets virksomhed afholdes af provstiudvalgskassen,³² der bestyres af provstiudvalget. Provstiudvalgskassens midler tilvejebringes gennem ligning på folkekirkens medlemmer i kommunen. Omfatter provstiet flere kommuner eller dele af flere kommuner, dækkes udgifter til provstiudvalgskassen gennem ligning på folkekirkens medlemmer i kommunerne.

Det bestemmes i økonomilovens § 17a, at provstiudvalgets endelige behandling af kirke- og præstegårdskassernes årlige budget og af provstiudvalgskassens årlige budget sker i offentlige møder. Bortset herfra bestemmer udvalget selv, i hvilket omfang dets møder skal være offentlige, og fastsætter selv sin forretningsorden. Er der uenighed i provstiudvalget om forretningsgangen, kan spørgsmål herom forelægges stiftsøvrigheden til afgørelse.

De i menighedsrådslovens § 46, stk. 1, nævnte regler om annullation og suspension af beslutninger finder tilsvarende anvendelse over for et provstiudvalgs beslutninger, der strider mod lovgivningen. Endvidere finder de i menighedsrådslovens § 46, stk. 2-5, og § 48 nævnte regler om pålæggelse af tvangsbøder i forbindelse med ulovlige undladelser, anlæggelse af erstatningssager ved domstolene, frafald af erstatningsanlæg mod betaling af erstatningsretlig bod samt nedsættelse eller helt bortfald af en erstatning tilsvarende anvendelse over for medlemmer af provstiudvalg, der er ansvarlige for en undladelse eller for, at en kirkekasse, en præstegårdskasse eller provstiudvalgskassen er påført et tab.

Stiftsøvrighedens afgørelser om annullation og suspension af beslutninger kan af provstiudvalget indbringes for kirkeministeren. Stiftsøvrighedens afgørelser vedrørende de øvrige sanktioner kan af de pågældende medlemmer af provstiudvalget indbringes for kirkeministeren.

8.5 Demokrati på sogneplan³³

8.5.1 Indledning

Det folkekirkelige demokrati på sogneplan udøves dels som repræsentativt demokrati gennem valgte menighedsråd, dels som umiddelbart demokrati gennem afholdelsen af menighedsmøder. Endelig kan til det folkekirkelige demokrati på sogneplan medregnes en særlig bestemmelse om mindretalsbeskyttelse, hvorefter mindst 10 af sognemenighedens medlemmer kan forlange sognekirken stillet til rådighed til afholdelse af gudstjeneste med en anden præst i folkekirken end den eller de præster, der er ansat ved kirken.

8.5.2 Menighedsråd

8.5.2.1 Historisk udvikling³⁴

Efter Danske Lov fra 1683 skulle nogle af de bedste og mest gudsfrøgtige sognemænd tilforordnes præsten som hans medhjælper. Medhjælperne skulle fungere som en slags tros- og sædelighedspoliti, der skulle bistå præsten med alt det, som denne i Guds ord var befalet at straffe. Herudover skulle medhjælperne rådgive præsten, men der tilkom dem ingen selvstændige beføjelser.

I overensstemmelse med de almindelige demokratiske strømninger i tiden foreslog en kirkekommission allerede i 1853 indførelse af menighedsråd for derved at åbne mulighed for folkelig indflydelse på forvaltningen af de kirkelige anliggender. I første omgang blev det dog kun til, at det ved et cirkulære i 1856 blev tilladt biskopperne at anbefale, at der på frivillig basis oprettedes menighedsråd, som først og fremmest skulle bistå præsten med forvaltningen af sjælesørgerembedet.³⁵

I 1860 forsøgte det at gennemføre en lov om menighedsråd, men uden held.

Først i 1903 blev der vedtaget en menighedsrådslov.³⁶ Samtidig nedsatte man ved lov et kirkeligt udvalg, der skulle overveje den kirkeforfatning, der var forudsat i grundloven fra 1849. Loven om menighedsråd fik derfor kun gyldighed til 1910, idet man regnede med, at der til den tid var gennemført en kirkeforfatning. Dette blev som bekendt ikke tilfældet, og der måtte derfor vedtages en ny lov om menighedsråd, hvilket dog først skete i 1912. Den nye lov adskilte sig ikke væsentligt fra loven fra 1903. Præstens uafhængighed af menighedsrådet blev dog udtrykkeligt fastslået.

Først i 1922 blev der gennemført en lov om menighedsråd,³⁷ der fastsatte, at menighedsrådet under tilsyn af stiftsøvrigheden skulle fungere som kirkens bestyrelse. Menighedsrådet fik også medindflydelse på en række andre kirkelige anliggender, og det fik mulighed for at være medbestemmende ved ansættelse af præst.

Menighedsrådsloven af 1922 indeholdt ud over bestemmelser om menighedsrådets beslutningsprocedure også bestemmelser om valg til menighedsrådet, om medlemskab af folkekirken og om menighedsrådets medvirken ved besættelse

af præsteembeder. Disse bestemmelser blev efterhånden udskilt i selvstændige love, nemlig menighedsrådsvalgloven, medlemskabsloven og ansættelsesloven.

1922-loven blev i 1984 afløst af lov nr. 221 af 16. maj 1984, idet dog enkelte af 1922-lovens bestemmelser blev opretholdt.

I 1993 udsendte kirkeministeren et udkast til ny menighedsrådslov til høring hos biskopperne, stiftsøvrighederne, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer, Den danske Præsteforening, Danmarks Provsteforening samt kirkefunktionærernes organisationer.

Det blev på grundlag af høringssvarene foretaget en række ændringer i lovudkastet. Bl.a. blev præsternes stemmeret i menighedsrådet, der i udkastet var foreslået afskaffet, opretholdt med nogle konkrete begrænsninger.

Ved fremsættelsen for Folketinget indeholdt forslaget hovedsagelig en række bestemmelser om grundlæggende krav til folkevalgte kollegiale organers beslutningsprocedure samt en fra praktisk talt alle sider ønsket tydeliggørelse og udbygning af reglerne om ansvarsplacering for menighedsråd og menighedsrådsmedlemmer. Et af hovedformålene med revision af menighedsrådsloven var at skabe større åbenhed i menighedsrådsarbejdet. Herudover var forslaget udtryk for en systematisering og klargørelse samt i visse tilfælde en udfyldning og udbygning af de hidtidige regler.

Lovforslaget blev underkastet en meget omfattende behandling i Folketinget. Folketingets kirkeudvalg udbad sig således samtlige høringssvar, og udvalget stillede under sin behandling af forslaget 57 skriftlige spørgsmål til kirkeministeren, der også blev kaldt til samråd med udvalget.

Kirkeudvalget afgav betænkning over lovforslaget den 11. maj 1994. Et flertal i udvalget udtalte i betænkningen, at man med tilfredshed havde bemærket, at både det lovudkast, der blev udsendt til høring i 1993, og det fremsatte lovforslag havde været genstand for betydelig interesse hos alle berørte kredse og havde givet anledning til en omfattende offentlig debat. De synspunkter, der var fremkommet under debatten, var i betydeligt omfang imødekommet i lovforslagets endelige skikkelse.

Lovforslaget blev med enkelte mindre ændringer vedtaget ved 3. behandling den 24. maj 1994. For lovforslaget stemte 86, medens 36 tilkendegav, at man hverken stemte for eller imod forslaget.

Lov nr. 432 af 1. juni 1994 om menighedsråd blev ved lov nr. 390 af 22. maj 1996 undergivet nogle mindre ændringer. Den gældende lovtekst findes i lovbekendtgørelse nr. 571 af 21. juni 1996 om menighedsråd.

Reglerne om valg til menighedsråd er udskilt i en selvstændig lov.³⁸

8.5.2.2 Almindelig retlig karakteristisk af menighedsråd

Et lokalt demokrati i forbindelse med varetagelsen af kirkelige anliggender er ikke grundlovssikret på samme måde som det lokale selvstyre i kommunale anliggender.³⁹ Grundloven fastsætter i § 66 kun, at folkekirkens forfatning

ordnes ved lov uden nogen nærmere angivelse af forfatningens indhold, og bestemmelsen er som tidligere nævnt i det historiske forløb blevet forstået således, at den alene fastslår, at ordningen af folkekirkens forhold er et lovgivningsanliggende.

Af selve det forhold, at det enkelte menighedsråd efter lovgivningen i princippet hviler på et demokratisk, lokalt valg, følger imidlertid en vis autonomi.

De enkelte medlemmer af et menighedsråd står således ikke i noget almindeligt underordningsforhold til nogen højere myndighed. De kan pådrage sig strafansvar og erstatningsansvar for ulovligheder og forsømmelser i forbindelse med hvervet, men der kan ikke pålægges dem noget administrativt disciplinært ansvar.

Heller ikke menighedsrådet som helhed står i et almindeligt underordningsforhold til nogen anden myndighed.⁴⁰ Der findes heller ikke nogen overordnet myndighed, som har en almindelig adgang til at lave et menighedsråds beslutning om eller til at handle i dets sted. På den anden side følger det af den gældende lovgivnings indhold, at menighedsrådenes beføjelser i meget høj grad er lovbundne. Menighedsrådene har ikke som de danske kommuner nogen selvstændig budgetret og skatteudskrivningsret. Kommunerne kan inden for visse ret vide rammer – den såkaldte kommunalfuldmagt – af egen drift tage opgaver op med henblik på løsning af det lokale kommunale fællesskabs behov og udskrive skat til finansiering heraf. Noget tilsvarende almindeligt frihedsområde uden for det beskudne rådighedsbeløbs rammer, altså en »menighedsfuldmagt« eller en »kirkefuldmagt« der giver det enkelte menighedsråd mulighed for selvstændigt at tage nye udgiftskrævende opgaver op med henblik på at tilgode-se lokale, kirkelige behov, findes som udgangspunkt ikke efter den gældende lovgivning.

Gennem ændringer i menighedsrådslovgivningen i 1989, 1994 og 1996 er der imidlertid åbnet mulighed for at opnå dispensationer fra store dele af den kirkelige lovgivning, hvis det enkelte menighedsråd eller flere menighedsråd i samarbejde ønsker at løse ikke-lovbestemte folkekirkelige opgaver. Der er også gennem ændringer i lov om folkekirkens økonomi i 1997 åbnet mulighed for samarbejde mellem menighedsråd og stiftsøvrigheder og provstiudvalg og for dispensationer i forbindelse hermed.

Det kirkelige lokaldemokrati har været – og er fortsat – udsat for alvorlig kritik. I strukturkommissionens betænkning fra 1971 udtales det således, at det folkekirkelige lokaldemokrati efter kommissionens mening i for ringe grad har fungeret efter sin hensigt, idet menighedsrådenes karakter af folkevalgt beslutningsorgan har været forstyrret af manglende folkelig opbakning af valgene.

Kommissionen udtaler videre, at de mange såkaldte fredsvag som regel i højere grad skyldes manglende interesse hos befolkningen end enighed om, hvem der bør vælges. Ofte er fredsvaglisterne resultatet af forhandlinger mellem kirkeligt aktive kredse, evt. sammen med politiske partier, og de kan

derfor næppe siges at være repræsentative for folkekirkens medlemmer. Hvor der opstilles flere lister og derfor holdes afstemning, er valgdeltagelsen ringe. Alt dette gør efter strukturkommissionens opfattelse rådernes demokratiske karakter problematisk. Kommissionen peger på, at den manglende interesse omkring menighedsrådsvalgene kan hænge sammen med, at deres myndhedsområder har været for ringe, og at mange råds modvilje mod offentlighed omkring møderne også kan have medvirket til at nedsætte befolkningens interesse for rådernes arbejde.⁴¹

Det alvorligste problem for det lokale folkekirkelige demokrati er dog utvivlsomt, at der ikke findes nogen egentlig budgetansvarlig kirkelig myndighed på det lokale plan. Der er således ikke nogen lokal instans, der har et selvstændigt lokaldemokratisk ansvar for prioritering af kirkelige opgaver og for tilvejebringelsen af de nødvendige midler til opgavernes udførelse. Dette problem hænger naturligvis sammen med den kirkelige inddeling med et stort antal helt små sogne uden økonomisk og administrativ bærekraft.

8.5.2.3 Valg af menighedsråd

Der vælges efter menighedsrådsloven et menighedsråd for hvert sogn.

Er der flere kirker i et sogn, og er der til hver kirke henlagt et særskilt distrikt, vælges et menighedsråd for hvert distrikt.

Menighedsrådene i et pastorat med to eller flere sogne eller i et sogn med to eller flere kirke-distrikter kan beslutte, at pastoratet eller sognet skal have fælles menighedsråd, når et menighedsråd i hvert af sognene eller distrikterne ønsker det.

Menighedsrådet består af mindst seks medlemmer, der vælges efter lov om valg til menighedsråd, og de i pastoratet tjenestemandsansatte sognepræster samt de overenskomstansatte præster, hvis ansættelse i pastoratet har en varighed af et år eller mere.

Andre præster end de nævnte, der er ansat i pastoratet, og præster, som uden at være ansat i pastoratet yder bistand ved pastoratets betjening, har ret til uden stemmeret at deltage i menighedsrådets møder.

Antallet af valgte medlemmer fastsættes af biskoppen efter folketallet i menighedsråds-kredsen på grundlag af den opgørelse af folketallet, der offentliggøres af Danmarks Statistik pr. 1. januar i valgåret. Antallet udgør seks for det første tusinde og yderligere et medlem for hvert påbegyndt tusinde, dog ikke over femten i alt.

Har to eller flere sogne eller kirke-distrikter fælles menighedsråd, fastsættes antallet af medlemmer efter det samlede folketal og fordeles på de enkelte sogne eller distrikter i forhold til folketallet i hvert af dem. Et sogn eller distrikt skal dog have mindst et medlem.

Der er i menighedsrådsvalgloven fastsat detaljerede bestemmelser for opstilling af kandidater til menighedsråd og for valgets gennemførelse og opgørelse.

Alle medlemmer af folkekirken, der er fyldt 18 år og har bopæl i sognet, har valgret og er valgbare, medmindre særlige undtagelser er gjort i lovgivningen.

Der består ikke nogen pligt til at lade sig indvælge i et menighedsråd. En sådan pligt ville efter forholdets natur kun kunne påhvile medlemmer af folkekirken, og medlemskab af denne er en frivillig sag. Men hvis man har ladet sig indvælge, kan man ikke frit nedlægge sit hverv, men må søge om fritagelse efter reglerne i menighedsrådslovens § 16.

Menighedsrådets beslutningsprocedure er reguleret i menighedsrådsloven, der indeholder bestemmelser om rådets konstituering og møder. Menighedsrådets møder er offentlige. Menighedsrådet kan dog bestemme, at en sag skal forhandles for lukkede døre, når dette findes nødvendigt eller ønskeligt på grund af sagens beskaffenhed.

8.5.2.4 Menighedsrådets opgaver

Efter menighedsrådslovens § 1 styrer menighedsrådet sognets eller kirkedistriktets anliggender, medmindre andet er særligt hjemlet i lovgivningen, og efter samme lovs § 39 kan menighedsrådet behandle spørgsmål vedrørende menigheden og henvende sig herom til de kirkelige tilsynsmyndigheder. Menighedsrådet er således berettiget til at drøfte og tage stilling til ethvert spørgsmål af betydning for menigheden, medmindre andet fremgår af lovgivningen. Regler om menighedsrådets virksomhed er fastsat dels i menighedsrådsloven, dels i den øvrige kirkelige lovgivning, navnlig økonomiloven og lov om folkekirken kirkebygninger og kirkegårde.

Menighedsrådets hovedopgaver er:

- administration af kirker og kirkegårde,
- administration af kirkens og præsteembedets indtægter og faste ejendomme,
- udarbejdelse af budget og regnskab for kirken, kirkegården og præsteembedet,
- medvirken ved besættelse af ledige præstestillinger i sognet,
- ansættelse af medarbejdere i stillinger ved kirke og kirkegård, fastsættelse af stillingsindholdet for kirkefunktionærer samt ledelsesfunktioner i forhold til de ansatte,
- deltagelse i valg af provstiudvalg, valg af stiftsudvalg vedrørende økonomi, valg af stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt arbejde og valg af stiftets biskop og
- behandling af spørgsmål, som vedrører menigheden, herunder kontakt til de kirkelige tilsynsmyndigheder.

Med hensyn til finansieringen af opgaver indgår menighedsrådet i et samspil med provstiudvalget, idet menighedsrådet har den indstillende og provstiudvalget den godkendende myndighed i forbindelse med tilvejebringelsen af sognets budget.

Formelt har menighedsrådet ikke beføjelser i forbindelse med præsteafskedigelser, men menighedsrådet vil gennem klage til biskop og kirkeminister kunne rejse spørgsmål om en præsts afsked på grund af tjenesteforseelser eller samarbejdsvanskeligheder.

Endelig vil menighedsrådet kunne stille forslag om anvendelse af den særlige afskedigelsesadgang efter tjenestemandenslovens § 43 («skilsmisseparagraffen»), hvorefter der efter indstilling af provst og biskop kan meddeles en præst afsked på særligt gunstige økonomiske vilkår, hvis der mellem præsten og menigheden gennem en årrække har bestået en dybtgående uoverensstemmelse, som betyder en væsentlig hindring for det kirkelige livs trivsel på det pågældende sted.⁴²

Som behandlet under 6.2 har menighedsrådet også en betydelig medindflydelse med hensyn til gudstjenesteordning og ritualer mv.

8.5.2.5 Forholdet mellem menighedsråd og præst⁴³

Det er udtrykkeligt fastsat i menighedsrådslovens § 37, at præsten i sin embedsvirksomhed er uafhængig af menighedsrådet. Menighedsrådet har intet tilsyn med præsten og kan ikke give denne direktiver.

Tjenesteforseelser fra en præsts side påtales af provst, biskop eller Kirkeministeriet. Menighedsrådet kan derfor ikke siges at være præstens arbejdsgiver, men rådet er dog ikke afskåret fra at tage visse initiativer med henblik på en bedømmelse af præstens embedsvirksomhed eller forhold i øvrigt. Efter menighedsrådslovens § 39 kan menighedsrådet således behandle spørgsmål vedrørende menigheden og henvende sig herom til de kirkelige tilsynsmyndigheder, og herunder må klart falde også spørgsmål om præstens embedsvirksomhed.

Som omtalt under 8.5.2.3 er præsten født medlem af menighedsrådet. Der gælder dog enkelte begrænsninger med hensyn til præstens deltagelse i menighedsrådets arbejde.

Efter menighedsrådslovens § 8 vælges menighedsrådets formand og næstformand af de valgte medlemmer, og præsten har således ikke stemmeret i forbindelse med valgene. Derimod er præsten valgbar som formand eller næstformand efter samme regler som de valgte medlemmer, herunder også forpligtet til i givet fald at modtage valg.

Det bestemmes endvidere i menighedsrådslovens § 27, at præster ikke kan deltage i forhandling og afstemning i sager vedrørende præsteboliger eller i sager, der vedrører en anden præst i pastoratet. Præster kan ikke deltage i afstemningen – men nok i forhandlingen – i sager, der er omfattet af bestemmelsen i menighedsrådslovens § 38 om nødvendigheden af menighedsrådets samtykke til visse dispositioner eller i sager, der vedrører opførelse af kirker og nedbrydning af kirker. Præster kan heller ikke deltage i menighedsrådets afstemning om indstilling i sager om sogneinddeling, herunder oprettelse af nye sogne og kirkedistrikter, og pastoratsinddelingen. Efter bestemmelserne om besættelse af præstestillinger er de valgte medlemmer af menighedsrådet stem-

meberettigede ved indstilling af ansøgere, og præsten kan derfor ikke deltage i indstillingen.

Efter menighedsrådsvalglovens § 3 er præster ansat i folkekirken ikke valg-bare, og en præst kan derfor ikke lade sig vælge til menighedsrådet for derved at undgå de nævnte begrænsninger i deltagelsen i menighedsrådets arbejde. Selv om det ikke direkte er nævnt i menighedsrådsloven, må det følge af præstens fødte medlemskab, at han ikke kan udelukkes som medlem af rådet efter bestemmelsen i menighedsrådslovens § 15. Dette må gælde, selv om præsten »vedholdende nægter at opfylde sine pligter som medlem af rådet«, fx mødepligt, men noget sådant vil kunne imødegås ved disciplinær indskriden.

Bortset fra de foran nævnte begrænsninger medfører præstens medlemskab af menighedsrådet de samme pligter, som påhviler de valgte medlemmer, fx pligt til at deltage i rådets møder, tavshedspligt og pligt til at underskrive beslutningsprotokollen.

Spørgsmålet om, hvorvidt præster som fødte medlemmer af menighedsråd bør have stemmeret i disse, har ved flere lejligheder været genstand for overvejelse.

Der har således i 1972 været forelagt Folketinget et forslag til ændring af lov om menighedsråd, således at kun de valgte medlemmer skulle have stemmeret.⁴⁴ Bemærkningerne til den pågældende bestemmelse i lovforslaget lød således:

»For at sikre, at de valgte menighedsrådsmedlemmer har den reelle afgørelse i de anliggender, der er henlagt under menighedsrådenes kompetence, er det fundet påkrævet ved en tilføjelse til § 15, stk. 2, at indføje en bestemmelse om, at kun de valgte medlemmer er stemmeberettigede. I medfør af bestemmelsen i § 2, stk. 1, bevarer præsterne deres medlemskab af menighedsrådene og dermed ret og pligt til at deltage i rådets forhandlinger. Der sikres derved de folkevalgte repræsentanter en sagkyndig bistand, der vil være af betydning ved løsningen af mange af de opgaver, der er henlagt til menighedsrådene. Omvendt vil præsterne gennem det fortsatte medlemskab bevare indseendet med de sager, der behandles i menighedsrådet og vil kunne give deres mening til kende, forinden en sag sættes under afstemning.«

Forslaget blev ikke vedtaget af Folketinget, som heller ikke tiltrådte ministerens forslag om, at præster ikke skulle kunne vælges til formand eller næstformand for menighedsrådet. Derimod blev det ved loven – lov nr. 224 af 26. april 1973 – bestemt, at præster ikke skulle være stemmeberettigede ved valg af formand og næstformand.

Forud for vedtagelsen af lov nr. 221 af 16. maj 1984 om menighedsråd blev det på ny i Folketinget drøftet, om præster skulle kunne vælges til formand eller næstformand i menighedsrådet. Der var imidlertid flertal for det synspunkt, at det måtte overlades til menighedsrådet selv at afgøre, om man ønskede at vælge en præst til disse funktioner, når det kun var de valgte medlemmer af menighedsrådet, der deltog i afstemningen herom.

Der er også igennem de seneste år adskillige gange rejst spørgsmål om hensigtsmæssigheden af præsters medlemskab af menighedsråd, og i en besvarelse af et spørgsmål fra et folketingsmedlem udtalte kirkeministeren i 1988, at han var indstillet på at tage dette spørgsmål op til overvejelse.⁴⁵

Under folketingsbehandlingen af et lovforslag om ændringer i menighedsrådsvalgloven i 1992 blev spørgsmålet herefter taget op.

Kirkeministeren udtalte i en besvarelse af et spørgsmål fra Kirkeudvalget⁴⁶ bl.a.: »For så vidt angår spørgsmålet om præstens stemmeret har jeg tidligere tilkendegivet, at efter min

opfattelse er præstens mulighed for at medvirke til at nedstemme et flertal blandt de valgte medlemmer et problem, der kun kan løses ved at fratage præsten født medlemskab og dermed stemmeret. Et udkast til en bestemmelse herom var med i et udkast til ny lov om menighedsråd, som blev udarbejdet i 1990. Forslaget om at fratage præsten født medlemskab af menighedsråd mødte meget tidligt så stor modstand, at jeg fandt det rigtigst ikke at fremsætte forslaget.«

Kirkeudvalget anmodede om at få tilsendt det omtalte udkast til bestemmelse fra 1990 og indvendinger mod en sådan bestemmelse, ligesom udvalget anmodede kirkeministeren om at indhente en udtalelse fra Præsteforeningen om spørgsmålet. Kirkeministeren oplyste i sit svar,⁴⁷ at udkastet til den omtalte bestemmelse var affattet således:

»Præster, der er ansat eller konstitueret i pastoratet, deltager uden stemmeret i menighedsrådets møder.«

Ministeren uddybede endvidere sin tidligere udtalelse, idet han udtalte: »Bestemmelsen indgik i et udkast til et lovforslag, jeg lod udarbejde som et foreløbigt oplæg til en ny lovgivning. Lovudkastet var derefter genstand for uformelle drøftelser med bl.a. biskopper, Præsteforeningen og Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer. På baggrund heraf var det min opfattelse, at bestemmelsen ikke ville få den nødvendige tilslutning. Jeg fandt det derfor rigtigst ikke at medtage bestemmelsen i lovforslaget.«

Ministeren medsendte endelig Præsteforeningens udtalelse, der var klart afvisende over for at fratage præsten stemmeret i menighedsrådet.⁴⁸

I det lovudkast til ny menighedsrådslov, som kirkeministeren udsendte til høring i 1993, var præsternes stemmeret forslået afskaffet, men på grundlag af hørings svarene blev præsternes stemmeret i det fremsatte lovforslag opretholdt med nogle konkrete begrænsninger.

Den alvorligste indvending mod præsters medlemskab og stemmeret i menighedsråd er, at dette ikke harmonerer med den almindelige og lige valgret til menighedsråd.

Efter menighedsrådsvalgloven gennemføres valg til menighedsrådet i princippet som et forholdstalsvalg, hvor de grupper, der deltager i valget, får mandater og indflydelse i overensstemmelse med den vælgertilslutning, som de opnår. En eller flere præster som fødte, stemmeberettigede medlemmer af rådet uden mandat fra vælgerne vil kunne forrykke det flertal i menighedsrådet, der er fremgået af valget.

Det er blevet fremført i debatten om præsters stemmeret, at den normalt kun sjældent udnyttes i forbindelse med behandlingen af menighedsrådets sager. Dette argument forekommer ikke overbevisende. Enten må man tage fuldt medansvar for det løbende arbejde i rådet, herunder deltage i sagernes afgørelse, eller også må man afstå fra stemmeret. At gå ind i specielt udvalgte sager og her forrykke det sædvanlige flertal er lidet stemmende med en demokratisk beslutningsprocedure og med sædvanligt ansvar i forbindelse med et administrativt organs virksomhed.

Der er ved menighedsrådsloven tillagt præsten enkelte beføjelser over for menighedsrådet. Efter § 22 skal flere menighedsråd i et pastorat således samles til et fælles møde, hvis en sognepræst anmoder herom. Og efter lovens § 41 skal der afholdes menighedsråd i en menighedsrådsreds, når en af præsterne sammen med mindst et valgt medlem af menighedsrådet anmoder derom.

Endelig skal nævnes, at det i menighedsrådsvalglovens § 23 er fastsat, at hvis et menighedsrådsvalg ikke fører til dannelse af et fuldtalligt menighedsråd, udskrives valg med henblik på at gøre rådet fuldtalligt (udfyldningsvalg). Biskoppen kan dog tillade, at udfyldningsvalg undlades. Hvis der ikke afholdes udfyldningsvalg, eller hvis der heller ikke ved dette valg dannes et fuldtalligt menighedsråd, dannes rådet af de medlemmer, der er valgt, sammen med præsten eller præsterne.

Afholdes der ikke valg i en menighedsrådsreds, udskrives der nyt valg. Vælges der ingen medlemmer, mister menigheden sin indstillingsret ved præstevalg. Kirkeministeren træffer efter indstilling fra biskoppen afgørelse om, hvorledes og af hvem de til et menighedsråd henlagte funktioner skal varetages.

8.5.3 Menighedsmøder

Efter menighedsrådslovens § 41 skal der afholdes menighedsmøde i en menighedsrådsreds,

- 1) når de kirkelige tilsynsmyndigheder anmoder derom,
- 2) efter beslutning af menighedsrådets formand,
- 3) når et flertal af menighedsrådet anmoder derom,
- 4) når en af præsterne sammen med mindst et valgt medlem anmoder derom,
- 5) når 25 valgberettigede medlemmer af menigheden skriftligt anmoder derom, eller
- 6) hvis det i øvrigt er foreskrevet i lovgivningen.

Menighedsmøder for flere menighedsrådsredse i et pastorat afholdes efter anmodning fra de kirkelige tilsynsmyndigheder eller fra et menighedsråd i pastoratet.

Menighedsmøder sammenkaldes for en enkelt menighedsrådsreds af menighedsrådets formand, for flere menighedsrådsredse i samme pastorat af formanden for hovedsognets menighedsråd. Formanden fastsætter tid og sted for mødet, hvortil medlemmerne af de berørte menighedsråd har mødepligt, medmindre de har lovligt forfald.

Bekendtgørelse om afholdelse af menighedsmøde sker efter menighedsrådets bestemmelse på en måde, der sikrer, at så mange som muligt bliver bekendt med mødets afholdelse. I bekendtgørelsen skal det angives, hvilke emner der skal behandles på mødet.

Til menighedsmøder har alle medlemmer af folkekirken inden for vedkommende kreds eller kredse adgang. Ved afstemning er kun de valgberettigede medlemmer af menigheden stemmeberettigede.

Hvis andet ikke særlig er fastsat, ledes mødet af en ordstyrer, der vælges af mødedeltagerne. Ordstyreren sørger for, at der udfærdiges et referat af mødet. Om resultatet af mødet indføres en bemærkning i menighedsrådets beslutningsprotokol, for fælles menighedsmøder i beslutningsprotokollen for det menighedsråd, hvis formand har sammenkaldt mødet.

Der er – med en enkelt undtagelse, jf. nedenfor – ikke i lovgivningen tillagt menighedsråd selvstændig afgørelsesmyndighed, men i nogle tilfælde foreskriver loven, at en ordning for at kunne vedtages af menighedsrådet eller andre kirkelige myndigheder skal have tilslutning af et menighedsråd.

Tilslutning fra et menighedsråd kræves således

- 1) for at et pastorat med to eller flere sogne eller et sogn med to eller flere kirkedistrikter får fælles menighedsråd,⁴⁹ og
- 2) for at en bestemt person efter indstilling fra menighedsrådet kan beskikkes som præst, uden at de for præsteembeders besættelse i almindelighed gældende regler er iagttaget.⁵⁰

For at sagen skal kunne fremmes, kræves der i sidstnævnte tilfælde tilslutning fra $\frac{2}{3}$ af de på menighedsrådet afgivne stemmer.

I et enkelt tilfælde er den besluttende myndighed dog henlagt til menighedsrådet. Stiftsbåndsløsning sker således på grundlag af en beslutning på et menighedsråd med $\frac{3}{4}$ af de afgivne stemmer for forslaget. Det er dog yderligere en betingelse, at menighedens præst eller en af dens præster tiltræder beslutningen.⁵¹

8.5.4 Mindretals ret til at få sognekirken stillet til rådighed

Som en ret, der tilkommer selv en meget lille kreds af menighedens medlemmer, kan nævnes, at det i kirkebestyrelseslovens § 8 er fastsat, at efter anmodning fra mindst 10 af sognemenighedens medlemmer, som har valgt til menighedsråd, skal sogne- eller distriktskirken stilles til rådighed til afholdelse af gudstjeneste ved en anden præst i folkekirken end den eller de præster, der er ansat ved kirken.

8.6 Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer⁵²

Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer, der er stiftet i 1920, har til formål: »at samle danske menighedsrådsmedlemmer til drøftelse af fælles anliggender og styrkelse af fællesskabet, bl.a. ved at holde årsmøder og kurser, at bidrage til løsning af folkekirkelige opgaver og arbejde på at fastholde og udbygge den indflydelse, som rådene har ifølge lovgivningen, at støtte menighedsrådene og enkeltmedlemmerne ved udførelse af det hverv, der er betroet dem, jf. det menighedslofte, de har aflagt, samt at yde bistand på begæring fra menighedsråd i forhandlinger med myndigheder og faglige organisationer, herunder om kirkebetjeningens løn- og arbejdsvilkår«.

Foreningen består af et antal distriktsforeninger, der omfatter menighedsrådsmedlemmer inden for et større eller mindre geografisk område, og som tilsammen giver mulighed for, at alle sogne repræsenteres. Endvidere kan bl.a. prov-

stiuvalgsmøder, som ikke tillige er medlemmer af et menighedsråd, indmelde sig som særlige medlemmer.

Hver distriktsforening fastsætter selv sine vedtægter, der ikke må være i strid med Landsforeningens vedtægter.

Landsforeningens øverste myndighed er dens delegeretmøde, hvortil hver distriktsforening kan sende 1 delegeret for hvert påbegyndt antal af 50 almindelige medlemmer i foreningen. Stemmeret på delegeretmødet har delegerede samt medlemmer af Landsforeningens bestyrelse.

Foreningen ledes af en bestyrelse bestående af 20 medlemmer.

Af bestyrelsens medlemmer skal 6 være præster, 14 lægfolk.

Snarest muligt efter hvert årsmøde vælger bestyrelsen af sin midte formand og næstformand.

Desuden vælges 3 medlemmer til sammen med formand og næstformand at danne bestyrelsens forretningsudvalg.

Folkekirkens menigheder

9.1 Sognemenigheder¹

Det bestemmes i medlemskabsloven,² at folkekirkens medlemmer hører til menigheden i det sogn, hvori de har bopæl, medmindre de ved særlig bestemmelse er henvist til en anden menighed. Medlemmerne af menighederne for døve bevarer dog tillige tilhørsforholdet til sognemenigheden.

Hverken »menighed« eller »sognemenighed« er nærmere defineret i loven. En sognemenighed kan imidlertid defineres som den kreds af medlemmer af folkekirken, der har bopæl inden for sognets grænser.³

Landets geografiske inddeling i sogne fremgår ikke udtrykkeligt af den kirkelige lovgivning, men betragtes – på samme måde som den kommunale inddeling – som en historisk kendsgerning.⁴ Sogneinddelingens oprindelse kendes ikke med sikkerhed, men sogne omtales i de danske kirkelove fra middelalderen.

Der findes heller ikke lovbestemmelser om oprettelse og nedlæggelse af sogne eller om ændring af sognegrænser. Dette sker med hjemmel i retssædvaner ved kongelig resolution i det enkelte tilfælde efter kirkeministerens indstilling.

Heller ikke »bopæl« er nærmere defineret i loven. Som udgangspunkt må her som i andre retlige sammenhænge anvendes folkeregisterets udvisende, men dette er alene et af flere mulige bevisdata.⁵

Retsvirkningen af et medlems tilhørsforhold til en bestemt menighed er bl.a., at medlemmet har krav på at få adgang til benyttelse af vedkommende menigheds kirke(r) til udførelse af kirkelige handlinger mv. og på at blive betjent af denne menigheds præster. Der henvises herom til kapitel 11.

Sognets anliggender og menighedens interesser varetages af menighedsrådet, der består af medlemmer, der er valgt af sognets valgberettigede folkekirkemedlemmer, samt sognets præster, jf. under 8.5.2. Sognets eller kirkedistriktets anliggender styres således af menighedsrådet, medmindre andet er særligt hjemlet i lovgivningen.⁶

Den kirkelige lovgivning foreskriver imidlertid, dels at visse ordninger skal have tilslutning fra eller vedtages af et menighedsmøde,⁷ dels at et sådant møde i øvrigt skal afholdes, når visse myndigheder eller personer forlanger det. Menighedsmøder er nærmere behandlet under 8.5.3.

9.2 Valgmenigheder⁸

9.2.1 Anerkendelse som valgmenighed

Det bestemmes i valgmenighedsloven, at medlemmer af folkekirken, der ønsker at danne en særlig menighed inden for folkekirken med en af dem valgt person som præst, på nærmere angivne betingelser har ret til at få denne valgmenighed anerkendt som led i folkekirken.

Anerkendelse af en valgmenighed meddeles af kirkeministeren.

Ansøgning om anerkendelse af en valgmenighed skal underskrives af 50 personer, der har valgt til menighedsråd.

Ansøgningen skal vedlægges erklæring fra en person, der opfylder betingelserne for ansættelse som præst i folkekirken,⁹ om, at vedkommende er villig til at modtage stadfæstelse som præst for valgmenigheden. Er den pågældende allerede ansat som præst i folkekirken, skal han tillige erklære sig villig til at fratræde denne stilling.

Det er en betingelse for anerkendelsen, at valgmenigheden har en kirke eller en kirkesal, der opfylder nærmere angivne krav, jf. nedenfor under 9.2.3, eller har adgang til at benytte en kirke.

En valgmenighed kan således anerkendes, hvis biskoppen efter anmodning fra 10 af ansøgerne, der bor i samme sogn eller sognedistrikt, har afgivet erklæring om, at valgmenighedens brug af den kirke, hvortil de hører, ikke vil hindre sogne- eller distriktsmenighedens brug af denne.¹⁰

Hvis forholdene taler derfor, kan en valgmenighed anerkendes, hvis biskoppen har godkendt en overenskomst mellem valgmenigheden og et trossamfund uden for folkekirken om benyttelse af en kirke, der tilhører trossamfundet.

9.2.2 Valgmenigheders organisation mv.

En valgmenighed står under tilsyn af provsten for det provsti, hvor valgmenigheden har sit hjemsted, og af stiftets biskop samt under overtilsyn af Kirkeministeriet.

Valgmenighedens vedtægter, der bl.a. skal indeholde regler om valg af bestyrelse samt af formand og næstformand, fastsættes af menigheden og skal godkendes af biskoppen. Provsten og biskoppen skal underrettes om, hvem der er formand og næstformand for valgmenighedens bestyrelse.

Valgmenigheden skal føre en fortegnelse over menighedens medlemmer og sende meddelelse til kirkelige og borgerlige myndigheder om ind- og udtrædelse af medlemmer efter nærmere regler fastsat af kirkeministeren.

Valgmenighedens bestyrelse skal meddele Kirkeministeriet, hvor menigheden har sit hjemsted. Denne bestemmelse har navnlig betydning for valgmenighedens deltagelse i bispevalg.

Valgmenighedens udgifter afholdes af menighedens medlemmer. Der kan derfor ikke ydes driftstilskud af statskassen eller over den kirkelige ligning. Men der kan efter praksis ydes lån af stiftsmidlerne til hjælp til dækning af udgifterne ved hovedstandsættelse af valgmenighedskirker samt lån af stiftsmidlerne til bestridelse af udgifterne ved større istandsættelser af valgmenigheders præsteboliger i tilfælde, hvor udgifterne til gennemførelse af sådanne arbejder ville virke særlig tyngende på menighedens økonomi.¹¹

Der pålignes ikke valgmenighedsmedlemmer landskirkeskat eller kirkelige skatter til sognemenighederne.¹²

Valgmenighedens bestyrelse tilrettelægger kirkebetjeningen og fastsætter de ansattes lønning og øvrige ansættelsesvilkår.

Uanset at valgmenigheder er et led i folkekirken, må det følge af valgmenighedslovgivningen, at den folkekirkelige lovgivnings almindelige bestemmelser om menighedstilhør og ret til kirkelig betjening kun finder anvendelse på valgmenigheder med visse lempelser.

Det må således antages, at valgmenighedens bestyrelse selv må kunne fastsætte de nærmere betingelser for optagelse og forbliven i valgmenigheden.¹³

9.2.3 Valgmenigheders kirker og kirkegårde

Inden valgmenighedens kirke eller kirkesal tages i brug, skal den indvies efter reglerne om indvielse af folkekirkens kirker. Biskoppen kan tillade fravigelse fra reglerne.

Inden indvielsen skal det ved et provstesyn være konstateret, at kirken eller kirkesalen er i forsvarlig stand og forsynet med alt, hvad der kræves til afholdelse af gudstjeneste og udførelse af kirkelige handlinger.

Hvis en valgmenighed får adgang til at benytte en sognekirke, jf. foran under 9.2.1, fastsætter biskoppen efter indhentet udtalelse fra menighedsrådet et regulativ for valgmenighedens benyttelse af kirken.¹⁴ For brugen af kirken betales for den merudgift til kirkens opvarmning, belysning, rengøring mv., som valgmenighedens brug af kirken medfører. Betalingen fastsættes af stiftsøvrigheden efter forhandling med menighedsrådet og valgmenighedens bestyrelse.¹⁵

Valgmenighedsmedlemmer har i øvrigt under alle omstændigheder ret til at få kirken i det sogn eller sognedistrikt, hvor de er bosat, stillet til rådighed for kirkelige handlinger ved valgmenighedens præst.¹⁶

En valgmenighed kan med kirkeministerens tilladelse anlægge kirkegård til brug for valgmenighedens medlemmer.

Inden tilladelse gives, skal valgmenigheden stille sikkerhed for kirkegårdens fortsatte vedligeholdelse i tilfælde af menighedens opløsning. Størrelsen og arten af sikkerheden fastsættes af kirkeministeren.

Kirkegården skal indvies, inden den tages i brug.

Medlemmer af valgmenigheden har ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvor de bor, selv om den valgmenighed, de tilhører, har egen kirkegård i sognet.¹⁷

Det er i kirkebygningsloven fastsat, at lovens bestemmelser gælder for valgmenigheders kirker og kirkegårde med de fravigelser, som måtte blive fastsat af kirkeministeren.¹⁸

9.2.4 Valgmenigheders præster

Valgmenighedens valg af præst skal stadfæstes af kirkeministeren efter ansøgning fra menighedens bestyrelse.¹⁹

Den, der stadfæstes som præst for en valgmenighed, skal modtage præstevielse, såfremt han ikke allerede er præsteviet, og have kollats af stiftets biskop.

Inden præsten tiltræder, skal han skriftligt erklære samvittighedsfuldt at ville efterkomme de regler, der gælder for folkekirken, og de regler, der særligt gælder for valgmenigheder.

Efter ansøgning fra valgmenighedens bestyrelse og præst kan kirkeministeren stadfæste en person som medhjælper²⁰ hos valgmenighedens præst, såfremt han opfylder kravene for ansættelse som præst i folkekirken.

Valgmenigheders præster og medhjælpere for præster er ikke tjenestemænd og er derfor ikke undergivet tjenestemandsløvgivningens bestemmelser om ansættelse, afskedigelse, disciplinærfølgning eller pension. De er heller ikke undergivet den særlige gejstlige retspleje, idet loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager alene finder anvendelse på tjenestemandsansatte præster, provster og biskopper.²¹

Hvis en valgmenigheds præst dør eller fratræder sin stilling, skal valgmenighedens bestyrelse omgående gennem provsten og biskoppen afgive indberetning herom til ministeriet.

Ønskes valgmenighedens anerkendelse opretholdt, skal bestyrelsen snarest muligt tage skridt til, at den ledige præstestilling besættes på ny.

Efter bestyrelsens indstilling kan præstegerningen under ledighed i præstestillingen med biskoppens tilladelse udføres af en præst i folkekirken eller en anden, der er præsteviet i folkekirken.

Hvis valgmenighedens anerkendelse tilbagekaldes, jf. nedenfor under 9.2.6, tilbagekaldes tillige præstens stadfæstelse.

9.2.5 Valgmenigheders kirkebøger

Valgmenighedens præst skal føre kirkebog over de kirkelige handlinger, som vedkommende foretager, efter de regler, der gælder for førelse af folkekirkens

ministerialbøger. Præsten skal afgive meddelelser mv. i forbindelse med kirkebogsføringen efter regler, der fastsættes af kirkeministeren.

Attester efter valgmenighedens kirkebog udstedes efter de regler, der gælder for udstedelse af attester efter folkekirkens ministerialbøger.

9.2.6 Tilbagekaldelse af anerkendelse af valgmenigheder

En valgmenigheds anerkendelse skal tilbagekaldes, når bestyrelsen anmoder herom.

Hvis betingelserne for valgmenighedens anerkendelse ikke længere er til stede, eller hvis menigheden eller dens præst ikke overholder de regler, der gælder for menigheden, kan anerkendelsen tilbagekaldes.

Dersom den kirkelige betjening af valgmenighedens medlemmer efter biskoppens skøn ikke varetages på forsvarlig måde, kan han efter forudgående forhandling med valgmenighedens bestyrelse over for kirkeministeren stille forslag om, at menighedens anerkendelse tilbagekaldes.

9.3 Døvemenigheder

9.3.1 Indledning

Efter menighedsrådslovens § 5 kan kirkeministeren bestemme, at der skal oprettes menighedsråd for grupper af personer, der udgør en særlig menighed, og fastsætte regler for sådanne menighedsråds sammensætning og beføjelser.

I medfør af denne bestemmelse er der fastsat bestemmelser om menighedsråd for døvemenighederne i folkekirken.²²

9.3.2 Menighedsrådsområder

Det er således bestemt, at der oprettes et menighedsråd for hvert af de områder, for hvilke der er ansat faste præster for de døves menigheder. Den nærmere områdeinddeling er fastsat i bekendtgørelsen om døvemenighederne.

9.3.3 Menighedsrådenes sammensætning

Hvert menighedsråd består af:

1. Den eller de ved menigheden ansatte præster.
2. 6 medlemmer, der vælges efter regler fastsat i bekendtgørelsen om døvemenighederne. Valgperioden er 4 år, svarende til valgperioden for de ordinære menighedsråd.

9.3.4 Ansættelse som præst for døvemenighederne

Menighedsrådet skal afgive indstilling om ansættelse i stilling som præst for døvemenighederne. Indstillingen skal omfatte 3 ansøgere, angivet i prioriteret rækkefølge.

Indstillingen sker ved skriftlig og hemmelig afstemning, i hvilken kun de valgte medlemmer deltager. Kirkeministeren fastsætter nærmere regler for afstemningen.

Om menighedsrådets indstilling afgiver biskoppen erklæring til kirkeministeren, der ansætter døvepræsten.

9.3.5 Menighedsrådenes budget og regnskab

Menighedsrådet udarbejder årligt et budget over menighedsrådets indtægter og udgifter for det kommende regnskabsår, herunder et beløb til fremme af det kirkelige liv blandt døve i menighedsråds kredsen. Menighedsrådet er ansvarligt for budget og regnskab vedrørende døvemeningen. Budgettet indsendes til godkendelse hos stiftsøvrigheden i den tilsynsførende biskops stift.

Det godkendte beløb udredes af fællesfonden.

9.4 Danske menigheder i udlandet

9.4.1 Indledning

Danske menigheder i udlandet hører sædvanligvis ikke til den danske folkekirke, men udgør enten selvstændige og uafhængige menigheder eller er tilknyttet andre kirkesamfund. Der er dog næppe principielt noget til hinder for, at menigheder uden for riget kan anerkendes som led i den danske folkekirke, når de underkaster sig de for denne gældende forskrifter, for så vidt disse under de givne forhold er anvendelige på dem.²³ Anerkendelse af en dansk menighed i udlandet finder i praksis altid sted i forbindelse med en persons anerkendelse som præst for en bestemt menighed. Anerkendelsens opretholdelse vil da være betinget af vedkommende præsts forbliven i denne stilling, og anerkendelsen må således fornyes ved præsteskitte og bortfalder, hvis der ikke fra dansk side stadfæstes en ny præst for menigheden.²⁴

9.4.2 Sømandspræster

Der blev i 1869 ved kongelig resolution²⁵ givet tilladelse til, at de præster, som udsendes af »Den danske Forening til Evangeliets Forkyndelse for skandinaviske Sømænd i fremmede Havne« (nu »Dansk Sømandskirke i fremmede Havne«) kan »anerkendes som Præster i den danske Folkekirke under Betingelse af, at de holde sig de i denne gjældende rituelle og andre Forskrifter efterrettelige, og at de med hensyn til den præstelige Virksomhed i det hele undergives Tilsyn af Biskoppen over Sjællands stift«. Tilsynet føres nu af biskoppen over Københavns stift.

I 1948 gav Kirkeministeriet endvidere »Indenlandsk Sømandsmission« tilsagn²⁶ om, at ministeriet fremtidig i hvert enkelt tilfælde ville søge udvirket, at præster, der af Indenlandsk Sømandsmission udsendes til arbejde blandt

skandinaviske sømænd i havnebyer og til tillige at være præster for de på stedet værende danske kolonier, ved kongelig resolution anerkendes som præster i den danske folkekirke under tilsyn af biskoppen over Københavns stift og Holmens provst. En udsendt sømandspræst har den dobbelte opgave dels at være præst for søfolk på skibe, der anløber havnene, og dels at være præst for den stedlige danske koloni. Der er dog næppe noget i vejen for, at en præst kan anerkendes som sømandspræst på et sted, hvor der ikke findes nogen dansk koloni, således at han alene får til opgave at betjene søfolk på anløbende skibe.²⁷ Ifølge en instruks for de af Dansk Sømandskirke i fremmede Havne udsendte præster²⁸ skal disse ved gudstjenester og kirkelige handlinger følge den danske folkekirkes liturgi og rituelle forskrifter. De skal føre kirkebøger efter de af Kirkeministeriet fastsatte regler, men de attester, som de udsteder, har almindeligvis ikke borgerlig betydning.²⁹

Kirkeministeriet har ikke stadfæstet nogen instruks for de af Indenlandsk Sømandsmission udsendte præster. I praksis betragtes instruks for Dansk Sømandskirke som gældende også for Indenlandsk Sømandsmissions præster.³⁰

9.4.3 Dansk Kirke i Udlandet

De af organisationen Dansk Kirke i Udlandet udsendte præster og de menigheder, der samles om disse, hører ikke til folkekirken. Organisationens virksomhed står ikke under tilsyn af nogen dansk myndighed, og præsterne modtager ikke kongelig anerkendelse. Den danske stat yder dog betydelige tilskud til Dansk Kirke i Udlandet, navnlig til arbejdet i Sydslesvig. Endvidere er samtlige præster i organisationen optaget i den statsgaranterede »Pensionskassen af 1950 for forskellige private kirkelige organisationer«.

9.5 Andre menigheder

Ud over de foran nævnte menigheder findes der inden for folkekirken en række menigheder af mere speciel karakter, nemlig menigheder for visse anstalter og stiftelser samt St. Petri tyske menighed. En nærmere behandling af disse menigheder ligger dog uden for rammerne af en fremstilling af dansk kirkerets almindelige del.³¹

Medlemskab af folkekirken

10.1 Indledning

Medlemskab af folkekirken betegner retsforholdet mellem den enkelte og trossamfundet. Medlemskab er personligt og knytter sig til en bestemt menighed inden for folkekirken. Som nærmere behandlet under 4.2.3 adskiller medlemskab af folkekirken sig efter hele sin karakter væsentligt fra medlemsforholdet til foreninger og lignende. Hertil kommer, at det er udelukket på én gang at være medlem af folkekirken og et trossamfund uden for folkekirken.¹ Dansk statsborgerskab er uden betydning for medlemskab. Også udlændinge kan således være medlemmer af folkekirken.² Bestemmelserne om medlemskab fandtes tidligere i de opretholdte bestemmelser af menighedsrådsloven af 1922. Bestemmelserne blev ved medlemskabsloven af 1991 videreført med stort set uændret indhold. På et enkelt punkt havde samfundsudviklingen dog givet anledning til ændring, nemlig med hensyn til retsstillingen for medlemmer, der tager bopæl i udlandet. Dette spørgsmål havde tidligere givet anledning til tvivl. Folkekirken er territorielt opbygget, og på grund af dette territorialprincip havde det tidligere været praktisk at betegne medlemskabet som ophørt ved fraflytning fra landet. Den stigende internationalisering af såvel det private forretningsliv som af den offentlige forvaltning medførte imidlertid et stigende behov for ændring af denne retstilstand. Ved kgl. anordning af 20. maj 1987 blev det fastsat, at medlemskab af folkekirken blev bevaret under midlertidigt ophold i udlandet, og ved medlemskabsloven af 1991 gennemførtes, at medlemskabet bevares i alle tilfælde ved fraflytning. Dette nævnes ikke utrykkeligt i lovens bestemmelser, men fremgår forudsætningsvis dels af, at udrejse af landet ikke angives som ophørsgrund, dels af regelen i § 6 om, at et medlem, der ikke har bopæl her i landet, har ret til kirkelig betjening af præsten for den menighed, hvortil medlemmet senest har hørt, jf. herom under 11.2. Medlemskabet fortabes først ved indtræden af en af de sædvanlige ophørsgrunde som udmeldelse af folkekirken eller tilslutning til et andet trossamfund. Det forhold, at medlemskabet bevares under ophold i udlandet, medfører ikke nogen forøgelse

af de pågældende medlemmers forpligtelser, idet kirkeskatterne opkræves efter reglerne for kommunale skatter.

10.2 Medlemskabets stiftelse

Det er en grundbetingelse for medlemskab af den danske folkekirke, at vedkommende er døbt med den kristne dåb.³ Man kan altså ikke »fødes ind i« folkekirken.⁴ Den kristne dåb vil sige en dåb i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn efter dåbsbefalingen i Matthæusevangeliets kapitel 28 vers 19. Bestemmelser om dåben findes i dåbsforordningen af 1828 med senere ændringer.⁵ Dåbsritualer for folkekirken, herunder hjemmedåbsritualer, er autoriseret ved kgl. resolution af 10. januar 1895, 18. juli 1912, 20. november 1972 samt 12. juni 1992. Dåben behøver ikke at være foretaget i folkekirken eller i et andet evangelisk-luthersk trossamfund, men kan være foretaget i et hvilket som helst trossamfund i eller uden for Danmark, hvis dåb af folkekirken anerkendes som kristen dåb.⁶ Det vil undertiden kunne volde vanskeligheder at afgøre, om en dåb, der hidrører fra et trossamfund, som står uden for folkekirken, kan accepteres som en kristen dåb med den følge, at personer, der er døbt med det pågældende trossamfunds dåb, kan optages i folkekirken uden at skulle døbes på ny. Ved udøvelsen af dette skøn må det naturligvis først og fremmest tillægges betydning, om dåben har fundet sted »i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn«, men det kan på den anden side næppe altid være nok, at dåben er foretaget med anvendelse af disse dåbsord. Biskopperne har således tilkendegivet, at man ud over dåbsordene må tage hensyn til tros- og bekendelsesgrundlaget.⁷ På den anden side vil en dåb i visse tilfælde formentlig kunne anerkendes som en gyldig kristen dåb, selvom den ikke udtrykkeligt er foretaget med anvendelsen af ordene »i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn«, men i stedet fx: »i den treenige Guds navn« eller »i Jesu navn«.⁸ Ved optagelse i folkekirken af tidligere døbte personer må dåben dokumenteres ved fremlæggelse af attest fra vedkommende trossamfund. Hvis en sådan dokumentation ikke kan fremskaffes, bør sagen forelægges Kirkeministeriet til afgørelse af, om man på grundlag af de oplysninger, der kan fremskaffes, kan frafalde kravet om sædvanlig dokumentation.⁹ Hvis der består mulighed for, at vedkommende er døbt med en gyldig kristen dåb, men hvor dette ikke kan godtgøres, fx hvor det drejer sig om et hittebarn, må barnet døbes for at optages i folkekirken.¹⁰

10.2.1 Personer, der døbes i folkekirken

Det bestemmes i medlemskabslovens § 1, stk. 1, at personer, der døbes i folkekirken, ved dåben bliver medlem af folkekirken. Herefter er man, uden at yderligere kræves, i besiddelse af alle de rettigheder, som folkekirken tillægger sine medlemmer. Det er i medlemskabsbekendtgørelsens § 1 fastsat, at tvivlsspørgs-

mål, der i forbindelse med hjemmedåb opstår om, hvorvidt medlemskab er stiftet ved dåben, afgøres af biskoppen. Denne afgørelse kan indbringes for kirkeministeren.

10.2.2 Personer, der er døbt i et andet evangelisk-luthersk trossamfund i Danmark

Det bestemmes i medlemskabslovens § 1, stk. 2, at personer, der er døbt i et andet evangelisk-luthersk trossamfund her i landet, bliver medlem af folkekirken ved at slutte sig til en menighed i folkekirken. Efter medlemskabsbekendtgørelsens § 2 skal anmodning om medlemskab tages til følge. Anmodningen rettes til den sognepræst, der har forpligtelse som kirkebogsfører i det sogn, hvor den pågældende har bopæl. Hvis personer efter optagelse i folkekirken i henhold til særlige bestemmelser vil være henvist til en anden menighed, skal anmodningen dog rettes til præsten for denne menighed. I tilfælde, hvor anmodning ikke foreligger, træffer vedkommende præst afgørelse om, hvorvidt betingelserne for medlemskab er opfyldt. Spørgsmål om betingelsernes opfyldelse, der i almindelighed vil foreligge i forbindelse med anmodning om kirkelig betjening, har ikke i praksis givet anledning til tvivl. Præstens afgørelse kan efter medlemskabsbekendtgørelsens § 9 indbringes for biskoppen, hvis afgørelse kan indbringes for kirkeministeren.

10.2.3 Personer, der er døbt i et evangelisk-luthersk trossamfund i udlandet

Personer, der er døbt i et evangelisk-luthersk trossamfund i udlandet, bliver efter medlemskabslovens § 1, stk. 3, medlem af folkekirken ved at tage ophold her i landet, medmindre de anmelder at ville stå uden for folkekirken. Sådan anmeldelse skal afgives skriftligt senest 6 måneder efter datoen for vedkommendes tilmelding til folkeregistret til den kirkebogsførende sognepræst i det sogn, hvor vedkommende har bopæl. Sker anmeldelsen senere, har den virkning som udmeldelse. En person, som har meddelt at ville stå uden for folkekirken, kan senere optages i folkekirken ved anmodning herom til en præst i folkekirken.

10.2.4 Andre personer, der er døbt med den kristne dåb

Andre personer, der er døbt med den kristne dåb, bliver efter medlemskabslovens § 1, stk. 4, medlem af folkekirken ved at optages i folkekirken eller for mindreåriges vedkommende ved at opdrages i folkekirkens tro. Loven foreskriver således, at medlemskab for personer, der er døbt med en kristen dåb i et trossamfund, der ikke er evangelisk-luthersk, stiftes ved en egentlig optagelse i folkekirken. Den tidligere bestemmelse i menighedsrådsloven af 1922 anvendte også i dette tilfælde kriteriet »sluttet sig til en menighed i folkekirken«. Det blev imidlertid i forbindelse med gennemførelsen af medlemskabsloven i 1991

skønnet rimeligt i disse tilfælde at kræve en utvetydig viljeserklæring. Medlemskabsbekendtgørelsens § 4 fastsætter, at optagelse kan ske ved en præst i folkekirken, hvis den pågældende anmoder om det, og præsten skønner, at vedkommende har et sådant kendskab til folkekirken, at anmodningen må antages at være udtryk for et alvorligt ønske om at tilhøre folkekirken. Fornyet dåb hverken skal eller kan finde sted.¹¹ En person, der som mindreårig er opdraget i folkekirken, er som nævnt allerede derved blevet medlem af folkekirken. Vedkommende kan efter medlemskabsbekendtgørelsens § 4 ved henvendelse til en præst i folkekirken forlange sit medlemskab tilført folkekirken ministerialbøger under forudsætning af, at betingelsens opfyldelse kan sandsynliggøres.

10.2.5 Mindreårige

Det bestemmes i medlemskabslovens § 3, at for ugifte personer under 18 år træffes bestemmelser om stiftelse af medlemskab af folkekirken, der sker på anden måde end ved dåb i folkekirken, af forældremyndighedens indehaver, dog at en person, der er fyldt 15 år, tillige skal give samtykke. Aldersgrænsen på 15 år er i loven anvendt som målestok for den modenhed og ansvarlighed, der bør forudsættes for at have medindflydelse på eget medlemskab af folkekirken. Tilsvarende aldersgrænse gælder efter lov om begravelse og ligbrænding med hensyn til afgørelser om kirkelig medvirken ved begravelser mv., ligesom også myndighedsloven på forskellige områder giver personer, der er fyldt 15 år, en særstilling i forhold til mindreårige i øvrigt.¹² Hvis situationen er den, at ønske om medlemskab af folkekirken fremsættes af en mindreårig medlem 15 og 18 år, behøver samtykke fra forældremyndighedens indehaver ikke at være meddelt skriftligt, når blot det kan dokumenteres. Samtykket kan efter omstændighederne også være stiltiende. Det er tilstrækkeligt, at erklæringen går ud på, at man ikke vil modsætte sig opfyldelsen af den mindreåriges ønske.¹³

10.3 Medlemskabets ophør

Det følger af den siden 1849 gældende religionsfrihed, jf. Grundlovens §§ 67-70, at folkekirken medlemmer frit kan udtræde af kirken. Regler herom findes i medlemskabslovens § 2, der erstattede de tidligere bestemmelser i menighedsrådsloven af 1922.

10.3.1 Udtræden ved udmeldelse

Det bestemmes i medlemskabslovens § 2, stk. 1, at et medlem af folkekirken kan bringe sit medlemskab til ophør ved skriftlig anmeldelse. Personligt fremmøde kan således ikke forlanges. De nærmere regler om udmeldelse findes i medlemskabsbekendtgørelsens § 6. Udmeldelsen skal ske ved skriftlig anmeldelse til den kirkebogsførende sognepræst i det sogn, hvor medlemmet har

bopæl. Hvis medlemmet har bopæl i udlandet, skal anmeldelsen om udtræden sendes til sognepræsten i det sogn her i landet, hvor medlemmet senest havde bopæl. Anmeldelsen skal vedlægges fødsels- og døbsattest eller oplysning om, hvor og hvornår medlemmet er født og døbt. Der sendes attest om udmeldelsen til det udmeldte medlem.

10.3.2 Udtræden ved tilslutning til andet trossamfund

Det bestemmes i medlemskabslovens § 2, at medlemskab af folkekirken ophører, såfremt et medlem slutter sig til et andet trossamfund. Denne udtrædelsesgrund må ses på baggrund af princippet om, at ingen på én gang kan være medlem af folkekirken og et andet trossamfund uden for denne. Udtrædelsen sker derfor, uanset om vedkommende måtte ønske fortsat at stå som medlem af folkekirken.¹⁴ Tilslutning til et hvilket som helst trossamfund uden for folkekirken, uanset samfundets lære og ritus, medfører udtræden af folkekirken. De evangelisk-lutherske frimenigheder udgør i denne henseende ikke nogen undtagelse, selvom de måtte opfylde betingelserne i henhold til kirkebestyrelsesloven for at kunne benytte folkekirkens kirker til gudstjenester mv.¹⁵

Det er på den anden side en forudsætning, at vedkommende har sluttet sig til et egentligt trossamfund (religionssamfund) uden for folkekirken. Tilslutning til en religiøs »bevægelse« i eller uden for folkekirken eller medlemskab af en religiøs eller filosofisk forening e.l. er ikke udtrædelsesgrund. Det kan naturligvis i praksis være vanskeligt at afgøre, om der i det enkelte tilfælde foreligger et egentligt trossamfund eller blot en religiøs eller filosofisk forening e.l.,¹⁶ jf. med hensyn til vielsebemyndigelse 15.2.

Ved tilslutning til et andet trossamfund kræves der ikke nogen formel anmeldelse til vedkommende præst i folkekirken, idet den pågældende allerede ved at slutte sig til det andet trossamfund er ophørt at være medlem af folkekirken.¹⁷ Dersom en person, der er udtrådt på denne måde, alligevel ønsker at foretage formel udmeldelse af folkekirken, kan vedkommende sognepræst dog ikke nægte at modtage anmeldelse herom.¹⁸

For ugifte personer under 18 år træffes beslutning om tilslutning til et andet trossamfund af forældremyndighedens indehaver, dog at en person, der er fyldt 15 år, tillige skal give sit samtykke, jf. det under 10.2.5 anførte.

10.3.3 Udtræden ved at stille sig uden for folkekirken

Efter medlemskabslovens § 2 ophører medlemskab af folkekirken tillige, hvis et medlem på anden måde end ved tilslutning til et andet trossamfund stiller sig uden for folkekirken, fx ved at lade sig gendøbe. Det udtales i bemærkningerne til forslaget til medlemskabslovens § 2, at bortset fra tilfælde af gendåb, der ikke giver anledning til udøvelse af et skøn, er den tilsvarende bestemmelse i § 5 i menighedsrådsloven af 1922 aldrig eller i hvert fald ikke i nyere tid bragt i anvendelse.¹⁹ Det udtales imidlertid videre, at uanset dette og uanset, at man

heller ikke forudser bestemmelsen anvendt i fremtiden, bør bestemmelsen bevares af hensyn til folkekirkens selvforståelse som trossamfund.²⁰

I en besvarelse til Folketingets Kirkeudvalg i forbindelse med medlemskabslovens behandling i Folketinget udtalte kirkeministeren, at der ikke fra praksis kan anføres andre eksempler på tilfælde, hvor et medlem har stillet sig uden for folkekirken, end tilslutning til et andet trossamfund eller gendåb. Kirkeministeren udtalte videre, at det næppe på dette område vil være rigtigt at opstille hypotetiske eksempler og dermed foregribe konkrete afgørelser, men så meget kan dog fastslås, at der må stilles krav om meget klare og ekstraordinære forhold. Almindelig polemik mod eller nedsættende udtalelser om folkekirken er ikke tilstrækkeligt.²¹

Hvis gendåb finder sted i et ordnet trossamfund, fx baptistsamfundet, får handlingen ikke selvstændig betydning som udtrædelsesgrund, da udtrædelse af folkekirken i så fald sker allerede som følge af, at vedkommende tilslutter sig et andet trossamfund. Hvis gendåb derimod finder sted uden for et ordnet trossamfund, fx i en kreds, der ikke har organiseret sig som trossamfund, får gendåben selvstændig betydning som udtrædelsesgrund. Udtræden af folkekirken sker ubetinget ved gendåb, uanset om vedkommende selv måtte ønske fortsat at stå som medlem af folkekirken.²²

Den omstændighed, at forældre undlader at lade deres børn døbe, anses ikke for tilstrækkelig til at fastslå, at forældrene har stillet sig uden for folkekirken.²³

Afgørelsen af, om et medlem har stillet sig uden for folkekirken og dermed bragt sit medlemskab til ophør, træffes efter medlemskabsbekendtgørelsen af den kirkebogsførende sognepræst i det sogn, hvor medlemmet har bopæl. Hvis medlemmet ifølge særlig bestemmelse er henvist til en anden menighed eller har løst sognebånd, træffes afgørelsen dog af vedkommende præst. Afgørelsen skal begrundes og meddeles medlemmet skriftligt. Præstens afgørelse kan af den, som afgørelsen vedrører, indbringes for biskoppen senest 6 uger efter, at afgørelsen er meddelt vedkommende. Oplysning om klageadgangen og klagefristen skal anføres i præstens afgørelse. Biskoppens afgørelse af klagen kan af klageren eller af præsten senest 4 uger efter, at biskoppens afgørelse er meddelt dem, indbringes for kirkeministeren. Kirkeministeren kan bestemme, at der skal bortses fra overskridelse af klagefristerne, hvis særlige forhold i det enkelte tilfælde taler for det.

Der har siden 1991 foreligget et tilfælde, hvor en sognepræst traf afgørelse om, at et medlem af folkekirken havde stillet sig uden for denne på anden måde end ved tilslutning til et andet trossamfund eller ved gendåb. Afgørelsen var begrundet med, at den pågældende i artikelform, dagbladsindlæg og offentlige møder havde givet udtryk for en opfattelse, der på en række punkter klart var i modstrid med folkekirkens lære. Sognepræstens afgørelse blev af den pågældende indbragt for biskoppen, der tiltrådte såvel afgørelsen som begrundelsen

for denne. Sagen blev herefter påklaget til kirkeministeren, der stadfæstede biskoppens afgørelse.

Sagen giver formentlig grundlag for at antage, at der i praksis vil blive stillet krav om opfyldelse af to betingelser for at statuere, at et medlem har stillet sig uden for folkekirken på anden måde end ved tilslutning til et andet trossamfund eller ved gendåb. Næmlig for det første, at vedkommende har givet udtryk for en opfattelse, der på et eller flere væsentlige punkter klart er i modstrid med folkekirkens lære. Og for det andet, at vedkommende aktivt og offentligt har udbredt sine synspunkter og dermed direkte modarbejdet folkekirken.

10.4 Genoptagelse i folkekirken

Det bestemmes i medlemskabsbekendtgørelsens § 5, at en person, som er udmeldt af folkekirken, eller hvis medlemskab af anden grund er ophørt, af en præst i folkekirken kan genoptages som medlem af folkekirken, såfremt han eller hun anmoder om det, og præsten efter en personlig samtale med den pågældende skønner, at anmodningen er udtryk for en alvorlig beslutning om igen at høre til folkekirken. Der kan dog næppe stilles større indholdsmæssige krav til den nævnte samtale. Det kan således ikke antages, at den, der søger genoptagelse, er forpligtet til en mere omfattende redegørelse for sine bevæggrunde til udtræden og genindtræden. Præstens afgørelse kan efter bekendtgørelsens § 9 indbringes for biskoppen, hvis afgørelse kan ankes til kirkeministeren.

10.5 Tvivlsspørgsmål om medlemskab

Som det vil være fremgået af det foranstående, kan det undertiden give anledning til tvivl, om en person er medlem af folkekirken. Dette får bl.a. betydning i forbindelse med kirkelig betjening og deltagelse i menighedsrådsvalg. Med hensyn til deltagelse i menighedsrådsvalg har Kirkeministeriet i forbindelse med en ombudsmandssag henvist til et cirkulære om udarbejdelse af valglister til brug for menighedsrådsvalg,²⁴ hvor der i afsnittet om »optagelse på valglisten« bl.a. var anført følgende: »Hvor oplysning om medlemskab af folkekirken ikke har kunnet fremskaffes gennem kommunalbestyrelsen, bør valgbestyrelsen kun slette sådanne personer, om hvilke det med sikkerhed vides, at de står uden for folkekirken.« Under henvisning til denne bestemmelse udtalte ministeriet, at valgbestyrelsen må være i besiddelse af sikre oplysninger, der kan motivere en slettelse, og at de personer, der gør indsigelse over for en valgbestyrelse over egen udeladelse af valglisten eller andres uberettigede optagelse på valglisten, må fremlægge de bevisligheder, som efter valgbestyrelsens skøn er fornødne

til bedømmelse af indsigelsen.²⁵ Folketingets Ombudsmand udtalte herom, at Kirkeministeriets opfattelse, hvorefter valgbestyrelserne kun bør slette sådanne personer, om hvilke det med sikkerhed vides, at de står uden for folkekirken, ikke kunne give ham anledning til bemærkninger.²⁶ Om ophør af medlemskab som følge af åbenbar fornægtelse af kristentroen henvises til 11.6.2.

10.6 Medlemskabets retsvirkninger

10.6.1 Pligter

Folkekirkens medlemmer har ingen pligt til at deltage i kirkens liv. Den eneste pligt, der påhviler folkekirkemedlemmer, der i øvrigt er skattepligtige, er pligten til at betale kirkeskat.

10.6.2 Rettigheder

Folkekirkens gudstjenester er offentlige,²⁷ og der er således adgang for alle, også for personer uden for folkekirken. Derimod er det kun medlemmer af folkekirken, der har krav på at få udført kirkelige handlinger og modtage sjælesorg ved folkekirkens præster. Folkekirkens medlemmer har også særlige rettigheder med hensyn til brug af folkekirkens kirker og kirkegårde. Der henvises herom til kapitel 11. Det er også kun medlemmer af folkekirken, der har adgang til de i menighedsrådsloven nævnte menighedsmøder og valgret og valgbarhed til menighedsråd. Endelig er medlemskab af folkekirken en betingelse for at kunne beklæde visse stillinger. Der henvises herom til kapitel 7.

Kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer

11.1 Kirkelig betjening ved bopælssognets præster(er)

Bestemmelserne om folkekirkens medlemmers ret til kirkelig betjening blev nyformuleret i 1986 i kirkebestyrelseslovens kapitel 3. Da retten til kirkelig betjening er den væsentligste følge af medlemskab af folkekirken, blev bestemmelserne i 1991 i stort set uændret skikkelse overført til medlemskabsloven. Med hensyn til kirkelig betjening af medlemmer i udlandet blev der dog indført en ny bestemmelse, jf. herom under 10.1.

Det bestemmes i medlemskabslovens § 6, at ethvert medlem af folkekirken har ret til kirkelig betjening af præsten eller præsterne for den menighed, hvortil medlemmet hører. Sognebåndsløsere betjenes dog af den præst, til hvem der er løst sognebånd.

Som nævnt under 9.1 hører folkekirkens medlemmer til menigheden i det sogn, hvor de har bopæl, medmindre de ved særlig bestemmelse er henvist til en anden menighed.

Præsterne i et pastorat kan efter medlemskabslovens § 8 med menighedsrådenes tilslutning dele pastoratet i områder, således at hver præst betjener sit område. Menighedens medlemmer har dog uanset områdedelingen ret til kirkelig betjening af enhver af pastoratets præster. Områdedeling efter § 8 forudsætter enighed mellem præsterne.¹

Det er i medlemskabslovens § 9 fastsat, at hvis menighedsrådet eller en af præsterne fremsætter ønske derom, eller hvis biskoppen anser det for påkrævet, kan biskoppen efter forhandling med menighedsrådet og præsterne fastsætte regler om præsternes betjening af menigheden eller menighederne, herunder om opdeling af pastoratet i områder, og om præsternes adgang til brug af kirken eller kirkerne. Sådanne regler skal altid fastsættes, når pastoratet opdeles i områder.

Biskoppens afgørelse efter § 9 kan påklages til kirkeministeren af de berørte menighedsråd og præster.

11.2 Kirkelig betjening af medlemmer med bopæl i udlandet

Det bestemmes i medlemskabslovens § 6, at et medlem af folkekirken, der ikke har bopæl her i landet, har ret til kirkelig betjening af præsten for den menighed, hvortil medlemmet senest har hørt.

Som berørt under 10.1 er det ved denne bestemmelse forudsætningsvis fastslået, at medlemskab af folkekirken bevares i alle tilfælde af fraflytning til udlandet.

Bestemmelsen medfører ikke forpligtelse for folkekirken til at betjene medlemmerne i udlandet, men giver alene medlemmerne ret til betjening af præsten (præsterne) for den menighed, hvortil medlemmet sidst har hørt, under midlertidigt ophold her i landet.

Retten til kirkelig betjening under midlertidigt ophold svarer til herboende folkekirkemedlemmers og omfatter således alle kirkelige handlinger dvs. dåb, konfirmation – herunder konfirmationsforberedelse – vielse og begravelse samt sjælesorg. Af det forhold, at præsten forpligtes til at varetage den kirkelige betjening, følger tillige, at vedkommende medlem af folkekirken har ret til brug af sognekirken og til kirkebetjening uden særskilt betaling. Denne ret omfatter også adgang til at erhverve gravplads på kirkegården som indensøgnboende.²

Medlemmer af folkekirken, der opholder sig i udlandet, er tillige omfattet af bestemmelsen i medlemskabslovens § 7, hvorefter et medlem af folkekirken, der ikke hører til sognemenigheden, men som har en særlig tilknytning til denne, har ret til kirkelig betjening i sognemenighedens kirke, jf. herom nedenfor under 11.3. Udlandsmedlemmer er således ikke i alle tilfælde henvist til alene at kunne modtage kirkelig betjening af præsten for den menighed, hvortil medlemmet senest har hørt.³

Medlemskabsloven regulerer ikke forholdet mellem folkekirkemedlemmer og de af »Dansk Kirke i Udlandet« og »Dansk Sømandskirke i fremmede Havne« udsendte præster og dissers menigheder. Herom må gælde de regler, der er fastsat af de nævnte organisationer.⁴ Da præsterne under Sømandskirken er præster i folkekirken og lønnes af staten, må der dog bestå en ret for et folkekirkemedlem til kirkelig betjening af den stedlige sømandspræst.

11.3 Særlig tilknytning til sognemenigheden

En præst har altid adgang til at betjene folkekirkemedlemmer, der ikke hører til hans sognemenighed, såfremt han er villig dertil. Der kræves ikke samtykke hertil fra vedkommendes egen præst.

Tidligere var dette udtrykkeligt fastsat i brugsloven af 1922. Bestemmelsen er ikke optaget i medlemskabsloven, da den efter nutidig opfattelse må anses for selvfølgelig.

Der er gjort en enkelt indskrænkning i denne frihed. Med hensyn til konfirmation gælder således, at hvis et barn har forsømt konfirmationsforberedelsen uden gyldig grund eller tilsidesat de af præsten givne anvisninger, har præsten ret til at afvise det fra forberedelsen og (eller) konfirmationen, og barnet kan i så fald ikke antages til forberedelse eller konfirmation i samme forberedelsesperiode af en anden præst, medmindre tilladelse hertil meddeles af biskoppen. Afbrydes forberedelsen hos en præst af andre grunde efter overenskomst med forældre eller værge, kan den fortsættes hos en anden præst, som er villig til at modtage barnet.⁵

I 1986 blev der i kirkebestyrelsesloven optaget en bestemmelse, hvorefter medlemmer af folkekirken, der ikke hørte til sognemenigheden, men som havde en særlig tilknytning til denne, havde ret til kirkelig betjening i sognemenighedens kirke. Det blev samtidig bestemt, at kirkeministeren kunne fastsætte nærmere regler herom.

Samme år nedsatte kirkeministeren et udvalg, der bl.a. fik til opgave at fremkomme med forslag til de regler, som ministeren efter loven kunne fastsætte.

Udvalget afgav betænkning i 1989.⁶ I betænkningen er optaget et forslag til sådanne regler. Udvalget beskriver den personkreds, der bør omfattes, således:

Personer, der har boet i sognet i mindst 2 år.

Personer, der har nære pårørende boende i sognet. Ved »nære pårørende« forstår forældre – herunder adoptivforældre, stedforældre og plejeforældre – søskende og børn. Også tilknytning til en i sognet værende institution kan begrunde en særlig tilknytning til sognemenigheden.

Personer, der har boet i sognet, og som af de stedlige kommunale myndigheder er anbragt i et plejehjem, sygehus eller lignende uden for sognet.

Personer, som har deres forældre, ægtefælle eller børn begravet på en kirkegård i sognet, er berettiget til bisættelse.

Personer, der har en anden særlig tilknytning til sognet, såfremt denne tilknytning giver rimelig begrundelse for kirkelig betjening i kirken.

Tvivelsspørgsmål afgøres af biskoppen.

Udvalget anså det derimod ikke for sædvanligt, at et tilhørsforhold til kirken opstår i tilfælde, hvor man har sit arbejdssted i sognet. Udvalget mente heller ikke, at det i almindelighed vil være en tilstrækkelig betingelse, at man har drevet foreningsarbejde – herunder evt. kirkeligt arbejde – i sognet. Tilknytning til en institution kan derimod efter udvalgets opfattelse give en sognetilknytning, som bør berettigede til kirkelig betjening i sognet. Der tænkes herved på sociale institutioner, som fx børne- og fritidshjem, samt sundheds- og uddannelsesmæssige institutioner. Udvalget pegede også på, at der opstår et særligt problem ved sogne(pastorats)deling. Man udtalte herom, at det i hvert fald tidligere har været således, at en del af beboerne i det nye sogn (pastorat) har ønsket fortsat at bruge den »gamle« kirke til kirkelige handlinger. Udvalget mente, at den mulighed bør stå åben for dem, såfremt de opfylder et af de kriterier for tilknytning, der i øvrigt fastsættes, men den blotte omstændighed, at de tidligere har hørt til det »gamle« sogn, anså udvalget ikke for tilstrækkelig.⁷

Kirkeministeren forelagde udvalgsbetænkningen til udtalelse hos biskopperne og en række organisationer.

I udtalelserne over betænkningen blev der fra flere sider givet udtryk for, at den foretagne afgrænsning i betænkningens forslag er for rummelig. Modsat anførte Landsforeningen af

Menighedsrådsmedlemmer, at forslaget ikke er dækkende. Fx mangler stillingtagen til sommerhusområder. En biskop foreslog, at fastsættelse af endelige regler udskydes, indtil en praksis på området har dannet sig i form af enkeltafgørelser.

I bemærkningerne til forslaget til medlemskabsloven udtales det, at man kan tiltræde sidstnævnte synspunkt. Endelige regler bør være så dækkende som muligt, hvorfor sådanne regler bør afvente en vis praksis på området.

I lovforslaget var derfor alene optaget en bestemmelse om særlig tilknytning, der svarede til den hidtidige bestemmelse i kirkebestyrelsesloven.

Under lovforslagets behandling i Folketinget spurgte Folketingets Kirkeudvalg kirkeministeren, hvorledes begrebet »særlig tilknytning til sognemenigheden« skulle fortolkes. Ministeren udtalte i sit svar,⁸ at der i folkekirken har været tradition for, at ønsker om kirkelig betjening i en anden kirke end den, hvortil vedkommende medlem hører, er imødekommet i vid udstrækning på frivilligt grundlag, samt at lovforslaget ikke medførte nogen ændring i retten for folkekirkens præster til at påtage sig kirkelige handlinger for andre end medlemmerne af deres menigheder, og altså for dermed at videreføre den hidtidige imødekommede praksis. Udgangspunktet ved en fortolkning og praktisering af lovbestemmelsen vil derfor være, at man ikke ved en for restriktiv forståelse af begrebet »særlig tilknytning« indirekte medvirker til en begrænsning af den på frivilligt grundlag eksisterende praksis.

Ministeren anførte videre, at det forslag, der var optaget i den foran nævnte udvalgsbetænkning, naturligvis vil være vejledende for kommende afgørelser, for så vidt det tilfælde, der foreligger til afgørelse, kan henføres til de kriterier, som udvalget opstiller. Men herudover vil de konkrete omstændigheder blive taget i betragtning, og de kirkelige myndigheders vurdering af sagen på baggrund af den kirkelige tradition.

Ministeren tilføjede, at betingelsen: »tilknytning til en sognemenighed« også kan opfyldes gennem tilknytning til sognekirken – et i almindelighed mere håndterligt kriterium – samt, at det må antages, at det vil blive meget sjældent, at Kirkeministeriet inddrages i afgørelsesprocessen, da klager i første instans afgøres af biskoppen.

Lovforslagets bestemmelse om særligt tilknytningsforhold blev herefter vedtaget i uændret skikkelse.

Det er således fastsat i medlemslovens § 7, at et medlem af folkekirken, der ikke hører til sognemenigheden, men som har en særlig tilknytning til denne, har ret til kirkelig betjening i sognemenighedens kirke, og at kirkeministeren kan fastsætte nærmere regler herom.

Kirkeministeriet har udtalt, at det i den nævnte udvalgsbetænkning indeholdte udkast om kirkelig betjening af folkekirkemedlemmer med særlig tilknytning til en sognemenighed ikke er blevet gennemført, og at der kun kan tillægges de i udkastet anførte kriterier for særlig tilknytning en vis vejledende betydning ved fortolkningen af medlemskabslovens § 7. I den konkrete sag havde afdødes søn ønsket selve begravelseshandlingen foretaget af præsten i sit eget bopælsogn, der var et andet end afdødes. Afdøde havde ønsket at blive begravet på en nærmere angivet kirkegård i et gravsted, hvor en afdød søn var begravet. Kirkeministeriet udtalte, at der efter ministeriets opfattelse måtte lægges afgørende vægt på, at afdøde havde ønsket at blive begravet i det gravsted, hvor hans afdøde søn var begravet, og at der derfor forelå en særlig tilknytning til denne sognemenighed. Derimod kunne den omstændighed, at en anden søn af

afdøde havde bopæl i et andet sogn, ikke i sig selv være tilstrækkelig til at etablere en særlig tilknytning til dette sogn.⁹

Lovbestemmelsen tager alene sigte på at sikre folkekirkemedlemmet en ret til kirkelig betjening, men tager ikke stilling til, hvilken præst der skal medvirke. Ønsker medlemmet, at (en af) kirkens præst(er) skal udføre den kirkelige handling, og er præsten villig dertil, opstår ikke noget problem. Det er tilsvarende problemløst, hvis medlemmet ønsker bopæls sognets præsts medvirken, og denne er villig hertil. Problemer opstår først i tilfælde, hvor begge præster hævder, at det er den anden præst, der bør medvirke.

I den foran nævnte udvalgsbetænkning siges det herom, at det med henblik på denne situation bør foreskrives, at pligten til at medvirke påhviler bopæls sognets præst. Opfyldelsen af denne pligt kan dog på grund af afstandsforhold være så u hensigtsmæssig, at kirkens præst i sådanne situationer må indtræde i pligten. Udvalget peger primært på bopæls sognets præst, fordi denne jo er medlemmets præst, og at det derfor er overensstemmende med den folkekirkelige arbejdsfordeling, at netop han forpligtes. Der kan i den forbindelse opstå en tjenestemand retlig komplikation i og med, at forpligtelser pålægges uden for præstens ansættelsesområde. Udvalget henstiller, at denne problematik afklares gennem forhandlinger mellem Kirkeministeriet og tjenestemand sorganisationen.¹⁰

Tilfælde, hvor en kirkelig handling ønskes udført ikke på grund af særlig tilknytning til sognet (kirken), men til kirkens præst, falder uden for lovbestemmelsen. Medlemmet må i sådanne tilfælde være henvist til at træffe aftale med vedkommende præst, eventuelt at løse sognebånd til ham.

11.4 Sognebåndsløsning

11.4.1 Indledning

Efter Danske Lov påhvilede det kirkens medlemmer at holde sig til sognets præst og kirke,¹¹ og tilsvarende var det præster forbudt at befatte sig med andres kald.¹²

Ved lov af 4. april 1855 blev dette såkaldte sognebånd ophævet, og der var dermed åbnet adgang for kirkens medlemmer til »i kirkelig henseende at slutte sig til en anden præst end sognets«.¹³

1855-lovens bestemmelser om sognebåndsløsning blev i det væsentlige overført til brugsloven af 1922.

Der var efter de nævnte bestemmelser ingen pligt for præster til at modtage sognebåndsløsere, og der måtte derfor i hvert enkelt tilfælde træffes aftale om sognebåndsløsning med den præst, som vedkommende ønskede at slutte sig til. Sognebåndsløsningen kunne frit opsiges af hver af parterne, og hertil krævedes ingen begrundelse.¹⁴

I 1973 nedsatte kirkeministeren en arbejdsgruppe med henblik på en revision af den dagældende lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m.m.

Arbejdsgruppen afgav betænkning i 1976.¹⁵

Arbejdsgruppen fandt, at adgang til sognebåndsløsning, navnlig i byerne, ofte imødekøber et reelt begrundet ønske om etablering af et tilhørsforhold til et bestemt sogn, dets kirke og skiftende præster. Arbejdsgruppen mente, at erfaringerne viste, at sognebåndsløserne kunne tilføre det sogn, hvortil de løste sognebånd, betydelige åndelige kræfter. Arbejdsgruppen fandt det derfor rimeligt, at sognebåndsløserne kunne indvælges i menighedsrådet og dermed tage del i den demokratiske ledelse af sognet.

I overensstemmelse hermed foreslog arbejdsgruppen, at sognebåndsløsningsinstituttet bevares, men i den form, at sognebånd i alle tilfælde løses til en *menighed* og ikke til en præst, således at sognebåndsløserens tilhørsforhold til menigheden er uafhængig af skifte i præstestillingen.

Retten til ved sognebåndsløsning at slutte sig til en anden menighed i folkekirken burde under en ordning som den foreslåede være ubetinget og samtidig indebære, at sognebåndsløserens tilhørsforhold til hjem sognets menighed ophørte.

Ulemperne ved at indrømme sognebåndsløserne valgret og valgbarhed kunne efter arbejdsgruppens overvejelser i nogen grad afbødes ved, at der indførtes regler om karenstid, således at overrumplingsaktioner ikke eller dog kun vanskeligt kunne finde sted.

I 1984 blev der af Institut for systematisk Teologi ved Københavns Universitet foretaget en undersøgelse af brugen af sognebåndsløsning.¹⁶

Undersøgelsen viste, at der på landsbasis var ca. 14.000 sognebåndsløserne eller 0,3% af de valgbare folkekirkemedlemmer (i alt ca. 3,6 mill.). Der var ca. 17.000 valgte menighedsrådsmedlemmer og heraf var 770 sognebåndsløserne, svarende til ca. 4,5%. Set i forhold til antallet af de 14.000 sognebåndsløserne på landsbasis udgjorde de 770 valgte menighedsrådsmedlemmer 5,5%. Antallet af valgte menighedsrådsmedlemmer, som ikke var sognebåndsløserne, udgjorde derimod kun ca. 0,4% af samtlige medlemmer af folkekirken.

Undersøgelsen viste også, at det i større byområder, især i det indre København, ofte forekom, at sognebåndsløsning medførte medlemskab af menighedsråd, idet 34% af menighedsrådsmedlemmer i København og på Frederiksberg var sognebåndsløserne. De fleste sognebåndsløserne havde tidligere boet i det sogn, hvortil der var løst sognebånd, og mange havde løst sognebånd for at opnå kirkelig betjening i den nærmest bopælen beliggende kirke.

Blant de sognebåndsløserne, som oplyste at have andre former for tilknytning til det pågældende sogn, var omkring 10% af de indvalgte sognebåndsløserne ansat ved kirken i sognet. En større del af sognebåndsløserne oplyste at være konfirmeret i sognet eller at have en personlig tilknytning til en af de kirkelige retninger.

Det anføres i undersøgelsens konklusion, at sognebåndsløserordningen er af væsentlig betydning for folkekirken i det moderne samfund, og at uheldige konsekvenser i form af valgpolitisk misbrug ikke bør tillægges større vægt i forhold til den seriøse brug af ordningen. Denne brug må opfattes som udtryk for, at det er en nødvendig konsekvens af befolkningsmobiliteten, at det folkekirkelige engagement ikke lader sig binde til bopæls sognet.

I 1985 udarbejdede Kirkeministeriet et udkast til forslag til lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m.m. Efter udkastet skulle ethvert medlem af folkekirken have ret til ved sognebåndsløsning at udtræde af den sognemenighed, hvortil medlemmet hørte, og i stedet slutte sig til en anden sognemenighed i folkekirken. Sognebåndsløserne skulle i den menighed, hvortil der løstes sognebånd, have samme ret til kirkelig betjening af menighedens præst (præster) og brug af kirken som menighedens øvrige medlemmer, ligesom de skulle have valgret og være valgbare til menighedsrådet for den menighedsrådsreds, til hvilken de ved sognebåndsløsning blev knyttet.

Sognebåndsløsning skulle ske ved anmeldelse til menighedsrådet for den sognemenighed, hvortil anmelderen ønskede at slutte sig. Sognebåndsløsning skulle have virkning, når der var

forløbet 2 år, efter at anmeldelse var foretaget. Denne karenstid skulle ifølge lovudkastets bemærkninger sikre imod misbrug i forbindelse med et menighedsrådsvalg.

I de udtalelser, som biskopperne afgav over det nævnte lovudkast, var holdningen gennemgående afvisende over for forslaget om sognebåndsløsning til en menighed.

De fleste biskopper fremhævede, at forslaget ville være et brud med det princip, folkekirken bygger på, at man hører til i det sogn, hvor man bor. Man nærede bekymring for, at forslaget ville medføre en ændring af retstilstanden, der kunne bevirke, at sognemenigheden fik karakter af en valgmenighed med deraf følgende mulighed for parlamentarisk misbrug, overbebyrdelse af enkelte præster og samarbejdsproblemer mellem nabopræster. Det blev også fremhævet, at forslaget ville nedbryde sognestrukturen og spolere intentionerne bag oprettelse af nye sogne og opførelse af kirker. Disse biskoppers svar gav i overvejende grad udtryk for, at man ønskede det klassiske sognebåndsløsningsinstitut bibeholdt, idet man fandt det administrativt hensigtsmæssigt at fastholde sognegrænsen som væsentlig for afgrænsning af menighederne og af omfanget af præstens arbejdsforpligtelser.

Enkelte biskopper gav dog udtryk for en positiv holdning over for forslaget, som de fandt ville medføre en rimelig liberalisering og tilpasning til virkelighedens krav. Behovet for at tilføre en sognemenighed friske åndelige kræfter og skabe ny og stærk sognebevidsthed ville ifølge disse biskopper blive tilgodeset ved forslaget, ligesom ønsket om ikke at blokere for nødvendige ændringer syntes at tale for forslagens gennemførelse. Det blev også anført, at man ikke opfattede forslaget som en trussel mod sognestrukturen. Sognebevidstheden har ikke blot været uudryddelig i de traditionelle samfundsrammer, hvor »bopladseffekten« har været afgørende for oplevelsen af et tilhørsforhold, men ved opførelsen af nye kirker og deraf følgende sogneudskillelse er der skabt grobund for en ny og livskraftig sognebevidsthed. Man påpegede endvidere, at det ville være muligt at bevare sognebåndsløsning i den klassiske form, begrundet i friheden til at søge den forkyndelse, man ønsker, men uden parlamentariske rettigheder, samtidig med at der blev adgang til under særlige betingelser at opnå tilhørsforhold til en sognemenighed med overførsel af de parlamentariske rettigheder fra bopælssoget til det sogn, man knytter sig til.

I 1986 nedsatte kirkeministeren et udvalg til på ny at overveje problematikken om sognebåndsløsning. Udvalget afgav betænkning i 1989.¹⁷

Udvalget pegede på,¹⁸ at den ret, der i forbindelse med sognebåndsløsning består til at udøve valgret og valgbarhed til menighedsrådet enten i bopælssoget eller i det sogn, hvortil sognebånd løses, har medført tilfælde af misbrug i forbindelse med menighedsrådsvalg.

På baggrund heraf udtalte udvalget, at man kunne rejse det spørgsmål, om den omstændighed, at der består et kirkeligt personligt forhold mellem en præst og et folkekirkemedlem, som giver sig udslag i sognebåndsløsning, bør have virkninger for den lokale kirkelige administration gennem menighedsrådets sammensætning.

Der består endvidere den mulighed, at en sognepræst modtager sognebåndsløser med henblik på at påvirke sammensætningen af menighedsrådet eller omvendt opsiges sognebåndsløser, der i menighedsrådsanliggender ikke har samme opfattelse som præsten selv.

Det kan også imod fri adgang til at bestemme, hvor valgretten ønskes udøvet, indvendes, at borgerne ikke frit kan kræve at blive overført til en anden kommune eller et andet amt. Når en sognebåndsløser i henhold til de gældende regler kan opnå valgret og valgbarhed til menighedsrådet i det sogn, hvortil han har knyttet sig ved sognebåndsløsning, har sognebåndsløseren som medlem af menighedsrådet mulighed for at få indflydelse på beslutninger med betydelige økonomiske konsekvenser for andre end den pågældende selv.

Set ud fra denne synsvinkel kan man rejse det spørgsmål, om den parlamentariske konsekvens af sognebåndsløsning ikke i visse situationer kan skabe urimelige hindringer for, at sognets egne beboere kan få adgang til at administrere sognets anliggender.

Udvalget overvejede derfor mulighederne for at ophæve adgangen til at flytte stemmeretten og valgbarheden i forbindelse med sognebåndsløsning. Overvejelserne var forbundet med de

foran omtalte overvejelser om ændret sognetilhør, altså sognebåndsløsning til en menighed i stedet for til en præst.

Udvalget udtalte,¹⁹ at den fremsatte kritik imod tankerne om ændret sognetilhør synes at overdrive faren for, at sognet som kirkelig grundenhed skal opløses. På den anden side måtte udvalget medgive kritikere, at et ganske frit valg med hensyn til sognetilhør ikke synes rimeligt motiveret. Der måtte i hvert fald forudsættes en eller anden form for tilknytning til det sogn, som folkekirkemedlemmet ønsker at ændre sit sognetilhørsforhold til.

Under drøftelserne i udvalget blev der konstateret faste grupperinger omkring følgende to synspunkter.

I overensstemmelse med principperne i forslagene fra 1976 og 1985 blev der i udvalget givet udtryk for, at en adgang for medlemmer af folkekirken til at slutte sig til menigheden i et andet sogn end bopæls sognet – i hvert fald såfremt medlemmet havde tilknytning til vedkommende sogn, – synes i overensstemmelse med den stedfundne udvikling og egentlig kun en kodificering af denne. Den pågældende skulle i så fald erhverve valgret i det sogn, hvortil tilknytning var sket, og tabe sin valgret i bopæls sognet.

Det blev indgående diskuteret, hvilke krav man burde stille til tilknytningen og dokumentationen heraf. Det må lægges til grund, at de fleste anmodninger om sognebåndsløsning er begrundet i nutidens stærkt øgede mobilitet, jf. den foran refererede undersøgelse fra Københavns Universitet. Et kriterium for tilknytning, der tager udgangspunkt i tidligere bopæl, ville derfor omfatte de fleste sognebåndsløsere og tillige være administrativt håndterligt. Om kriteriet er tilstrækkeligt er mere tvivlsomt. Det er imidlertid uhyre vanskeligt at afgrænse andre kriterier generelt og formelt. Enten måtte man gennemføre en omhyggelig undersøgelse af alle de motiver, der faktisk har foranlediget sognebåndsløsning, og herudfra opstille en eksemplifikation, eller man måtte overlade afgørelsen til et skøn hos menighedsrådet under ansvar over for biskoppen.

Fra anden side i udvalget blev det udtalt, at en nyskabelse som den skitserede er af langtrækkende principiel konsekvens for folkekirken og dens struktur. Man fandt ikke, at samfundsudviklingen kunne fortolkes så entydigt, at en sådan nyskabelse var nødvendig. Man anførte videre, at den kritik, der har været rejst imod den parlamentariske konsekvens af sognebåndsløsning til præster, med samme ret kan anføres over for ændret sognetilhørsforhold bortset fra, at det ovennævnte bopælskriterium indebærer en indskrænkning i forhold til den hidtil gældende ordning. Det er således blevet fremhævet, at når det i nogle tilfælde har vist sig, at sognepræsten driver kirkepolitik gennem sognebåndsløsning, vil det være lige så uheldigt, hvis et menighedsråd driver kirkepolitik gennem ændret sognetilhørsforhold. Det er endvidere betænkeligt, at det ændrede sognetilhørsforhold er tidsbegrænset, at afgørelsen, når der ikke findes ubetinget ret til ændret sognetilhør, kan træffes med et spinkelt flertal i menighedsrådet, og at interessen for de kirkelige forhold svækkes hos sognets egne beboere.

Udvalgets overvejelser førte således ikke til en tilstrækkelig grad af enighed om nødvendigheden af indførelsen af et nyt retligt begreb, »ændret sognetilhør«, og om afgrænsningen af dette begreb. Man så heri en almindelig uafklarethed om, hvorledes udviklingstendenserne i samfundet kan og bør tydes. Udvalget foreslog derfor,²⁰ at udviklingen følges nøje – herunder ikke mindst den tydelige tendens til, at bopælsstedet på ny erhverver en betydning.

Udvalget fandt derfor, at der ikke på daværende tidspunkt burde tages endelig stilling til virkeliggørelse af tanker om ændret sognetilhør.

I konsekvens heraf koncentrerede udvalget sig om en modernisering af de hidtil gældende regler om sognebåndsløsning og om en justering af disse, som kunne imødekomme den kritik, der med føje var fremkommet imod dem.

Denne kritik havde navnlig rettet sig mod, at den præst, hvortil sognebånd ønskedes løst, havde en fri ret til at nægte at modtage ansøgeren og ikke var forpligtet til at tage hensynet til denne i betragtning, samt at præsten havde en tilsvarende fri ret til at opsigte sognebåndsløsningen uden at behøve at inddrage hensynet til sognebåndsløseren i overvejelserne.

Kritikken havde som foran nævnt også fremhævet, at sognebåndsløsningsinstituttet kunne bruges med henblik på at påvirke menighedsrådsvalget.

Der var i udvalget enighed om, at i betragtning af de rige muligheder, der er til stede for en uheldig administration af ordningen, har denne kun i forbløffende få tilfælde givet grund til berettiget kritik. Sådanne tilfælde er imidlertid belastende, når også præstens følsomme rollesituation tages i betragtning. Ved en ændring af reglerne måtte derfor også tilsigtes et værn for præsten imod uberettiget kritik.

Udvalgets forslag, der var udformet som et udkast til et lovforslag, foreslog kritikken imødekommet således:

I tilfælde, hvor sognebånd er søgt løst til en præst, men afslået af denne, står man i en situation med modstridende hensyn. Hidtil gældende ret tillægger i alle tilfælde hensynet til præsten forrang. Dette vil ikke i alle tilfælde være rimeligt. Tværtimod synes en afvejning af de hensyn, som gør sig gældende for og imod en imødekommelse af et ønske om sognebåndsløsning, at være ønskelig, således at resultatet af denne afvejning bliver afgørende for, om præsten i det konkrete tilfælde er berettiget til at afslå ansøgningen.

En sådan afvejning må i første instans foretages af den præst, til hvem sognebånd ønskes løst. Det følger heraf, at en præst, inden han eller hun giver afslag på en anmodning om sognebåndsløsning, må anmode ansøgeren om oplysning om de grunde, der har ført til ansøgningen. Først på dette grundlag kan præsten træffe sin endelige afgørelse.

Hvis udfaldet bliver et afslag, må dette kunne indbringes for biskoppen til prøvelse.

Udvalget erkendte, at der vil kunne forekomme situationer, hvor vurderingen af de modstridende hensyn i forhold til hinanden vil være vanskelig.

Udvalget anførte videre, at der i almindelighed må kunne kræves tungtvejende grunde for en opsigelse af en sognebåndsløsning fra præstens side. Det vil i forstærket grad være tilfældet, såfremt sognebåndsløseren opnår et egentligt retskrav på sognebåndsløserforholdets etablering. Helt at udelukke opsigelse fra præstens side fandt udvalget dog ikke rimeligt. Der vil kunne forekomme tilfælde, hvor en sognebåndsløser i ord eller handling lægger en sådan indstilling over for præsten for dagen, at det ikke er rimeligt at fastholde præsten i det tillidsforhold, som en sognebåndsløsning må opfattes som udtryk for.

Mulighederne for, at en præst bevidst gennem modtagelse af sognebåndsløser søger at påvirke udfaldet af valg til menighedsrådet, kunne begrænses gennem indførelse af en karenstid på 1 eller 2 år, som skulle være forløbet efter sognebåndsløsningens foretagelse, forinden valgret opnås i henhold til sognebåndsløsningen.

Udvalget foreslog dog ikke indført en sådan karenstid. Dels vil en karenstid kun begrænse mulighederne for misbrug i tid, dels vil karenstiden også ramme tilfælde, hvor der ikke er rimelig grund til det. Hertil kommer, at antallet af tilfælde, hvor misbrug skønnes at have fundet sted, er få.

Udvalget henstillede i stedet, at de kirkelige tilsynsmyndigheder er opmærksomme på og griber ind i tilfælde af misbrug. Reglerne om sognebåndsløsning er motiveret i hensyn til folkekirkemedlemmer, der enten føler sig tiltrukket af en anden forkyndelse end den, de kan høre i deres eget sogn, eller som har en personlig tilknytning til en anden menighed. Det er disse hensyn, som reglerne tilgodeser, og søges de anvendt af en præst i egen interesse for at styrke hans position i menighedsrådet, er der tale om brug af reglerne i strid med deres formål.

Det forslag til medlemskabslov, som kirkeministeren fremsatte i 1991, var med hensyn til sognebåndsløsning i alt væsentligt i overensstemmelse med udvalgets forslag.

Med hensyn til indførelse af en ordning, hvor der – ved siden af den traditionelle sognebåndsløsning – skulle være mulighed for at vælge tilknytning til en anden sognemenighed, har Kirkeministeriet i 1998 udtalt, at ministeriet følger udviklingen nøje, men ikke mener, at tiden er inde til en ændring af den eksisterende retstilstand.²¹

11.4.2 Stiftelse af sognebåndsløsning

Det er i medlemskabslovens § 10 bestemt, at et medlem af folkekirken ved sognebåndsløsning kan slutte sig til sognepræsten for en anden menighed end den, hvortil medlemmet hører. En præst er dog ikke forpligtet til at modtage en ansøger som sognebåndsløser, såfremt hensynet til denne findes at burde vige for afgørende hensyn til præsten eller dennes menighed.

Der er således sket en betydelig begrænsning i en præsts adgang til at afslå ønsker om sognebåndsløsning. Det anføres herom i lovforslagets bemærkninger til bestemmelsen, at der herved er taget hensyn til, at det i praksis er således, at der bag sikkert de fleste ønsker om sognebåndsløsning ligger en tilknytning til vedkommende kirke og menighed snarere end kirkelige retningsbestemte overvejelser.

Det må i denne forbindelse også bemærkes, at en præsts forpligtelser ikke udelukkende kan afgrænses som et modstykke til folkekirkemedlemmernes rettigheder.²² Afgrænsningen af en præsts tjenesteplichter må – som andre tjenestemænds – tillige ske på grundlag af tjenestemandsløvgivningen og de herpå hvilende bestemmelser.

Det er i medlemskabslovens § 10 bestemt, at medlemmet kan påklage en præsts afslag til biskoppen, samt at biskoppens afgørelse ikke kan indbringes for Kirkeministeriet.

Baggrunden for, at biskoppens afgørelser er endelige, er, at disse forudsætter en indføling, der bygger på kendskab til lokale forhold. Det er ikke skønnet, at der kan opnås en forbedret retssikkerhed ved at udvide klageadgangen til Kirkeministeriet. Hvis der foreligger formelle fejl ved sagens behandling, vil ministeriet dog kunne tage stilling isoleret til disse.

Et afslag skal begrundes. Dette krav følger af almindelige forvaltningsretlige principper, jf. forvaltningslovens § 22. Begrundelsen skal give ansøgeren lejlighed til at vurdere, om der er rimelig mulighed for at opnå en anden afgørelse ved at indbringe sagen for biskoppen.

Det følger af ordene i § 10 om, at sognebåndsløsning kan ske ved at »slutte sig til sognepræsten for en anden menighed«, at der ikke kan løses sognebånd til præster, der er ansat ved stiftelser eller institutioner, valgmenighedspræster og midlertidige hjælpepræster.

Der kan heller ikke løses sognebånd til en konstitueret præst, og denne kan heller ikke modtage sognebåndsløsere på den præsts vegne, i hvis embede han er konstitueret.²³

Der kan kun løses sognebånd til en præst for en anden menighed end den, som sognebåndsløseren selv tilhører.²⁴

11.4.3 Ophør af sognebåndsløsning

Det bestemmes i medlemskabslovens § 11, at sognebåndsløsning ophører ved sognebåndsløserens anmeldelse herom. Der er således fri adgang for sogne-

båndsløseren til når som helst at opsigse et sognebåndsløsningsforhold, uden at det i denne forbindelse er nødvendigt at give nogen begrundelse.

En præst, som der er løst sognebånd til, kan efter § 11 opsigse sognebåndsløsningen, såfremt der foreligger omstændigheder, som gør det urimeligt at fastholde præstens forpligtelser over for den pågældende.

En opsigelse fra præsten skal således være begrundet i ganske særlige omstændigheder. Dette er en naturlig følge af de nye regler om stiftelse af sognebåndsløsning. Det skærpede krav for opsigelse vil i øvrigt imødekomme den kritik, som i nogle få tilfælde er fremsat imod præster, som har opsagt sognebåndsløserne i en valgsituation.

Opsigelse skal ske skriftligt med 6 måneders varsel. Denne frist har bl.a. sammenhæng med forholdets valgretlige betydning.

Opsigelsen kan af sognebåndsløseren påklages til biskoppen. Klage til biskoppen senest 4 uger efter modtagelsen af opsigelsen har opsættende virkning. Biskoppens afgørelse kan ikke indbringes for Kirkeministeriet.

Forvaltningslovens bestemmelser om partshøring vil formentlig ikke helt sjældent få betydning i forbindelse med en opsigelse fra præstens side. Det bestemmes i forvaltningslovens § 19, at hvis en part i en sag ikke kan antages at være bekendt med, at myndigheden er i besiddelse af bestemte oplysninger vedrørende sagens faktiske omstændigheder, må der ikke træffes afgørelse, før myndigheden har gjort parten bekendt med oplysningerne og givet denne lejlighed til at fremkomme med en udtalelse. Dette gælder dog kun, hvis oplysningerne er til ugunst for den pågældende part og er af væsentlig betydning for sagens afgørelse.

En opsigelse fra præstens side skal begrundes, jf. forvaltningslovens § 22. Dette muliggør, at opsigelsens overensstemmelse med loven kan efterprøves af biskoppen.

Det bestemmes endvidere i medlemskabslovens § 11, at sognebåndsløsningen ophører, når den præst, til hvem sognebånd er løst, forflyttes, dør eller afskediges. Sognebåndsløseren kan dog udsætte ophørstidspunktet, indtil en ny præst er ansat.

Ønskes sognebåndsløsningen bevaret i forhold til den forflyttede præst, må den fornys under iagttagelse af de almindelige regler.

Når sognebåndsløsningen ophører, vender sognebåndsløseren tilbage til den menighed, hvor han ellers – bortset fra sognebåndsløsningen – hører hjemme, altså normalt sognemenigheden på bopælsstedet.

Det er i lovens § 12 fastsat, at for ugifte personer under 18 år træffes bestemmelser vedrørende sognebåndsløsning af forældremyndighedens indehaver, dog at en person, der er fyldt 15 år, tillige skal give sit samtykke. Der kan herom henvises til 10.2.5.

11.4.4 Den nærmere fremgangsmåde ved stiftelse og ophør af sognebåndsløsning

Efter medlemskabslovens § 13 fastsætter kirkeministeren nærmere regler om stiftelse og ophør af sognebåndsløsning.

Sådanne regler er herefter fastsat i en bekendtgørelse fra 1992.²⁵

Der er i bekendtgørelsen fastsat følgende:

Anmodning om sognebåndsløsning fremsættes af medlemmet over for den præst, der ønskes løst sognebånd til. Anmodningen skal indeholde oplysning om medlemmets navn, personnummer og adresse og være vedlagt fødsels- og dåbsattest eller, såfremt fødsel og dåb ikke har fundet sted her i landet, anden dokumentation for medlemskab af folkekirken. På præstens begæring skal der desuden gives oplysning om begrundelsen for ønsket om sognebåndsløsning.

En sognebåndsløser skal i forbindelse med sognebåndsløsningen vælge, om han eller hun vil udøve valgret i den menighedsrådsreds, hvor sognebåndsløseren bor, eller i en menighedsrådsreds, hvor sognebåndsløserpræsten er ansat, jf. § 5 i menighedsrådsvalgloven.

Dersom valgretten ønskes udøvet i en menighedsrådsreds, hvor sognebåndsløserpræsten er ansat, skal der i forbindelse med sognebåndsløsningen gives meddelelse herom. Hvis sognebåndsløserpræsten er ansat i flere menighedsrådsredse, skal sognebåndsløseren meddele, i hvilken af disse menighedsrådsredse valgret ønskes udøvet.

Hvis meddelelse ikke gives, udøver sognebåndsløseren sin valgret i bopæls-sognet.

Det trufne valg er bindende, så længe sognebåndsløsningen består.

11.4.5 Retsvirkninger af sognebåndsløsning

Ved sognebåndsløsning erhverves efter medlemskabslovens § 6 ret til kirkelig betjening, dvs. ret til at få udført alle kirkelige handlinger samt modtage sjælesorg, ved den præst, der er løst sognebånd til.

Omvendt bliver en præst, der løses sognebånd fra, fritaget for disse pligter.

Den omstændighed, at en person gennem sognebåndsløsning knyttes til en anden præst, er ikke ensbetydende med, at han mister enhver tilknytning til sit bopælsogn.

Sognebåndsløseren betaler således fortsat kirkeskat til den menighed, hvorfra han har løst sognebånd, og svarer omvendt ikke kirkeskat til den menighed, som han knyttes til ved sognebåndsløsningen.

Sognebåndsløseren bevarer retten til at blive begravet på kirkegården på bopælsstedet og erhverver ikke ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvortil han ved sognebåndsløsningen er blevet knyttet.²⁶

Om valg til menighedsrådet henvises til 11.4.4.

11.5 Ret til at få sogne- eller distriktskirken stillet til rådighed til kirkelige handlinger

Det bestemmes i kirkebestyrelseslovens § 9, at et medlem af sognemenigheden har ret til at få sogne- eller distriktskirken stillet til rådighed til

- 1) kirkelige handlinger ved en præst i folkekirken, der ikke er ansat ved kirken,
- 2) ægtevielse eller begravelse ved en præst for en evangelisk-luthersk frimenighed,
- 3) begravelse ved en missionær, der er udsendt herfra, og som er præsteviet i folkekirken, eller ved en præst for en evangelisk-luthersk menighed uden for riget.

De nævnte bestemmelser vedrører alene brug af kirken til kirkelige handlinger, der angår det medlem af sognemenigheden, som har ønsket kirken stillet til rådighed, eller på hvis vegne et sådant ønske er fremsendt.

Anmodning om brug af en kirke i henhold til kirkebestyrelseslovens § 9 skal efter bekendtgørelse nr. 420 af 27. juni 1986 fremsættes skriftligt over for menighedsrådet tidligst 6 uger og senest 3 dage forinden.

Anmodningen skal foruden om tidspunktet indeholde oplysning om navnet på den medvirkende præst og om, hvorvidt der ønskes medvirken af kirkebetjeningen. Kirkebetjeningen er forpligtet til at medvirke, når dette ønskes.

En rettidigt fremsat anmodning skal imødekommes, såfremt lovens betingelser er opfyldt, og kirken ikke allerede er bestemt til anden brug. Hvis der meddeles afslag, skal dette begrundes.

11.6 Kirketugt

11.6.1 Indledning

Allerede i den ældste kristne kirke har der været udøvet kirketugt. Som evangelisk legitimation herfor henvises til Matthæusevangeliets 18. kapitel vers 15 ff, der tillægger Jesus udtalelser om, hvordan man skulle forholde sig over for et medlem af menigheden, der havde forsyndet sig. Kirketugten udøvedes først af menigheden selv, senere af det katolske kleresi og efter Reformationen først af gejstlige instanser og senere af såvel gejstlige som verdslige myndigheder.²⁷

Danske Lov indeholder udførlige regler om kirketugt med sanktioner som advarsel,²⁸ udelukkelse fra alterets sakramente²⁹ og egentlig bandsættelse, der kunne ende med landsforvisning.³⁰ Danske Lovs regler må naturligvis ses på baggrund af, at medlemskab af kirken var pligtmæssig, og at kirkegang³¹ og nadverdeltagelse³² udtrykkeligt var foreskrevet.

Adskillige af retsreglerne om kirketugt bortfaldt dog efterhånden ved desvetudo (ikke-brug), og med religionsfrihedens indførelse ved forfatningen i 1849 bortfaldt ethvert grundlag for retlige tvangsmidler til hævdelse af kirketugt.

11.6.2 Intet medlem kan udelukkes af folkekirken

Som nævnt under 4.2.3 og 4.4.2.2.7 findes der ikke det fornødne retlige grundlag for at udelukke noget medlem af folkekirken mod dets vilje.³³

Ophør af medlemskabet af folkekirken kræver altså et udtrykkeligt ønske fra medlemmet, eller at dette udviser en adfærd, der klart udelukker medlemskab, fx tilslutning til et andet trossamfund eller gendåb, eller klart viser, at medlemskabet ikke ønskes fortsat, jf. under 10.3.

Efter den tidligere affattelse af menighedsrådsvalglovens § 2 havde ethvert medlem af folkekirken, der var fyldt 18 år, valgret til menighedsråd, medmindre den pågældende stillede sig i afgjort modsætning til folkekirken ved åbenlyst at fornægte kristentroen.

Som nævnt under 10.3 er det i § 2 i medlemskabsloven, der trådte i kraft den 1. januar 1992, fastsat, at medlemskab af folkekirken ophører, såfremt et medlem slutter sig til et andet trossamfund eller på anden måde, fx ved at lade sig gendøbe, stiller sig uden for folkekirken.

Det anføres i bemærkningerne til forslaget til medlemskabsloven, at der kun, hvor medlemmet »på anden måde« stiller sig uden for folkekirken, vil blive tale om at udelukke et medlem af folkekirken efter et skøn over den pågældendes adfærd. Det anføres videre, at bortset fra tilfælde af gendåb, der ikke giver anledning til udøvelse af et skøn, er bestemmelsen aldrig eller i hvert fald ikke i nyere tid bragt i anvendelse. Uanset dette og uanset, at man heller ikke forudser bestemmelsen anvendt i fremtiden, bør bestemmelsen bevares af hensyn til folkekirkens selvforståelse som trossamfund.

Endelig anføres det i bemærkningerne til forslaget til medlemskabsloven, at bestemmelsen i menighedsrådsvalgloven om bortfald af valgret ved åbenlys fornægtelse af kristendommen ville blive overflødig ved medlemskabslovens gennemførelse, da medlemskabet i denne situation er ophørt og valgretten dermed bortfaldet.

I overensstemmelse hermed blev der i 1991 fremsat forslag om ændring af menighedsrådsvalgloven, hvorefter bl.a. bestemmelsen om valgets bortfald ved åbenlys fornægtelse af kristentroen bortfaldt.

Der blev imidlertid fra bl.a. Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer over for Folketingets kirkeudvalg udtrykt ønske om, at kravet om ikke at have fornægtet kristendommen blev opretholdt som valgets betingelse og dermed tillige som betingelse for valgbarhed til menighedsråd.

Kirkeudvalget udbad sig kirkeministerens kommentar til Landsforeningens ønske. Kirkeministeren henviste i sit svar til kirkeudvalget³⁴ til medlemskabsloven og udtalte, at han ikke fandt det rigtigt i valgloven at opstille yderligere

betingelser for valgret og valgbarhed end medlemskab af folkekirken. Ministeren tilføjede, at han ikke delte Landsforeningens frygt for, at folkekirkefjendtlige grupper skal overtage »magten« i menighedsrådet. Ministeren henviste i denne forbindelse til, at muligheden herfor er stærkt begrænset, da lovgivningen indeholder bestemmelser om, hvad kirkebygninger og kirkelige økonomiske midler kan anvendes til, og da de gældende tilsynsbestemmelser gør det muligt at skride ind over for et menighedsråds ulovlige administration.

Folketingets kirkeudvalg udtalte i sin betænkning over forslaget til ændring af menighedsrådsvalgloven,³⁵ at udvalgets flertal var enigt i, at det ikke er rimeligt at stille yderligere betingelser for valgret end medlemskab af folkekirken. Flertallet bemærkede i øvrigt, at det næppe er muligt at pege på nogen instans, der i forbindelse med valget på forsvarligt grundlag kunne træffe afgørelse om, hvorvidt en sådan yderligere betingelse ud over medlemskab og alder kunne anses for opfyldt. Valgbestyrelsen vil ikke have det fornødne grundlag for at træffe en sådan afgørelse.

Den foreslåede ændring af menighedsrådsvalgloven blev herefter vedtaget af et bredt flertal i Folketinget i 1992.³⁶

Det ligger på baggrund af det foran anførte fast, at valgret alene kan mistes i forbindelse med ophør af medlemskab, og at der derfor ikke kan ske fratagelse af valgret som et led i sindelagskontrol eller som kirketugtsforanstaltning over for medlemmer af folkekirken.

Det kan derimod give anledning til tvivl, om åbenlys fornægtelse af kristendommen altid er tilstrækkelig til at statuere, at vedkommende efter medlemskabslovens § 2, stk. 2, »stiller sig uden for folkekirken« og dermed bringer sit medlemskab til ophør.

For det første er det ikke ganske klart, hvad der ligger i udtrykket »åbenbar fornægtelse af kristentroen«. Skal der være tale om en total fornægtelse, eller er det tilstrækkeligt, at et eller flere centrale led i den kristne dogmatik fornægtes?

For det andet kan en åbenlys fornægtelse af kristendommen i forbindelse med en samtidig tilkendegivelse af ønske om at bevare medlemskab af folkekirken formentlig ikke siges at være udtryk for, at den pågældende »stiller sig uden for folkekirken«. En sådan situation kan fx opstå, hvis et medlem af folkekirken i forbindelse med bestilling af dåb for sit barn over for præsten giver udtryk for, at han personligt ikke tror på kristendommen, men at han af hensyn til sin familie eller særlige hensyn i øvrigt ønsker at opretholde sit medlemskab.

En situation, hvor det mod den pågældendes ønske blev statueret, at medlemskab var ophørt som følge af fornægtelse, ville have karakter af en eksklusion og dermed af kirketugt. Et så alvorligt indgreb over for et medlem af folkekirken måtte kræve et hjemmelmæssigt grundlag af betydelig klarhed. Et sådant grundlag kan ikke siges at foreligge i den folkekirkelige lovgivning. Ophør af medlemskab som følge af fornægtelse af kristentroen vil derfor formentlig kun

kunne tænkes statueret i praksis, hvis fornægtelsen også kan tolkes som et ønske om ikke længere at høre til folkekirken.

11.6.3 Kirketugt som nægtelse af kirkelig betjening

Som foran behandlet har ethvert medlem af folkekirken ret til kirkelig betjening hos en eller flere af folkekirkens præster. En præst kan dog nægte at vie en fraskilt, og mener han i øvrigt af religiøse grunde ikke at kunne eller burde foretage en vielse, skal han forelægge sagen for biskoppen, der afgør, om præsten bør fritages for at foretage vielsen.³⁷ Disse fritagelsesbestemmelser skyldes dog hensynet til præstens samvittighed og kan ikke opfattes som nogen tugt eller misbilligelse rettet mod folkekirkemedlemmet. Det må i øvrigt være en forudsætning for fritagelsesbestemmelserne, at den kirkelige medvirken kan opnås ved en anden af folkekirkens præster.

Adgang til at blive konfirmeret har enhver, der er døbt med den kristne dåb, har modtaget forberedelse til konfirmationen og er fortrolig med den kristne børnelærdom og folkekirkens gudstjeneste.³⁸ Normalt skal et barn forberedes til konfirmation i det pastorat, hvor det bor, og den præst, der har forberedt en konfirmand i den anordnede tid, er som regel forpligtet til at konfirmere vedkommende. Hvis en konfirmand har forsømt forberedelsen uden gyldig grund eller tilsidesat de af præsten givne anvisninger, kan præsten dog afvise vedkommende fra forberedelsen og/eller konfirmation. Konfirmanden kan i så fald ikke antages til forberedelse eller konfirmation i samme forberedelsesperiode af en anden præst, medmindre tilladelse meddeles af biskoppen.

Disse afvisningsbestemmelser tjener til at sikre, dels at konfirmanden opnår de forudsatte kundskaber, dels den fornødne ro og orden i konfirmationsforberedelsen. Bestemmelserne kan dog siges at rumme et vist sanktionspræg.

Det har ret langt op i tiden været antaget, at en præst kunne anvende afvisning fra nadveren som tvangsmiddel over for grov vankundighed eller grove laster.³⁹ Det må dog nu følge af medlemskabsloven, der ikke indeholder hjemmel for begrænsninger i retten til kirkelig betjening, at ethvert medlem af folkekirken har adgang til deltagelse i nadveren.⁴⁰

Det må derimod være en forudsætning for ethvert krav på kirkelig betjening, at ro og orden og almindelig sømmelighed iagttages. En præst er fx ikke forpligtet til at medvirke til en dåb eller vielse, hvis hans eller kirkebetjeningens lovlige anvisninger ikke følges, eller hvis barnets forældre eller brudefolkene er kendeligt berusede.

Folkekirken på Færøerne og i Grønland

12.1 Indledning

Grundloven gælder efter § 1 for alle dele af Danmarks Rige.

Heraf følger, at Grundlovens bestemmelser om folkekirken også gælder for Færøerne og Grønland, selv om disse landområder på baggrund af deres særlige forhold har et udstrakt selvstyre.

Af såvel geografiske som historiske grunde har både Færøerne og Grønland imidlertid kirkelige ordninger, der i væsentligt omfang adskiller sig fra folkekirkens almindelige ordning.

I det følgende skal alene behandles nogle hovedtræk af folkekirkeordningen på Færøerne og Grønland.¹

12.2 Færøerne

Indtil 1990 var Færøerne en del af Københavns stift og var således undergivet gejstligt tilsyn af Københavns biskop. Færøerne havde dog egen vicebiskop, der var kongelig udnævnt på baggrund af en valgprocedure, der svarede til proceduren for bispevalg. Vicebiskoppen udøvede det daglige tilsyn med præster og menigheder på Færøerne og varetog efter et regulativ, som Kirkeministeriet havde fastsat, samt efter bemyndigelse fra Københavns biskop en lang række biskoppelige funktioner.

Der blev imidlertid fra Færøernes landsstyre udtrykt ønske om, at der blev gennemført en ændring af lovgivningen, der gav Færøerne status som selvstændigt stift inden for den danske folkekirke med egen biskop.

På baggrund heraf blev der i 1990 fremsat lovforslag om oprettelse af Færøernes stift.²

Det blev udtrykkeligt nævnt i bemærkningerne til lovforslaget, at dette forudsatte, at der ikke skete ændringer i den gældende kirkelige lovgivnings bestemmelser om, at biskopperne udnævnes af Dronningen efter indstilling fra

kirkeministeren. Den kommende biskop over Færøernes stift ville derfor i lighed med de øvrige biskopper i den danske folkekirke i sin embedsvirksomhed høre under kirkeministerens tilsyn, og biskoppen ville, som tilsynsførende med stiftets præster og menigheder, blive ansvarlig for, at folkekirkens virksomhed kom til at foregå på det evangelisk-lutherske bekendelsesgrundlag.

Forslaget blev vedtaget af Folketinget med meget bred tilslutning, og loven om oprettelse af Færøernes stift³ trådte i kraft den 15. november 1990.

Efter loven benævnes det nye stift Færøernes Stift (Biskupsdømi Føroya), og der blev oprettet et nyt bispeembede med Havnar kirke i Torshavn som domkirke.

Stillingen som biskop blev efter loven besat med vicebiskoppen, således at valg af biskop første gang fandt sted ved indtrædende ledighed i stillingen.

Det fastsættes i øvrigt i loven, at kirkeministeren kan bestemme, at reglerne i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndløsning skal finde anvendelse for Færøernes Stift, og efter indhentet udtalelse fra Færøernes landsstyre bestemme sådanne afvigelser fra reglerne, som de særlige færøske forhold tillader.

Der blev efter loven tillige oprettet en stilling som domprovst.

Den sædvanlige ordning, hvorefter stiftsøvrigheden består af biskoppen og stiftamtmanden, kan ikke umiddelbart anvendes på Færøerne. Det er derfor fastsat i loven, at biskoppen, rigsombudsmanden og landsstyremanden for kirkelige anliggender eller en person, som landsstyremanden udnævner, udgør stiftsøvrigheden. Kirkeministeren fastsætter efter indhentet udtalelse fra Færøernes landsstyre nærmere regler for stiftsøvrighedens virksomhed.⁴

På Færøerne gælder stadig Chr.V's Norske Lov, men dennes kirkelige bestemmelser er for størstedelens vedkommende forældede og afløst af nyere retsregler. En del af disse er fælles for Danmark og Færøerne. Andre er alene udfærdiget med henblik på færøske forhold, og endelig findes der bestemmelser, der efter deres indhold ikke er umiddelbart gældende for Færøerne, men som kan sættes i kraft på Færøerne med de ændringer, som efter de særlige forhold må anses for påkrævede.⁵

Ved loven om Færøernes hjemmestyre fra 1948⁶ blev truffet bestemmelse om, at visse anliggender skulle betragtes som færøske særanliggender, medens det for andre sagsområders vedkommende skulle afgøres ved nærmere forhandling, om og i hvilket omfang disse spørgsmål kunne henføres til færøske særanliggender. Til disse sidste hører folkekirken. Der er endnu ikke truffet bestemmelse om, at de kirkelige anliggender på Færøerne skal overføres til hjemmestyret.

Kirkeministeriet iværksatte efter anmodning fra biskoppen over Færøernes Stift i 1993 et arbejde med at gennemføre en gennemgribende revision og ajourføring af den færøske kirkelovgivning. Ministeriet førte på baggrund af dette arbejde i 1994/1995 forhandlinger med stiftsøvrigheden over Færøernes

Stift om tilpasningen af den nuværende danske kirkelovgivning til færøske forhold. I 1995/96 førte ministeriet forhandlinger med Det færøske Landsstyre om udarbejdelsen af en økonomilov, ligesom ministeriet efter aftale med Landsstyret udarbejdede almindelige bemærkninger til de enkelte forslag til kongelige anordninger samt særlige bemærkninger til de bestemmelser, hvori der med henvisning til de særlige færøske forhold var foretaget ændringer. På baggrund af dette arbejde sendte ministeriet i 1996 forslag til kongelige anordninger vedrørende ikrafttræden på Færøerne af otte danske kirkelove samt forslag til tilhørende bekendtgørelser til høring hos det færøske hjemmestyre.

I 1998 vedtog Lagtinget herefter udkast til kongelige anordninger, der skulle sætte følgende danske kirkelove i kraft på Færøerne:

1. lov om folkekirkens økonomi.
2. lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m.
3. lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning.
4. lov om ansættelse i stillinger i folkekirken mv.
5. lov om folkekirkens kirkebygninger.
6. lov om begravelse og ligbrænding.
7. lov om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning.

Ikrafttræden af de syv forslag til kongelige anordninger, som det færøske hjemmestyre havde vedtaget, forudsatte, at enkelte bestemmelser i Lov om oprettelse af Færøernes Stift blev ophævet, samt at Lov for Færøerne om Kirkernes Styrelse mv. fra 1924 blev ophævet. Dette skete ved lov nr. 1020 af 23. december 1998 om ændring af lov om oprettelse af Færøernes Stift og ophævelse af lov for Færøerne om Kirkernes Styrelse mv.

12.3 Grønland

Efter lov nr. 577 af 29. november 1978 om Grønlands hjemmestyre er sager om folkekirken og de fra folkekirken afvigende trossamfund overtaget af hjemmestyret.

Indtil 1993 var kirken i Grønland en del af den danske folkekirke og hørte under Københavns stift.

Efter ønske fra Grønlands hjemmestyre blev der i 1993 gennemført en lov,⁷ hvorefter Grønland blev et selvstændigt stift inden for den danske folkekirke og hvorefter der blev oprettet et nyt bispeembede med Vor Frelser kirke i Nuuk som domkirke.

Efter loven finder reglerne i den danske kirkelige lovgivning, hvorefter biskopperne udnævnes af dronningen efter indstilling af kirkeministeren, også anvendelse for Grønland. Dog skal resultatet af bispevalget, der skal finde sted efter regler fastsat af hjemmestyret, fremsendes gennem hjemmestyret til kirke-

ministeren. Dette må ses på baggrund af hensynet til folkekirkens enhed, og til at kirkeministeren over for Folketing og regering er ansvarlig for, at folkekirkens virksomhed foregår på kirkens bekendelsesgrundlag.

Biskoppen over Grønlands stift vil i lighed med de øvrige biskopper i den danske folkekirke i sin embedsvirksomhed høre under kirkeministerens tilsyn, og biskoppen vil som tilsynsførende med stiftets præster og menigheder være ansvarlig for, at præsternes embedsførelse er i overensstemmelse med folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Det bestemmes i loven om kirken i Grønland, at Grønlands hjemmestyre ved landstingsforordning fastsætter nærmere regler om kirken i Grønland, herunder om dannelse af repræsentationer for menighederne og om repræsentationernes rettigheder og pligter.

På det kirkelige område spiller sædvaneretten en fremtrædende rolle i Grønland. Det er kun en ringe del af den danske kirkelige lovgivning, der gælder i Grønland, og hvis der ikke er fastsat udtrykkelige bestemmelser for grønlandske kirkeforhold, må disse som oftest bestemmes med sædvane som retskilde.⁸

Folkekirken og det frivillige kirkelige arbejde

13.1 Indledning¹

Det følger af folkekirkens karakter af offentligt forvaltningsvæsen, at den folkekirkelige virksomhed skal udøves på det retlige grundlag, der gælder for hele det offentlige område. Folkekirkens opgaver skal således både på centralt, regionalt og lokalt plan løses med respekt såvel for de almindelige forvaltningsretlige regler og grundsætninger (fx forvaltningslov, offentlighedslov og ombudsmandslov) som for den kirkelige lovgivnings bestemmelser.

På den anden side følger det af Grundlovens bestemmelser om religionsfrihed og foreningsfrihed, at private kan udøve enhver form for religiøs virksomhed, der ikke vil stride mod sædeligheden eller den offentlige orden, og selv kan bestemme de former, hvorunder virksomheden ønskes udøvet.

Som berørt under 4.5 anvendes begrebet »folkekirke« i flere forskellige betydninger. Ordet »folkekirke« kan således betyde andet end folkekirken som forvaltningsvæsen. I overensstemmelse hermed har man ikke fra statslig side hævdet nogen beskyttelse af betegnelserne »folkekirke« eller »folkekirkelig«. Der er således ikke reageret imod, at private organisationer betegner sig som fx »Folkekirkens Nødhjælp«, »Folkekirkens mellemkirkelige Råd« (før lovgivningen i 1989 om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde) eller »Den danske Folkekirkens Missionsråd«.

Der er heller intet til hinder for, at private kirkelige organisationer i deres formålsbestemmelser eller vedtægter mv. anvender udtryk som, at man »udøver sin virksomhed inden for folkekirkens rammer« eller »på folkekirkens grund«.

Det er dog i alle tilfælde en forudsætning, at den private anvendelse af den folkekirkelige betegnelse eller henvisningen til folkekirken ikke anvendes på en sådan måde eller i en sådan sammenhæng, at der efterlades det indtryk, at der er tale om folkekirken som offentligt forvaltningsvæsen. Der er således i lovgivningen² fastsat straf for den, som offentlig eller i retsstridig hensigt udgiver sig for at have en offentlig myndighed eller offentlig bemyndigelse til en virksomhed.

13.2 Lovgivningen om varetagelse af kirkelige opgaver

13.2.1 Folkekirkens opgaver er som udgangspunkt lovbundne

Udgiftskrævende folkekirkelige opgaver er som udgangspunkt lovbundne, idet navnlig økonomilovens finansieringsbestemmelser angiver, hvilke opgaver der skal eller kan løses i folkekirkeligt regi.

Medens kommuner efter den såkaldte kommunalfuldmagt af egen drift såvel selv kan iværksætte som yde tilskud til virksomhed af betydning for kommunen, findes der som berørt under 8.5.2.2 ingen tilsvarende »sognefuldmagt«, hvorefter menighedsråd kan tage ulovbestemte kirkelige opgaver op eller yde tilskud til kirkelige formål.

13.2.2 Undtagelser fra udgangspunktet

Der findes i lovgivningen bestemmelser, der muliggør fravigelser fra det nævnte udgangspunkt.

13.2.2.1 Tilskud af Fællesfondens reservefond og af kirkeministerens rådighedsbeløb

Efter økonomilovens § 11 kan kirkeministeren fastsætte regler om henlæggelse af en del af fællesfondens indtægter til en reservefond og om dennes anvendelse.

I samme bestemmelse er det endvidere fastsat, at hvor økonomisk støtte efter kirkeministerens skøn er særlig påkrævet, kan ministeren af fællesfonden anvende indtil 200.000 kr. af den årlige renteindtægt af præsteembedernes kapitaler til kirkelige formål. Kirkeministeren træffer årligt beslutning om eventuelle ændringer af maksimumsbeløbet som følge af prisudviklingen.

Med hjemmel i disse bestemmelser ydes der tilskud til en række kirkelige opgaver, der løses uden for folkekirkens rammer.

13.2.2.2 Tilskud til private organisationer gennem afholdelse af præstelønninger

Som berørt under 9.4.2 og 9.4.3 ydes der tilskud til de private organisationer Dansk Sømandskirke i fremmede Havne og Dansk Kirke i Udlandet gennem afholdelse af lønninger til sømandspræster og tilskud til Dansk Kirke i Udlandets arbejde, navnlig i Sydslesvig.

Også Kirkens Korshær modtager tilskud gennem præstelønninger til de præster, der gør tjeneste inden for organisationen.

13.2.2.3 Pensionskassen af 1950

I 1950 blev der med hjemmel i finansloven oprettet »Pensionskassen af 1950 for forskellige private kirkelige institutioner«. Til denne pensionskasse er sluttet en lang række kirkelige institutioner som fx Dansk Kirke i Udlandet, Dansk

Sømandskirke i fremmede Havne, Kirkens Korshær, Folkekirkens Nødhjælp og Indre Mission.

Optagelse i pensionskassen sker efter tilladelse af pensionskassens bestyrelse, der består af repræsentanter for Kirkeministeriet, Finansministeriet og pensionskassens medlemmer. Optagelsen indebærer en økonomisk fordel, idet staten yder tilskud til pensioner mv.

13.2.2.4 Menighedsrådenes rådighedsbeløb

Efter økonomilovens § 2a kan der af kirkekassen årligt anvendes et beløb (rådighedsbeløbet) på indtil 104.000 kr. til fremme af det kirkelige liv i sognet, kirkedistriktet, pastoratet eller kommunen eller til kirkelige formål af betydning for stiftet som helhed. Kirkeministeren træffer årligt beslutning om eventuelle ændringer af rådighedsbeløbets størrelse som følge af prisudviklingen.

Der vil efter denne bestemmelse bl.a. kunne ydes støtte til aktiviteter, der forstås af frivillige kirkelige organisationers lokale afdelinger, hvis disse aktiviteter efter menighedsrådets skøn er til gavn for det lokale kirkelige liv. Derimod vil der ikke kunne ydes tilskud til landsdækkende kirkelige organisationer som sådanne.

Som nævnt kan der også af rådighedsbeløbet ydes tilskud til kirkelige formål af betydning for stiftet som helhed. Dette sker bl.a. gennem bidrag til de såkaldte stiftsfonde, der medvirker til finansieringen af en række kirkelige opgaver.

13.2.2.5 Indsamlinger og kollekt dage

Det bestemmes i økonomilovens § 2b, at menighedsrådet til fremme af menighedsarbejdet forvalter, hvad der indkommer ved indsamling i kirken. Nærmere regler herom skal dog fastsættes af kirkeministeren.³

Udtrykket »menighedsarbejdet« forstås således, at det ikke kun omfatter det lokale menighedsarbejde, men alt frivilligt kirkeligt arbejde, uden at yderligere lovhjemmel er fornøden.⁴ Indsamlinger i kirken til ikke-kirkelige formål kræver derimod særlig tilladelse ved kongelig resolution.

Præsten skal efter menighedsrådslovens § 38 have menighedsrådets samtykke til, at der ved de faste gudstjenester foretages indsamlinger.

Der kan ved kongelig resolution fastsættes særlige kollekt dage, hvor der indsamles midler til nærmere angivne formål.

Nytårskollekten til Det danske Bibelselskab er obligatorisk,⁵ men også til denne kollekt kræves menighedsrådets samtykke efter menighedsrådslovens § 38. Det påhviler dog præsten at søge dette samtykke indhentet.⁶

13.2.2.6 Samarbejde med frivillige kirkelige organisationer efter menighedsrådslovens kapitel 8

Efter menighedsrådslovens kapitel 8 kan kirkeministeren i forbindelse med samarbejde mellem menighedsråd dispensere fra bl.a. økonomilovens og menighedsrådslovens bestemmelser. Ministeren kan også efter ansøgning fra menighedsrådet give sådanne dispensationer, hvis det er ønskeligt af hensyn til løsningen af folkekirkelige opgaver i sognet. Der kan ikke efter disse bestemmelser, der udtrykkeligt taler om folkekirkelige anliggender og folkekirkelige opgaver, ydes tilskud til frivillige kirkelige organisationers virksomhed, men kirkeministeren udtalte under folketingsbehandlingen af lovforslaget, at det ikke kan udelukkes, at samarbejdende menighedsråd ved omprioriteringer af deres budgetter kan afsætte flere midler til særlige kirkelige initiativer, herunder et udvidet samarbejde med de frie kirkelige organisationer.⁷

13.3 Overvejelser i Kirkeministeriets strukturkommission

13.3.1 Overvejelser vedrørende frivilligt kirkeligt arbejde i Danmark

Kirkeministeriets strukturkommission af 1964 behandlede i sin betænkning fra 1971⁸ spørgsmålet om, hvorvidt der kunne gives en anerkendelse af det arbejde, som de frivillige kirkelige organisationer udfører, herunder om der kunne åbnes mulighed for tilskud til dette arbejde af de folkekirkelige ligningsmidler.

Med hensyn til en offentlig anerkendelse af frivillige kirkelige organisationer uafhængigt af tilskud til deres arbejde fandt kommissionen ikke, at en eventuel anerkendelse af visse institutioner kunne have nogen værdi.

For så vidt angår muligheden for offentlig støtte til frivilligt kirkeligt arbejde henviste kommissionen til sit forslag om oprettelse af provstiråd med besluttede myndighed i de folkekirkelige anliggender inden for provstiet.

Til »folkekirkelige anliggender« skulle henregnes det myndighedsområde, der hidtil havde ligget lokalt, men derud over skulle der efter kommissionens opfattelse være mulighed for lokal varetagelse af en række folkekirkelige anliggender uden for lovgivningens rammer. Afgrænsningen af disse anliggender burde i så vid udstrækning som muligt ske lokalt, nemlig af provstirådet, og dette burde ske under hensyntagen til den til enhver tid gældende forståelse af begrebet »folkekirkelige anliggender«.

Der skulle også være mulighed for, at provstirådet af kirkelige ligningsmidler kunne yde tilskud til frie kirkelige organisationers arbejde under forudsætning af, at dette faldt inden for rammerne af den virksomhed, som provstirådet selv kunne udøve.

Det skulle efter kommissionens forslag påhvile det kirkelige tilsyn at påse, at provstirådet ikke tolkede begrebet folkekirkelige anliggender urimeligt bredt.

Strukturkommissionen ønskede således området for den lovlige varetagelse af folkekirkelige anliggender bestemt gennem en såkaldt retlig standard, dvs. en retsregel, der nok har en fast kerne, men dog indholdsmæssigt er så generel, at den dels giver betydelig mulighed for udøvelsen af et skøn i det enkelte tilfælde, dels giver mulighed for en løbende tilpasning til den samfundsmæssige udvikling på det pågældende område. Kommissionens tanker er tydeligvis påvirket af kommunalfuldmagtsbegrebet og spørgsmålet om dets afgrænsning.

Den ændring af bestemmelsen om menighedsrådets rådighedsbeløb, der blev gennemført i 1992,⁹ og hvorefter der ikke længere i kirkekassens budget skal foretages en specificeret angivelse af, hvorledes beløbet agtes anvendt, kan siges at indebære en beskeden tilnærmelse til kommissionens ønsker.

13.3.2 Overvejelser vedrørende Ydre Mission

Kirkeministeriets strukturkommission behandlede i sin betænkning også spørgsmålet om Ydre Mission og muligheden for at yde støtte til denne. Der var i kommissionen enighed om at anse Ydre Mission for et umisteligt led i en kristen kirkes virksomhed, men kommissionen udtalte, at heraf dog ikke nødvendigvis følger, at Ydre Mission skal varetages af officielle, folkekirkelige organer, eller at arbejdet bør betales helt eller delvis af offentlige, kirkelige ligningsmidler.

Et flertal af kommissionens medlemmer fandt, at den folkekirkelige *institution* fortsat måtte begrænse sig til kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer, og kunne derfor ikke anbefale, at der blev åbnet mulighed for en direkte økonomisk støtte til Ydre Missions arbejde gennem kirkelige ligningsmidler.

På den anden side fandt kommissionen det naturligt, at der gøres et oplysende arbejde vedrørende Ydre Mission i folkekirkens menigheder. Der var i kommissionen enighed om, at opstilling af kirkebøsser for Ydre Mission ville være ønskelig, men at beslutning herom måtte overlades til menighedsrådene ved de enkelte kirker. Der var også enighed om ikke at anbefale indførelse af obligatoriske kollektidage til fordel for Ydre Mission.

IV. Afsnit

Menigheder og trossamfund uden for folkekirken

Evangelisk-lutherske frimenigheder

14.1 Indledning

De evangelisk-lutherske frimenigheders særkende er, at de står uden for folkekirken, selvom der ikke består noget modsætningsforhold mellem frimenighederne og folkekirken med hensyn til bekendelsesgrundlag og lære.

At frimenighederne står uden for folkekirken, skyldes først og fremmest et ønske hos disse menigheder om at kunne organisere sig under friere former, end det er muligt selv inden for folkekirkens valgmenigheder. Den første evangelisk-lutherske frimenighed stiftedes således på Mors i 1883 på baggrund af, at staten havde frataget den lokale valgmenighed anerkendelse, fordi dens præst nægtede at efterkomme visse bestemmelser, der var gældende for folkekirken.¹

Da der i folkekirken og de evangelisk-lutherske frimenigheder til stadighed har foreligget et gensidigt ønske om at bevare en nær forbindelse, er der i den kirkelige lovgivning gennemført en række bestemmelser, der hjemler frimenighederne og disses præster en særstilling, der ikke er tillagt noget andet trossamfund, der står uden for folkekirken.

14.2 Frimenighedernes særrettigheder

14.2.1 Brug af folkekirkens kirker

14.2.1.1 Brug af kirker i enkeltstående tilfælde

Det bestemmes i kirkebestyrelseslovens § 6, at præster i folkekirken kan overlade en kirke, de er ansat ved, til en præst for en evangelisk-luthersk frimenighed til gudstjenester og kirkelige handlinger.

Efter kirkebestyrelseslovens § 8, jf. § 6, skal sogne- eller distriktskirken endvidere stilles til rådighed til afholdelse af gudstjeneste ved en præst for en evangelisk-luthersk frimenighed, hvis der fremsættes anmodning herom fra mindst 10 af sognemenighedens medlemmer, som har valgtret til menighedsråd.

Et medlem af sognemenigheden har efter samme lovs § 9 ret til at få sogne- eller distriktskirken stillet til rådighed til ægtevielse eller begravelse ved en

præst for en evangelisk-luthersk frimenighed.² Retten vedrører dog alene brug af kirken, der angår det medlem af sognemenigheden, som har ønsket kirken stillet til rådighed, eller på hvis vegne et sådant ønske er fremsat.

De nærmere regler om fremsættelse af anmodning, kirkebetjeningens medvirken og begrundelse af afslag mv. i forbindelse med brug efter lovens § 8 er de samme som gælder ved brug efter lovens § 9. Der henvises herom til 11.5.

14.2.1.2 Fast brug af kirker

I kirkebestyrelseslovens § 14 er fastsat, at biskoppen kan stille en kirke til rådighed for en evangelisk-luthersk frimenighed og dens præst til gudstjenester og kirkelige handlinger, hvis

- 1) anmodning herom fremsættes af mindst 10 medlemmer af frimenigheden, der bor i sognet eller sognedistriktet
- 2) menighedens lære og ritus eller dens forhold i øvrigt ikke er til hinder for, at kirken stilles til rådighed, og
- 3) menighedens brug af kirken ikke vil hindre de folkekirkelige menigheders brug af kirken.

Før biskoppen tager stilling til, om den under 3) nævnte betingelse er opfyldt, skal han forhandle med menighedsrådet.

Biskoppen skal efter forhandling med menighedsrådet udfærdige et regulativ om frimenighedens brug af kirken. Dette regulativ kan til enhver tid ændres.

Biskoppen kan efter lovens § 15 tilbagekalde en tilladelse til fast brug af en kirke, hvis betingelserne for tilladelsen ikke længere er til stede.

For en frimenigheds faste brug af en kirke skal der efter lovens § 19 ydes en betaling, som fastsættes af stiftsøvrigheden efter forhandling med menighedsrådet.

14.2.1.3 Klager over afgørelser om brug af kirker

Alle biskoppens afgørelser vedrørende frimenigheders eller disses præsters brug af folkekirkens kirker kan efter kirkebestyrelseslovens § 23 påklages til kirkeministeren.

Klagen skal indgives inden 4 uger efter, at klageren har fået meddelelse om afgørelsen. Kirkeministeren kan dog se bort fra en overskridelse af fristen, når der er særlig grund hertil.

14.2.2 Andre særrettigheder

14.2.2.1 Folkekirkens præstedragt

Der er ved kongelig resolution givet præster ved evangelisk-lutherske frimenigheder her i landet, som har tilladelse til at holde gudstjeneste mv. i folkekirkens kirker, tilladelse til at bære folkekirkens præstedragt.³

14.2.2.2 Adgang til at søge præsteembeder i folkekirken mv.

Det er i ansættelseslovens § 1 fastsat, at der i præstestillinger i folkekirken kan ansættes personer, der i mindst 7 år har virket som præst for evangelisk-lutherske frimenigheder, der opfylder betingelserne for at få folkekirkens kirker overladt til brug. Det er dog tillige en betingelse, at biskoppen i det stift, hvor vedkommende senest har virket som frimenighedspræst, anbefaler dette.

Efter uddannelseslovens § 2 kan kirkeministeren bestemme, at andre end folkekirkens præster, teologiske kandidater og teologiske studenter kan modtage undervisning på folkekirkens uddannelsesinstitutioner. Det vil således være muligt at tillade, at præster for evangelisk-lutherske frimenigheder deltager i undervisning på Præstehøjskolen og pastoralseminarierne.

14.2.2.3 Ordination af frimenighedspræster

I anledning af et ønske fra biskopperne om tilladelse til at ordinere frimenighedspræster har Kirkeministeriet i 1955 udtalt,⁴ at ministeriet »i dette vanskelige spørgsmål har bestemt sig for at betragte sådanne af biskopperne på egen hånd uden kongelig resolution foretagne ordinationshandlinger som en rent privat akt, der juridisk set ingen retslig betydning har, men kun kan gælde rent kirkeligt«. Ministeriet forudsatte dog, »at sådanne ordinationer uden kongelig resolution ikke foretages i forbindelse med de almindelige ordinationer«.

Om ministeriets udtalelse, der havde form af et underhåndsbrev, udtaler *August Roesen*,⁵ at »nævnte brev, der var svar på en officiel henvendelse fra landets biskopper, må – uanset formen – formentlig betragtes som en gyldig tilladelse for biskopperne til at ordinere frimenighedspræster, blot det ikke sker i forbindelse med de almindelige ordinationer«. Roesen bemærker yderligere, at det anvendte udtryk »rent privat akt« er mindre heldigt, da en i embede værende biskop naturligvis ikke kan udføre en biskoppelig handling »rent privat«, hverken med eller uden ministeriets bemyndigelse. Begge disse synspunkter kan tiltrædes.

14.3 Kirkelige handlinger

Da frimenighedspræster står uden for folkekirken og ikke har nogen officiel bemyndigelse eller autorisation, kan de ikke foretage kirkelige handlinger med borgerlig virkning. En vielse, som en frimenighedspræst har foretaget, vil være ugyldig, medmindre der af Kirkeministeriet er givet ham bemyndigelse til at foretage vielser – eventuelt en enkelt vielse – i henhold til ægteskabsloven.⁶ Derimod kan en frimenighedspræst godt foretage kirkelig velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab, idet der ikke knytter sig nogen borgerlig virkning hertil. De dåbshandlinger, som en frimenighedspræst foretager, indeholder ikke – som ellers, når en dåb finder sted i folkekirken eller et anerkendt trossamfund

– nogen borgerlig navngivelse af barnet. Dåben har alene kirkelig betydning, og den borgerlige navngivelse finder først sted ved navnets anmeldelse til den af vedkommende sognepræst førte ministerialbog. I praksis accepterer man dog, at meddelelsen foretages af frimenighedspræsten på forældrenes vegne.⁷

14.4 Kan folkekirkens præster betjene frimenigheder?

I et udkast, som det kirkelige udvalg af 1903 udarbejdede til lov om folkekirkens forfatning, var der i § 15 foreslået optaget en bestemmelse om, at der ved kongelig anordning skulle »fastsættes regler om adgang for folkekirkens præster til at holde gudstjeneste og udføre kirkelige handlinger i evangelisk-lutherske menigheder her i riget, der står uden for folkekirkens orden ...«. Det siges videre i bestemmelsen: »Fremdeles skal der ved kongelig anordning gives regler om adgang for folkekirkens præster til at betjene medlemmer af andre kirkesamfund, der ikke have egen præst på stedet.«⁸

Forfatningsudkastet blev som bekendt ikke gennemført, og der er heller ikke senere hverken ved lov eller administrativt fastsat generelle bestemmelser om adgang for folkekirkens præster til at forrette tjeneste i frimenighederne. Derimod har Kirkeministeriet taget stilling til spørgsmålet i nogle konkrete tilfælde.

Spørgsmålet blev første gang aktuelt i 1889, da en frimenighedspræst døde, og nogle lokale sognepræster søgte om biskoppens tilladelse til at holde gudstjenester i frimenighedens kirke under vakancen. Biskoppen modsatte sig det, og Kirkeministeriet gav ham medhold, idet en sådan tilladelse »både ville stille den nævnte frimenighed i et forhold over for folkekirken, der ville savne ethvert medhold i den gældende kirkelige orden her i landet, og fremkalde usikkerhed og forviklinger i forskellige forhold, ligesom endelig meddelelsen af den ansøgte tilladelse ville skabe et præcedens, hvis konsekvenser ikke kunne forudses«.⁹ Sagen havde forinden været forelagt Det kirkelige Råd, der var af samme opfattelse.

I anledning af, at en sognepræst havde påtaget sig at bistå den fungerende præst for en frimenighed (og også udstedte attester for frimenigheden), udtalte Kirkeministeriet i 1949, »at der naturligvis intet er til hinder for, at folkekirkens præster lejlighedsvis taler ved frimenighedens gudstjenester mv., men at det derimod ikke kan tilstedes, at en præst i folkekirken engagerer sig som fast hjælpepræst hos en præst for en udenfor folkekirken stående frimenighed, det være sig for kortere eller længere tidsrum«.¹⁰

Tilsvarende bemærkede Kirkeministeriet i 1956, at en sognepræst havde været uberettiget til at udstede en attestations efter frimenighedens kirkebog.¹¹

KAPITEL 15

Anerkendte trossamfund og trossamfund med vielsebemyndigelse

15.1 Anerkendte trossamfund¹

15.1.1 Indledning

Begrebet »anerkendt trossamfund« indførtes i dansk lovgivning ved grundloven af 1849 § 82. Bestemmelsen fastsatte, at ingen var pligtig at yde personlige bidrag til nogen anden gudsyndelse end den, som var hans egen, dog således, at enhver, der ikke godtgjorde at være medlem af et i landet anerkendt trossamfund, til skolevæsenet skulle svare de til folkekirken lovbefalede personlige afgifter.

Sondringen mellem anerkendte og ikke-ankendte trossamfund blev opretholdt ved grundloven af 1866, men bortfaldt ved grundloven af 1915.

Grundloven af 1849 indeholdt endvidere en bestemmelse om, at de fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold skulle ordnes nærmere ved lov. Forhandlingerne forud for 1849-grundloven viser, at man forestillede sig, at der ved en særlig lov skulle gives almindelige regler om de fra folkekirken afvigende trossamfunds retlige stilling, og at disse regler skulle bygge på de almindelige principper om religionsfrihed, der var nedfældet i andre bestemmelser i grundloven.²

Bestemmelsen om, at de fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold skulle ordnes ved lov, blev gentaget i alle de følgende grundlove og findes i dag i Grundlovens § 69. En sådan almindelig lov er imidlertid ikke blevet gennemført. Der har formentlig heller aldrig været noget egentligt behov herfor, og der er med en enkelt undtagelse ikke fra trossamfundenes side ytret ønsker herom.³

15.1.2 De anerkendte trossamfund

Forud for grundloven af 1849 var anerkendt Reformerte menigheder,⁴ Det romersk-katolske trossamfund⁵ og Det mosaiske troessamfund.⁶

Efter 1849 er yderligere meddelt anerkendelse til Det metodistiske trossamfund,⁷ Svenska Gustafsforsamlingen i København,⁸ Den ortodokse russiske menighed i København,⁹ St. Alban's English Church i København,¹⁰ Det dan-

ske baptistsamfund¹¹ samt til den norske menighed ved Kong Haakon Kirken i København.¹² Anerkendelse er i alle tilfælde meddelt ved kongelig resolution. Det retlige grundlag herfor var en forfatningssædvane, der går tilbage til overgangen fra enevælden til demokratiske forhold, jf. under 5.2.¹³ Der vil fremtidig ikke blive meddelt yderligere anerkendelser, jf. nedenfor under 15.2.

15.1.3 Anerkendelsens retsvirkninger

Selve anerkendelsens indhold består i, at der fra statens side gives vedkommende trossamfund tilsagn om, at dets enkelte menigheder og præster under visse forudsætninger og efter et skøn i hvert enkelt tilfælde kan forventes anerkendt ved en ny kongelig resolution.

Staten påtager sig ikke ved anerkendelsen nogen forpligtelse til at understøtte trossamfundet økonomisk eller på anden måde.

Opkrævning af skatter og afgifter til anerkendte trossamfund må foretages af vedkommende trossamfund selv. I den gældende lovgivning er der kun hjemmel til inddrivning ved udpantning af ydelser til Det mosaiske troessamfund i København.¹⁴

Efter at anerkendelsen af trossamfundet som helhed er givet, træder staten alene i forhold til de enkelte menigheder, hvis præster anerkendes. Biskopper og andre myndigheder indenfor vedkommende trossamfund er staten uvedkommende. Deres virksomhed – herhjemme eller i udlandet – er indre kirkelige anliggender, som ikke berøres af anerkendelsen.¹⁵

Som nævnt kan anerkendte trossamfunds præster anerkendes som sådanne, hvis de findes egnede hertil. Ved anerkendelsen bliver de bemyndigede til at udføre kirkelige handlinger (dåb, vielser) med borgerlig gyldighed samt til at føre ministerialbøger og udstede attester og udskrifter efter disse med samme offentlige troværdighed, som tilkommer de af folkekirken kirkebogsførende sognepræster udstedte attester.¹⁶

Der er intet til hinder for, at der kan anerkendes mere end én præst for samme menighed, således at de alle kan udføre kirkelige handlinger med borgerlig gyldighed. Omvendt kan samme person også anerkendes som præst for flere menigheder.¹⁷ Vedkommende må i så fald føre selvstændige kirkebøger for hver af de pågældende menigheder.¹⁸ Inden for de anerkendte trossamfund føres der autoriseret medlemsprotokol for hver enkelt af de inden for trossamfundet anerkendte menigheder.¹⁹ Der kan gives en ikke-ankendt præst, som tilhører et anerkendt trossamfund, en ad hoc bemyndigelse til udførelse af en enkelt vielse.²⁰

Det er ikke nogen betingelse for anerkendelse, at vedkommende har dansk indfødsret. Derimod forlanges det almindeligvis, at den pågældende behersker det danske sprog.

I forbindelse med anerkendelsen afgiver præsten en erklæring på ære og samvittighed om, at han vil holde sig den danske lovgivning og den danske

regerings anordninger og befalinger efterrettelig såvel i almindelighed som særlig med hensyn til den borgerlige side af de præstelige handlinger, og det tilkendegives ham, at anerkendelsen når som helst kan tilbagetages, såfremt den måtte blive misbrugt.

Anerkendte præster kan udføre kirkelige handlinger inden for og uden for det område, for hvilket de er anerkendt.²¹

Vielser kan efter ægteskabslovens § 16 foretages af en anerkendt præst, når en af parterne tilhører vedkommende trossamfund.

Anerkendte præster har pligt til at føre ministerialbøger om de i trossamfundet foretagne kirkelige handlinger i overensstemmelse med de af ministeriet til enhver tid fastsatte bestemmelser. Disse er i alt væsentligt de samme, som gælder for førelsen af folkekirkens ministerialbøger.

15.2 Trossamfund med vielsebemyndigelse

15.2.1 Indledning

Ved den nugældende ægteskabslovs ikrafttræden den 1. januar 1970 blev der åbnet adgang til, at kirkelig vielse kan finde sted ikke alene inden for folkekirken og de anerkendte trossamfund, men også inden for andre trossamfund, når en af parterne hører til vedkommende trossamfund, og trossamfundet har præster, som af kirkeministeren er bemyndiget til at foretage vielser.²²

På denne baggrund er Kirkeministeriets tidligere praksis med hensyn til anerkendelse af trossamfund bragt til ophør, således at der ikke længere søges udvirket anerkendelse af trossamfund ved kongelig resolution.²³

I forbindelse med behandlingen af forslaget til ægteskabsloven oplyste Kirkeministeriet over for Folketinget, at det vil være en forudsætning for at meddele vielsebemyndigelse, at der er tale om et egentligt trossamfund i dette ords sædvanlige betydning, altså ikke blot en religiøs »bevægelse« eller en religiøs eller filosofisk forening, men en sammenslutning eller forsamling (et religionssamfund), hvis primære formål er gudsyndelse (kult) efter en nærmere udformet lære og ritus.²⁴ Dette vil blive påset første gang, en præst eller menighedsforstander inden for et ikke-ankendt trossamfund søges bemyndiget til at forrette vielser. Det vil tillige blive påset, at der i trossamfundet intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden, samt at trossamfundet har en sådan organisation, at der findes lovligt valgte repræsentanter, som på trossamfundets eller de enkelte menigheders vegne kan fremsætte begæring om præsternes bemyndigelse. Ligeledes vil det ved henvendelse til politiet blive søgt oplyst, om der foreligger ufordelagtige oplysninger om den pågældende vielsesforretters vandl.

Der er således i forbindelse med folketingsbehandlingen af ægteskabsloven sket en udførlig beskrivelse af indholdet af det i lovteksten anvendte ord »trossamfund«.

Denne forståelse af begrebet trossamfund har herefter været fulgt i Kirkeministeriets praksis ved meddelelse af vielsesbemyndigelser siden 1970 og har resulteret i, at der er meddelt vielsesbemyndigelse til præster inden for 60 trossamfund, kristne såvel som ikke-kristne.

Kirkeministeriet anvendte tidligere Københavns biskop som rådgiver med hensyn til, om der ved ansøgning om vielsesbemyndigelse var tale om et egentligt trossamfund. Denne rådgiverfunktion blev i 1998 overtaget af et rådgivende sagkyndigt udvalg bestående af en religionshistoriker, en religionssociolog, en teolog og en jurist.

Efter § 13 i navneloven²⁵ kan navngivning ved dåb uden for de sønderjydske landsdele ske i folkekirken eller i et anerkendt trossamfund. Der tilkommer således ikke præster i ikke-anerkendte trossamfund, der er meddelt vielsesbemyndigelse, ret til at navngive med borgerlig gyldighed i forbindelse med dåb. Navngivelsen skal derfor ske til folkekirkens ministerialbøger i fødselsregistreringsbogen.

15.2.2 Ikke-anerkendte trossamfunds retsstilling

I den kirkelige lovgivning gøres der i øvrigt ingen steder forskel på anerkendte trossamfund og andre trossamfund, bortset fra at de anerkendte trossamfund fører ministerialbøger. Fx gælder kirkebestyrelseslovens § 13, hvorefter menighedsrådet kan stille kirken til rådighed for medlemmer af kristne trossamfund uden for folkekirken til gudstjeneste og begravelse for alle kristne trossamfund uden for folkekirken, ligesom begravelseslovens begreb »kirkelig begravelse« anvendes i alle tilfælde, hvor en præst medvirker, herunder en præst i et trossamfund uden for folkekirken, kristent som ikke-kristent.²⁶ Efter samme lov²⁷ kan bestyrelsen for en folkekirkelig kirkegård endvidere med kirkeministerens tilladelse overlade en del af kirkegården til brug for ethvert trossamfund uden for folkekirken.

Ved forespørgsler fra andre myndigheder oplyser Kirkeministeriet altid om sin nuværende praksis med hensyn til anerkendelse ved vielsesbemyndigelse. Man udtaler samtidig, at der efter Kirkeministeriets opfattelse ikke bør gøres forskel på de anerkendte trossamfund og trossamfund i øvrigt.

Noter

1. Kirkerettens genstand og metode

1. Se herom fx *Ditlev Tamm*: »Kirkeretsstudiet i Danmark i 200 år«, *Materialesamling* s. 7 ff, og *Jens Ulf Jørgensen*: »Kirkeretten i Danske Lov« i *Danske og Norske Lov* i 300 år. 1983 s. 447 ff.
2. *Kolderup-Rosenvinge* s. 3 ff.
3. *Matzen og Timm* s. 8.
4. *E.F. Larsen*: *Kirkeret I* s. 10.
5. *Roesen*: s. 11. Dog omtales tillige folkekirkens rent borgerlige opgaver, fx registrering af fødsler og dødsfald.
6. *Espersen* s. 13 f.
7. I *Juridisk Ordbog* 10. udg. 1996 ved *W.E. von Eyben* beskrives kirkeret som indbegrebet af de retsregler, der ordner kirkens retsforhold, dens indre organisation og dens forhold til staten og andre religionssamfund. Fra svensk ret kan nævnes *Halvar G.F. Sundberg*, der i sin *Kyrkorätt* fra 1947 s. 1 anfører, at »kyrkorättens föremål är allenast rättsregler«. Fra norsk ret kan nævnes *Kristian Hansson*, der i *Norsk Kirkerett*, 2. udg. 1957 s. 14 anfører, at »de fleste kirkerettsregler egner seg ikke til å gjennomføres ved tvang, men de taper ikke derfor karakter av virkelige rettsregler«.
8. *Christoffersen* s. 12 ff.
9. Jf. *Stig Jørgensen*: *Ret og samfund*, 1970 s. 13.
10. Overskuelige behandlinger af naturretens historie og indhold findes i *Stig Jørgensen*: *Retspositivisme og naturret*. *Acta Jutlandica XLVI*, *Samfundsvidenskabelig serie* 13 1977, *Preben Stuer Lauridsen*: *Om ret og retsvidenskab* 1992 s. 12 ff, *Ditlev Tamm*: *Retshistorie Bind 1*. *Dansk retshistorie* 1990 s. 163 ff og *Tore Strömberg*: *Retsfilosofiens historie* i omrids 1984.
11. Jf. *Preben Stuer Lauridsen*: *Retslæren* 1977 s. 219 f.
12. Betegnelsen »retspositivisme« er dog overordentlig upræcis. Der findes en række retspositivistiske retninger med betydelige indbyrdes afvigelser, jf. *Preben Stuer Lauridsen*: *Om ret og retsvidenskab* 1992 s. 35 ff. I dansk retsvidenskab har man forlængst forladt retspositivistiske synspunkter, der har naturvidenskabernes metodelære som forbillede. Heller ikke naturvidenskabernes selv fastholder i alle tilfælde krav om fuldstændighed og modsigelsesfrihed, men har erkendt, at man må – og også sagtens kan – leve med grundlæggende usikkerheder og paradokser. Som eksempler kan nævnes *Niels Bohrs* komplementariteteori, hvorefter to størrelser samtidig udelukker og supplerer hinanden, og *Kurt Gødels* teorem, hvorefter visse matematiske teorier ikke på én gang kan være modsigelsesfrie og fuldstændige.
13. *Om ret og retfærdighed* 1953 s. 341.
14. »Retfærdighed og juridisk seismologi« i *Suum cuique*. *Retsvidenskabelige afhandlinger Københavns Universitet* 1991 under redaktion af *Peter Blume*, *Ditlev Tamm* og *Vibeke Vindeløv* s. 21 ff. Jf. om retfærdighedsbegrebet tillige *Preben Stuer Lauridsen*: *Retslæren* 1977 s. 240 ff og *Alf Ross*: *Om ret og retfærdighed* 1953 s. 351 ff.

15. Lov nr. 285 af 29. april 1992 om Den Europæiske Menneskerettighedskonvention. Af litteraturen om menneskerettigheder kan nævnes: *Frede Castberg*: Naturret og menneskerettigheder 1967, *Justus Hartmann*: Menneskerettigheder 1980 og Menneskerettigheder filosofisk, juridisk, historisk, politisk, redigeret af *Jens Erik Kristensen* 1989. *Zahle*. Menneskerettigheder 1997.
16. Af danske fremstillinger, der er præget af retsidealistiske tanker, kan nævnes *Peter Højlund*: Den forbudte retsfølelse. Om lov og moral 1992, *samme*: Den moderne retstæknings gennembrud og autoritetstab 1998, *Henrik Palmer Olsen*: Rationalitet ret og moral 1997 og *Alexander Carnera-Ljungstrøm*: Rettens alkymi. Om venskab, retfærdighed og pathos 1998.
17. Se således fx *Peter Blume*: Retsidealismens morads. Juristen 1998 s. 123 ff, *Jens Evald*: Anmeldelse af *Peter Højlund*: Den moderne retstæknings gennembrud og autoritetstab. Juristen 1998 s. 411 ff, og *Jens Ravnkilde*: Anmeldelse af *Henrik Palmer Olsen*: Rationalitet, ret og moral. TFR 1998 s. 518 ff.
18. Jf. *Stig Jørgensen* anf. værk s. 20.
19. *Alf Ross*: Om ret og retfærdighed 1953 s. 41.
20. Anf. værk s. 47. Se også *Frederik Vinding Kruse*, der i *Retslæren*. 1. bog. Almindelig del 1943 s. 7 definerer ret som »den af et Samfund med Magt gennemførte Ordning af Forholdet – eller Samlivet – mellem Samfundets Individer« og s. 11 en retsregel som »ensartet menneskelig Opførsel, være sig Handling eller Undladelse, som Samfundets Myndighed med Magt gennemtvinger i Forholdet mellem Mennesker indbyrdes«.
21. *Retslæren* s. 221.
22. *Retslæren* s. 224.
23. *Retslæren* s. 228.
24. *Retssystemetsstruktur og Kernepunkter i retskildelæren* 1986 s. 3 ff.
25. Anf. værk s. 8 f.
26. *Morten Wegener*: Juridisk metode 1991 s. 11 f.
27. Jf. for så vidt angår den almindelige retshistoriske udvikling *Ernst Andersen*, der i »Træk af juraens udvikling I-II«, 1970-73 i afsnittet »Juristerne taber troen på Guds lov« (s. 684) bl.a. anfører: »Resultat af denne udvikling blev, at man fra slutningen af det 18. århundrede kom bort fra den sammenblanding af ret og religion, som havde været karakteristisk for middelalderen, og som havde præget udviklingen i de protestantiske lande længe efter Reformationen. Retten blev sekulariseret, det vil sige betragtet som et rent menneskeligt produkt. Herved var man blot vendt tilbage til de anskuelse, som var rådende hos de romerske jurister i den klassiske romerretts tid. De blandede ikke ret og religion sammen i en pærevælling. Det var noget, man kom ind på i middelalderen, og det var den katolske kirke, som havde ansvaret derfor«.
28. Med hensyn til udførlige fremstillinger om den juridiske metode kan henvises til: *Lisbet Christoffersen*: Kirkeret og Retsvidenskabelig teori og metode, belyst ved eksempler fra sundhedsretten. Kirkeretsantologi 1994 s. 111 ff, *Jørgen Dalberg-Larsen* og *Jens Evald*: Rettens ansigter – en grundbog i almindelig retslære 1998, *W.E. von Eyben*: »Gældende ret« i Festskrift til Alf Ross 1969 s. 97 ff, *samme*: Juridisk grundbog. Bind 1, Retskilderne 1988, *Knud Illum*: Lov og Ret 1945, *Sv. Gram Jensen*: Hvad er retfærdighed? 1983, *samme*: Retssystemets struktur og Kernepunkter i retskildelæren. To bidrag til den almindelige retslære, 1986. *samme*: Almindelig retslære. En introduktion 3. udg. 1998, *Stig Jørgensen*: Retfærdighed og ret I og II 1990 og 1991, *Preben Stuer Lauridsen*: Retslæren 1977, *samme*: Om ret og retsvidenskab. Lærebog i almindelig retslære 1992, *Ruth Nielsen*: Retskilderne 3. udg. 1992, *Alf Ross*: Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi 1953 samt *Morten Wegener*: Juridisk metode 1991. *P. Højlund*: Den forbudte retsfølelse 1992 vil erstatte den gængse juridiske metode med en naturretligt farvet metode baseret på bl.a. Thomas Aquinas' tanker.

29. Forholdets natur har dog navnlig betydning i forbindelse med lovfortolkning, nemlig indbegrebet af de pragmatiske faktorer, der bestemmer fortolkningen, jf. *Alf Ross* anf. værk s. 118. *Stuer Lauridsen* antager ligefrem, at forholdets natur alene er en måde at fortolke de øvrige retskilder på, og ikke i sig selv en retskilde, jf. *Retslæren* s. 374.
30. *Adalbert Erler* bemærker herom lidt syrligt: »Die katholische Kirche, obwohl ein imponierendes Rechtsgebilde, ist mithin kein Rechtsstaatsliches Gebilde.« *Kirchenrecht*. 4. Auflage. München 1975 s. 126.
31. Anf. værk s. 163.
32. *Materialesamling* s. 131 ff.
33. Bemærkningerne herom i det følgende hviler på fremstillingen i *Alf Ross*: Om ret og retfærdighed, kap. II § 12.
34. Det er dog muligt, at fx en bødestraf idømt efter foreningslove vil kunne eksekveres ved domstolens mellemkomst. Men tvangsfuldbyrdelsen sker i så fald ikke i kraft af foreningens love, men fordi det statslige retssystem har reciperet »foreningsretten«. På tilsvarende grundlag er det også muligt, at fx en erhvervsmæssigt begrundet interesse i medlemskab af en forening vil kunne tvangshævdes ved domstolene.
35. »Retsbevidsthed og etik« i *Samfundet og Etikken*. De menneskelige værdiers nødvendighed. 1984. S. 157 f.

2. Retsteologiens genstand og metode

1. Af dansk retsteologisk litteratur eller litteratur af interesse i forbindelse med retsteologi kan nævnes: *Materialesamling, Preben Espersen*: Jura og teologi i kirkeretten. P.B. 1990 s. 805 ff. (*Kirkeretsantologi* 1991 s. 135 ff), *samme*: Samspillet mellem kirkelige og juridiske regler. P.B. 1991 s. 971 ff, *samme*: Folkekirketbegrebet i kirkeretlig belysning. P.B. 1992 s. 529 ff, *Hans Gammeltoft-Hansen*: Kirkerettens dobbelte normsystem. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 152 ff, *Peter Garde*: Kirkeretsvidenskaben og retsteologien 1986 – 1996. *Kirkeretsantologi* 1997 s. 7 ff, *Flemming Kofod-Svendsen*: Kirkerettens dobbelte normsystem. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 166 ff, *Kronikrække i Kristeligt Dagblad* 1991 optaget i *Kirkeretsantologi* 1991 (*Preben Espersen*: Ønsker ved en rund dag. S. 188 ff, *Hans Gammeltoft-Hansen*: Retsteologiens fremtid. S. 191 ff, *Finn Riber Jensen*: Folkekirkelige tomrum? s. 195 ff, *Jørgen Stenbæk*: Kirkeret og retsteologi. S. 198 ff, *Preben Espersen*: Retsteologi og folkekirkelig frihed. S. 202 ff), *Jens Chr. Nielsen*: Kirkeretsvidenskaben og retsteologien 1986-1996. *Kirkeretsantologi* 1997 s. 19 ff, *Jørgen Stenbæk*: Statskirkelighed – folkekirkelighed. P.B. 1989 s. 923 ff, *samme*: Folkekirken mellem den evangelisk-lutherske kirke og staten – en kirkeretlig overvejelse. *Kritisk forum for praktisk teologi* 39/1990 s. 19 ff (*Kirkeretsantologi* 1991 s. 50 ff), *samme*: Kirkeret med og uden teologi. P.B. 1990 s. 245 ff, *samme*: Kirkeret – teologi eller jura. *Teologisk Forum* 1/1991 (*Kristeligt Dagblads tillæg*) *Kirkeretsantologi* 1991 s. 175 ff, *samme*: Kirkeret – principielt og specielt. P.B. 1991 s. 333 ff, *samme*: Retsteologi i Danmark. P.B. 1992 s. 49 ff, *samme*: Folkekirketbegrebet i retsteologisk belysning. P.B. 1992 s. 556 ff. *samme*: Selskab for Kirkeret – status og fremtid. *Kirkeretsantologi* 1997 s. 129 ff. Fra svensk ret kan nævnes: *Göran Göransson*: Om rätten ock rättsteologin. *Svensk Teologisk Kvartalskrift* Årg. 71 1995 s. 111 ff.
2. Jf. *Preben Espersen*: Kirkeretten som juridisk disciplin. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 128 f, *Hans Gammeltoft-Hansen*: Kirkerettens dobbelte normsystem. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 152 ff, *Lars Nordskov Nielsen*: *Materialesamling* s. 131 ff samt *Aagaard*: Identifikation s. 100 ff.
3. Kirkerettens dobbelte normsystem. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 160 ff.

4. Det synes at være et almindeligt fænomen, at sondringen mellem egentlige juridiske videnskaber og andre videnskaber, der indgår i et samspil med juraen, genspejles i sproget. De første har normalt samme navn som deres objekt og slutter på »ret« (strafferet, arveret, forvaltningsret), medens de sidstnævnte begynder med »ret(s)« og slutter med deres objekt (retshistorie, retssociologi), jf. i denne retning *Åke Frändberg* i *Tidskrift for Rettsvitenskap* 1989 s. 18.
5. Jf. *Preben Espersen*: Samspillet mellem kirkelige og juridiske regler. P.B. 1991 s. 971 ff.
6. Jf. *Preben Espersen*: Kirkeretsantologi 1991 s. 125 ff og 135 ff med litteraturhenvisninger.
7. Jf. fx *Jørgen Glenthøj*, der i *Kristeligt Dagblad* 30. januar 1991 taler om »de bedst kvalificerede, for hvem det er et spørgsmål om kirkens væren eller ikke væren at hævde »Jus divinum« som kirkens overordnede normkilde« og som smst. 7. februar 1991 udtaler, at »retspositivisme og kirkepolitisk pragmatisme er derimod konfliktskabende, fordi sådanne tankegange ikke respekterer kirkens overordnede retskilde: Jus divinum, den guddommelige ret«.
8. *Regin Prenter*: Kirkens embede: Udkast til en det kirkelige embedes dogmatik med luthersk udgangspunkt. *Acta Jutlandica XXXVII*:1. Skrifter fra Aarhus Universitet 1965. Jf. også *Regin Prenter* i »Syv kronikker om kirkens ja og nej«. U.å. s. 13, hvor det udtales, at »vi må se i øjnene, at vi har en folkekirkeordning, der på den ene side har bevaret ægte værdifulde og umistelige stykker af gammel kirkelig ret, dvs. en kirkeret, der hviler på og udspringer af nådemidlerne, og på den anden side er stærkt på vej til at indoptage i sig flere og flere rent demokratiske principper, der som sådanne ikke uden videre er den ægte kirkeret gunstige«.
9. Først anførte værk s. 15 ff.
10. Jf. *Bet. 1182/1989* s. 34, *Jørgen Stenbæk*: Forholdet mellem den evangelisk-lutherske kirke og staten – en kirkeretlig overvejelse. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 59 f.
11. *Jørgen Stenbæk*: Kirkeret – teologi eller jura. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 175 ff.
12. *Jørgen Stenbæk*: Kirkeret – principielt og specielt. P.B. 1991 s. 335 ff.
13. *Jørgen Stenbæk* i den note 12 anførte artikel s. 339 f.
14. Kirkerettens dobbelte normsystem. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 153.
15. Jf. *Espersen* s. 32 f og *Hans Gammeltoft-Hansen*: Kirkerettens dobbelte normsystem. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 154 ff samt *samme*: Fagkundskab og domstolsbehandling i *Festskrift till Per Oluf Bolding* 1992.
16. *Kirkeretsantologi* 1991 s. 57 f.
17. P.B. 1990 s. 246.
18. *Dansk Kirketidende* 1990 s. 38.
19. Jf. *Jørgen Stenbæk* i *Kirkeretsantologi* 1991 s. 54 ff.
20. Om sondringen mellem moralske og sociale normer kan henvises til *Jens Glebe-Møller*: Normopløsning og normfornyelse. P.B. 1981 s. 137 ff og *samme*: Om moralen. 1982. *Jørgen Stenbæk* udtaler i *Kirkeretsantologi* 1991 s. 62, at »Confessio Augustana er også social norm for den evangelisk-lutherske kirke«.
21. Jf. *bet. 1182/1989* s. 76, hvor det udtales, at udvalget ingen anledning finder til at foreslå oprettet et specielt lærenævn. Ved lov nr. 336 af 14. maj 1992 om domstolsbehandling af gejstlige læresager er der dog på et begrænset område skabt mulighed for en autoritativ afgørelse, nemlig med hensyn til, om en præst, provst eller biskop i forkyndelsen eller på anden lignende måde har tilsidesat den danske folkekirkes bekendelsesgrundlag.
22. Jf. *Espersen* s. 34 og *A. Pontoppidan Thyssen* i P.B. 1982 s. 513.
23. Jf. *A. Pontoppidan Thyssen* i P.B. 1982 s. 512.
24. Jf. således skrivelser af 19. september 1989 og 13. december 1989, hvori Københavns biskop henviser en præst til at anke spørgsmålet om legaliteten af biskoppens afgørelse med hensyn til en række pålæg af liturgisk indhold til ministeriet. I skrivelse af 22. juni 1990 stadfæstede ministeriet de givne pålæg.

25. Forslag til lov om ændring af lov om folkekirkens økonomi (Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde). Fremsat 8. december 1988 af kirkeministeren.
26. Lov nr. 334 af 24. maj 1989.
27. Betænkning over lovforslag nr. L 131 afgivet af Kirkeudvalget den 19. april 1989.
28. Theologiens videnskabelighed. Gæsteforelæsning ved Københavns Universitet den 11. september 1975. P.B. 1976 s. 563 f.
29. Folkekirkelige tomrum? Kirkeretsantologi 1991 s. 197.
30. Jf. fx *Helge Severinsen* i Dansk Kirketidende 1990, hvor det s. 389 udtales, at man skal »fastholde kirkerettens dobbelte normsystem og uklarheden omkring forholdet mellem stat og kirke« og videre s. 391, at »folkekirken er hverken statslig forvaltning eller bispekirke, men forvaltes ved samtale hen over en bevidst fastholdt retslig uafklarethed«. *Helge Severinsen* imødegås af *Theodor Jørgensen*: Folkekirken i retsligt halvmørke. Kristeligt Dagblad 31. januar 1991, jf. *Helge Severinsens* svar i Kristeligt Dagblad 19. februar 1991, hvor der nu fremsættes det synspunkt, at det »drejer sig om at opnå entydighed ved hjælp af dialektisk tænkning«. Som et andet eksempel på en uklarhedsforkæmper kan nævnes *Ole Brehm Jensen*, der i Tidehverv nr. 10 1990 udtaler: »Min påstand er altså, at kompetenceforholdet mellem kirken og staten lige fra reformationen har ligget i en uklarhed, som i praksis overkommes derved, at kongen, folketinget, ministeren forstår hvad kirken er og ikke er – og forstår sig selv ret – nemlig som tjener – i forhold til kirken. Denne uklarhed, som vi alle hidtil har været bedst tjent med ...«. *Lars Nordskov Nielsen* har i Materialesamling s. 124 f følgende ironiske beskrivelse af uklarhedsspørgsmålet: »Forholdet er jo i virkeligheden det, at der er kolossalt mange, der elsker den nuværende ordening, og det er naturligvis på grund af dens mange tågebanker, der bevirker, at hver gang nogen stikker næsen lidt frem og ud over den sædvanlige grænse, kan man finde noget at slå ham over næsen med. Det kalder man en sund balance. Og enhver forveksling med handlingslamelse er uberettiget.«

3. Grundlovens bestemmelser om folkekirken

1. *Glædemark* s. 1 ff, *Goos og Hansen* s. 35, *Zahle* s. 147.
2. *Matzen og Timm* s. 178, *Berlin* s. 370.
3. Betænkning om forholdet mellem staten og folkekirken s. 6, 20 f og 28 *Berlin* s. 347, *Glædemark* s. 253, *Poul Andersen* s. 631, *Ross* s. 762 f.
4. *Poul Andersen* s. 630.
5. *Berlin* s. 364, *Glædemark* s. 270, men modsat *Zahle* s. 149 og *Hans Gammeltoft-Hansen* i Grundloven med kommentarer s. 47.
6. Jf. *Berlin* s. 365, men herimod *Poul Andersen* s. 630 f, der antager, at § 4 ikke udelukker lovgivningsmagten fra at ændre folkekirkens bekendelsesskrifter, når blot folkekirken forbliver evangelisk-luthersk. *Glædemark* antager s. 254, at symbolforpligtelsen efter 1849, da den ikke mere som under enevælden delvis er forfatningsmæssig bestemt, i større omfang kan gøres til genstand for lovgivning.
7. Betænkning 952/1982 s. 42, *Goos og Hansen* s. 35 f, *Berlin* s. 367, *Glædemark* s. 265. *Zahle* udtaler s. 149, at det vel må antages, at støtten i hvert fald skal være økonomisk.
8. *Zahle* s. 149.
9. Betænkning 952/1982 s. 42.
10. Betænkning 952/1982 s. 48.
11. Folkekirkens økonomi. Maj 1995.
12. *Zahle*. Foreløbig udgave s. 294.
13. Lovbekendtgørelse nr. 561 af 25. juni 1997 om folkeskolen § 5.
14. *Glædemark* s. 265 ff.

15. *Glædemark* s. 270.
16. *Goos og Hansen* s. 36, *Matzen og Timm* s. 183 ff, *Larsen II* s. 15 ff.
17. *Zahle*. Foreløbig udgave s. 294.
18. *Ross* s. 763.
19. Jf. *Roesen* s. 18 f.
20. *Zahle* s. 149 og *Hans Gammeltoft-Hansen* i *Grundloven med kommentarer* s. 50.
21. *Roesen* s. 19 f.
22. *Zahle* s. 149.
23. *Berlin* s. 359.
24. *Forhandlingerne på Rigsdagen 1848-49* sp. 2165.
25. *Ross* s. 760, *Forhandlingerne 1848-49* sp. 2507, 3055, 3058.
26. *Grundloven 1866 § 75*, *grundloven 1915 og 1920 § 73*, *grundloven 1953 § 66*. I det i 1939 vedtagne grundlovsforslag, der imidlertid faldt ved folkeafstemningen, var der til reglen i § 73 (ny § 71) tilføjet: »Ændringer vedrørende Kirkens indre Forhold kan kun gennemføres, efter at Forhandlinger derom er ført med Biskopperne.«
27. *Forhandling 1948-49 2508*. *Matzen og Timm* s. 368 f, *Glædemark* s. 254 ff, *Ross* s. 762, *Roesen* s. 334 f, *Zahle* s. 149.
28. *Ross* s. 762.
29. H.J.H. *Glædemark*: Kirkeforfatningsspørgsmålet i Danmark indtil 1874. En historisk-kirkeretlig studie. 1948.
30. *Betænkning 1854*.
31. *Betænkning 1870*.
32. *Betænkning 1904-07*.
33. *Betænkning angående forholdet mellem staten og folkekirken*. 1940. Den i 1964 nedsatte strukturkommission havde ubegrænset kommissorium, men undgik bevidst at komme ind på forfatningsspørgsmål, jf. *Roesen* s. 335.
34. *Roesen* s. 335.
35. *Roesen* s. 335, jf. *Ross* s. 763 note 62.
36. *Roesen* s. 335.
37. *P.G. Lindhardt*: *Stat og kirke* 2. udg. 1967 s. 162 f.
38. *Ross* s. 763, jf. *Poul Andersen* s. 630 og *samme*: *Forvaltningsret* s. 60 og 72 f, *Christoffer- sen* s. 316 f.
39. Jf. *Berlin* s. 342, *Poul Andersen* s. 628 og *Ross* s. 752.
40. Lov nr. 285 af 29. april 1992 om Den Europæiske Menneskerettighedskonvention. Loven bygger på betænkning nr. 1220/1991 om Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og dansk ret. Med hensyn til litteratur om menneskerettigheder henvises til note 15 til kapitel 1. Jf. også *Hanne Fledelius og Birgitte Juul*: *Freedom of Religion*. Det Danske Center for Menneskerettigheders forskningsserie 1992. Sammenfattende artikel om sidstnævnte værk: *Hanne Fledelius og Birgitte Juul*: *Religionsfrihed i Danmark*. Det Danske Center for Menneskerettigheder 1992. *Peer Lorenzen, Lars Adam Rehof og Tyge Trier*: *Den Europæiske Menneskerettighedskonvention med kommentarer*. 1994. *Peter Garde*: *Retfærdig rettergang og præsteretten*. EU-ret og Menneskeret nr. 1 1997 s. 33 ff, *samme*: *Mindretalskirkers og trossamfunds retlige stilling i Kongeriget Danmark – Frihed uden lighed*. *Kirkeretsantologi* 1994 s. 295 ff, *Eva Maria Larsen*: *Religionen og menneskerettigheder*. *Kristeligt Dagblads kronik* 4. april 1998.
41. Jf. *Ross* s. 754 og *Hans Gammeltoft-Hansen* i *Grundloven med kommentarer* s. 322.
42. Der har dog om dette spørgsmål i teorien tidligere været ført en ret omfattende og til dels kuriøs diskussion, jf. således *Matzen og Timm* s. 107 f, *Laurits Th. Arnskov* i *U.f.R* 1911 B s. 97 ff, *Berlin* s. 349 f, *Poul Andersen* s. 633 og *Ross* s. 754.
43. Jf. *Berlin* s. 350, *Poul Andersen* s. 633, men anderledes med hensyn til kirker *Ross* s. 754.

44. Spørgsmålet besvares benægtende af *Matzen og Timm* s. 108 f, *Ross* s. 754 og af *Roesen* s. 331, men bekræftende af *Poul Andersen* s. 633.
45. Jf. *Matzen og Timm* s. 107, *Berlin* s. 350, *Poul Andersen* s. 633, *Ross* s. 754 og *Zahle* Menneskerettigheder s. 144.
46. Jf. *Matzen og Timm* s. 108, *Berlin* s. 350 *Poul Andersen* s. 633, *Ross* s. 754 og *Zahle* Menneskerettigheder s. 144.
47. Jf. *Berlin* s. 349, *Poul Andersen* s. 632, *Ross* s. 753 jf. s. 736 og *Zahle* Menneskerettigheder s. 146.
48. Jf. *Matzen og Timm* s. 112 og *Poul Andersen* s. 632.
49. *Ross* s. 756.
50. *Max Sørensen*: Statsforfatningsret 1969 s. 355.
51. *Max Sørensen*: Statsforfatningsret 2. udg. 1973 s. 374 f.
52. *Peter Germer*: Statsforfatningsret 2. udg. 1995 s. 279.
53. Cfr. dog *Zahle*: Menneskerettigheder s. 144.
54. Straffelovens §§ 232 og 233.
55. *Matzen og Timm* s. 110.
56. *Goos og Hansen* s. 33.
57. *Berlin* s. 352, *Ross* s. 757 og *Roesen* s. 330.
58. Jf. *Matzen og Timm* s. 99.
59. Jf. herom *Matzen og Timm* s. 102 ff.
60. Jf. *Matzen og Timm* s. 100, *Berlin* s. 354, *Poul Andersen* s. 641, *Ross* s. 760, *Roesen* s. 331 og Kirkeministeriets skrivelse af 8. november 1951. Til de reelle ydelser hørte også tidligere tiendeydelser, jf. *Matzen og Timm* s. 100 ff.
61. Jf. *Matzen og Timm* s. 99, *Berlin* s. 354, *Poul Andersen* s. 639, *Ross* s. 760 og *Roesen* s. 331.
62. *Matzen og Timm* s. 99.
63. U.f.R. 1899 46 H.
64. Den kommunale interesse. Studier over kommunalrettens udvikling. 1993. S. 269 ff.
65. *Claus Haagen Jensen*: Kommunalret 1972 s. 40 f.
66. FOB 1973 s. 109 f.
67. *Erik Harder*: Dansk kommunalforvaltning II. Opgaver. 2. udg. 1987 s. 111 ff.
68. Jf. *Mogens Heide-Jørgensen*: Den kommunale interesse. Studier over kommunalrettens udvikling s. 268 ff.
69. *Zahle*: Menneskerettigheder. S. 145 f. Således også *Hans Gammeltoft-Hansen* i Grundloven med kommentarer s. 352 f.
70. *Erik Harder*: Dansk kommunalforvaltning II. Opgaver. 2. udg. 1987 s. 114.
71. Om Grundlovens § 70 i almindelighed og bestemmelsens anvendelse under skiftende lovgivning kan henvises til *Goos og Hansen* s. 33 f, *Matzen og Timm* s. 76 ff, *Berlin* s. 355 ff, *Poul Andersen* s. 634 ff, *Roesen* s. 329 f, *Ross* s. 757 f, *Zahle*. Menneskerettigheder s. 146 ff og *Lars Adam Rehof* i Grundloven med kommentarer s. 331 ff.
72. Jf. *Matzen og Timm* s. 76, *Berlin* s. 355 og *Poul Andersen* s. 634.
73. Jf. FOB 1988 s. 125.
74. Jf. FOB 1976 s. 206, 1977 s. 435, 1983 s. 101 og 248 samt 1988 s. 125.
75. FOB 1988 s. 126.
76. Lov nr. 25 af 11. februar 1871 om regeringens førelse i tilfælde af kongens umyndighed, sygdom eller fraværelse § 5.
77. Jf. *Matzen og Timm* s. 85 f.
78. Jf. *Matzen og Timm* s. 86.
79. I årene 1968-71 beklædtes embedet som kirkeminister af et medlem af en frimenighed uden for folkekirken, jf. *Roesen* s. 20. Om dommere jf. *Ross* s. 759.

80. Jf. *Matzen* og *Timm* s. 79 f, *Berlin* s. 359, *Poul Andersen* s. 637, *Roesen* s. 246 og *Zahle*. Menneskerettigheder s. 148.
81. Lov nr. 310 af 16. maj 1990 om ansættelse i stillinger i folkekirken mv. § 1.
82. Jf. *Matzen* og *Timm* s. 80 og *Roesen* s. 246.
83. Jf. *Berlin* s. 360.
84. Jf. *Poul Andersen* s. 637 f og *Zahle* Menneskerettigheder s. 148.
85. Lovbekendtgørelse nr. 588 af 8. september 1987 § 1.
86. Jf. U.f.R. 1989 736 H, hvor et medlem af Jehovas Vidner, der af religiøse grunde ikke ønskede at aftjene nogen form for værnepligt, blev idømt 6 måneders ubetinget fængsel svarende til tjenestetiden ved aftjening af værnepligt i CF-korpset.
87. Jf. *Hurwitz* s. 32, Kommenteret straffelov s. 73 og *Krabbe* s. 388. Ved dommen i U.f.R. 1955 875 Ø blev en tiltalt, der kort før gudstjenestens begyndelse stillede sig ved siden af prædikestolen og begyndte at oplæse en tale, straffet efter § 137, stk. 2, idet han måtte have forudset, at den derved forvoldte forstyrrelse strakte sig ind over tidspunktet for gudstjenestens begyndelse.
88. Jf. *Hurwitz* s. 314, Kommenteret straffelov s. 75 og *Krabbe* s. 139.
89. Jf. *Krabbe* s. 392.
90. Jf. *Hurwitz* s. 315 f.
91. Jf. *Waaben* s. 208.
92. Jf. således *P. Germer*: Ytringsfrihedens væsen 1973 s. 204 ff, men heroverfor bet. 553/1969 s. 26 samt *Max Sørensen* i *Juristen* 1973 s. 360 f.
93. Jf. *Hurwitz* s. 6 f, Kommenteret Straffelov s. 304 og *Waaben* s. 207.
94. Lovbekendtgørelse nr. 279 af 17. juni 1983.
95. Lov nr. 277 af 8. maj 1991.

4. Folkekirkelige begrebsbestemmelser

1. Jf. *Preben Espersen*: Folkekirkebegrebet i kirkeretlig belysning. P.B. 1992 s. 529 ff og *Jørgen Stenbæk*: Folkekirkebegrebet i retsteologisk belysning. P.B. 1992 s. 556 ff.
2. Efter Danske Lovs anden bog kapitel 9 skulle kirketugten om nødvendigt håndhæves ved bandlysning. Hvis den bandlyste ikke inden »år og dag«, dvs. 1 år og 6 uger, ved »åbenbarlig bekendelse og afbøn« igen var indlemmet i menigheden, skulle han landsforvises, jf. D.L. 2-9-15.
3. Jf. således *E.F. Larsen*: Den Danske Kirkeret. Tredie Bog. Kirkens Styrelse. 1912 (Det udkomne) s. 33 f, *Mogens Hvidt*: *Juristen* 1966 s. 260, *Roesen* s. 19, *Ditlev Tamm*: U.f.R. B 1977 s. 115, *Aalborg Stiftsbog* 1989 s. 17 og *Kritisk forum for praktisk teologi* 39/1990 s. 6 ff, *Jørgen Stenbæk*: *Haderslev Stiftsbog* 1984 s. 65 og P.B. 1990 s. 252, *Zahle*: Foreløbig udgave s. 290 og 292 og *Dansk forfatningsret* 2 1989 s. 215, *Espersen*: s. 30 ff, *Steffen Kjeldgaard-Pedersen*: *Kristeligt Dagblad* 23. februar 1990, *Per Schaumburg-Müller*: U.f.R. B 1990 s. 166 f. Anderledes dog *Henrik Christiansen*: P.B. 1990 s. 206 ff, *Flemming Kofod-Svendsen*: *Kristeligt Dagblad* 21. marts 1990, og specielt med hensyn til spørgsmålet om forkyndelsesfrihedens grænser: *Gammeltoft-Hansen*. Ledelsesstruktur s. 144 ff, og måske i nogen grad *Lars Nordskov Nielsen*: *Materialesamling* s. 131 ff.
4. Jf. *Ross* s. 763, *Gammeltoft-Hansen* s. 16, *Mogens Hvidt*: *Juristen* 1966 s. 260, *Lars Nordskov Nielsen*: *Materialesamling* s. 125, *Roesen* s. 17 og 175, *Espersen* s. 25 f.
5. Jf. *Espersen* s. 30 ff.
6. Jf. således bl.a. Folketingets kirkeudvalgs betænkning af 3. maj 1990 over forslag til lov om ansættelse i stillinger i folkekirken mv. (lovforslag nr. L 138. Folketinget 1989-90), hvori det udtales: »Under samråd med kirkeministeren har denne over for udvalget

- bekræftet, at der ikke i forbindelse med lovforslaget sker nogen ændring i de gældende bestemmelser om ordination og kollats. Ordination og kollats vil således fortsat være en forudsætning for at kunne tiltræde et embede som præst i folkekirken.«
7. *Henrik Christiansen*: P.B. 1990 s. 207, *Gammeltoft-Hansen* s. 16 og *Roesen* s. 175 antager, at kollatsens genstand og biskoppens forkyndelsestilsyn er to sider af samme sag. Heroverfor står *Espersen* s. 34, *Ditlev Tamm*: Kirkeretsantologi 1991 s. 68 f og *Zahle*: Foreløbig udgave s. 291 f, der ikke vil tillægge kollatsen dette indhold.
 8. Jf. *Henrich Ussing*: Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater, med dens vigtigste Fordele og Mangler samt muelige Forbedringer. 2. Deel 1786 s. 22 ff.
 9. Jf. *Espersen* s. 15 og *Ditlev Tamm*: Forholdet mellem stat og kirke. Viborg Stifts Årbog 1990 s. 46 (Kirkeretsantologi 1991 s. 70) og *samme*: Kirken som juridisk størrelse. Kritisk forum for Praktisk Teologi nr. 39 s. 10.
 10. Jf. *Espersen* s. 25.
 11. Lov nr. 352 af 6. juni 1991 om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning.
 12. Jf. den i note 11 nævnte lov §§ 2 og 3.
 13. Anderledes *Christoffersen* s. 89 ff.
 14. Jf. *Poul Andersen* s. 630 og *samme*: Forvaltningsret s. 60 og 72 f, *Ross* s. 763 og *Espersen* s. 24.
 15. Jf. *Poul Andersen*: Forvaltningsret s. 61 ff, 72 f og *Hans Gammeltoft-Hansen* i Grundloven med kommentarer s. 319.
 16. Jf. bekendtgørelse nr. 891 af 23. november 1993 som ændret ved bekendtgørelse nr. 33 af 8. juni 1998 om folkekirkenes deltagelse i mellemkirkeligt arbejde.
 17. Jf. § 23.
 18. Jf. *Harald Jørgensen* s. 59, 238 ff, 378 f og 503, *Erik Nørr*: Præst og Administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841. 1981 og *Pontoppidan Thyssen* s. 25.
 19. Jf. om brug af sognekirke kirkebestyrelseslovens § 5 og om gudstjenesters og kirkelige handlingers afvikling samme lovs § 18.
 20. Jf. fx *Henrik Christiansen* i P.B. 1990 s. 208. *A. Pontoppidan Thyssen* udtaler i P.B. 1982 s. 512, at folkekirken som helhed »ikke kun er en borgerlig indretning, den er jo formidler af en fælles kirkehistorisk, dogmatisk og gudstjenstlig tradition«.
 21. Jf. fx *Jørgen Kristensen* i en henvendelse til Folketinget af 10. januar 1989 »Herningerklæringen«, hvori det hedder, at »Grundlovens sprogbrug giver altså rig anledning til den misforståelse, at den danske folkekirke er et kirkesamfund, der er bare ikke dækning herfor i virkeligheden, sålænge den nævnte kirkeforfatning ikke er udført og har gjort kirkevæsenet til et kirkesamfund«, *Helge Severinsen* i Dansk Kirketidende 1990 s. 389: »Folkekirken består af lokale folkekirker, hver med sit folkevalgte menighedsråd« og *Jørgen Stenbæk* i P.B. 1989 s. 924: »Jeg er enig i, at den danske folkekirke i sin samlede totalitet ikke er et kirkesamfund.« *Anna Marie Aagaard* udtaler i Identifikation s. 97: »I sin totalitet er heller ikke Folkekirken et kirkesamfund«. *Herluf Eriksen* betragter i Dansk Kirketidende 1984 s. 271 vel folkekirken som en bekendelseskirke, men udtaler samme sted s. 276, at »det enkelte sogn udgør for mig det egentlige grundlag i kirken«.
 22. Jf. *Berlin* s. 365 og *Espersen* s. 20, men herimod *Poul Andersen* s. 630 f, der antager, at § 4 ikke udelukker lovgivningsmagten fra at ændre folkekirkens bekendelsesskrifter, når blot folkekirken forbliver evangelisk-luthersk. *Glædemark* antager s. 254, at symbolforpligtelsen efter 1849, da den ikke mere som under enevælden delvis er forfatningsmæssig bestemt, i større omfang kan gøres til genstand for lovgivning.
 23. Jf. *Espersen* s. 22 ff.
 24. Jf. *Espersen* s. 27 ff.
 25. Økonomilovens kap. 2.

26. Lov nr. 309 af 16. maj 1990 om folkekirkens institutioner til uddannelse og efteruddannelse af præster.
27. Økonomiloven § 13.
28. Lov nr. 310 af 16. maj 1990.
29. Lovbekendtgørelse nr. 678 af 17. september 1998.
30. Jf. *Roesen* s. 54 ff.
31. Betænkning nr. 1182/1989 kap. 4 og 5 samt Udkast til lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager. København 1991. Lov nr. 336 af 14. maj 1992 om domstolsbehandling af gejstlige læresager.
32. Lov nr. 334 af 24. maj 1989 om ændring af lov om folkekirkens økonomi (Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde).
33. Betænkning afgivet af kirkeudvalget den 19. april 1989.
34. Bekendtgørelse nr. 891 af 23. november 1993 om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde som ændret ved bekendtgørelse nr. 333 af 8. juni 1998
35. Lov nr. 352 af 6. juni 1991.
36. For personer, der er døbt i andre evangelisk-lutherske trossamfund end folkekirken eller i øvrigt døbt med den kristne dåb uden for folkekirken, gælder nogle yderligere betingelser, jf. lovens § 1.
37. Jf. *Preben Espersen: Kirkeretten som juridisk disciplin. Juristen* 1989 s. 285 og *Roesen* s. 77.
38. Lov nr. 204 af 24. maj 1972 om valgmenigheder.
39. Jf. *Aagaard: Identifikation* s. 99.
40. Lovens § 39.
41. Ansættelsesloven, jf. bekendtgørelse nr. 467 af 18. juni 1991 om menighedsråds medvirken ved ansættelse i præstestillinger m.m., som ændret ved bekendtgørelse nr. 63 af 29. januar 1999.
42. Lovbekendtgørelse nr. 511 af 16. juni 1994 om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, jf. bekendtgørelse nr. 745 af 16. august 1994 om bispevalg.
43. Jf. den i note 42 nævnte lov.
44. Lovbekendtgørelse nr. 571 af 21. juni 1996 om menighedsråd.
45. Lovens § 35.
46. Jf. lovens § 38. I Norge har spørgsmålet om lokalmenighedernes ret til at vælge mellem den hidtidige autoriserede liturgi og ny autoriseret liturgi givet anledning til betydelig debat og en højesteretsafgørelse, der gik lokalmenighederne imod, jf. *Jens Edvin Andreassen: Konge, rikskirke og lokalmenighet. Om Kongens forfatningsrettslige stilling indenfor Den norske kirke – særlig i konfessionelle og rituelle spørgsmål.* Oslo 1989.
47. Lovens § 38.
48. Lovens § 37.
49. Jf. *Roesen* s. 202 f.
50. Lovbekendtgørelse nr. 678 af 17. september 1998 om tjenestemænd § 24.
51. Tjenestemandsløven § 28.
52. *Matzen og Timm* s. 1.
53. *Berlin* s. 366.
54. Folketingstidende 1968-69, tillæg B, sp. 1929-30.
55. Medlemskabslov § 1.
56. Bekendtgørelse nr. 57 af 24. januar 1992 § 2.
57. Jf. således for Sveriges vedkommende religionsfrihetslag 1951:680 § 4, hvori det hedder: »Med trossamfund förstås, förutom svenska kyrkan, sammanslutning för religions verksamhet, vari ingår att anordna gudstjänst« og Statens offentliga utredningar 1992:9, Ekonomi och rät i kyrkan s. 247. Den svenske betænkning betragter også den danske folkekirke som et trossamfund jf. s. 214. For Norges vedkommende tales der i Norges

offentlige utredninger 1989:7 s. 16 om »en sterkere bevissthet om Den norske kirkes særpreg som trossamfunn«.

58. Jf. *Espersen* s. 20.
59. Jf. *Preben Espersen* i Kirkeretsantologi 1991 s. 190, og i P.B. 1991 s. 971 ff: Samspillet mellem kirkelige og juridiske regler.
60. Jf. *Roesen* s. 355 ff.
61. Indholdet af et egentligt over- og underordningsforhold er typisk beføjelser for den overordnede til at føre tilsyn med den underordnedes virksomhed og afkræve ham de i så henseende fornødne oplysninger, til at meddele ham bindende, generelle og konkrete tjenestebefalinger og til af egen drift eller efter klage at omgøre hans afgørelser og beslutninger, jf. *Poul Andersen: Dansk Forvaltningsret* s. 64.

5. Folkekirkens »indre anliggender«

1. Jf. hertil *Louis Petersen* s. 18 ff. Også Bet. 1940 indeholder en række mindretalsforslag med tilhørende lovudkast, der indeholder bestemmelser om indre kirkelige anliggender, jf. således betænkningens s. 24, 27 og 31.
2. Betænkning afgivet af forfatningskommissionen af 1946, 1953.
3. Lov nr. 473 af 12. juni 1996 om Folketingets Ombudsmand § 9.
4. *E.F. Larsen: Den Danske Kirkeret. Tredie Bog. Kirkens Styrelse 1912 (Det udkomne)* s. 33 f, *Mogens Hvidt: Juristen* 1966 s. 260, *Roesen* s. 19, *Ditlev Tamm: U.f.R. 1977 B* s. 115, *Aalborg Stiftsbog* 1989 s. 17 og *Kritisk forum for praktisk teologi* 39/1990 s. 6 ff, *Jørgen Stenbæk: Haderslev Stiftsbog* 1984 s. 65 og P.B. 1990 s. 252, *Zahle: Foreløbig udgave* s. 290 og 292 og *Dansk forfatningsret* 2 1989 s. 215, *Espersen* s. 30 ff, *Steffen Kjeldgaard Pedersen: Kristeligt Dagblad* 23. februar 1990, *Per Schaumburg-Müller: U.f.R. 1990 B* s. 166 f. Anderledes dog *Henrik Christiansen: P.B. 1990* s. 206 ff, *Flemming Kofod-Svendsen: Kristeligt Dagblad* 21. marts 1990, og specielt med hensyn til spørgsmålet om forkyndelsesfrihedens grænser: *Gammeltoft-Hansen: Ledelsesstruktur* s. 144 ff og måske i nogen grad *Lars Nordskov Nielsen: Materialesamling* s. 131 ff.
5. Med det ret så ubestemte udtryk »nogle« sigtes formentlig til »kirkelige kredse«, jf. *Roesen* s. 175, idet der så vidt ses ikke er juridiske forfattere, der i nyere tid har bestridt lovgivningsmagtens kompetence.
6. *Roesen* s. 19.
7. Lov af 9. marts 1917 (*Lex Vaalse*), hvorefter en sognepræst blev indsat uden kollats fra biskoppen, der blev fritaget for at føre tilsyn med præsten for så vidt angik prædikeembedet, sakramenternes forvaltning samt sjælesorgen i det hele. Tilsynet overgik til kirkeministeren.
8. Lov nr. 79 af 3. marts 1948 om adgang for biskopper til fritagelse i visse tilfælde for at føre tilsyn med en menighed og dennes præster. Loven var foranlediget af, at en biskop ikke ville ordinere og meddele kollats til en kvindelig præst.
9. *Roesen* s. 175.
10. *Hans-Gammeltoft-Hansen: Folkekirkens ledelsesstruktur – juridisk belyst. Tidsskriftet »Fønix«* 1986 s. 146.
11. *Zahle. Foreløbig udgave* s. 292.
12. *Zahle. Foreløbig udgave* s. 290.
13. *Materialesamling* s. 131 ff.
14. *Den folkekirkelige forkyndelsesfrihed. Haderslev Stiftsbog* 1984 s. 65.
15. *Bent Christensen: Nævn og Råd* 1958. Navnlig s. 131 ff. *Poul Andersen: Dansk Forvaltningsret* 5. udg. 1963 s. 48 ff.

16. *Bent Christensen og Preben Espersen*: Retsforholdet mellem politikere og embedsmænd 1983 s. 64 ff.
17. Betænkning 894/1980. Kommunale styrelsesformer og kommunalpolitikernes arbejdsvilkår mv. s. 96.
18. Lov nr. 238 af 4. juni 1980 om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning.
19. *Bent Christensen og Preben Espersen*: Retsforholdet mellem politikere og embedsmænd 1983 s. 84 f.
20. *Jørgen Stenbæk* har peget på, at biskoppen af *retsteologiske* grunde ikke *kan* indgå i et forvaltningshierarki. P.B. 1994 s. 118 ff.
21. Betænkning om folkekirken i det moderne samfund. Betænkning 610/1971 s. 130.
22. *Roesen* s. 335.
23. *Ross* s. 763, *Gammeltoft-Hansen* s. 16, *Mogens Hvidt*: Juristen 1966 s. 260, *Lars Nordskov Nielsen*: Materialesamling s. 125, *Roesen* s. 17 og 175, *Espersen* s. 25 f.
24. Lov af 9. marts 1917.
25. Lov nr. 173 af 4. juni 1947.
26. Lov nr. 79 af 3. marts 1948.
27. Ministerens anordningsmyndighed udøves ofte formelt gennem kongelige anordninger eller resolutioner.
28. *Ross* s. 762.
29. D.L. 2-1.
30. *Jørgen Stenbæk*: Folkekirken mellem den evangelisk-lutherske kirke og staten – en kirkeretlig overvejelse. Kritisk forum for praktisk teologi 39/1990 s. 31.
31. Materialesamling s. 125 f.
32. *Jørgen Stenbæk*: Kirkeret med og uden teologi. P.B. 1990 s. 246 f.
33. Jf. fx lov af 4. marts 1857 om dåbstvangens bortfald. Se hertil også *Preben Espersen*: Kirkeretten som juridisk disciplin. Juristen 1989 s. 285.
34. Kritisk forum for praktisk teologi 39/1990 s. 28.
35. P.B. 1990 s. 247.
36. P.B. 1990 s. 251.
37. P.B. 1990 s. 252.
38. Kritisk Forum for praktisk teologi 39/1990 s. 23.
39. P.B. 1989 s. 925.
40. Jf. *Gammeltoft-Hansen* s. 33.

6. Folkekirkenes bekendelsesgrundlag og liturgi

1. *Matzen og Timm* s. 117 ff, *E.F. Larsen* I s. 11 ff, *Alfred Th. Jørgensen*: Den danske folkekirkes bekendelsesskrifter oversatte med anmærkninger og historisk indledning 1937, *samme*: Vore lutherske bekendelsesskrifter P.B. 1944 s. 329 ff og *samme*: Vore bekendelsesskrifter P.B. 1953 s. 146, *Berlin* s. 365 f, *Gledemark* s. 254, *Leif Grane*: Confessio Augustana. Oversættelse med noter. 3. udg. 2. opl. 1972, *samme*: Den danske folkekirkes bekendelsesskrifter ved Leif Grane 1976, *Espersen* s. 20.
2. Jf. *Matzen og Timm* s. 120 f, *E.F. Larsen* I s. 14 og *Zahle*. Foreløbig udgave s. 289.
3. Ved kongelig resolution af 19. februar 1992 er autoriseret en ny oversættelse af hele Bibelen.
4. Privilegium af 6. maj 1740.
5. Jf. *Matzen og Timm* s. 121 og *E.F. Larsen* I s. 14.
6. Som eksempel på en privat udgivelse kan nævnes *T. Skat Rørdam*: Det ny Testament oversat med anmærkninger til oplysning for kristne lægfolk. 1. bind 2. udg. 1894 og 2. bind 2. udg. 1895. Kirkeministeriet har endvidere i skrivelse af 14. januar 1893 udtalt, at

der intet er til hinder for, at der til brug for den herværende romersk-katolske menighed udgives en oversættelse af det nye Testamente på grundlag af Vulgata, når det på titelbladet tydelig betegnes, at bogen ikke henhører til de af Vajsenhuset udgivne Nye Testamenter.

7. Jf. D.L. 2-4-6 og *Matzen og Timm* s. 128 f, *E.F. Larsen* I s. 12 og *Roesen* s. 201.
8. Præsteløftet har dog ingen selvstændig juridisk betydning, jf. Bet. 1182/1989 s. 34.
9. Jf. *Roesen* s. 201 f.
10. S. 130 f.
11. S. 630 f.
12. S. 254.
13. Kirkeministeriets skrivelse af 25. februar 1997 til Folketingets Kirkeudvalg.
14. S. 120.
15. S. 365. *Berlin* henviser i denne forbindelse til, at det fx i den Augsburgske Konfession art. 18 (skal være 17. P.E.'s bem.) fastslås, at de vantro eller ugudelige mennesker skal »pines uden ende«, og i art. 9, at børn, som forældrene ikke har fået døbt, er evig fordømte. *Berlin* karakteriserer disse udsagn som »sætninger, som vel de færreste af folkekirkens præster i nutiden opfatter helt bogstaveligt«.
16. Jf. *Schwarz Lausten*: Kirkeordinansen.
17. Skrivelse af 16. november 1950.
18. Kongelig resolution af 12. juni 1992.
19. Jf. *Espersen* s. 27 ff.
20. Gamle Testamente ved kgl. resolution af 16. december 1931, De apokryfiske bøger ved kgl. resolution af 23. april 1953 og Nye Testamente ved kgl. resolution af 15. juni 1948. Ved kongelig resolution af 19. februar 1992 er autoriseret ny oversættelse af hele Bibelen.
21. Kongelig resolution af 6. juli 1988.
22. Kongelig resolution af 12. juni 1992.
23. Kongelig resolution af 6. marts 1987.
24. Anordning nr. 744 af 2. december 1989.
25. Lovbekendtgørelse nr. 571 af 21. juni 1996 om menighedsråd.
26. Lovens § 35.
27. Jf. menighedsrådslovens § 38, stk. 1.
28. Jf. menighedsrådslovens § 38, stk. 2.
29. Da loven om registreret partnerskab ikke gælder for Færøerne deltog Færøernes biskop ikke i initiativet.
30. Kirkeministeriets skrivelse af 15. april 1998.
31. Kirkeministeriets skrivelse af 26. oktober 1998.
32. Kirkeministeriets skrivelse af 3. oktober 1997.
33. *Matzen og Timm* s. 250 f, *E.F. Larsen* I s. 51 samt *Roesen* s. 171.
34. Der afholdes dog i praksis stadig i et vist omfang eksamenslignende kundskabsprøver med skriftlige og mundtlige opgaver, jf. *Henrik Christiansen* i P.B. 1984 s. 5 ff: Om bispeeksamen og ordination, hvor det bl.a. anføres, at man fortsat må antage, »at bispeeksamen også nu som en del af sin funktion og sit formål har prøvelse af kundskaber, også af de kundskaber, som præstekandidaterne har erhvervet sig igennem pastoralseminariets undervisning«. *Jørgen Stenbæk* har anført, at der *retsteologisk* må gøres opmærksom på, at hvis der krævedes en særlig faglig prøve for at kunne opstille til bispevalg i lighed med, hvad der finder sted ved besættelse af videnskabelige stillinger ved de teologiske fakulteter, så ville man let nå dertil, at den enkelte biskop eller biskopperne i forening ansås for at sidde inde med en teologisk sagkundskab og dermed sammenhængende læreautoritet, som vanskeligt kunne forenes med det almindelige præstedømmes almindelige læremyndighed. P.B. 1994 s. 119.
35. Jf. *Roesen* s. 171.

36. Jf. Kirkeministeriets skrivelse af 14. maj 1924.
37. *Matzen og Timm* s. 250 f, *E.F. Larsen* 1 s. 52 ff, *Roesen* s. 171 ff samt *Henrik Christiansen* i P.B. 1984 s. 5 ff: Om bispeeksamen og ordination.
38. Folketingets Kirkeudvalgs betænkning af 3. maj 1990 over forslag til lov om ansættelse i stillinger i folkekirken mv. (lovforslag nr. L 138. Folketinget 1989-90).
39. Under vakance i bispeembedet eller i biskoppens forfald kan domprovsten som biskoppens stedfortræder foretage ordination. Efter praksis kan også en afgået biskop foretage ordination efter bemyndigelse fra en biskop, jf. *Roesen* s. 171.
40. Jf. *Roesen* s. 172.
41. Jf. *Matzen og Timm* s. 192 f og *Roesen* s. 172.
42. Jf. Kirkeministeriets skrivelse af 12. april 1862.
43. *Matzen og Timm* s. 252 f, *Roesen* s. 173 ff og *Espersen* s. 34.
44. Kirkeministeriets skrivelse af 21. marts 1947.
45. *Henrik Christiansen*: P.B. 1990 s. 207, *Gammeltoft-Hansen* s. 16 og *Roesen* s. 175.
46. *Espersen* s. 34, *Ditlev Tamm*: Kirkeretsantologi 1991 s. 68 f og *Zahle*. Foreløbig udgave s. 291 f.
47. *Matzen og Timm* s. 129 og 252, *E.F. Larsen* 1 s. 53 ff samt *Roesen* s. 176.
48. Lovens § 5.
49. Kgl. resolution af 27. august 1870, jf. bekendtgørelse af 2. september 1870. Kirkeministeriet har udtalt, at præsteløftets ordlyd er fastlagt ved kgl. resolution af 27. august 1870 og ikke siden er ændret, bortset fra, at der – uden at det er fundet nødvendigt at udvirke ny kgl. resolution – er tilladt nogle uvæsentlige, sproglige moderniseringer, ligesom der er tilladt, at ordet »embedsbrødre« i den oprindelige opfattelse kan erstattes med ordet »kaldsfæller«. Kirkeministeriet skrivelse af 9. marts 1989 til Folketingets Kirkeudvalg.
50. Jf. bet. 1182/1989 s. 34, *Asger Gewecke* P.B. 1992 s. 632 og *Jørgen Stenbæk*: Kritisk forum for praktisk teologi nr. 39 1990 s. 28. En anden sag er, at præster i visse tilfælde har påberåbt sig præsteløftet under straffesager og at dette forhold er indgået i vurderingen af, om det fornødne forsæt til lovovertrædelsen har foreligget, jf. således U.f.R. 1903 B s. 302 H (Ifversensagen). I en sag, hvor en præst var tildelt en irrettesættelse for at bære præstekjole under en demonstration mod fri abort, påberåbte præsten sig sit præsteløfte og sin ordination som grundlag for ret til at bære præstekjole under demonstrationen. Dette synspunkt blev afvist af Højesteret, jf. U.f.R. 1998. 894 H.
51. Om det tidligere gejstlige retssystem kan henvises til: Bet. 1182/1989 s. 65 ff, *Matzen og Timm* s. 239 ff, *A. Bach*: Om retsplejen i gejstlige sager. U.f.R. 1951 B s. 251 ff, *P.G. Lindhardt*: Forkyndelsesfrihed. P.B. 1976 s. 493 ff, *August Roesen*: Dansk Kirkeret. 3. udg. 1976 s. 54 ff, *Hans Gammeltoft-Hansen*: Forkyndelsesfrihed – i retlig belysning. Retvidenskabeligt institut 1984, *Theodor Jørgensen*: »Guds ord blev aldrig bundet«, Kritisk Forum for Praktisk Teologi 17/1984 s. 53 ff, *Peter Garde*: Tanker omkring provsteretterne. Fønix 1987 s. 274 ff, *Jørgen Stenbæk*: Den folkekirkelige forkyndelsesfrihed. Haderslev Stiftsbog 1984 s. 41 ff, *samme*: Folkekirkepræst – tjenestemand. P.B. 1986 s. 4 ff, *samme*: Behøver folkekirken de særlige gejstlige retter? P.B. s. 961 ff, *samme*: Provesteretsinstitutionen in memoriam i: Ordet, kirken og kulturen. Afhandlinger om kristendomshistorie tilegnet *Jakob Balling* 1993, *Ernst Andersen*: *Arboe Rasmussen-sagen*, U.f.R. 1987 B s. 133 ff, *samme*: Begrundelsen for Højesterets frifindelse af *Arboe Rasmussen*, U.f.R. 1993 B s. 80 ff, *Peer Schaumburg-Müller*: Provsteretten i retlig belysning, P.B. 1988 s. 105 ff, *Jens Ulf Jørgensen*: Hovedpunkter af den kirkelige retsplejes udvikling i Danmark fra middelalderen frem til det 20. århundrede, P.B. 1993 s. 1061, Kirkeretsantologi 1994 s. 141 ff. Om loven om domstolsbehandling af gejstlige læresager fra 1992 henvises til *Preben Espersen*: Domstolsbehandling af gejstlige læresager P.B. 1993 s. 801 ff, Kirkeretsantologi 1994 s. 158 ff, *Hans Gammeltoft-Hansen*: Nogle bemærkninger om forholdet mellem den almindelige og den gejstlige retspleje P.B. 1993 s.

- 811 ff, Kirkeretsantologi 1994 s. 174 ff, *Theodor Jørgensen*: Autoritet og norm-teologisk og juridisk belyst – med særligt henblik på det kirkelige embede Dansk Kirkeliv 1992/93 s. 51 ff, Kirkeretsantologi 1994 s. 191 ff, *Peter Widmann*: Læredisciplin – og det almindelige præstedømme Kritisk Forum for praktisk teologi 52/1993 s. 7 ff, Kirkeretsantologi 1994 s. 201 ff.
52. Jf. forordning af 5. december 1806.
53. Bet. 1182/1989 s. 65 ff.
54. Udkast til lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager. Afgivet af en af Kirkeministeriet nedsat arbejdsgruppe vedrørende gejstlig retspleje. København 1991.
55. Lov nr. 336 af 4. maj 1992 om domstolsbehandling af gejstlige læresager.
56. Jf. bet. 1182/1989 s. 77 og kirkeministerens svar af 19. marts 1992 til Folketingets Kirkeudvalg.
57. Bet. 1182/1989 s. 76.
58. Jf. retsplejelovens § 965 a.
59. Jf. retsplejelovens § 966.
60. Jf. retsplejelovens §§ 943, 945 og 963.
61. Jf. *Hans Gammeltoft-Hansen*: Nogle bemærkninger om forholdet mellem den almindelige og den gejstlige retspleje P.B. 1993 s. 811 ff, Kirkeretsantologi 1994 s. 182 f.
62. Jf. *Hans Gammeltoft-Hansen* i den i note 61 anførte artikel i Kirkeretsantologien s. 176.
63. Jf. kirkeministerens svar af 21. februar 1992 til Folketingets Kirkeudvalg.
64. Jf. kirkeministerens svar af 21. februar 1992 til Folketingets Kirkeudvalg. Kirkeudvalget udtalte i sin betænkning af 8. april 1992 over lovforslaget, at der i udvalget var enighed om, at kirkeministeren som ansættende myndighed har kompetencen til at rejse læresag mod en biskop. Der var desuden enighed om, at det er hensigtsmæssigt, at kirkeministeren konsulterer den særlige teologiske sagkundskab, før han træffer beslutning om at rejse læresag.
65. U.f.R. 1916 627. Kirkeministeriet lod om sagen udgive en bog på 314 sider: Højesteretsdommen i Arboe Rasmussen-sagen med bilag 1916. Jf. endvidere *Johannes Jacobsen*: Retssagen mod pastor Arboe Rasmussen, 1913 samt *Ernst Andersen*: Arboe Rasmussen-sagen. U.f.R. 1987 B s. 133 ff.
66. Højesteret var ikke desto mindre ved voteringen ude i dybtgående overvejelser af, om Arboe Rasmussen kunne frifindes på objektivi grundlag, dvs. fordi han ikke fandtes at være kommet i afgørende strid med sine pligter som præst i folkekirken, jf. herom: *Ernst Andersen*: Begrundelsen for Højesterets frifindelse af Arboe Rasmussen. U.f.R. 1993 B s. 80 ff.
67. Præsteretten ved Thisted rets dom af 26. juni 1996.
68. Vestre Landsrets dom af 19. januar 1999. Landsrettens 10. afdeling udsendte en omfattende pressemeddelelse af 19. januar 1999 om dommen.

7. De folkekirkelige embeder

1. *Regin Prenter*: Kirkens embede. Udkast til en det kirkelige embedes dogmatik med luthersk udgangspunkt. Acta Jutlandica XXXVII:1. Skrifter fra Aarhus Universitet 1965. Teologisk serie 10. *Asger Gewecke*: Det kirkelige embede. P.B. 1992 s. 631 f.f.
2. *Matzen og Timm* s. 50 f.
3. Jf. DL 1-1-1.
4. *Kolderup-Rosenvinge* s. 56, *Matzen og Timm* s. 179, *Berlin* s. 370, *Glædemark* s. 253, 258 og 262, *Zahle* s. 148. Det er næppe udtryk for en herfra afvigende opfattelse, når *Ross* s. 434 kalder kongen for »en slags ærkebiskop for den danske kirke« jf. *Roesen* s. 19, der

- bemærker, at udtalelsen »muligvis kan forsvares, hvis man lægger tilstrækkelig vægt på det forbehold, der ligger i ordene «en slags« », jf. *Mogens Hvidt* i »Juristen« 1966 s. 269.
5. Jf. *Preben Espersen*: Statsforvaltning 9. udgave 1990.
 6. Kongelig resolution af 28. april 1916. Om ministeriet for Kirke- og undervisningsvæsenets historiske udvikling siden 1848 henvises til *Matzen og Timm* s. 193 f.
 7. Om ministeriets organisation kan i øvrigt henvises til: Kirkeministeriets struktur. Betænkning fra arbejdsgruppen vedrørende Kirkeministeriets struktur nedsat den 14. januar 1988. December 1988.
 8. *Espersen* s. 39.
 9. Betænkning 476/1968 og betænkning 495/1968.
 10. Jf. *Asger Jørgensen* i Leksikon for menighedsråd s. 65.
 11. Jf. navnlig Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 527 af 19. juni 1992.
 12. Kirkeministeriets skrivelse af 22. juni 1990. Jf. også med hensyn til ankeadgang *Jørgen Albæk Jensen* og *Michael H. Jensen*: Overordnede myndigheders beføjelser over for underordnede myndigheder med originær kompetence U.f.R. 1995 B s. 25 ff.
 13. Kirkeministeriets praksis er fastlagt i utrykt kontorcirkulære af 18. oktober 1988 om besvarelse af telefoniske henvendelser om spørgsmål, hvis afgørelse i første instans henhører under stiftsøvrigheder eller biskopper. Kontorcirkulæret er tilsendt samtlige biskopper, stiftamtmand og stiftsøvrigheder.
 14. Jf. fx Kirkeministeriets skrivelse af 6. september 1988.
 15. *Matzen og Timm* s. 211 ff, *Roesen* s. 21 ff, *Gammeltoft-Hansen*: Forkyndelsesfrihed, *samme*: Ledelsesstruktur, *Henrik Christiansen*: Forholdet mellem præsten og biskoppen. Materialesamling s. 81 ff, *Theodor Jørgensen*: Folkekirkens ledelsesstrukturer – teologisk belyst. Materialesamling s. 37 ff, *Jørgen Nielsen*: Forholdet mellem præst og biskop/provst. Materialesamling s. 87 ff, *Lars Nordskov Nielsen*: Forholdet mellem præst og kirkeministerium. Materialesamling s. 124 ff, *Espersen* s. 43 ff, *Jørgen Stenbæk*: Bispeembedet i den evangelisk-lutherske danske folkekirke P.B. 1994 s. 113 ff, *Karsten Nissen*: Biskoppens pastorale ansvar P.B. 1998 s. 854 ff.
 16. D.L. 2-17-2, jf. ritual for bispevielse autoriseret ved kongelig resolution af 6. marts 1987. Biskoppen i København indvies af den efter embedsalder ældste biskop.
 17. Forordning af 13. marts 1683, jf. kongelig resolution af 24. oktober 1934.
 18. Lovbekendtgørelse nr. 511 af 16. juni 1994. Ved kongelig resolution nr. 39 af 16. februar 1979 er det fastsat, at bispevielse fremtidig finder sted i domkirken i det stift, hvor biskoppen skal gøre tjeneste, at biskoppen over Københavns stift – eller i hans forfald den i anciennitet ældste biskop – er ordinator ved indvielsen af biskopper, og at ordinator udpeger de ved bispevielsen assisterende biskopper. Kirkeministeriets vejledning nr. 143 af 1. juli 1994 om ændring af lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning.
 19. Jf. bekendtgørelse nr. 745 af 16. august 1994 om bispevalg. *Lisbet Christoffersen*: Bispevalg i folkekirken. *Juristen* 1996 s. 224. ff.
 20. FOB 1986 s. 90.
 21. *Matzen og Timm* s. 217, *Roesen* s. 24.
 22. Ved Reformationen blev betegnelsen biskop erstattet af superintendent og Danske Lov anvender stadig denne betegnelse, der dog senere atter blev helt fortrængt af titulaturen biskop.
 23. Bestemmelsen er således betragtet som stadig gældende både i retshistorieprofessor Stig Iuuls kommenterede udgave af Danske Lov fra 1949 og i det festskrift, der i 1983 blev udgivet i anledning af 300-året for udstedelsen af Christian V's Danske Lov.
 24. Der pågår til stadighed en diskussion om grænserne for præsters forkyndelsesfrihed eller som det også mere præcist udtrykkes: forkyndelsesbinding. Jf. således fx *P.G. Lindhardt*: Forkyndelsesfrihed P.B. 1976 s. 493 ff, *Theodor Jørgensen*: »Guds ord blev aldrig bundet«. *Kritisk Forum for praktisk teologi* 17/1984 s. 53 ff, *Jørgen Stenbæk*: Den folke-

- kirkelige forkyndelsesfrihed. Haderslev Stiftsbog 1984 s. 41 ff, *samme*: Behøver folkekirken de særlige gejstlige retter? P.B. 1987 s. 961 ff og *Gammeltoft-Hansen*. Der kan også henvises til den udførlige drøftelse i Bet. 1182/1989.
25. Kirkeministeriets skrivelse af 29. september 1992.
 26. Højesteretsdom af 22. april 1998. U.f.R. 1998 s. 894.
 27. Kirkeministeriets cirkulærskrivelse af 7. februar 1990.
 28. Menighedsrådslovens § 38.
 29. Ansættelseslovens § 10, jf. Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 467 af 18. juni 1991.
 30. Ritualer for provsteindsættelse og kirkeindvielse er autoriseret ved kongelig resolution af 6. marts 1987.
 31. Jf. økonomilovens § 12 og Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 891 af 23. november 1993 som ændret ved bekendtgørelse nr. 333 af 8. juni 1998.
 32. Lovbekendtgørelse nr. 511 af 16. juni 1994.
 33. Lov nr. 79 af 3. marts 1948 om biskoppens fritagelse for tilsyn med menigheder og præster.
 34. Jf. *Kolderup-Rosenvinge* s. 241 f, *Matzen og Timm* s. 205 ff, *Roesen* s. 20 f.
 35. Kongelig resolution af 4. september 1793.
 36. Jf. navnlig Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 527 af 19. juni 1992.
 37. *Bodil Jakobsen* »Og så skal vi spørge stiftsøvrigheden«. Haderslev Stiftsbog 1988 s. 108 ff.
 38. Jf. bekendtgørelse nr. 431 af 24. maj 1996 om bestyrelse af kirkernes og præsteembedernes kapitaler samt bekendtgørelse nr. 432 af 24. maj 1996 om budget- og regnskabsvæsen for fællesfonden mv. som ændret ved bekendtgørelse nr. 934 af 10. december 1997.
 39. Kirkeministeriets skrivelse af 27. december 1985 til samtlige stiftsøvrigheder, jf. endvidere cirkulære nr. 177 af 23. oktober 1991 om stillinger ved stiftsadministrationerne
 40. *Matzen og Timm* s. 226 ff, *Roesen* s. 28 ff, *Espersen* s. 99 ff. og *Jens Torkild Bak*: Provstiet som forvaltningsenhed. Ribe Stiftsbog 1998 s. 52 ff. Om provsteembedets historiske udvikling kan henvises til *Kolderup-Rosenvinge* s. 242 ff, *Goos og Hansen* s. 292, *Matzen og Timm* s. 226 ff, *Jens Ulf Jørgensen*: Hovedtræk af provstiets historie før 1922. Ribe Stiftsbog 1998 s. 55 ff og *Arne Hansen*: Provstiets historie 1922-1996. Ribe Stiftsbog 1998 s. 68 ff.
 41. D.L. 2.16.2.
 42. Frd. 5. december 1806
 43. Kanc. cirk. af 20. august 1822.
 44. Kirkeministeriets cirkulære af 7. september 1979.
 45. Jf. FOB 1981 s. 169.
 46. Ombudsmanden har udtalt, at disse almindelige kriterier for stillingsbesættelser ikke kunne give anledning til bemærkninger, FOB 1981 s. 169.
 47. Jf. *Karsten Nissen*: Provstens funktioner – ramme og indhold, Viborg Stifts Årbog 1988, samt *Asger Jørgensen* i Leksikon for menighedsråd s. 68 f.
 48. Frd. 5. december 1806. Indledning, *Matzen og Timm* s. 233, *Roesen* s. 28, FOB 1981 s. 169.
 49. Cfr. dog *Matzen og Timm*, der s. 236 udtaler: »I kraft af Provsternes Overordnelsesforhold skulde de dernæst yde præsterne Råd og Påmindelse i deres Forhold og Embedsgerning«.
 50. Jf. økonomilovens § 17a.
 51. Jf. *Espersen* s. 103.
 52. *Matzen og Timm* s. 244 ff, *E.F. Larsen* I 44 ff, *Roesen* s. 164, *Espersen* s. 95 ff. *Preben Espersen*: Forholdet mellem præst og menighedsråd/menighed i kirkeretlig belysning i: Vinduer til Guds Rige. Seksten forelæsninger om kirken. 1995, *Jørgen Stenbæk*: Folkekirkopræst – tjenestemand. Forholdet mellem den civile ret og kirkeretten. P.B. 1986 s. 5 ff, *samme*: Forholdet mellem præst og menighed/ menighedsråd. P.B. 1986 s. 477 ff.
 53. Kirkeministeriets skrivelser af 1. februar 1955 og 7. september 1949.

54. Ansættelsesloven suppleres af Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 467 af 18. juni 1991 om menighedsråds medvirken ved ansættelse i præstestillinger mv. som ændret ved bekendtgørelse nr. 63 af 29. januar 1999.
55. Jf. menighedsrådslovens § 5.
56. bekendtgørelse nr. 467 af 18. juni 1991 § 9.
57. Lov nr. 309 af 16. maj 1990 om folkekirkens institutioner til uddannelse og efteruddannelse af præster samt bekendtgørelse nr. 42 af 17. januar 1991 om styrelse af folkekirkens institutioner til uddannelse og efteruddannelse af præster.
58. D.L. 2-4-5, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 23. marts 1956. Bestemmelse om, at der skal afholdes gudstjeneste juleaften, er indført ved den seneste autoriserede gudstjenesteordning (kongelig resolution af 12. juni 1992).
59. Kirkebestyrelseslovens § 5.
60. Kirkebestyrelseslovens § 6.
61. Kirkebestyrelseslovens § 18.
62. Cirkulære af 28. juni 1973.
63. Aftale med Præsteforeningen af 26. juni 1973 og Kirkeministeriets cirkulære af 28. juni 1973.
64. D.L. 2-5-20, tjenestemandslovens § 10, forvaltningslovens kapitel 8 og straffelovens § 152. *Steffen Brunés*: Præsters tavshedspligt. P.B. 1994 s. 329 ff.
65. Forordning af 23. maj 1696 angående forbud mod, at afsatte præster forretter nogen gejstlig tjeneste. *Roesen* s. 183 f.
66. Bet. 1182/1989 s. 63 f.
67. *Roesen (Kristian Bagger)* s. 208 ff. Bet. 1182/1989 s. 12 ff og s. 99 ff.
68. En undtagelse er dog Kirkeministeriets cirkulære af 20. februar 1989 om sekretærhjælp for præster.
69. Bet. 1182/1989 s. 16.
70. Bet. 1182/1989 s. 14.

8. Det folkekirkelige demokrati

1. Af litteratur om demokrati i almindelighed kan henvises til *Hal Koch*: Hvad er demokrati? 1945, *Alf Ross*: Hvorfor demokrati? 1. udgave udkom i 1946. En noget forkortet 2. udgave (bl.a. uden noteapparat) udkom i 1967. Der kan endvidere henvises til: Nordisk Demokrati (redaktion Hal Koch og Alf Ross) 1949, der bla. indeholder en artikel af Alf Ross: »Hvad er demokrati?«, hvoraf hovedlinierne af »Hvorfor demokrati?« fremgår, og en artikel af Hal Koch: »Demokrati og religion«. Om demokrati i folkekirken kan henvises til *Preben Espersen, Theodor Jørgensen, Jørgen Stenbæk, Lisbet Christoffersen og Hans Raun Iversen*: Det almindelige præstedømme og det folkekirkelige demokrati 1996 samt *Preben Espersen*: Kirke og demokrati i: Teologien i samfundet. Festskrift til Jens Glebe-Møller 1998.
2. Efter økonomilovens § 6 må ligningsbeløbet til kirkekasserne i en kommune ikke uden kommunalbestyrelsens samtykke være mere end 20% højere end gennemsnittet af de sidste 4 års ligningsbeløb til kirkekasserne. Ved beregningen heraf bortses imidlertid fra så væsentlige udgiftsposter for kirkekasserne, at reglens praktiske betydning er minimal. Efter menighedsrådsvalglovens § 34 skal kommunalbestyrelsen på begæring af valgbestyrelsen bistå denne i forbindelse med valget.
3. Jf. Grundlovens § 68, der er behandlet foran under 3.4.3.
4. Jf. Grundlovens § 41.
5. Jf. foran under 5.2.
6. Jf. foran under 5.2.

7. *Poul Hartling*: Folketingstidende 1957-58. Forh. sp. 341, *Roesen* s. 17.
8. *Kolderup-Rosenvinge* s. 56, *Matzen og Timm* s. 179, *Berlin* s. 370, *Glædemark* s. 253, 258 og 262, *Zahle* s. 284. Det er næppe udtryk for en herfra afvigende opfattelse, når *Ross* s. 434 kalder kongen for »en slags ærkebiskop for den danske kirke«, jf. *Roesen* s. 19, der bemærker, at udtalelsen »muligvis kan forsvares, hvis man lægger tilstrækkelig vægt på det forbehold, der ligger i ordene »en slags««, jf. *Mogens Hvidt* i »Juristen« 1966 s. 260.
9. Forslag nr. L 131 til lov om ændring af lov om folkekirkens økonomi (Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde) fremsat 8. december 1988.
10. Beretning vedrørende det mellemkirkelige arbejdes struktur. Bet. 1119/1987. I beretningen er som bilag bl.a. medtaget en redegørelse for den historiske udvikling af folkekirkeligt engagement i mellemkirkeligt arbejde, herunder om de traditionelle forbindelser med bl.a. Kirkernes Verdensråd, Det lutherske Verdensforbund, Nordisk Økumenisk Institut og Det økumeniske Fællesråd. Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde behandles af *Espersen* s. 127 ff.
11. Betænkning afgivet af Kirkeudvalget den 19. april 1989.
12. Lov nr. 334 af 24. maj 1989 om ændring af lov om folkekirkens økonomi (Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde), jf. lov nr. 433 af 1. juni 1994.
13. Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 891 af 23. november 1993 om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde som ændret ved bekendtgørelse nr. 333 af 8. juni 1998.
14. Det udtales i Kirkeudvalgets betænkning af 19. april 1989 over forslag til lov om ændring af lov om folkekirkens økonomi (Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde), at statens tilskud forudsættes opretholdt i uændret omfang.
15. Lov nr. 420 af 10. juni 1997.
16. Kirkeministeriets cirkulære af 15. august 1997 om valg af medlemmer af stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt arbejde.
17. Jf. bekendtgørelse nr. 607 af 17. december 1985 om sammensætning og valg af stiftsudvalg og Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 958 af 11. november 1996 om valg af medlemmer til provstiudvalg og stiftsudvalg vedrørende økonomi.
18. *Matzen og Timm* s. 201 ff, *Roesen* s. 27 f.
19. *Matzen og Timm* s. 201.
20. Forordning af 1. maj 1618.
21. DL 2-16-11.
22. Kgl. resolution af 24. april 1930.
23. Ritual er autoriseret ved kongelig resolution af 6. marts 1987. Revideret 1992.
24. Kirkeministeriets skrivelse af 14. august 1866 og 11. november 1925.
25. Jf. *Glædemark* s. 349 ff.
26. Kirkeministeriets cirk. af 18. maj 1857 (forslag til kirkeforfatning) og Kirkeministeriets cirk. af 29. maj 1902 (forslag til menighedsrådslov, valgmenighedslov mv.).
27. *Roesen* s. 29 ff, *Espersen* s. 87 ff, *Jens Torkild Bak*: Provstiet som forvaltningsenhed. Ribe Stiftsbog 1998 s. 52 ff. Om provstiets historie kan henvises til *Jens Ulf Jørgensen*: Hovedtræk af provstiets historie før 1922. Ribe Stiftsbog 1998 s. 55 ff og *Arne Hansen*: Provstiets historie 1922-1996. Ribe Stiftsbog 1998 s. 68 ff.
28. Jf. Kirkeministeriets udvalg vedrørende ændring af proceduren ved provsteudnævnelser. Beretning 1982. Utrykt.
29. Jf. Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 958 af 11. november 1996 om valg af medlemmer til provstiudvalg og stiftsudvalg vedrørende økonomi.
30. Jf. menighedsrådslovens § 4.
31. Bekendtgørelse nr. 838 af 20. oktober 1993 som ændret ved bekendtgørelse nr. 232 af 22. marts 1996 om provstiudvalgenes virksomhed. Kirkeministeriets vejledning af 4. august 1997 om ændring af lov om folkekirkens økonomi punkt 5 om provstiudvalgenes virksomhed.

32. Kirkeministeriets vejledning af 29. april 1998 om provstiudvalgskasserne.
33. Lov om menighedsråd. Normalforretningsorden. Med kommentarer af *Preben Espersen*. 2. udg. 1998. *Roesen* s. 32 ff, *Espersen* s. 49 ff., *E. Albinus*: Demokrati og frihed i folkekirken. P.B. 1977 s. 5 ff og s. 17 ff, *Henrik Christiansen*: Menighedsrådets ansvar og opgaver. P.B. 1977 s. 69 ff, *Preben Espersen*: Menighedsbegrebet – det almindelige og repræsentative medlemskab. Kirkeretsantologi 1997 s. 71 ff. *Samme*: Forholdet mellem præst og menighedsråd/menighed i kirkeretlig belysning i: *Vinduer til Guds Rige. Seksten forelæsninger om kirken* 1995 s. 33 ff, *Hans Raun Iversen*: Menighedsforståelsen og det repræsentative demokrati: Kirkeretsantologi 1997 s. 79 ff, *Jørgen Stenbæk*: Forholdet mellem præst og menighed/menighedsråd P.B. 1986 s. 477 ff og *samme*: Statskirkelighed – folkekirkelighed. P.B. 1989 s. 930 ff.
34. Betænkning 610/1971 s. 84 f, 120 f. *Harald Jørgensen* s. 379 ff, *Roesen* s. 32 ff, *Pontoppidan Thyssen* s. 34 ff.
35. Jf. *Harald Jørgensen* s. 380.
36. Lov af 15. maj 1903.
37. Lov nr. 280 af 30. juni 1922.
38. Lovbekendtgørelse nr. 30 af 24. januar 1996.
39. Grundlovens § 82, der bestemmer, at kommunernes ret til selvstændigt at styre deres anliggender under statens tilsyn ordnes ved lov.
40. Jf. *Poul Andersen*: Forvaltningsret s. 73.
41. Betænkning 610/1971 s. 84.
42. Om tjenestemandenslovens § 43 kan henvises til bet. 1182/1989 s. 58 ff.
43. Jf. *Materialiesamling* s. 97 – 123 og *Preben Espersen*: Forholdet mellem præst og menighedsråd/menighed i kirkeretlig belysning i: *Vinduer til Guds Rige. Seksten forelæsninger om kirken*. 1995, *Jørgen Stenbæk*: Forholdet mellem præst og menighed/menighedsråd P.B. 1986 s. 477 ff.
44. Lovforslag fremsat den 30. november 1972 af kirkeministeren (Dorte Bændsen).
45. Kirkeminister Torben Rechendorffs svar af 1. november 1988 på spørgsmål af 25. oktober 1988 (S 105).
46. Kirkeminister Torben Rechendorffs svar af 9. marts 1992 på spørgsmål af 25. februar 1992 (L. 90 – bilag 22).
47. Kirkeminister Torben Rechendorffs svar af 31. marts 1992 på spørgsmål af 11. marts 1992 (L. 90 – bilag 26).
48. Præsteforeningens skrivelse til Kirkeministeriet af 25. marts 1992.
49. Menighedsrådslovens § 1.
50. Ansættelseslovens § 12, jf. § 3.
51. Jf. lovbekendtgørelse nr. 511 af 16. juni 1994 om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning § 8.
52. Jf. Vedtægter for Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer. Vedtaget på Landsforeningens årsmøde i 1999.

9. Folkekirkens menigheder

1. *Matzen og Timm* s. 142 ff, *E.F. Larsen I* s. 25 ff og *Roesen* s. 248 ff. *Preben Espersen*: Menighedsbegrebet – det almindelige og det repræsentative medlemskab. Kirkeretsantologi 1997 s. 71 ff, *Hans Raun Iversen*: Menighedsforståelsen og det repræsentative demokrati. Kirkeretsantologi 1997 s. 79 ff. Der findes ingen større fremstillinger af sognets udvikling og kirkelige betydning i Danmark, jf. *Hans Raun Iversen*: Sognets kirkelige betydning historisk og teologisk belyst. P.B. 1992 s. 141 ff.
2. Lovens § 5.

3. Denne definition er i overensstemmelse med den tidligere gældende bestemmelse i kirkebestyrelseslovens § 20.
4. Sognegrænserne er lagt til grund for matrikelinddelingen. Matriklens angivelse af sognegrænser og sogneinddelinger kan dog ikke i sig selv anses for afgørende i tvivlstilfælde, men spørgsmålet må om muligt afgøres efter de oplysninger, der kan fremskaffes om forholdene fra gammel tid, jf. *E.F. Larsen I* s. 25 f.
5. Jf. *E.F. Larsen I* s. 26. Også retten til at blive begravet på en kirkegård afhænger almindeligvis af bopælen. En sognebåndsløser har således alene krav på at få anvist gravsted på sognekirkegården der, hvor han bor, og ikke på kirkegården i det sogn, hvortil han er knyttet gennem sognebåndsløsning, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 9. februar 1950.
6. Menighedsrådslovens § 1.
7. Jf. *Espersen* s. 62 f.
8. *Matzen og Timm* s. 156 ff, *E.F. Larsen I* s. 33 ff og II s. 348 ff, *Roesen* s. 254 f samt *Kirkelove* s. 247 ff. Den første lovgivning om valgmenigheder gennemførtes som en midlertidig lov af 15. maj 1868 gældende for 5 år. Senere love om valgmenigheder er lov af 7. juni 1873, lov nr. 88 af 15. maj 1903 og den gældende lov nr. 204 af 24. maj 1972 om valgmenigheder. Om 1972-loven er udsendt Kirkeministeriets cirkulære nr. 136 af 21. juni 1972 om ny lov om valgmenigheder.
9. Jf. lov nr. 310 af 16. maj 1990 om ansættelse i stillinger i folkekirken mv. Dansk indfødsret er dog ikke nødvendig for at kunne stadfæstes som valgmenighedspræst, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 7. september 1949.
10. Hvis en valgmenighed har sin egen kirke inden for en sognemenigheds grænser, kan den ikke benytte sognekirken som sin faste kirke, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 25. juli 1903.
11. Jf. *Roesen* s. 254 f.
12. Jf. økonomilovens § 18.
13. Jf. Kirkeministeriets skrivelse af 2. marts 1907 og *E.F. Larsen II* s. 349.
14. Jf. kirkebestyrelseslovens § 10.
15. Jf. kirkebestyrelseslovens § 19.
16. Jf. kirkebestyrelseslovens § 11.
17. Jf. valgmenighedslovens § 13.
18. Kirkebygningslovens § 45.
19. Der er ikke noget til hinder for, at samme person stadfæstes som præst for flere valgmenigheder.
20. Derimod kan der ikke anerkendes to sideordnede præster for samme valgmenighed med hver sit distrikt, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 6. februar 1941.
21. Lov nr. 336 af 14. maj 1992 om domstolsbehandling af gejstlige læresager.
22. Bekendtgørelse nr. 845 af 23. september 1996 om menighedsråd for døvemenighederne i folkekirken.
23. Jf. *Matzen og Timm* s. 135 og *Roesen* s. 255.
24. Jf. *Roesen* s. 255.
25. Kongelig resolution af 31. marts 1869, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 8. juni 1869.
26. Kirkeministeriets skrivelse af 10. januar 1948.
27. Jf. *Roesen* s. 256.
28. Instruks af 25. september 1940 for de af Dansk Sjømandskirke i fremmede Havne udsendte præster.
29. Jf. Kirkeministeriets skrivelse af 21. maj 1951 og 28. juli 1973.
30. Jf. *Roesen* s. 257.
31. Der kan herom henvises til *Roesen* s. 251 f.

10. Medlemskab af folkekirken

1. Jf. *Roesen* s. 233 og *Asger Gewecke* i *Kritisk forum for praktisk teologi* 34/1988 s. 54.
2. *Roesen* s. 236. Kirkeministeriets skrivelse af 21. august 1947.
3. *Matzen* og *Timm* s. 164, *Roesen* s. 234, *Asger Gewecke* anf. st. s. 52.
4. *Roesen* s. 234, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 6. september 1947.
5. Forordning af 30. maj 1828 om Adskilligt, som i Henseende til Daaben bliver at iagttage. Dåbspligten blev ophævet ved lov af 4. marts 1857. Forordningen er ændret ved lov nr. 225 af 31. maj 1968 og lov nr. 193 af 29. april 1981. Om forholdene før dåbsforordningen og om denne jf. *Asger Gewecke*: Dåben – juridisk set – medlemskab af folkekirken. *Kritisk forum for praktisk teologi* 34/1988 s. 46 ff.
6. *Roesen* s. 234. Fx har Kirkeministeriet anerkendt dåb i Den apostolske Kirke eller Pinsemissionen (skrivelse af 15. august 1939), Baptistsamfundet (cirk. 10. maj 1946), den Grunnetske Frimenighed (skrivelse af 13. juli 1986), Metodistsamfundet (skrivelse af 14. januar 1936), Det danske Missionsforbund (skrivelser af 3. juli 1936, 26. november 1936 og 22. september 1944) og Syvende Dags Adventisternes trossamfund (skrivelse af 23. december 1967) som kristen dåb, hvorimod dåb i Det svedenborgianske samfund (skrivelse af 11. marts 1901), Mormonsamfundet (skrivelse af 11. juni 1895), Christian Science (skrivelse af 17. oktober 1958), Liberal Katolsk Forening (skrivelse af 10. marts 1937) og Det fri Kirkesamfund (Unitarerne) ikke anerkendes som kristen dåb.
7. Jf. erklæring af 1. marts 1944 fra biskoppen over Københavns stift, jf. *Roesen* s. 235.
8. Jf. *Roesen* s. 235.
9. Kirkeministeriets skrivelse af 21. april 1938.
10. Jf. *Roesen* s. 235 og D.L. 2-5-9. Dåb af sådanne personer foretages på ganske sædvanlig måde, idet den gamle skik at døbe »sub conditione« blev forbudt allerede ved kirkeritualet 1685, kap. II, art. 3, jf. også dåbsforordn. 1828 § 16 og Kirkeministeriets skrivelse af 21. december 1927.
11. Jf. kirkeministerens besvarelse af 21. februar 1991 af spørgsmål 2 fra Folketingets Kirkeudvalg.
12. Jf. kirkeministerens besvarelse af 21. februar 1991 af Kirkeudvalgets spørgsmål 4.
13. Jf. *Matzen* og *Timm* s. 167 og *Roesen* s. 239.
14. Jf. *Roesen* s. 241 f.
15. Jf. Kirkeministeriets skrivelser af 5. november 1912 og 22. oktober 1938.
16. Jf. *Roesen* s. 242 og Kirkeministeriets skrivelse af 22. december 1905 om »Det spiritistiske Broderskab«.
17. Jf. Kirkeministeriets skrivelser af 11. november 1922, 11. december 1946 og 29. december 1954.
18. Kirkeministeriets skrivelse af 26. januar 1954.
19. I skrivelse af 21. december 1961 har Kirkeministeriet udtalt, at den omstændighed, at en i Wien bosat person, der var dansk statsborger og døbt i den danske folkekirke, blev konfirmeret i Wien af en evangelisk-reformert præst, ikke var uforenelig med hans forbliven i den danske folkekirke ved hans tilbagevenden her til landet.
20. Lovforslag nr. L 100 fremsat af kirkeministeren den 30. januar 1991.
21. Kirkeministerens besvarelse af 21. februar 1991 af Kirkeudvalgets spørgsmål 3.
22. Kirkeministeriets skrivelser af 24. januar 1952 og 12. august 1952.
23. Kirkeministeriets skrivelse af 18. november 1926.
24. Cirkulære nr. 92 af 30. maj 1980.
25. Kirkeministeriets skrivelse af 31. marts 1981.
26. FOB 1981 s. 167.
27. Jf. kirkebestyrelseslovens § 16.

11. Kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer

1. Jf. kirkeministerens besvarelse af 6. marts 1991 af et spørgsmål fra Folketingets Kirkeudvalg (L 100 spørgsmål 8).
2. Jf. kirkeministerens besvarelse af 21. februar 1991 af et spørgsmål fra Folketingets Kirkeudvalg (L 100 spørgsmål 5).
3. Jf. kirkeministerens besvarelse af 6. marts 1991 af et spørgsmål fra Folketingets Kirkeudvalg (L 100 spørgsmål 6).
4. Om den tidligere ordning henvises til bet. 1083/1986 og den nu ophævede anordning nr. 300 af 20. maj 1987 om medlemskab af folkekirken under midlertidigt ophold i udlandet.
5. Jf. anordning nr. 744 af 2. december 1989 om konfirmation § 11.
6. Bet. 1176/1989.
7. Bet. 1176/1989 s. 21.
8. Kirkeministerens besvarelse af 6. marts 1991 (L 100 spørgsmål 7).
9. Kirkeministeriets skrivelse af 16. oktober 1998.
10. Bet. 1176/1989 s. 22.
11. D.L. 6-3-1.
12. D.L. 2-11-3.
13. Om 1855-loven kan henvises til *Matzen og Timm* s. 147 ff og *E.F. Larsen I* s. 31 ff samt den historiske redegørelse i bet. 769/1976 s. 9 ff.
14. Kirkeministeriets skrivelse af 27. marts 1944.
15. Bet. 769/1976.
16. Det samlede resultat af den kirkesociologiske undersøgelse er offentliggjort i »Kirke og Folk i Danmark«, red. af *Hans Ravn Iversen* og *Anders Pontoppidan Thyssen* 1986.
17. Bet. 1176/1989.
18. Bet. 1176/1989 s. 24 f.
19. Bet. 1176/1989 s. 28 f.
20. Bet. 1176/1989 s. 30 ff.
21. Kirkeministeriets skrivelse af 21. april 1998.
22. Jf. bet. 1176/1989 s. 16.
23. Jf. Kirkeministeriets skrivelse af 19. oktober 1961. Der tænkes dog hermed på de almindelige tilfælde, hvor en præst er konstitueret i et andet embede end sit eget. Er præsten konstitueret i sit eget embede, fordi han mangler dansk indfødsret og således ikke kan endeligt udnævnes til embedet endnu, indtager han i henseende til sognebåndsløsning samme stilling som andre præster, jf. Kirkeministeriets skrivelse af 5. september 1974 og *Roesen* s. 259.
24. Kirkeministeriets skrivelse af 3. oktober 1949.
25. Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 58 af 24. januar 1992 om stiftelse og ophør af sognebåndsløsning samt om sognebåndsløseres valgret til menighedsråd som ændret vd bekendtgørelse nr. 572 af 21. juni 1996.
26. Jf. Kirkeministeriets skrivelse af 9. februar 1950.
27. Om den historiske udvikling inden for kirketugten kan henvises til: *Kolderup-Rosenvinge* s. 205 ff, *Matzen og Timm* s. 22 f, 485 ff og 556 f, *E.F. Larsen I* s. 194 ff, *Roesen* s. 77 og 244 f samt *F.S. Grove-Stephensen*: Kirketugt – et led i strafferettens og straffeprocessens historie. U.f.R. 1967 B s. 129 ff.
28. D.L. 2-9-9-10.
29. D.L. 2-9-10.
30. D.L. 2-9-11-15.
31. D.L. 6-3-1.
32. D.L. 2-5-27.
33. Jf. *Roesen* s. 244.

34. Kirkeministerens skrivelse af 22. januar 1992.
35. Betænkning afgivet af Kirkeudvalget den 1. april 1992 (Lovforslag nr. L 90).
36. Lov nr. 288 af 29. april 1992 om ændring af lov om valg til menighedsråd.
37. Jf. bekendtgørelse nr. 547 af 15. december 1969 om vielse inden for folkekirken § 2.
38. Jf. anordning nr. 744 af 2. december 1989 om konfirmation.
39. Jf. *Matzen og Timm* s. 557, *E.F. Larsen* I s. 196 f samt *F.S. Grove-Stephensen* U.f.R. 1967 B s. 136.
40. Jf. også *Roesen* s. 75.

12. Folkekirken på Færøerne og i Grønland

1. Med hensyn til den historiske udvikling må henvises til de kirkehistoriske fremstillinger. Jf. dog også *Roesen* s. 337 ff og s. 340 ff samt *I. Jensen*: Den grønlandske kirke. Tilbageblik – nutid – fremtiden udformes. P.B. 1980 s. 105 ff.
2. Lovforslag nr. L 10 Folketinget 1990-91. Fremsat af kirkeministeren den 3. oktober 1990.
3. Lov nr. 729 af 6. november 1990 om oprettelse af Færøernes Stift.
4. Jf. bekendtgørelse nr. 262 af 21. april 1992 om Færøernes stiftsøvrighed.
5. Jf. *Roesen* s. 338 f.
6. Lov nr. 137 af 23. marts 1948 om Færøernes hjemmestyre.
7. Lov nr. 264 af 6. maj 1993 om kirken i Grønland.
8. Jf. *Roesen* s. 341.

13. Folkekirken og det frivillige kirkelige arbejde

1. Jf. *Roesen* s. 327 f.
2. Straffelovens § 131.
3. Jf. cirkulære nr. 96 af 8. maj 1963.
4. Jf. *Roesen* s. 67 f.
5. Kongelig resolution af 30. november 1886.
6. Jf. *Roesen* s. 67.
7. Kirkeministerens besvarelse af 8. februar 1989 af spørgsmål 14 fra Folketingets Kirkeudvalg.
8. Bet. 610/1971 s. 147 ff, jf. s. 123.
9. Lov nr. 317 af 6. maj 1992.

14. Evangelisk-lutherske frimenigheder

1. Kongelig resolution af 20. januar 1883, G.R. s. 284. *Roesen* s. 356. Om den historiske udvikling kan i øvrigt henvises til *Louis Petersen* s. 201 ff.
2. Jf. under 11.5.
3. Bekendtgørelse nr. 189 af 29. juli 1912. Jf. *Roesen* s. 358.
4. Kirkeministeriets skrivelse af 20. april 1955 til biskoppen i København (Underhåndsbrev fra kirkeminister Bodil Koch). Kongen var underhånden orienteret om sagen jf. Kabinetssekretariatets skrivelse af 23. februar 1955. Under påberåbelse af nævnte underhåndsskrivelse ordinerede Københavns biskop 9. marts 1958 en diakon, som skulle udsendes som missionær i Luthersk Missionsforenings tjeneste. *Roesen* s. 359 bemærker herom, at

- »biskoppen synes at have fortolket den omtalte bemyndigelse til ordination af »frimenighedspræster« meget vidt (se nærmere Kirkeministeriets skrivelse af 25. marts 1958)«.
5. *Roesen* s. 359
 6. Kirkeministeriets skrivelse af 15. juni 1948.
 7. Jf. *Roesen* s. 359.
 8. Udvalgets forhandlinger 5. saml. Bilag 11.
 9. Kirkeministeriets skrivelse af 19. november 1889. Jf. om sagen tillige *Roesen* s. 359 f samt Festskrift i anledning af 400-års dagen for bispestolens overflytning til Aalborg s. 104-5 og Den danske kirkes historie bd. VII (1958) s. 229-35 (*P.G. Lindhardt*).
 10. Kirkeministeriets skrivelse af 9. juni 1949.
 11. Kirkeministeriets skrivelse af 20. marts 1956.

15. Anerkendte trossamfund og trossamfund med vielsesbemyndigelse

1. *Goos og Hansen* s. 36 f, *Matzen og Timm* s. 901 ff (med udførlig historisk redegørelse for Metodistsamfundet, Det reformerte Trossamfund, Det romersk-katolske Trossamfund og Det mosaiske Trossamfund), *Berlin* s. 371 ff, *Roesen* s. 347 ff. *Zahle* s. 150.
2. Jf. *Berlin* s. 371. Grundlovsudvalget udtalte i sin betænkning: »Udvalget har anset det for rigtigt, at det i forbindelse med de foranførte Bestemmelser i Grundloven bliver udtalt, at de fra Folkekirken afvigende Trossamfunds Forhold skal ordnes nærmere ved en Lov, der bygges paa det i de foregaaende Paragrapher givne Grundlag og forøvrigt maa indeholde de fornødne Bestemmelser om Betingelserne for og Fremgangsmaaden ved Anerkendelsen af slige Trossamfund og om deres retlige Stilling til og Forpligtelser mod Staten«. Grundlovsudvalgets Betænkning, Forh. paa Rigsdagen 1848-49 sp. 2167.
3. Jf. *Roesen* s. 347. Et flertal på Det danske Baptistsamfunds årsmøde i juli 1999 har vedtaget, at der bør lovgives om trossamfund uden for folkekirken
4. Fridericiæ stads priv. af 11. marts 1682 art. 21.
5. Fridericiæ stads priv. af 11. marts 1682 art. 21.
6. Fridericiæ stads priv. af 11. marts 1682 art. 21.
7. Kongelig resolution af 22. september 1865, jf. bek. af 2. november 1865.
8. Kongelig resolution af 18. juni 1913, jf. bek. af 30. juni 1913.
9. Kongelig resolution af 11. marts 1915, jf. bek. af 13. marts 1915.
10. Kongelig resolution af 12. december 1949.
11. Kongelig resolution af 4. november 1952, jf. bek. af 6. november 1952.
12. Kongelig resolution af 30. august 1958, jf. bek. af 1. september 1958.
13. Spørgsmål om kirkeministerens selvstændige anordningsmyndighed er behandlet i *Espersen* s. 27 ff. Om spørgsmålet med hvilken hjemmel Kirkeministeriet godkender trossamfund kan endvidere henvises til *Lisbet Christoffersen*: Ved lov? U.f.R. B 1998 s. 505 ff og *Preben Espersen*: Med lovhjemmel. En kommentar U.f.R. B 1999 s. 110 f. Det har i dele af den ældre teori været drøftet, om anerkendelser efter 1849 burde være sket ved lov, jf. *Goos og Hansen* s. 37, *Matzen og Timm* s. 903 og *Berlin* s. 372.
14. Reglement af 29. marts 1814 § 20.
15. Jf. *Roesen* s. 348.
16. Jf. Kirkeministeriets skrivelser af 3. juni 1960 og 26. juni 1998.
17. Kirkeministeriet har i skrivelse af 5. september 1957 udtalt, at man intet havde at erindre imod, at den anerkendte præst for en baptistmenighed tillige fungerede som anerkendt præst for en anden baptistmenighed, medens dennes præst var på studierejse i 10 måneder. Ministeriet fandt det ikke nødvendigt at indhente en særlig kongelig resolution i den anledning.

18. Kirkeministeriets skrivelse af 6. februar 1936.
19. Kirkeministeriets skrivelse af 30. marts 1954.
20. I henhold til kongelig resolution af 4. november 1969 gives sådanne enkeltstående bemyndigelser af Kirkeministeriet.
21. Kirkeministeriets skrivelse af 30. juli 1910.
22. Ægteskabslovens § 16, stk. 1, nr. 3.
23. Kirkeministeriet har i besvarelse af 24. januar 1996 af spørgsmål S 1082 udtalt, at med vedtagelsen af § 16 stk. 1, nr. 3, i ægteskabsloven af 1969 må det antages, at lovgiver har fortrængt Kirkeministeriets anordningsmyndighed på dette område.
24. Folketingstidende 1968-69, tillæg B, sp. 1929-30. Jf. tillige kapitel 4. Om tidligere teorier om behandling af spørgsmålet om, hvilke betingelser der må stilles, for at en sammenslutning kan betragtes som et trossamfund, kan henvises til *Matzen og Timm* s. 904 f, *Berlin* s. 374 og *Roesen* s. 349.
25. Lov nr. 193 af 29. april 1981 om personnavne med senere ændringer.
26. Lov nr. 346 af 26. juni 1975 § 7 sammenholdt med § 11, stk. 3.
27. Lovens § 15.

Forkortelser

Kun kilder, der ikke er fuldstændigt citeret i teksten eller noterne, er medtaget i følgende fortegnelse. Forkortelser kursiveret.

<i>Poul Andersen</i>	Poul Andersen: Dansk statsforfatningsret. 1954.
<i>Poul Andersen: Forvaltningsret Ansættelsesloven</i>	Poul Andersen: Dansk Forvaltningsret. 5.udg. 1965. Lov nr. 310 af 16. maj 1990 om ansættelse i stillinger i folkekirken mv. som ændret ved lov nr. 390 af 22. maj 1996.
<i>Bek.</i>	Bekendtgørelse.
<i>Berlin</i>	Knud Berlin: Den danske statsforfatningsret. Anden del. 2. udg. 1939.
<i>Bet. 1940</i>	Betænkning afgivet af det i henhold til lov af 7. marts 1928 nedsatte udvalg angående forholdet mellem staten og folkekirken. 1940.
<i>Bet. 1940. Bilag</i>	Bilag til betænkning afgivet af det i henhold til lov af 7. marts 1928 nedsatte udvalg angående forholdet mellem staten og folkekirken. 1940.
<i>Bet. 476/1968</i>	Betænkning vedrørende den kirkelige administration I. Afgivet af Kirkeministeriets udvalg af 19. juni 1964. Betænkning 476/1968.
<i>Bet. 495/1968</i>	Betænkning vedrørende den kirkelige administration II. Afgivet af Kirkeministeriets udvalg af 19. juni 1964. Betænkning 495/1968.
<i>Bet. 610/1971</i>	Betænkning om folkekirken i det moderne samfund. Afgivet af Kirkeministeriets strukturkommission. Betænkning 610/1971.
<i>Bet. 769/1976</i>	Redegørelse vedrørende revision af lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m.m. Bet. 769/1976.
<i>Bet. 848/1978</i>	De biskoppelige handlinger. Præste- og bispevielse, provsteindsættelse og kirkeindvielse. Betænkning afgivet af Kirkeministeriets liturgiske kommission. Betænkning 848/1978.

- Bet. 952/1982* Folkekirkens økonomi. Betænkning afgivet af det af Kirkeministeriet den 24. februar 1978 nedsatte udvalg. Betænkning 952/1982.
- Bet. 1083/1986* Betænkning om medlemskab af folkekirken under midlertidigt ophold i udlandet. Afgivet af det af Kirkeministeriet den 28. juni 1985 nedsatte udvalg.
- Bet. 1119/1987* Beretning vedrørende det mellemkirkelige arbejdes struktur. Betænkning 1119/1987.
- Bet. 1176/1989* Sognebåndsløsning og kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer. Betænkning afgivet af det af Kirkeministeriet den 3. juni 1986 nedsatte udvalg. Betænkning 1176/1989.
- Bet. 1182/1989* Betænkning angående ansættelse i stillinger i folkekirken m.m. afgivet af det af Kirkeministeriet den 28. januar 1987 nedsatte udvalg. Betænkning 1182/1989.
- Brugsloven af 1922* Lov om kirkers brug, sognebåndsløsning m.m., lov-bek. nr. 759 af 7. december 1987. Ophævet ved lov nr. 352 af 6. juni 1991 om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning.
- Christoffersen* Lisbet Christoffersen: Kirkeret mellem stat, marked og civilsamfund. 1998.
- D.L.* Kong Christian den Femtis Danske Lov 1683.
- Espersen* Preben Espersen: Folkekirkens styrelse. 1990.
- FOB* Folketingets Ombudsmands beretning.
- Forvaltningsloven* Lov nr. 571 af 19. december 1985 (Forvaltningslov) som ændret ved lov nr. 347 af 6. juni 1991.
- FO skr.* Folketingets Ombudsmands skrivelse.
- Gammeltoft-Hansen* Hans Gammeltoft-Hansen: Forkyndelsesfrihed – i retlig belysning. Retsvidenskabeligt institut 1984.
- Gammeltoft-Hansen. Ledelsesstruktur* Hans Gammeltoft-Hansen: Folkekirkens ledelsesstrukturstruktur – juridisk belyst. Tidsskriftet »Fø-nix« 1986 s. 140 ff.
- Glædemark* H.J.H. Glædemark. Kirkeforfatningsspørgsmålet i Danmark. Indtil 1874. En historisk-kirkeretlig studie. 1948.
- Goos og Hansen* C. Goos og Henrik Hansen: Grundtræk af den danske statsret. 1890.
- G.R.* Gejstlig reskriptsamling.
- Grundloven* Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1953. Lov nr. 169 af 5. juni 1953.
- Grundloven med kommentarer* Danmarks Riges Grundlov med kommentarer. Redigeret af Henrik Zahle 1999.

- H.* Højesteretsdom.
- Hurwitz* Stephan Hurwitz: Den danske kriminalret. Speciel del. 1970.
- Harald Jørgensen* Harald Jørgensen: Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. Administrationshistoriske studier nr. 11. 1985.
- Poul Johs. Jørgensen* Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie. 2. udg. 5. opl. 1971.
- Kanc. cirk.* Kancelli cirkulære.
- Kirkebestyrelseslov* Lovbekendtgørelse nr. 217 af 31. marts 1992 om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m.
- Kirkebygningslov* Lovbekendtgørelse nr. 454 af 11. juni 1992 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde som ændret ved lov nr. 433 af 1. juni 1994 og ved lov nr. 391 af 22. maj 1996.
- Kirkelove* Kirkelove. En række gældende love m.m. vedrørende kirkelige forhold med kommentar og sagsregister. Ved August Roesen. 4. udg. 1981.
- Kirkeretsantologi 1991* Kirkeretsantologi 1991. Hans Gammeltoft-Hansen og Jørgen Stenbæk (red.). Udgivet af Selskab for Kirkeret. 1991.
- Kirkeretsantologi 1994* Kirkeretsantologi 1994. Hans Gammeltoft-Hansen og Jørgen Stenbæk (red.). Udgivet af Selskab for Kirkeret. 1994.
- Kirkeretsantologi 1997* Kirkeretsantologi 1997. Hans Gammeltoft-Hansen og Theodor Jørgensen (red.). Udgivet af Selskab for Kirkeret. 1997.
- Kirkeritual* Danmarks og Norges Kirke-Ritual 1685-1985. Genudgivet af udvalget for Konvent for Kirke og Theologi. 1985.
- Kolderup-Rosenvinge* J.L.A. Kolderup-Rosenvinge. Grundrids af den danske kirkeret. 2. udg. 1851.
- Kommenteret straffelov* Kommenteret straffelov. Speciel del. Ved Vagn Greve, Bent Unmack Larsen og Per Lindegaard. 4. udg. 1988.
- Krabbe* Oluf H. Krabbe: Borgerlig straffelov med kommentarer. 4. udg. 1947.
- E.F. Larsen I* E.F. Larsen. Den danske kirkeret. Første Bog. Det kirkelige Menighedsliv. 1901.
- E.F. Larsen II* E.F. Larsen. Den danske Kirkeret. Anden Bog. Sognekirker og sognekald. 1908.

- Schwarz Lausten: Kirkehistorie* Martin Schwarz Lausten: Danmarks kirkehistorie. 2. udg. 2. oplag. 1989.
- Schwarz Lausten: Kirkeordinansen* Kirkeordinansen 1537/39. Tekstudgave med indledning og noter ved Martin Schwarz Lausten. 1989.
- Schwarz Lausten Reformationen* Martin Schwarz Lausten: Reformationen i Danmark 1987.
- P.G. Lindhardt* P.G. Lindhardt: Stat og kirke. 2. reviderede udgave 1967. Falkebog.
- Materialiesamling* Materialiesamling fra kirkeretsseminaret 24. – 26. januar 1986 på refugiet Fuglsang.
- Matzen og Timm* Henning Matzen og Johannes Timm. Haandbog i den danske Kirkeret 1891.
- Medlemskabsbekendtgørelse* Bekendtgørelse nr. 57 af 24. januar 1992 om stiftelse og ophør af medlemskab af folkekirken.
- Medlemskabslov* Lov nr. 352 af 6. juni 1991 om medlemskab af folkekirken, kirkelig betjening og sognebåndsløsning.
- Menighedsrådsloven* Lovbekendtgørelse nr. 571 af 21. juni 1996 om menighedsråd.
- Menighedsrådsvalgloven* Lovbekendtgørelse nr. 30 af 24. januar 1996 om valg til menighedsråd.
- P.B.* Præsteforeningens Blad.
- Louis Petersen* Kirkelovene af 1922 med senere ændringer. Indledt og fortolket samt forsynet med sagregister ved Louis Petersen. 1944.
- Retslæren* Preben Stuer Lauridsen: Retslæreren. 1977.
- Roesen* August Roesen: Dansk Kirkeret 3. udg. 1976.
- Ross* Alf Ross: Dansk statsforfatningsret II. 3. udg. ved Ole Espersen 1983.
- Sognebåndsbekendtgørelse* Bekendtgørelse nr. 58 af 24. januar 1992 om stiftelse og ophør af sognebåndsløsning samt om sognebåndsløseres valgret til menighedsråd som ændret ved bekendtgørelse nr. 572 af 21. juni 1996..
- Strukturkommissionens betænkning 1971* Betænkning om folkekirken i det moderne samfund. Afgivet af Kirkeministeriets strukturkommission. Betænkning 610/1971.
- Max Sørensen* Max Sørensen: Statsforfatningsret. 2. udg. ved Peter Germer. 1973.
- TfR* Tidsskrift for Rettsvitenskap
- Pontoppidan Thyssen* A. Pontoppidan Thyssen. Den danske folkekirkes struktur. Historisk og aktuelt belyst. Skriftserien Økumene nr. 12. 1979.

<i>Tjenestemandsløven</i>	Lovbekendtgørelse nr. 678 af 17. september 1998 om tjenestemænd som ændret ved lov nr. 346 af 2. juni 1999.
<i>Tjenestemandspensionsloven</i>	Lovbekendtgørelse nr. 724 af 9. september 1993 om tjenestemandspension som ændret ved lov nr. 316 af 14. maj 1997 og lov nr. 346 af 2. juni 1999.
<i>Uddannelsesloven</i>	Lov nr. 309 af 16. maj 1990 om folkekirkens institutioner til uddannelse og efteruddannelse af præster.
<i>U.f.R.</i>	Ugeskrift for Retsvæsen.
<i>Valgmenighedsloven</i>	Lov nr. 204 af 24. maj 1972 om valgmenigheder.
<i>Waaben</i>	Knud Waaben: Strafferettens specielle del. 3. udg. 1989.
<i>Zahle</i>	Henrik Zahle: Dansk forfatningsret 2. Regering, forvaltning og dom. 2. udg. 1996.
<i>Zahle. Foreløbig udgave</i>	Henrik Zahle: Dansk forfatningsret 3. Foreløbig udgave. 1986.
<i>Zahle. Menneskerettigheder</i>	Henrik Zahle. Dansk forfatningsret 3. Menneskerettigheder. 2. udg. 1997.
<i>Ægteskabsloven</i>	Lovbekendtgørelse nr. 148 af 8. marts 1991 om ægteskabs indgåelse og opløsning.
<i>Økonomiløven</i>	Lovbekendtgørelse nr. 537 af 24 juni 1997 om folkekirkens økonomi.
<i>Aagaard: Identifikation</i>	Anna Marie Aagaard. Identifikation af kirken 1991.

Sagregister

- Afsked af folkekirkens tjenestemænd 114 f
Afsked, diskretionær 114
Afsked, som disciplinær straf 114
Afvigende trossamfund, de fra folkekirken 37
Afvisning fra nadveren 172
Alterbog 1556 75
Alterbog, Den Danske 1992 76
Alterbog, tillæg til 1993 76
Andre kirkelige normer 15 ff
Anerkendte trossamfund 189 ff
Ankeinstans, Kirkeministeriet som 95 ff
Annulation 128
Anordningsmyndighed på sædvaneretligt grundlag 48, 67
Ansættelsesmyndighed for folkekirkens præster 49
Arboe Rasmussen sag 88 f
- Begravelsesvæsen, kommunal støtte til 35
Begrabet »den evangelisk-lutherske kirke« 23 f, 25, 48, 68
Begrebsapparat, juridiske 12
Begrebsapparat, kirkelige 12 f
Begrebsbestemmelser, folkekirkelige 43 ff
Bekendelsesgrundlaget, ændringer i 74 f
Bekendelsesskrifter 24, 48, 54 f, 68 f, 73 ff
Berøvelse af rettigheder, forbud mod 36 f
Biskop, adgang til tilsynsfritagelse 105
Biskopper, almene legalitetstilsyn 101 f
Biskopper, folkekirkens 57
Biskopper, gejstlig tilsynsfunktion 99 ff
Biskopper, opgaver 99 ff
Biskopper, tilsyn med menighedsrådene 102
Biskopper, udnævnelse 97 ff
Bispeeksamen 78
Bispeembedet 97 ff
Bispekirke, folkekirken er ikke 44 f
Bisperetten 85, 87 f
- Bispevalg, menighedsrådets medvirken ved 52
Borgerpligter, opfyldelse af 37
Cirkulære om menighedsråd 1856 129
Danmarks og Norges kirkeritual 1685 75
Danske lov 24
Danske menigheder i udlandet 146 f
Dansk kirke i udlandet 147, 178
Decentralisering 47
De fra folkekirken afvigende trossamfund 37
Dekonzentration. 47
Den Danske Alterbog 1992 76
Den europæiske Menneskerettighedskonvention 28 f
»Den evangelisk-lutherske kirke« 23 f, 25, 48, 68 f
Den gejstlige retspleje 80 ff
Den norske kirke 54
Den offentlige orden 30 f
Det kirkelige udvalg 61
Det kongelige Vajsenhus 73
Det mellemkirkelige Råd 16 f, 49 f, 121 f
Disciplinære straffe i læresager 88 ff
Disciplinærforfølgning 91
Diskretionær afsked 114
Domprovsteembedet 109 f
Domprovster, opgaver 110
Domprovster, udnævnelse 109 f
Domstolsbehandling af gejstlige læresager 82 ff
Dobbelte normsystem 9, 11, 14, 64, 91
Døvemenheder 145 f
Dåb 50
- Ejendoms- eller rådighedsretten over kirkelige midler 25
Emeriti, pastores 114
Erstatningsretlig bod 128

- Erstatningssager 128
- Evangelisk kirkeret 8
- Evangelisk-lutherske frimenigheder 185 ff
- Evangelisk-lutherske frimenigheder, kirke-
lige handlinger 187 f
- Evangelisk-luthersk trossamfund, folkekir-
ken som 54 ff
- Fagskøn 64 ff, 67 f
- FN's verdenserklæring om menneskerettig-
heder 28
- Folkekirkelige begrebsbestemmelser 43 ff
- Folkekirkelig sæd og skik 15, 17
- Folkekirkeligt demokrati 119 ff
- Folkekirken er ikke bispekirke 44 f
- Folkekirken er ikke en forening eller et
juridisk selskab 45 f
- Folkekirken er ikke statskirke 43 f
- Folkekirken i Grønland 175 f
- Folkekirken på Færøerne 173 ff
- Folkekirken som forvaltningsvæsen 46 ff
- Folkekirken som kirkeordning, vurdering
af 56 ff
- Folkekirken som summen af lokale
evangelisk-lutherske trossamfund 51 ff
- Folkekirken som trossamfund 48 ff
- Folkekirkens bekendelsesgrundlag og litur-
gi 73 ff
- Folkekirkens biskopper 57
- Folkekirkens enkelte medlemmer 59
- Folkekirkens forfatning 26 f
- Folkekirkens indre anliggender 61 ff
- Folkekirkens liturgi 75 ff
- Folkekirkens menigheder 58, 141 ff
- Folkekirkens tjenestemænd, afsked af
114 f
- Folkekirkelige kulturtradition 15, 17
- Folketinget 57, 120
- Folketingets Ombudsmand 61
- Forbud mod berøvelse af rettigheder 36 f
- Forening, folkekirken er ikke en 45 f
- Forfatning, folkekirkens 26 f
- Forfatningskommissionen vedr. grundlovs-
ændringen i 1953 61
- Forfatningslov for folkekirken 26 f
- Forhåelse af trosræddomme 38 f
- Forhåelse på grund af tro 39
- Fornægtelse af kristendommen, åbenbar
170 ff
- Forstyrrelse af gudstjeneste 37 f
- Forstyrrelse af ligfærd 38
- Fortolkningsprincipper 7
- Forvaltningsvæsen, folkekirken som 46 ff
- Forvaltningssubjekt, folkekirken er ikke et
46
- Frimenigheder, evangelisk-lutherske
185 ff
- Frivilligt kirkeligt arbejde 177 ff
- Frivilligt kirkeligt arbejde, overvejelser i
Kirkeministeriets strukturkommission
180 f
- Fællesudgifter, folkekirkens 49
- Færøerne, folkekirken på 173 ff
- Gejstlige læresager, domstolsbehandling af
82 ff
- Gejstlig retspleje 49, 80 ff
- Generalklausuler 5, 11, 14, 30
- Genoptagelse i folkekirken 155
- Gravfreden, krænkelse af 38
- Grundlovens bestemmelser om folkekirken
23 ff
- Grundlovskomiteen 23
- Grundlovsudvalget 1849 26
- Grønland, folkekirken i 175 f
- Gudsbespottelse 38 f
- Gudsdyrkelse, personlige bidrag til 32 ff
- Gudstjenesteordning for Den Danske Fol-
kekirke 1992 76
- Gudstjenesteordning og ritualer mv. 50
- Gudstjenesteordning, ritualer mv., menig-
hedsrådets medbestemelsesret 52 f
- Gyldighedskriterier 4
- Gældende ret 6 f
- Helligdagsloven 39
- Hjælpepræster 86 f
- Ikke-anerkendte trossamfunds retsstilling
192
- Indre anliggender 44 f, 61 ff
- Indsamlinger 179
- Initiativret, menighedsrådets 51
- Injuriessøgsmål 91
- Instruktionsbeføjelser, politikeres 64 ff
- Internationalt kirkeligt arbejde 49 f
- Juridisk begrebsapparat 12
- Juridisk selskab, folkekirken er ikke et
45 f
- Jus divinum 8, 14

- Katolsk kirkeret 8
- Kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer 157 ff
- Kirkelig betjening af folkekirkens medlemmer med bopæl i udlandet 158
- Kirkelige begrebsapparat 12 f
- Kirkelige forpligtelser 15, 17, 69
- Kirkelige inddeling 141
- Kirkelige inddeling, ændringer i 48
- Kirkelige midler, ejendomsretten eller rådhedsretten over 25
- Kirkelige organisationer, samarbejde med efter menighedsrådslovens kapitel 8 180
- Kirkelige regler 12
- Kirkelige udvalg, Det 61
- Kirkeligt arbejde, frivilligt 177 ff
- Kirkeministeren 57, 93 ff, 120
- Kirkeministeriet 16, 93 ff
- Kirkeministeriets strukturkommission 65 f, 180 f
- Kirke- og kirkegårdsfunktionærer 115 ff
- Kirkeordinansen 1537/39 75
- Kirkeretspolitisk argumentation 18 f
- Kirkerettens genstand 3, 7
- Kirkerettens metode 7 f
- Kirkeritual af 1685 75 f
- Kirkeritual, Danmarks og Norges af 1685 75
- Kirketugt 169 ff
- Kollats 45, 79 f
- Kollektage 179
- Kommunal støtte til folkekirken 32 ff
- Kongelige Vajsenhus 73
- Kongeloven 27, 92
- Kongen 92 f
- Konsulenter 94
- Krænkelse af gravfreden 38
- Kulturtradition 9
- Landemoder 125
- Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer 138 f
- Lex Vaalse 66 f
- Lig, usømmelig behandling af 38
- Liturgi, folkekirkens 75 ff
- Lokal skik og brug 76
- Læresager, disciplinære straffe i 88 ff
- Medlemskab af folkekirken 50 f, 149 ff
- Medlemskab af folkekirken, ophør af 152 ff
- Medlemskab af folkekirken, retsvirkninger af 156
- Medlemskab af folkekirken, stiftelse af 150 ff
- Medlemskab af folkekirken, tvivlsspørgsmål 155 f
- Medlemskab af stiftsøvrigheden 103 f
- Mellemkirkelige råd 16 f, 49 f, 121 f
- Menigheder af speciel karakter 147
- Menigheder, folkekirkens 141 ff
- Menigheder og trossamfund uden for folkekirken 183 ff
- Menighedsmøder 137 f, 142
- Menighedsråd 129 ff
- Menighedsråd, almindelig retlig karakteristik 130 ff
- Menighedsråd, forholdet mellem menighedsråd og præst 134 ff
- Menighedsråd, opgaver 133 f
- Menighedsråd, præster som født medlem af 135 f
- Menighedsråd, præsters stemmeret i 135 f
- Menighedsråd, valg af 132 f
- Menighedsråd, valg afholdes ikke 137
- Menighedsrådets initiativ- og udtalelsesret 51
- Menneskerettigheder 6
- Menneskerettighedskonvention, Den europæiske 28 f
- Mindretals ret til at få sognekirken stillet til rådighed 138
- Ministerialsystemet 93 f
- Nadveren, afvisning fra 172
- Naturret 3 ff
- Negative afgrænsninger af folkekirkebegrebet 43 ff
- Negative afgrænsning af »indre anliggender« 66 ff
- Normer, andre kirkelige 15 ff
- Normer, teologiske 15 ff
- Nægtelse af kirkelig betjening som kirketugt 172
- Nævn og råd, uafhængige 64 f
- Offentlige orden, den 30 f
- Opfyldelse af borgerpligter 37
- Ordination 78 f

- Partnerskab, registeret 76 f
 Pastors- og sogneinddelingen, ændringer i 48
 Pastores emeriti 114
 Pensionskassen af 1950 178 f
 Personlige bidrag til gudsdyrkelse 32 ff
 Politikeres instruktionsbeføjelser 64 ff
 Positiv afgrænsning af »indre anliggender« 68 ff
 Prenters retsbegreb 13
 Prenter, retsteologisk metodelære 17
 Provsteembedet 107 ff
 Provster, opgaver 108
 Provster, udnævnelse 107
 Provstiudvalg 126 ff
 Provstiudvalg, opgaver 127 ff
 Provstiudvalgskassen 128
 Provstiudvalg, valg 126 f
 Præsteansættelse, menighedsrådets medvirken 51 f
 Præsteembedet 110 ff
 Præsteløfte 69, 80
 Præstens arbejdslederfunktioner 116
 Præstens uafhængighed af menighedsrådet 53
 Præster, ansættelse 110 ff
 Præster, folkekirken 57 f
 Præster, opgaver 113 f
 Præsteretten 83, 85 f
 Påbud 84
- Reformationen 23, 44, 60
 Regelinkorporering 14 f
 Regelsamspil 14 f
 Regentens religiøse tilhørsforhold 25 f
 Regeringen 120
 Registreret partnerskab 76 f
 Religionsfrihed 27 ff 30
 Religionsfrihed, lovgivningens bestemmelser om 37 ff
 Religiøse tilhørsforhold, regentens 25 f
 Reservefond, tilskud af til frivilligt kirke-
 ligt arbejde 178
 Retfærdighedsforestilling 4 ff
 Retlige standarder 5, 30
 Retsidealisme 6
 Retskilder 7
 Retspolitisk argumentation 18, 70
 Retsteologi 11 ff
 Retsteologens genstand 14 f
 Retsteologiens metode 15 ff
- Ritualer mv., menighedsrådets medbestem-
 melsesret 52 f
 Ritualer og gudstjenesteordning mv. 50
 Rådighedsbeløb, menighedsrådets 179
 Rådighedsbeløb, tilskud af til frivilligt kir-
 keligt arbejde 178
- Sagkundskab 64 ff, 67 f
 Sagkyndighed 64 ff, 67 f
 Samarbejde med kirkelige organisationer
 efter menighedsrådslovens kapitel 8
 180
 Skik og brug, lokal 76
 »Skilsmisseparagraffen« 114
 Sognebånd 161
 Sognebåndsløsning 161 ff
 Sognebåndsløsning, fremgangsmåde ved
 stiftelse og ophør 168
 Sognebåndsløsning, mindreårige 167
 Sognebåndsløsning, ophør af 166 f
 Sognebåndsløsning, retsvirkninger af 168
 Sognebåndsløsning, stiftelse af 166
 Sogne- eller distriktskirken, ret til at få stil-
 let til rådighed til kirkelige handlinger
 169
 Sognekirken, mindretals ret til at få sogne-
 kirken stillet til rådighed 138
 Sognemenigheder 141 f
 Sogne- og pastoralindelingen, ændringer i
 48
 Statens understøttelse af folkekirken 24 f
 Statskirke, folkekirken er ikke 43 f
 Stenbæk, kritik af Prenter 13 f
 Stiftsbåndsløsning 52, 105
 Stiftsudvalg efter økonomiloven 124
 Stiftsudvalg vedrørende mellemkirkeligt
 arbejde 123 f
 Stiftsøvrigheden 103 f, 106 ff
 Strukturkommission, Kirkeministeriets
 65 f
 Støtte til folkekirken, kommunal 32 ff
 Summus episcopus 92
 Suspension 84, 91
 Suspension af beslutninger 128
 Svenska kyrkan 54
 Sædeligheden 30 f
 Særlig tilknytning til sognemenighed 158
 ff
 Særlige menigheder 147
 Sømandspræster 146 f, 178

Teologiske normer 15 ff
 Tillæg til Alterbog 1993 76
 Tjenesteforseelser 84
 Tjenestemandsløven 91 f
 Trossamfund, anerkendte 189
 Trossamfund, folkekirken som 48 ff
 Trossamfund med vielsebemyndigelse 191 f
 Trossamfund og menigheder uden for folkekirken 183 ff
 Tvangsbøder 128

Uafhængige nævn og råd 64 f
 Uafhængighed af menighedsrådet, præstens 53
 Udelukkelse af folkekirken 170 ff
 Udfyldningsvalg til menighedsråd 137
 Udtalelseret, menighedsrådets 51

Understøttelse af folkekirken, statens 24 f
 Usømmelig behandling af lig 38

Valgmenighed 51, 87, 142 ff
 Verdenserklæring om menneskerettigheder, FN's 28
 Vielsesbemyndigelse, trossamfund med 191 f
 Vurdering af folkekirken som kirkeordning 56 ff

Ydre anliggender 44 f
 Ydre Mission 181

Ændringer i bekendelsesgrundlaget 74 f
 Ændringer i kirkelige inddeling 48

Åbenbar fornægtelse af kristendommen 170 ff